

Ferencz Magdolna

Értékek az internetes hálózati kommunikációban

Szociológia és Társadalompolitika Intézet

Témavezető:

Prof. Dr. Habil. Füstös László DSc.
egyetemi tanár

© Ferencz Magdolna

**Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia Doktori Iskola**

Értékek az internetes hálózati kommunikációban

Ph.D. értekezés

Ferencz Magdolna

Budapest, 2009

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik hozzásegítettek ahhoz, hogy eljuthassak disszertációm elkészültéig. Elsőként köszönöm páromnak, Andrásnak és gyermekeinknek, Annának és László Andrásnak, hogy hosszú évekig megértéssel és türelemmel nézték el nekem, hogy az íróasztalomat választottam a közös kirándulások és a hosszúra nyúló esti beszélgetések helyett.

Hálás vagyok témavezetőmnek, Füstös Lászlónak a kutatás során nyújtott támogatásáért. A kezdetektől a végső eredményekig figyelemmel kísérte a disszertáció készítését és sok hasznos módszertani tanácsot adott.

Köszönöm mindazoknak, akik bátorítással, egyes szakmai problémák tisztázásával, konkrét iránymutatással vagy éppen rendületlen noszogatással járultak hozzá ahhoz, hogy túllendüljek a disszertáció elkészítésének legnehezebb periódusain. Betűrendben sorolom fel azokat, akiktől – az előzők szerinti bármely módon – a leghathatósabb segítséget kaptam: Bartus Tamás, Bozsonyi Károly, Juhász Pál, Róbert Péter, Tardos Róbert, Tomka Miklós, Wesselly Anna.

Hálával tartozom Takács Károlynak, aki tézistervezetem egyik bírálójaként felhívta a figyelmemet kutatási stratégiám hiányosságaira. Külön köszönettel tartozom a Doktori Iskola tanárainak, Hrubos Ildikónak, Lengyel Györgynek, és Szántó Zoltánnak, akik doktori tanulmányaim során, jóllehet más-más téren, a támogatásukról biztosítottak. Hálás vagyok Nárai Szilviának és Vízi Dórának is, a Doktori Iroda keretén belül nyújtott készséges segítségükért.

A disszertációhoz kapcsolódó adatfelvételt a BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék kutatási támogatása tette lehetővé.

Külön köszönet Szabó Mártonnak, aki – mint a WiW egyik tulajdonosa és a kutatás idején annak ügyvezető igazgatója – támogatta szakmai törekvéseimet. Nagy szerepe volt abban, hogy létrejöhessen a disszertációhoz kapcsolódó adatfelvétel.

Megemlíteném még érdeklődő, lelkes tanítványaimat, akik kritikus hozzáállásukkal ébren tartják bennem a szakmai kíváncsiságot. Pozitív visszajelzéseik arra köteleznek, hogy kutatói munkámban megőrizsem a nyitottságot és a szünni nem akaró kételkedést. Köszönöm figyelmüket és bizalmukat.

ÁTTEKINTŐ TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETÉS.....	1
II.	ELMÉLETI ELŐZMÉNYEK	8
III.	ELMÉLETET MEGALAPOZÓ VIZSGÁLATOK	54
IV.	ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK ÉS AZ AZOKRA ÉPÜLŐ KUTATÁSI KÉRDÉSEK ELŐREVETÍTÉSE.....	97
V.	KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK.....	117
VI.	ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT	129
VII.	AZ ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI.....	144
VIII.	ÖSSZEGZÉS	181
IX.	IRODALOMJEGYZÉK.....	196
X.	MELLÉKLETEK	221

RÉSZLETES TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETÉS	1
II.	ELMÉLETI ELŐZMÉNYEK.....	8
II.1.	FELTEVÉSEK A VILÁGHÁLÓ ÉRTÉKVILÁGRA GYAKOROLT HATÁSAIRÓL	8
II.2.	KONCEPTUÁLIS TÁMPONTOK.....	15
II.2.1.	A nyilvánosságtól a (hálózati) nyilvánosságokig.....	15
II.2.1.1.	A politikailag működő nyilvánosság tündöklése(i) és hanyatlása(i)	17
II.2.1.2.	Egy köztes tartomány: a báziskommunikáció	19
II.2.1.3.	A nyilvánosság határai	22
II.2.1.4.	Hierarchikus nyilvánosságok: a közös többszörös	26
II.2.1.5.	Nyilvánosság: „határok nélkül”	27
II.2.1.6.	Konzekvenciák	29
II.2.2.	Internethasználat és hálózati aktivitás. Politikai részvétel és (vagy) apolitikus önkifejezés?.....	29
II.2.2.1.	Világháló és demokratizmus(?)	31
II.2.2.2.	Politikai (vagy) és individuális igazolás?	35
II.2.2.3.	Konzekvenciák	37
II.2.3.	Az emberi értékek.....	39
II.2.3.1.	A fogalom meghatározása	39
II.2.3.2.	Az értékek, mint magyarázandók	42
II.2.3.3.	Az értékek változása. Globális és hazai fejlemények.....	47
II.2.3.4.	A technológiai innovációk elsajátítása és az értékek.....	50
II.2.3.5.	Konzekvenciák	52
III.	ELMÉLETET MEGALAPOZÓ VIZSGÁLATOK.....	54
III.1.	CÉLOK ÉS MÓDSZEREK.....	54
III.2.	A WiW ÉS A WiW-ES FÓRUMOK VILÁGA	57
III.2.1.	A WiW.....	57
III.2.1.1.	Kis WiW-történet: lépéstartás és lépésváltás egy öngerjesztő ötlettel	58
III.2.1.2.	A WiW 2004-ben	66
III.2.1.3.	Így látták ők – WiW-ről szóló elméletek és vizsgálatok	73

III.2.2.	A „nyilvános” WiW-es fórumok világa	76
III.2.2.1.	<i>Minek nevezzük a WiW-es fórumokat?</i>	76
III.2.2.2.	A WiW-es mikronyilvánosságok tematikája	78
III.2.2.3.	A fórumok nyilvánosság szint szerinti besorolása	79
III.2.2.4.	Új társas szituációk	81
IV.	ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK ÉS AZ AZOKRA ÉPÜLŐ KUTATÁSI KÉRDÉSEK ELŐREVETÍTÉSE	97
IV.1.	„HAGYOMÁNYOS” VS. „HÁLÓZATI” BÁZISKOMMUNIKÁCIÓ	98
IV.2.	A HÁLÓZATI BÁZISKOMMUNIKÁCIÓ MEGKÜLÖNBÖZTETŐ JEGYEIRŐL	104
IV.3.	ÚJ ESÉLY A TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK ÁTHIDALÁSÁRA(?)	106
IV.3.1.	A hálózati összekapcsoltság jelentősége	106
IV.3.2.	A hálózati báziskommunikáció jelentősége	109
IV.4.	ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS A HÁLÓZATI BÁZISKOMMUNIKÁCIÓBAN(?)	111
IV.4.1.	Az értékközvetítés fogalma	111
IV.4.2.	Az értékközvetítés hipotetikus modellje	114
V.	KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK	117
V.1.	TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	118
V.2.	TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	120
V.3.	ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	122
V.4.	ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	124
VI.	ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT	129
VI.1.	A VIZSGÁLAT MÓDSZERTANA	129
VI.1.1.	A vizsgálatban alkalmazott adatbázisok	129
VI.1.2.	„WiW-users” adatfelvétel 2004 - 2005 – Módszertani leírás	129
VI.1.3.	„WiW-messages” adatfelvétel 2004 - 2005 – Módszertani leírás	131
VI.1.4.	EUTE 2006-os hazai adatfelvétel – Módszertani leírás	132
VI.1.5.	EUTE 2006-os hazai adatfelvételéhez kapcsolódó önkitöltő kérdőíves adatfelvétel – Módszertani leírás	132
VI.2.	A kvalitatív adatgyűjtésről és adatelemzésről	134
VI.3.	A fogalmak operacionalizálása	138
VII.	AZ ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI	144
VII.1.	A WIW-ES FÓRUMOK VILÁGA AZ ALAPADATOK TÜKRÉBEN	144
VII.1.1.	A fórumok forgalma	144
VII.1.2.	A fórumozók	147

VII.2.	TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	151
VII.3.	TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR.....	155
VII.4.	ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR.....	164
VII.5.	ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR	167
VIII.	ÖSSZEGZÉS.....	181
IX.	IRODALOMJEGYZÉK	196
X.	MELLÉKLETEK.....	221

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A Schwartz teszt 21 értékváltozója	45
2. táblázat: Számítógép- és internethasználók aránya a 14 éves és idősebb magyar népesség körében (%) a WiW működésének első két évében	61
3. táblázat: A magyar háztartások internet-ellátottsága a WiW működésének első két évében	61
4. táblázat: WiW –iWiW forgalmi alapstatisztikák 2002 - 2008.....	66
5. táblázat: Az internetet rendszeresen használók népességen belüli aránya (%) 2004-ben – Különféle definíciók szerint	69
6. táblázat: Hetente legalább egyszer internetezők demográfiai jellemzői 2004-ben (N=10257)	70
7. táblázat: Internethasználat intenzitása Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság 2004-ben (N=10257: N=281)	71
8. táblázat: Mikor csatlakozott a technológia használatához? 2004-ben legalább heti egyszer internetezők / WiW-tagság (%) (N=10257 N=281)	72
9. táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)	72
10. táblázat: Kor szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)	73
11. táblázat: Településtípus szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)	73
12. táblázat: A nyilvános WiW-es fórumok elnevezése és témái.....	83
13. táblázat: A hagyományos és a hálózati báziskommunikáció jellemzői	102
14. táblázat: A VI. operacionalizált előrejelzések	126
15. táblázat: Összefoglaló az értekezés empirikus vizsgálati céljairól, a kutatási kérdésekről, és a hipotézisek megválaszolására alkalmazott empirikus forrásokról	133
16. táblázat: A kódolók közötti diszkrepanciák a kódolt értékváltozók száma szerint (N=348.210)	136
17. táblázat: Szavak száma és a kódolási diszkrepancia közötti korreláció (Spermann)	137
18. táblázat: A kutatási kérdések megválaszolásában alkalmazott fogalmak és változók meghatározása	138
19. táblázat: A „nyilvános” fórumok forgalma (2004. szeptember 1. – december 15.)	145
20. táblázat: Szocio-demográfiai adatok a „nyilvános” fórumhozzászólásokhoz tartozó adatlapokon	148
21. táblázat A „nyilvános” fórumok résztvevőinek szocio-demográfiai összetétele (N=757)	150
22. táblázat Szocio-demográfiai heterogenitás - Fórumozók (N=757)	152
23. táblázat Szocio-demográfiai heterogenitás – Fórumonként (N=1907).....	153
24. táblázat: Adatsor a II.1. Hipotézis teszteléséhez (1.).....	155

25. táblázat Adatsor a II.1. Hipotézis teszteléséhez (2.)	156
26. táblázat: Adatsor a II.2. hipotézis teszteléséhez.....	157
27. táblázat: A kommunikációs átjárás fórumonkénti rangsora – az egymást követő fórumozók közötti társadalmi távolságok (N=1907)	158
28. táblázat: Egy főre eső üzenetek átlaga – Törzstagság vs. későbbi csatlakozók	162
29. táblázat: Értékközvetítő fórumhozzászólások aránya (globális üzenetforgalom).....	165
30. táblázat: Értékközvetítő fórumhozzászólások aránya*	166
31. táblázat: Fórumozók által közvetített értékek	168
32. táblázat Az önreflexión alapuló értékpreferenciák összevetése a hálózati értékközvetítésben megjelentekkel	170
33. táblázat: A VI. operacionalizált előrejelzés tesztelése	173
34. táblázat: A fórumokon leggyakrabban megjelenített értékek	174
35. táblázat: A településtípus hatása az értékközvetítés gyakoriságára (Átlagos fórumozók, N=160) ANOVA táblázat	176
36. táblázat: A nem hatása az értékközvetítés gyakoriságára (Átlagos fórumozók, N=160) ANOVA táblázat.....	176
37. táblázat: Az emberi értékek megjelenítése a fórumozók lakóhelye és neme szerint	179
38. táblázat: Az emberi értékek megjelenítése a fórumozók hálózati státusa szerint	180
39. táblázat Összefoglaló a hipotézisekkel és kutatási kérdésekkel kapcsolatos következtetésekről	187

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Az iWiW Gépház 2006. április 28-i üzenete.....	64
2. ábra: A WiW regisztráció során a felhasználó számára megjelenő közlemény 2004-ben	67
3. ábra: A WiW menüsora a kutatás idején, 2004-ben	68
4. ábra: Az emotikonok típusai.....	89
5. ábra: „Az interneten senki sem tudja, hogy kutya vagy”.....	93
6. ábra: Az értékközvetítés modellje	114
7. ábra: Adatvédelmi nyilatkozat.....	130
8. ábra: A törzstagság dominanciájának gyengülése	163
9. ábra: Értékközvetítés gyakorisága településtípus szerint	176
10. ábra: Értékközvetítés gyakorisága nem szerint	177

I. BEVEZETÉS

Problémafelvetés

Az elmúlt évtizedekben a társadalmi változásokkal összefüggésben egyre gyakrabban kapnak hangot a társadalom kommunikációs és értékrendi alapzatának megrendüléséről szóló aggodalmak. Ezek gyakran olyan problémák észlelése mellett fogalmazódnak meg, mint a kommunikációs kapcsolatok gyengülése (társadalmi szinten teljes hiánya), a közös értékvilág elbizonytalanodása, netán érvényét vesztese, a legutóbbi időkben pedig azzal kapcsolatban, hogy az új technikák révén formálódó globális kommunikációs rendszer értékrendünket és kommunikációs kapcsolatainkat ma még nem látható módon formálhatja át. Vannak ugyanakkor olyan vélemények is (Z. Karvalics [2000] 23. pp.), melyek szerint a legutóbbi idők kommunikációtechnológiai változásait az értékvesztéssel összefüggésbe hozni irreleváns.

Disszertációm az internetes kommunikációt, a hálózati interakciót és az interakciókban résztvevők üzeneteiben tükröződő emberi értékeket vizsgálja. Bár az internetes kommunikáció már a kilencvenes évek közepétől az érdeklődésem középpontjában áll, a két jelenségkör összekapcsolódására csak jóval később, a mindennapi tapasztalataimból kiindulóan figyeltem fel. Feltűnt ugyanis számomra, hogy az emberi kapcsolatok és az emberi értékek problémája két olyan kérdés, amely bármerre is járok, a legkülönbözőbb szituációkban (baráti körben, munkahelyen, szakmai fórumokon, a piacon és a 6-os villamoson is...), rendre felszínre kerül a beszélgetések során. Úgy tűnt nekem, hogy a kommunikációs- és értékváltozásokban való *reflexív érintettség* hazánkban „univerzális” jelenség: független attól, hogy valaki egyénileg mennyiben fér hozzá az új kommunikációs eszközökhöz, s ha hozzájuk fér, akkor azok használata mennyiben épül be egyéni mindennapi életébe. Független attól is, hogy milyen értékvilágot tud (vagy szeretne tudni) maga körül. A kapcsolódó szakirodalomban elmélyülve értettem meg, korántsem véletlen, hogy mindkét problémakör egyaránt olyan eleven a mindennapokban.

A kommunikációs hálózatok és az emberi értékek világa, *a társadalmi stabilitást* (pontosabban annak a szociális kölcsönhatások körébe sorolható peremfeltételeit) tekintve egy érme két oldalán helyezkedik el. A kommunikációs hálózatok lehetővé

teszik a szociális távolságokat is átívelő un. *gyenge kötések*¹ létrejöttét és kiterjedését (Wellman – Gulia [1999]). Ezek – a rétegek és csoportok között létrejövő kapcsolatok – hidakat képezve fejlesztik az összekapcsoltságot, biztosítják a társadalmi struktúra rugalmasságát és a szociális integritást (Granovetter [1973], Blau [1977], Granovetter [1983]). A másik oldalon a társadalom folyamatosságát, stabilitását a közös értékrenden és az emberi értékeken alapuló, a hasonlóság elvén működő erős kölcsönhatások adják (Lin [1999]). A szociológusok körében többé-kevésbé elfogadott az a nézet, hogy bár az értékek változnak, s a modern társadalmakban már nem létezik egy egységes, minden területet átfogó értékrendszer, bizonyos alapvető értékek általános elfogadottsága szükséges bármely társadalom fennmaradásához, tehát az értékek nem veszítenek jelentőségükből korunkban sem. Utalhatunk például Parsonsra, aki szerint minden társadalomnak ki kell fejlesztenie bizonyos közös hiteket és általános értékeket, amelyek az individuumok számára normatív jelentőséggel bírnak (Parsons [1988]). Giddens és Hervieu-Lèger is (Kirkegaard, Heidegger és Tillich nyomán) úgy vélekedik, hogy a modern társadalmakban éléshez szükséges a morális létezés minimuma (Fulton [1997]). A gyenge és erős kölcsönhatásokat, megkülönböztetett jellegük mellett is jóval inkább indokolt *egy* jelenségkör *nem* merev határvonalakkal elválasztott kontinuumaiként tekinteni, mintsem a szociális kapcsolatok dichotóm megfelelőinek (Angelusz – Tardos [1998] 240-241. pp.).

A kutatás célja

Napjainkban az interneten a kommunikáció mediatizált pályái a társas kapcsolatok új kereteit kínálják. Ezek a keretek eloldozzák érintkezéseink feltételeit a távolság, a lehetséges tartalmak és intenzitás korábbi béklyóitól, továbbá lehetőséget adnak arra, hogy a virtuális kommunikáció útján társadalmilag kiterjedt szociális hálózatok jöjjenek létre. Azt talán senki sem kétli, hogy ezek a hálózatok új lehetőségeket biztosítanak a gyenge kapcsolatok kiépítésére, fejlesztésére. Abban azonban megoszlanak a vélemények, hogy vajon hogyan hatnak az erős kapcsolatokra. Egyesek úgy érvelnek, hogy a virtuális kapcsolatok „elveszik” az időt a közvetlen érintkezést, fizikai jelenlétet igénylő erős kapcsolatoktól. Mások szerint éppen fordítva áll a helyzet: a világháló

¹ A gyenge kötések az egymástól – társadalmi struktúrában való elhelyezkedést, illetve kulturális távolságot tekintve – távol álló egyének közötti „laza ismeretségek” révén jönnek létre, szemben az erős kötést képviselő szoros (családi-rokonsági) kapcsolatokkal, melyek legtöbbször az előbbieket szerint egymáshoz közel álló személyek között alakulnak ki.

kommunikációs lehetőségei esélyt adnak az erős kapcsolatok kiépítésére² és hatékony működtetésére is. A kérdés időszerű és nyitott:

Vajon a világhálón zajló személyközi érintkezések empirikus tanulmányozása az előzőekben jelzett aggodalmakat megalapozó vagy éppen azokat enyhítő eredményekhez vezet? Azaz a kommunikáció új keretei között van-e esély arra, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz és egymás értékeihez?

Munkám tárgya az internetes hálózatok fórumain zajló kommunikáció, mely a fentiek alapján, a gyenge kölcsönhatások jelenségköréhez sorolható. Kiindulópontom szerint a hálózati párbeszédnek keretet adó speciális internetes alkalmazások, az ún. tematikus fórumok³, egyrészt potenciális hídképző, másrészt értékeket megjelenítő, értékeket közvetítő kommunikációs pályáknak tekintendők. Jóllehet az erős kötésű kapcsolatok kívül esnek a kutatás látókörén, a különböző rétegek és csoportok közötti hálózati érintkezések vizsgálata, jelen esetben magában foglalja az interakció során közvetített értéktartalmak vizsgálatát is.

Értekezésem kiinduló kérdésfeltevései a következők voltak: *A hálózati fórumokon mennyire élesen rajzolódnak ki a különböző társadalmi csoportok közötti elkülönülések? Elősegíthetik-e a fórumok a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatok létrejöttét és megerősítését? Zajlik-e a fórumokon értékközvetítés, és ha igen, az milyen mértékű? Milyen sajátosságai vannak az értékközvetítésnek?*

Az internetes fórumoknak a társadalmi- és értékrendi távolságok módosításában betöltött szerepének jelen vizsgálatában az online párbeszédekben résztvevők kommunikációs magatartása áll az elemzés középpontjában. Ezt a kutatói optikát tükrözi, hogy az elméletet megalapozó és a későbbi, elméletet ellenőrző vizsgálatok terepét is egy, mára már széles körben ismert és látogatott internetes szolgáltatás, illetve annak (jog-) elődje, a WiW⁴ „nyilvános” tematikus fórumai adják.

A fórumok kommunikáció-szociológiai sajátosságait és a fórumokon zajló párbeszédet elemezve arra a kérdésre kívánok választ adni, *hogy a hálózati interakciók során mennyiben különülnek el és mennyiben közelednek egymáshoz a különböző társadalmi csoportok és a legkülönbözőbb emberi értékek. Egyáltalán: milyen*

² Talán elsőre meglepő az erős kapcsolatok internetes kiépítésének említése. Ugyanakkor elég csak az internetes barát- és társkeresőkre, vagy a közösségi oldalakra gondolni. (Ismeretségi körömben mára kilenc olyan párkapcsolatot tudok megszámolni, amely internetes interakcióval indult és hosszú távú kapcsolathoz (öt eset) illetve házasságkötéshez vezetett (négy eset).)

³ Meghatározott témák megvitatására szolgáló „vitacsoportok” (discussion groups).

⁴ WiW internetes portál, mely 2005 óta iWiW néven működik.

értékeket közvetítenek a hálózati kommunikáció vizsgált pályái? Munkám központi kérdése, hogy a hálózati érintkezések (miféle) értékközvetítő szerepet tölt(het)enek(-e) be? A kérdés megválaszolásához az emberi értékek és az internetes hálózati kommunikáció kapcsolatának tudományos eszközökkel megragadható vetületeit teszem vizsgálatom tárgyává.

A disszertációnak *nem célja* az internetnek (mint kommunikációs eszköznek) az értékek változására gyakorolt *közvetlen hatását* vizsgálni. A munka az internetet a társas kapcsolatok működtetésének egyik terepeként tárgyalja és az internetes párbeszédnek keretet adó alkalmazásokat, jelesül a tematikus fórumokat *potenciális értékközvetítő* médiumoknak tekinti, abból az alapfeltevésből kiindulva, hogy bármely médium esetében fennáll, hogy az üzenetek befogadása egyben „*mélyebb értékstruktúrákkal való találkozást is jelent, és ezek valamely világképet erősítenek vagy gyengítenek.*” (Dessewffy [2002b] 79. pp.). Az internetes fórumoknak a társadalmi- és értékrendi távolságok módosításában betöltött szerepét vizsgálva az internetet kommunikációtechnológiai eszköznek tekintem, mely *nem* emergens, azaz lényegét alkotó tulajdonsága, hanem társadalmi alkalmazása, pontosabban *az online párbeszédekben résztvevők kommunikációs magatartása révén* vezethet az előzőekben említett távolságokat érintő változásokhoz.

A dolgozat kapcsolódása a társadalomkutatási irányzatokhoz

Az internethasználat társadalmi hatásait illetően a társadalomtudományban öt fő kutatási irány látszik kirajzolódni: a társadalmi (digitális) egyenlőtlenségek, a társas kapcsolatok (közösségek), a politika (politikai részvétel), a szervezetek (szervezeti hatékonyság, szervezeti kontroll) és a kultúra (kultúrafogyasztás és mediatizáció) vizsgálata (Di Maggio et al. [2001], Dessewffy – Galács [2003] 34-40. pp.). A vizsgálati területek elkülönítése korántsem jelenti azt, hogy az egyes kutatási irányok ne volnának – hol a megalapozó elméleteket, hol az empirikus vonatkozásokat illetően – egymással átfedésben. Ez különösen igaz e tipológiák kulturális irányzatához sorolható jelen koncepcióra, melyben összekapcsolódik a kommunikáció- és az érték kutatás.

A társadalomtudományok területén felmerülő kutatási problémák között az utóbbi időben egyre inkább előtérbe kerül az általános emberi értékeknek és viselkedési normáknak a társadalmi és gazdasági változásokban betöltött szerepének kérdése.

Ennek a tendenciának az érvényesülése a közgazdaságtudományban jóval inkább szembetűnő, mint a szociológiában. A közgazdaságtudományban – az elmúlt évszázad szellemi irányzatait tekintve – a gazdasági növekedés hatótényezőinek megítélésére vonatkozóan egy határozott szemléletváltás ment végbe. Több szerző is rámutat arra, hogy a szemléletváltozás irányát a gazdasági növekedés korábbi, klasszikus tényezőinek fokozatos kimerülése magyarázza (Berend [2002], Nováky [2005]). Az elmozdulás határozottan kirajzolódik: a gazdasági tényezőktől a társadalmi tényezők (a hard faktoroktól a soft faktorok) felé, a legutóbbi időkben az emberi értékek és a társadalmi- illetve humán tőke irányába.

Az emberi értékek figyelembevételének az infokommunikációs technológiák fejlődése nyomán bekövetkező társadalmi változások tanulmányozásában is létjogosultsága van. Ennek a megállapításnak az indoklását legfrappánsabban talán Zuboff érzékeltette. Véleménye szerint *„Az erkölcsi mintázatok és a közösségiség változása ugyan lassabb a technológia mozgásánál, az előbbieket nélkül azonban az informatizálás olyan, mint a mesebeli császár, aki meztelen”* (Zuboff [1995] 204. pp.).

Az emberi értékek és a világhálón zajló kommunikációs érintkezések közötti kapcsolat új kutatási terület, nincsenek kiforrott elméleti és empirikus-vizsgálati előzményei. A problémakör ugyanakkor több szálon kapcsolható korábbi, a társadalmi nyilvánosságot, az internetes kommunikációt és az emberi értékeket elemző kutatásokhoz. Disszertációmban ezekből merítve önálló fogalmi keret és eddig nem alkalmazott módszertani megoldások bevezetésére vállalkozom.

Töreksem a dolgozatban nem elrejtteni munkám gyengeségeit, melyeket a „többszörös” újszerűséggel nem indokolni részemről nagy kísértés legyőzése itt. A kutatás exploratív jellegéből fakadó nehézségekről (melyeket a dolgozat adott pontjain később beszámolok) megjegyzem, hogy volt a munkának olyan állomása, amikor a végsőkéig elbizonytalanított, hogy nem támaszkodhattam jól „bevált” társadalomkutatási előzményekre. Ezekért a (múló) pillanatokért azonban bőségesen kárpótolt a felderítő megismerés jóleső izgalma: a kutatás minden fejleménye egyképpen elégitette ki és keltette fel újra (és újra) kutatói kíváncsiságomat.

A kutatás menete

Bár a kutatás gazdag elméleti háttérre támaszkodhatott, a vizsgálati jelenségkör és különösen a problémaválasztás újszerűsége folytán, nélkülözte a kiforrott elméleti és empirikus-vizsgálati előzményeket. Ebből adódóan a kutatás első lépése a konceptuális támpontok meghatározása volt. Konceptuális kiindulópontjaimat értekezésemben három fő témasík, a nyilvánosság, az internethasználat és az emberi értékek elméleti és vizsgálati előzményeire építem.

Kutatásom első empirikus vizsgálati fejezete arra szolgál, hogy megalapozza a jelenségkör fogalmi készletének és elméleti koncepciójának kialakítását valamint a kiinduló kérdések és a konceptuális támpontok azonosítása során felmerült kutatási kérdések további pontosítását. Ebben az elméletet megalapozó munkaszakaszban áttekintést nyújtok a WiW fejlődéséről, pontos képet adva arról, hogy a kutatás terepe a WiW melyik korszakához köthető. Bemutatom a WiW működési jellemzőit és a rendelkezésre álló adatok alapján bemutatom a tagság összetételét, jellemzőit összevetve a hazai internetezők táborának jellemzőivel. Az elméletet megalapozó vizsgálat legkiterjedtebb fejezetében a WiW-es fórumok világát, szocio-kommunikációs sajátosságait tárom fel (a 2004 tavaszán végzett „nem résztvevő” megfigyelés módszerével végzett kvalitatív terepkutatás tapasztalataira építve).

Az előzetes terepkutatás jelen kutatásban képviselt igazi jelentőségét igazán csak megvalósítása során ismertem fel. Ugyanis ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy beható terepismeret nélkül a hipotézisvizsgálatok végrehajtására (beleértve a WiW-es adatbázis kialakítását) nem lett volna esélyem. A terepkutatás alkalmat nyújtott egy eredetileg „nem várt” (és más esetben talán vállalkozásomra nézve végzetes) probléma meghaladására is. A WiW alapítók szociológusokba vetett (éppen a kutatás megkezdése idején), megrendülőben lévő bizalmát vizsgálatom irányába megfelelő „terepismerettel” és kutatói érdeklődésem hitelesítő, szerep-prezentációs lehetőséggel lehetett elnyerni (utóbbira a terepkutatás félig-strukturált interjúi adtak módot).

Kutatásom második empirikus vizsgálati fejezete az elmélet és az abból származtatott hipotézisek tesztelését szolgálja. Jelen disszertáció keretében 2005-ben került sor arra az adatfelvételre, mely lehetővé tette a kutatási kérdések megválaszolását célzó empirikus elemzéseket.

Fogalomhasználat

Amikor internetről beszélek, pontatlanul járok el. Barabási egy nyilatkozatában (Szalay [2003]) világosan és egyszerűen mutat rá az internet és a „világháló” közötti különbségre. Az internet, mint megnevezés, egymással összeköttetésben álló számítógépek (*fizikai mibenlétű*) hálózatára utal, míg a „világháló” vagy „Háló” „Hálózat” (*World Wide Web, Web, Net, Network*) a hiperlinkekkel összekötött (*virtuális*) hálót jelöli, a weboldalak (a rajtuk tárolt dokumentumok) valamint linkek hálózatát. A rendszer „háló” jellegét az adja, hogy a dokumentumok (a háló csomópontjai) között a hiperlinkek (a háló szálai) segítségével – egy vagy több lépésben – a csomópontok bármelyikéhez eljuthatunk. A magyar szóhasználatban a Háló, internet, világháló fogalmi összemosódnak. Olyannyira, hogy a tárgykörben született,

társadalomtudományi irányultságú publikációk legtöbbszörének szerzője az internet kifejezést preferálja.

Dolgozatomban azokban az esetekben, amikor korábbi konkrét szakirodalmi fejleményekhez kapcsolódik mondandóm, alkalmazkodom a kialakult gyakorlathoz (ezt mutatja már munkám címe is). Ugyan az alapvetően „hibás” fogalomhasználat következményei alól ez fel nem ment, sőt, a következtetlenség hibáját is felróhatóvá teszi, lehetőség szerint (azaz kivéve azokat az eseteket, ahol a szakirodalmi kapcsolódások vagy a magyar nyelv szabályai⁵ az említett alkalmazkodást indokoltá teszik) a szövegben a világháló, a Web illetve a Hálózat kifejezést használom az internet helyett.

⁵ Előfordul, hogy gondot okoz a megfelelő toldalék vagy rag alkalmazása. Például az „internetes résznyilvánosságnál” pontosabb a „világhálós rész-nyilvánosság”, de igen sután fest.

II. ELMÉLETI ELŐZMÉNYEK

Munkám az internetes kommunikáció egy sajátos formáját, a nyilvános fórumok világát, a fórumokon zajló hálózati interakciókat vizsgálja abból a szempontból, hogy azokban mennyiben különülnek el és mennyiben közelednek egymáshoz a különböző társadalmi csoportok és a legkülönbözőbb emberi értékek. Jelen fejezetben, elsőként azokat az álláspontokat mutatom be, melyek a Világháló értékvilágra gyakorolt hatásait helyezik a középpontba.

II.1. FELTEVÉSEK A VILÁGHÁLÓ ÉRTÉKVILÁGRA GYAKOROLT HATÁSAIRÓL

Míg az internet megjelenését követő, korai álláspontok az internethasználat társadalmi hatásait illetően jellemzően — hol pozitív, hol negatív tartalmú — utópisztikus várakozásokat képviseltek (Dessewffy [2002a], Farkas [2002], Van De Donk, W. B. H. J. – Tops [1995]), addig a világháló kiterjedésének növekedésével előtérbe került a differenciáltabb szemlélet (Angelusz [1998a], Newhagen – Rafaeli [1996], Rheingold [1993]). Az új kommunikációs technikák értékvilágot érintő hatásaira koncentráló, az utóbbi évtizedben megfogalmazott álláspontok két ponton egyezők: egyrészt a globalizáció⁶ egyik aspektusaként értelmezik a világháló kialakulását és működését, másrészt az előzőekkel összefüggésben felvetik a hálózaton közvetített tartalmak értékvonatkozásait, értékrendekre gyakorolt hatását is (Castells [1996b], Norris [2002]).

A világháló értékrendre gyakorolt hatásait taglaló felfogások három nyomvonala látszik kirajzolódni, ha azokat abból a szempontból vizsgáljuk, hogy milyen alapfeltevéseket és milyen várakozásokat fogalmaznak meg az új kommunikációs technológia kiterjedő alkalmazásának az értékvilágra gyakorolt hatásait illetően. A következőkben ezekről adok rövid áttekintést.

⁶ Az álláspontok a globalizáció értelmezésében ugyan nem teljes mértékben egyezők, a különbségek bemutatásától itt eltekintek, hiszen a globalizációt *alapvetően* gazdasági és politikai globalizációként fogják fel, visszaigazolván Varga azon megállapítását, miszerint a legtöbb szerző így jár el. (Varga [2008] 21. pp.)

Lokalizációs megközelítés

A markáns vélemények egyik (a hozzá rendelt várakozások tartalma alapján általam *lokalizációsként* jelölt) csoportjának fő képviselője Castells. A *The Information Age – Economy, Society, and Culture* (Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra) című háromkötetes munkájában (Castells [1996b], [1997], [1999],) arra vállalkozik, hogy teoretikus keretben integrálja a korábbi, információs társadalomra vonatkozó elképzeléseket⁷. A kutató szerint egy *újfajta* kapitalizmus kialakulásának vagyunk részesei, olyan globális struktúra formálódásának, amelyben a CMC (*computer mediated communication* – komputer közvetítette kommunikáció) bázisain létrejövő *hálózatok* alkotják az új társadalmi morfológiát. Castells az egyre összetettebb, a társadalom nyílt kimenetelű természetét, valamint az új információs technológiák interaktív logikáját követő konvergencia kifejezésére a Kelly által meghatározott „Hálózat” (Network) definícióját (Kelly [1995] 25 pp. idézi Castells [1997] 117. pp.) tartja alkalmasnak⁸. A definíció szerint „*A Hálózat az egyetlen szerveződési forma, amely képes az előítéletektől mentes növekedésre és az irányítatlan tanulásra.*” Castells (Castells [1996 b] 92. pp.) felfogása szerint az internet, mint a Hálózatok médiuma, alapvetően „ellenkultúrális indíttatású”, eredendően a tömegmédia kulturális egyformaságával szembehelyezkedő fejlesztés eredménye. Hasonlóan vélekedik Newhagen: „*A Hálózat valódi építész a verseny-ellenőrzés azon fajtája ellen tesz, amit ezek a fickók [a nagyvállalati média-ambíciók képviselői F.M.] a tömegmédia felett gyakorolnak.*” (Newhagen [1995] idézi McChesney [1996] 108. pp.). A kutatók azt valószínűsítik, hogy a világháló használatának társadalmi elterjedésével a korábbi, központosított és egyirányú információáramlásokat kiküszöbölő *lokalizáció* megy végbe.

Castells számol azzal, hogy a CMC társadalmi alkalmazásának elterjedése – rövid távon – a társadalmi csoportok kulturális, anyagi és képzettségi erőforrásainak egyenlőtlenségei folytán igen korlátozott (és várhatóan még hosszú ideig az is marad). Az új kommunikációs technológiák elsajátításának egyik, rövidtávon érvényesülő következménye, hogy megerősíti a *kulturális* szempontból jelenleg domináns társadalmi hálózatokat, fokozza a már domináns hálózatok globalizálódó és kozmopolita jellegét. Ezzel együtt és ezzel párhuzamosan azonban, a Hálózat adta érintkezési lehetőségek

⁷ Műve alapvetően metaforikus és nehezen követhető, bevezetett fogalmait illetően több helyütt ellentmondásos, így bírálói egy, a kortárs szociológiai elméletben újabb „grand theory” megalkotására tett sikertelen próbálkozásnak tekintik (Lásd: Varga [2002]).

⁸ Kelly az élő anyag evolúciós topológiájának logikájára gondol, amikor Hálózatról (Network) beszél. Castells szóhasználatában ugyanakkor a Hálózat illetve Háló kifejezés a (a magyar kiadás fordítójának téves interpretációjával ellentétben, nem az Internet „egészére”, hanem) a világhálóra utal.

hatására (újra) megjelennek és megerősödnek a területi (helyi) és vallási hovatartozásban gyökerező kulturális közösségek és társadalmi hálózatok is. Ezeknek a közösségeknek és hálózatoknak fő célja, hogy ellenálljanak a globalizáció és a kozmopolitizmus hatásainak, megjelenésük tulajdonképpen az uralkodó társadalmi trendekre adott, történelmi és/vagy földrajzi adottságokon nyugvó reakció. Az új társadalomszerveződési formák következeként az *emberi kapcsolatok átalakítását célzó értékeket és értékrendet képviselnek* (Castells [1996b] 276. pp.). Olyan speciális értékek köré szerveződnek, amelyek az önmeghatározásnak a globalizációval, a valahová tartozás határait feloldó, nyitott hálózatokkal való szembenállását megtestesítő kódjait jelentik (Castells [1996b] 100. pp.).

„Ezek a defenzív reakciók oly módon válnak a célok és az identitás forrásává, hogy történelmi anyagokból új kulturális kódokat alkotnak. Mivel a hatalom gyakorlásának azok az új eljárásai, amelyekre az emberek reagálnak, elsősorban az információáramokba ágyazódnak be, az autonómia kiépítésének fordított irányú információáramokra kell támaszkodnia. Az Isten, a nemzet, a család és a közösség megtörhetetlen, örök szabályrendszereket nyújtanak, amelyekre ráépülhet a virtualitás kultúrájával szemben indított ellentámadás.” Castells [1996b] 101. pp

A lokalizációs hipotézis szerint a hálózati közösségek kiterjedése egyrészt a *politikai elnyomással szembeni fellépés alapjául szolgáló vallási, történelmi, nemzeti, területi lokális hagyományok újraéledését, másrészt a család, a haza és a hagyomány – összetartozást kifejező – értékeinek megerősödését hozza magával.*

Homogenizációs megközelítés

A világháló értékrendre gyakorolt hatásait taglaló másik álláspont a hagyományos média-hatás dilemmát tükrözi (mely a Frankfurti Iskola „*kulturipar*” koncepciójától eredeztethető. Kommunikációelméleti forráshelye, a társadalmi-kulturális homogenizációt (*mainstreaming*) taglaló elmélet^{9,10} nyomán az irányzatot

⁹ Eredetileg a *homogenizáció* a televíziózással kapcsolatban, a *kultivációs* kutatásokkal összefüggésben tárgyalt jelenség. (A *kultiváció* azokra a stabil, repetitív, a médiafogyasztás során kikerülhetetlen képekből és ideológiákból kirajzolódó mintákra utal, melyet főként a drámai, fikciós szórakoztató műsorok közvetítenek.) A *mainstreaming* elmélet szerint a valós környezet és a televízióban ábrázolt világ kongruenciája fokozza a kultivációt, illetve a kultiváció megerősíti a meggyőződéssel vallott véleményeket és (bár időben hosszútávon, de kumulatív hatással) indoktrinációnak veti alá a *mainstream*hez képest valamilyen értelemben deviánsnak tekinthető nézőket (vö. Gerbner – Gross – Morgan – Signorielli [1986]). A kultivációról lásd főként Signorielli – Morgan, valamint Shanahan – Morgan összefoglaló munkáit (Signorielli – Morgan [1996], Shanahan – Morgan [1999]).

¹⁰ A megközelítést számos kritika érte. Az empirikus vonatkozású bírálatok Hughes szerint három pilléren nyugszanak (Hughes [1980]): A televízió-nézés, annak akár nagyon intenzív formája is, egyaránt együtt járhat a realisztikus és funkcionális világkép kultiválásával is. A homogenizációs

*homogenizációs*nak nevezem. Az irányzat szerint az új infokommunikációs eszközök — a hagyományos tömegműediumhoz hasonlóan — a kommercializálódás¹¹ folyamatai által a kulturális egységesítés, illetve a közvetített értékek nivellálódása irányába mutatnak.

Homogenizációs nézőpontból a hálózatiság az internetes pályák társadalmi használatának kiterjedésével a fogyasztáshoz kapcsolódó, hedonista értékek felerősödéséhez vezet. A felfogás több teoretikus irányzathoz is merít, a korábbi médiaimperializmus, másképpen „kulturális imperializmus” (*cultural imperialism*) és az újabb, „felülről jövő globalizáció” (*globalization-from-above of corporate capitalism*) elméletéhez kötődve. Az előzőek közös kiindulópontja, hogy a XX. század végére kialakult médiabirodalmak által felhalmozott gazdasági és politikai tőke egyfajta modern *kolonizáció* eredménye (Tomlinson [1991], Bajomi-Lázár [2001]).

A médiaimperializmus tézise kimondja, hogy a korporatív kapitalizmus hatékonyan terjeszti ki a szubsztantív¹² gazdasági logikát: a globalizálódás és a tőkekoncentráció maga után vonja a médiapiac átrendeződését, mely a kínálat beszűküléséhez és a közvetített értékek egysíkúságához vezet. A folyamat másik aspektusa, hogy a média társadalomra gyakorolt hatása átalakul: a korábbi média környezet heterogén hatásával szemben, a koncentrált média, uniformizáló hatást gyakorol a tömegesen megszólított emberekre. Ez gyengíti az emberek túlnyomó többségének azon képességét, hogy valós érdekeiknek és szükségleteiknek megfelelően használják a médiát, autonóm módon legyenek képesek véleményt formálni az őket körülvevő világról és a politikáról (vö. Mills [1956] Herman – Chomsky [1998]).

A médiaimperializmus tézise összekapcsolja a gazdasági, a kulturális és a politikai gyarmatosítást arra alapozva, hogy közös nevezőjük a globális piac megteremtésének célja, melyhez „királyi útként” a piac – mint egyetlen értékmérő – legitimálása vezet. A kolonizáció következménye, hogy *egyfelől* az állampolgárok és az egyes társadalmi csoportok, *másfelől* egész nemzetek válnak kiszolgáltatottá, hiszen elveszítik korábbi identitásukat: a hagyományos – gyakran nemzeti sajátosságnak tekintett vagy vallási gyökerű – értékek így háttérbe szorulnak (vö. Bajomi-Lázár [2001] 70. pp.).

vizsgálatok nem tesznek elég finom különbséget a televíziós műsorok műfajai között. A kultiváció-elmélet figyelmen kívül hagy számos, a véleményképződés és változás szempontjából fontos tényezőt (mint például a kultúra diffúziója, és médiafogyasztás társas keretei), így túlzottan is leegyszerűsítő.

¹¹ Ugyan a *kommercializmus* eredetileg a szabadpiac működésére utal, ebben az összefüggésben „a médiatartalom tömegtermelt és „tömegáruként „piacosított” fajtájával kapcsolatos következményeket jelent” (McQuail ([2003] 99. pp.).

¹² Itt jelentése: a *nem* gazdasági jelenségekben is (pl. politika vagy kultúra) érvényesülő piaci logika. A *szubsztantív gazdaság fogalmát* Polányi Károly vezette be (Polányi ([1976] kül. 228–233. pp.), értelmezésében az anyagi javak termelésének, elosztásának és fogyasztásának egy adott társadalomban kialakított formáit és struktúráit jelöli.

Az irányzat további tézise, hogy a tőke célja (azaz a gazdaságosság szempontjából ideális, globális piac megteremtése) tükröződik a mediatizált kommunikációs pályák tematikájában is (e tézis elnevezése a hazánkban is sugárzott amerikai szappanopera nyomán az un. „dallaszizáció”¹³). A dallaszizáció folyamatában a mediatizált tartalmakon valamint a fogyasztói életformát eszményként feltüntető reklámokon keresztül tulajdonképpen az emberek értékrendjének kvantifikálása zajlik: az elérendő életminőség és boldogság fokmérőjeként a több, a jobb és a drágább jelenik meg (Williamson [1978]).

Homogenizációs perspektívából tekintve az internet által biztosított új kommunikációs terepekre *az anyagi jóléttel és a gondtalansággal összefüggő értékek felerősödése várható*, míg a vallási, nemzeti, lokális területi hagyományokat képviselő valamint a biztonság és a családi összetartozás értékei elhalványulnak.

Alternatív megközelítés

Egy további, a közelmúltban megjelent – általam *alternatívnak* jelölt – felfogás a hálózatiságnak az *alternatív* globalizációt támogató hatását helyezi középpontba, az *alulról szerveződő kulturális hálózatokra* irányítva figyelmünket. Ezek a hálózatok, különösen az internet adta kommunikációs lehetőségek talaján (Vályi [2004a]), alternatívát nyújthatnak a profitorientált nagyvállalati „kulturipar” árudömpingje és kínálatának korlátozottsága mellett.

Hasonlóan a homogenizációs felfogáshoz, *alternatív* megközelítésben is több elméleti kapcsolódás van a globalitást leíró korábbi és újabb társadalomelméletekhez. Előzményeknek tekinthetők azok a szerzők, akik már jóval korábban, még az internet megjelenése előtt, illetve attól függetlenül is felvetették, hogy a tömegmédiá „felülről” irányított működésének (a homogenizációs álláspontnál említett) következményeit tompítva illetve azok dacára, a tömegműediumok fontos szerepet játszhatnak az emancipációban, hiszen a manipulációval és a kontrollal való hatékony szembeszállás mediatizált bázisait jelentik (Enzensberger [1970], Neumann [1991]). Az *alternatív* felfogás másik, egészen új keletű előzménye a felülről jövő globalizáció hatását felülíró un. „alulról jövő globalizáció” (*globalization-from-below*) (Kellner [2002]) teória.

¹³ A dallaszizációs hipotézis megalapozottságát több empirikus kutatási eredmény is megkérdőjelezte. Tamar és Katz (Tamar – Katz [1984]) a Dallas egy epizódjának nézői interpretációit elemző vizsgálatának eredményei azt mutatták, hogy a nézők különböző etnikai-kulturális összetételű csoportjai (izraeli arabok, újonnan Izraelbe érkezett orosz zsidó bevándorlók csoportja, első és másodgenerációs, marokkói származású izraeliek, izraeli kibuc lakók, második generációs Los Angelesben élő amerikai nézők) egymástól egészen eltérően értelmezik a látottakat. A szerzők szerint a nézők önállóbbak és inkább képesek a távolságtartásra, mint ahogy azt a homogenizáció képviselői hirdetik.

Kellner a korporatív kapitalizmus felülről jövő globalizációjával szemben zajló folyamat leírására az elsők között javasolta az „alulról jövő (induló) globalizáció” fogalmát (Kellner *ibid.*). Az alulról jövő globalizáció az egyének és csoportok civil kezdeményezéseire épül és esélyt ad az egyének és csoportok számára, hogy egy, a mainál multikulturálisabb, egalitáriánusabb, demokratikusabb társadalmi környezetet teremthessenek maguk körül.

A világháló *alternatív kulturális hálózatai* sajátos jellemzőkkel bírnak, melyekről Vályi ad – jelen mondandóm számára támpontul szolgáló – összegzést (Vályi [2004a] 97-98. pp.). Magukban foglalják a kultúra piacán működő multinacionális vállalatok helyi kínálatában nem szereplő, marginális kulturális javak kínálati és keresleti oldalát. Jellemzően akkor jönnek létre, amikor a közvetlen környezetükben elszigetelten működő termelők és fogyasztók marginális kulturális tevékenységi/érdeklődési körükhöz kapcsolódó információkat, illetve partnereket keresnek. A hálózatépítés (*networking*) fő célja az erőforrások megosztása, illetve esetenként egy, a közvetlen környezetnél nagyobb hatókörű piac létrehozása. A hálózati működésmód valamint a tagok „ügy iránti” elkötelezettségéből fakadó alkalmazkodó képessége lehetővé teszi azt, hogy ezek a társulások a kulturipar szereplői számára üzletileg kedvezőtlen adottságú helyi piacokon is sikeresek legyenek gazdaságilag. Az alternatív hálózatépítés másik – témám szempontjából jelentősebb – mozgatórugója a résztvevők személyes érdeklődése, egy adott, marginális (szubkulturális) érdeklődési terület iránti lelkesedése. A hálózati együttműködési formák egy további sajátossága, hogy akár transznacionális szintűekké is válhatnak.

Alternatív nézőpontból az internet társadalmi önszerveződést segítő hatásai kerülnek előtérbe. Ebből az optikából az internetes hálózatok a kulturális sokszínűség kommunikációs bázisai. S bár kétségtelen, hogy a piaci racionalitás szerepe nem elhanyagolható az önszerveződések motivációjában, *a webes hálózatok kiterjedése nyomán a közösségi összetartozás, az együttműködések által képviselt alkotó szellem, valamint az előítéletektől mentesség és a szabadság értékei kerülnek előtérbe.*

Összegzésképpen elmondható, hogy a bemutatott megközelítések operacionális szempontból eltérő szinten kidolgozottak. Mindegyikre igaz azonban, hogy bár várakozásaik széles körben elterjedtek, empirikus tesztelésük mindeddig váratott magára. Vajon a lokalizációs megközelítés pro- illetve reaktív társadalmi mozgalmaihoz köthető értéktartalmak, a homogenizáció fogyasztáshoz kapcsolódó hedonista értékei vagy az alternatív kulturális globalizációt képviselő álláspont szerint feltett „alkotó

szellem” értéktartalmai jellemzik az internet rész-nyilvános kommunikációs pályáin aktivitást mutató megnyilatkozó üzeneteiben megjelenő értékvilágot? Amennyire azt a későbbi módszertani megfontolások engedik, disszertációban vizsgálom, hogy az előbbi várakozások hogyan teljesítenek.

II.2. KONCEPTUÁLIS TÁMPONTOK

II.2.1. A nyilvánosságtól a (hálózati) nyilvánosságokig

A világhálót nem tekinthetjük *egyetlen* (egy) kommunikációs csatornának, avagy – a szociális kapcsolatok *egy adott* kontextusának megfelelő – kommunikációs médiumnak, hiszen a kommunikációs modellek és a szociális kontaktusok számos konfigurációját tartalmazza. A Hálózat egy lehetőségeiben és alkalmazási módjaiban folyamatosan változó, komplex kommunikációs univerzumot foglal magában, melynek bármelyik területét kutatva a megfelelő meghatározások kimunkálása és a jelenségek mérhetővé tétele komoly kihívást jelent.

Korábbi kommunikációelméleti fogalmaink és modelljeink elégtelennek mutatkoznak az új technikák által mediatizált kommunikációs pályákon formálódó kommunikációs-, érintkezési- és közösségi formák pontos leírásában és megértésében (vö. Horányi [1997] valamint Morris – Ogan [1999]). A világhálón zajló kommunikációs folyamatok, különösen a *személyközi- és tömegkommunikáció közötti kapcsolat* elméleti megragadása további nehézségekbe ütközik, noha az előzőt a „kétlépcsős terjedés” (*two-step flow*) tézisének megszületése (Lazarsfeld – Berelson – Gaudet [1944], Katz [1957]) óta szisztematikusan tanulmányozzák. Morris és Ogan szerint (Morris – Ogan *ibid.*) mindezek okán elengedhetetlen, hogy az internetes kommunikáció tanulmányozásakor nyilvánvalóvá tegyük *annak* a kommunikációs pályának a sajátosságait, melyet tanulmányozunk.

A *nyilvánosság* (klasszikus, politikaelméleti) fogalma eredendően a modernitás¹⁴ világához köthető. Olyan demokratikus eszményekhez, melyek tartalmi lényege a jól informált polgároknak a közt érintő ügyek megvitatásában való aktív és kiterjedt részvétele. A társadalmi nyilvánosság *a tömegkommunikációs eszközök elterjedését követő évtizedekben* kitüntetett jelentőségre tett szert a demokráciáról és a média demokratikus funkciójáról szóló társadalomtudományos diskurzusokban. Ezekben a média — funkcionális meghatározása szerint — a társadalom közéleti informálásának és demokratikus vélemény nyilvánításának intézményeként tűnik fel. A múlt század 60-as

¹⁴ A modernitást a bauman-i értelemben használom. Bauman szerint azt a történelmi periódust képviseli, mely a XVII. században kezdődött Nyugat-Európában és mélyreható társadalmi-strukturális és intellektuális változásokkal járt. Érett formájában először, mint kulturális program a felvilágosodás kifejlődéséhez, másodsor mint társadalmilag kialakult életforma az ipari társadalom kialakulásához vezetett először annak kapitalista, majd kommunista változatában. (Bauman [1991] 4. pp.)

éveitől a fogalom a speciális csoportszükségletek kikristályosodását, láthatóságát és társadalmi érvényesülési esélyeit vizsgáló kutatások számára is hatékony vonatkoztatási keretnek bizonyul (vö. McQuail [2003]).

Az utóbbi évtizedekre a nyilvánosság kitüntetett státusza, legalábbis amelyet a társadalmi kommunikációs jelenségek magyarázatában képviselt, némiképp gyengült. A CMC megjelenésével pedig megjelent egy új jelölő, az *internet-nyilvánosság*. Ez a fogalom véleményem szerint elégtelenül alkalmazható napjaink valós, interneten zajló kommunikációs fejleményeire vonatkoztatva. Az *internet-nyilvánosság* kifejezés ugyanis egy egységes, potenciálisan demokratikus kommunikációs mezőt idéz. Az internet-nyilvánosság kifejezés ilyenképpen leegyszerűsítő illetve a kommunikációs rendszer összetettségéből fakadó dilemmákat súlytalanná tevő prezentáció. Különösen akkor, amikor a fogalom a „*társadalmi nyilvánosság*” egyik összetevőjeként jelenik meg (Angelusz [2000b], Hoyer [2001] 23–38. pp., Pintér [2002] 379–388. pp., Papacharissi [2003] 119–137. pp.)

Az internet-nyilvánosság kifejezés közbeszédben való használatát védhetőnek tartom. Implicit tartalma ugyanis segít ébren tartani gyanakvásunkat minden olyan infokommunikációs fejleménnyel szemben, mely a közélet demokratikus működéséről vallott ideáink megvalósulása ellen hat (vagy hathat). Az internetes kommunikáció speciális terepeinek tanulmányozásakor azonban megfogadom Morris és Ogan fent említett – a vizsgálandó kommunikációs pálya sajátosságainak pontosítására utaló – iránymutatását, ehhez kapcsolódóan – az értekezés következő szakaszai alatt – áttekintem a társadalmi nyilvánosság témasíkját tárgyaló azon megközelítéseket, melyek hozzájárulást adtak a dolgozat önálló elméleti keretének későbbi kialakításához, pontosabban az internetes fórumok kommunikáció-szociológiai sajátosságainak meghatározásához.

II.2.1.1. A politikailag működő nyilvánosság tündöklése(i) és hanyatlása(i)

Habermas a „*A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*” című munkájában (Habermas [1971]) a polisz világában megvalósuló társadalmi érintkezések sajátosságaira alapozó nyilvánosság fogalmat használ.

Idézett munkája a nyilvánosság – társadalmi struktúra által meghatározott – alakváltozásainak történeti rekonstrukciója. Felkai szerint a nyilvánosság habermasi, a görög polisz világának értelmezéséből¹⁵ kiinduló fogalma „normatív érvényességgel rendelkezik” egyfajta „ideológiai mintaként” (Felkai [1993] 28. pp.) alkalmas arra, hogy a politikailag működő nyilvánosság eszméjét legitimáló erővel képviselje (Felkai [1993] 57. pp.). Habermas felfogásában a polgári nyilvánosság un. klasszikus formájának kialakulása azon alapul, hogy az antik görög oikosz és agora elkülönül, ezáltal a termelés és vagyonszerzés a magánszférához rendelt és a nyilvánosságtól való védelmet élvez.

A szerző megközelítésében a *klasszikus polgári nyilvánosság* a közönséggé összegyűlt *magánszemélyek vitáinak terepe*. Magánszemélyeké, akik igényt formálnak arra, hogy nyilvános okoskodás keretében megvitassák az érintkezés általános szabályait és racionális vitára kényszerítsék az államhatalmat. A *feudalizmusban* a társadalmi nyilvánosság *reprezentatív nyilvánosság* formájában létezett, a hatalom reprezentációjának kommunikációs terepeként működött. Később, ahogyan az élet egyre több területe került ki a *köz* ellenőrzése alól és ahogyan erősödtek azok a jogok, melyek biztosították a magánszféra alapját, visszaszorult a reprezentatív nyilvánosság hatóköre, így a XVIII. század első felére átadta helyét a helyi, lokális közügyek megvitatásának színteréül szolgáló városok közéleti színterein felélénkülő un. *polgári nyilvánosságnak*.

A polgári nyilvánosságot működtető (XVIII. századi) társaságok, egyesületek Habermas szerint három közös intézményi kritérium szerint egyezők: (1) Működésükben „*a piac törvényei éppúgy fel vannak függesztve, mint az államéi*” (Habermas [1971] 135. pp.). Az állam törvényeinek felfüggesztésével a szerző az állami rangok, tisztségek figyelmen kívül hagyására utal. Ezekben a társaságokban tehát a polgárok egyenrangúak, csak érvelésük alapozhatja tekintélyüket. (2) A vitatkozás előfeltétele *olyan területek problematikussá tétele, amelyek eddig nem minősültek kérdésesnek* (Korábban az állam és egyház autoritásaihoz rendelt „az értelmezés monopóliuma” nemcsak a szószéken, hanem a filozófiában, irodalomban és művészetben is. De ahogyan a XVIII. századra bekövetkezik a kulturjavak piacra termelése, úgy azok mint áruk, elvben legalábbis, általánosan hozzáférhetővé válnak). (3) A folyamat, melyben a kultúra áru-formát ölt,

¹⁵ Miszerint a politika a jó és igazságos élet kérdésére keresi a választ.

elvezet a közönség – elvi – lezáratlanságához. A magánemberek – feltételezve részükről a vagyont és műveltséget – a piacon keresztül hozzáférhetnek a vitatárgyakhoz mint olvasói, nézői illetve hallgatói azoknak. A polgárság, a feudális hatalommal szembeni gazdasági súlyának és jogainak megerősödésével kivívja politikai jogait, melyek magukba foglalják – a sajtó (relatív) szabadsága mellett – az egyesületi, kávéházi, szalonbeli gyülekezés és okoskodás jogait is. Így, *a megvitatható kérdések általános jelentőségre tesznek szert és általánosan hozzáférhetővé válnak.*

E három – történetileg – rekonstruált kritérium felfogható Habermas diskurzusetikája (Habermas [1983]) ideális beszédhelyzetének gyakorlati leképeződéseként (vö. Felkai [1998]). A diskurzusetika a kölcsönös megértés univerzális feltételeit keresi a kommunikációban. Azokra az érvényességi igényekre kérdez rá, amelyek a társadalmi cselekvések mögött meghúzódó (különböző) érdekeket mások számára is követendőkké teszik. Habermas szerint a cselekvő személyeknek, a kölcsönös megértésre irányuló beszédmód alkalmazása során egyetemes érvényességi igényeket kell bejelenteniük, és eleget kell tenniük az azokban implicit (vagy explicit) módon felvállalt kötelezettségeknek. Ezek az érvényességi igények a diskurzusokban tisztázhatók. A diskurzusok csakis és kizárólag akkor vezetnek racionális megegyezésre, ha a felek között minden elgondolható érv és ellenérv felhozható, védhető és megkérdőjelezhető, valamint ha a diskurzusban egyetlen kényszer működik, az argumentációs kényszer (miszerint a jobb érvet kell elfogadni). A diskurzusetikának megfelelő, ideális beszédhelyzet ilyenformán egy eszményi uralommentes beszédhelyzet.

A polgári nyilvánosság intézményi kritériumai – a felek egyenrangúsága, a probléma felvetésének, azaz az egyetemes érvényességi igények bejelentésének szabadsága valamint a kommunikációhoz való hozzáférés elvi lezáratlansága – az ideális beszédhelyzet mintáját tükrözik. Azzal – a figyelmen kívül nem hagyható – hozzáférésre vonatkozó megkötéssel, amire Szekfü így utal: *„Csak legyen meg a vagyon és a műveltség, hiszen a választójog még hosszú ideig különböző jövedelmi és/vagy iskolázottsági feltételekhez (cenzus) van kötve.”* (Szekfü [2005] 10. pp.)

Habermas elemzésében a polgári nyilvánosság a XX. századra gyökeresen átalakul és a kultúrát fogyasztó közönség kialakulásával - lényegét tekintve – „kiüresedik”. A diskurzusok vitái fogyasztási cikkeké válnak, a tömegkultúra a kultúrjavak piacának két funkcióját érvényesíti: a gazdasági és pszichológiai hozzáférést. *A tömegkommunikációs eszközök fejlődésével, azok hozzáférésehez való társadalmi kiteljesedésével, a nyilvánosság politikai jellege elhalványul.* Habermas szerint, a jelzett folyamat mögött a nyilvánosság alapjainak megrendülése, *a köz- és magánszféra határainak fellazulása*, a közérdek és a magánérdek, a politikai és a gazdasági érdekek összefonódása áll. A magánélet (szinte) minden területét szabályozása alá vonó állam, valamint a magánérdekek szolgálatában álló reklámpiac a tömegkommunikációs eszközök

segítségével behatol a magánélet világába. *A felek egyenrangúsága, a probléma felvetésének, azaz az egyetemes érvényességi igények bejelentésének szabadsága valamint a kommunikációhoz való hozzáférés elvi lezáratlansága nem érvényesül a tömegkommunikációs eszközök által mediatizált társadalmi kommunikációs mezőben.* A politika alakíthatóságának/átalakíthatóságának lehetőségei beszűkülnek, az érdekegyeztetés helyét átveszik az érdekkompromisszumok, a kulturális témák kommunikációját átszövi a gazdasági (magán-) érdek. Ez a tömegkommunikációs mezőben működő nyilvánosság – Habermas leírásában – lényegét tekintve kísértetiesen hasonlít a középkori, reprezentatív formához (Habermas [1983] 289-290. pp.).

Habermas koncepciójában a nyilvánosság alapja a köz- és magánszféra elkülönülése, lényege a kommunikációhoz való hozzáférés elve, funkciója pedig a közt érintő kérdések megvitatása és a hatalom döntései és működése legitimálásának kikényszerítése. A társadalmi nyilvánosság történeti tablóképe utolsó, a jelenkort ábrázoló állomásában, a kultúrán és közt érintő kérdéseken elmélkedő közönség egyidejűleg bővül ki és alakul át a *kultúrát fogyasztó közönséggé*.

II.2.1.2. Egy köztes tartomány: a báziskommunikáció

Angelusz nyolcvanas évek elején megjelent munkája (Angelusz [1983]) hazánkban először nyújtott szisztematikus és máig alapvető *áttekintést a társadalmi kommunikációs pályák empirikus kutatásának teoretikus alapjairól és konceptuális kérdéseiről*. A szerző a habermasi nyomvonalon haladva a nyilvánosságot az állam és az állampolgárok valamint a társadalmi csoportok közötti kommunikáció közvetítési szférájának tekinti: a nyilvánosság a társadalmi keretfeltételek valamint a közérdeklődésre számot tartó ügyek megvitatásának terepe. A szerző „*egy meghatározott tartományon belül*” a nyilvánosságot graduális kategóriának tekinti (Angelusz ibid. 37. pp.), melynek mindenkor értéke legfőképpen a kommunikációs folyamatokban *aktívan illetve passzívan* résztvevők arányától függ.

A szerző Geissler *báziskommunikáció* (Geissler [1973]) fogalmára építve egy köztes kommunikációs pályát definiál (Angelusz [2000a]). A báziskommunikáció fogalmához sorolandók felfogásában az olyan elemi hétköznapi beszélgetések, amelyekben az emberek a magánéletük kereteit érintő – számukra nagy hírértékkel bíró – közéleti témákról vagy politikai kérdésekről folytatnak. Meghatározása szerint „*A közéleti tárgyú személyes vagy csoportos beszélgetések annyiban sorolhatók a báziskommunikáció fogalmához, amennyiben a kommunikáció résztvevői többé vagy*

kevésbé ismerik egymást, és megnyilatkozásaik egymáshoz és nem egy széleskörű anonim közönséghez szólnak. A báziskommunikáció privát jellege elsősorban a kommunikáció nem nyilvános formáján, címzettjeinek személyes szelekcióján alapul.”(Angelusz [2000a] 69. pp.). A kommunikáció személyközi szintjéből fakadóan a báziskommunikációs megnyilatkozások kockázati szintje (mely a partnerek esetleges negatív fogadtatásából fakad) a nyilvános véleményformáláshoz képest alacsony. Az ilyen beszélgetések tipikusan *homofil* közegben (hasonló társadalmi státuszú emberek között) jönnek létre, ahol a kommunikációs partnerek ismerik vagy választják egymást. A megnyilatkozások kontextusbeli kockázatát csökkenti, hogy a feleknek módjuk van elkerülni a „kényes témákat”, és a nyilvános pályákon rendelkezésre állónál jóval szélesebb (non-verbális jelzéseket is magában foglaló) határok között, interaktív jelleggel szabályozhatják a szituációt. Mivel a báziskommunikációban résztvevők egyenrangú partnerei egymásnak, a kontextusban érvényesülő szerepmegosztás közelít az ideális beszédhelyzet (uralommentes) szimmetriájához. Az előzőekből következik, hogy a *báziskommunikáció jellemzően valódi álláspontokat tükröz, így a báziskommunikáció kedvező terepe a vélemények megalapozásának.*

A báziskommunikáció ugyan nem a nyilvánosságban működik, társadalmi szinten érvényesülő jellegzetességei azonban a nyilvánosság valós folyamatainak értékelésében jelentős szerepet töltenek be. Angelusz felfogásában nagy hangsúlyt kap a nyilvánosság és a báziskommunikáció szemantikai oppozíciója. Ha jól értelmezem írásait, helyenként hangsúlyosabb a szerző számára ez az oppozíció, mint a köz- és magánszféra habermasi dichotómiája. Emellett megjelenik írásaiban egy új súlypont is, mely a magánélet határaitra vonatkozik: Angelusz szerint a nyilvánosság optimális működésének végső biztosítéka a magánszféra „*zárt ajtók mögötti*” világának sérthetetlensége¹⁶.

Angelusz (Angelusz [1998b]) szerint a báziskommunikáció és a nyilvánosság kapcsolata, e kapcsolat jellege közvetlen módon hat a társadalmi struktúrában való eligazodásra, a rétegződési szintek közötti információcsere és a csoportos érdekartikuláció (a csoportok közötti érdekegyeztetés) lehetőségeire. Ha a két szféra (báziskommunikáció és nyilvánosság) között gyenge az interakció, akkor a társadalmi kommunikációs rendszer aszimmetrikussá válik, „*másról beszélnek lent, mint fent*”. Így a rétegződés által meghatározott kommunikációs demarkációs vonalak – úgy lent, mint fent – elzárják az utat a valós társadalmi viszonyok észlelését lehetővé tevő tájékozódás elől, beszűkülnek a társadalmi látásvizonyok perspektívái. Tehát a *nyilvánosság graduális szintje és a báziskommunikációs pályák jellegzetességei kapcsolatban állnak.*

¹⁶ „A demokratikus alapelvek logikája szerint a magányügyek és a közügyek viszonyában a magányügyek elsőbbsége a döntő mozzanat. {...} A privacy széleskörűen megalapozott garanciái nélkül a közélet nem működik.” (Angelusz [1998a] 22. pp.)

A báziskommunikációs pályák és a nyilvános kommunikációs szféra izolálódása vagy interakciója, a két terep témáinak szinkronitása vagy elkülönülése a társadalmi nyilvánosság szintjének fontos mutatója.

A nyilvánosság magas szintje esetén a báziskommunikáció és a nyilvánosság intézményei között élénk az összeköttetés, a társadalomban kiterjedtség és intenzitás valamint sűrűség jellemzi a báziskommunikációt képviselő érintkezéseket, a kommunikáló szereplők száma nagy. Megerősödnek a közvélemény formálódásának folyamatai és azok befolyásolni tudják a nyilvános pályákon zajló kommunikáció témastruktúrájának alakítását. A nyilvánosság alacsonyabb fokú érvényesülése esetén elkülönülnek a bázis- és a nyilvános kommunikáció témái, mindkét terepen megmerevednek a szelekciós rendszerek, a magánemberek politikai kommunikációja kevésbé intenzív, az emberek elkerülik a közügyekről való megnyilatkozást¹⁷. Az alacsony szintű nyilvánosságban jelentkező szimptómák eltérő erejűek a rétegződés különböző szintjein. Alacsony szintű nyilvánosság esetén a státuszhierarchia alsóbb szintjein a kommunikációs hálózati sűrűség és intenzitás erőteljesebben csökken, mint feljebb, a rétegződés alsóbb szintjein az emberek kevésbé érzékelik saját, csoportszintű problémaközösségüket és nehezebben tájékozódnak problémáik társadalmi összefüggéseiről, mint a rétegződés magasabb szintjein. A báziskommunikáció beszűkülése más oldalról azt eredményezi, hogy a nyilvános szféra szereplői csak a magánemberek és a témák szűk körét reprezentálják.

Angelusz álláspontja szerint a *komputer közvetítette kommunikáció* mindazon formái melyeken közéleti tartalmak privát kommunikációja folyik, a báziskommunikációhoz sorolandók. Legalábbis abban az esetben, ha fennáll, hogy a kommunikációs folyamatba belépők száma korlátozott és „...az avatatlan résztvevők, illetve a széles nyilvánosság kizárása garantálja a kommunikáló csoport privaciyját...” (Angelusz [1998] 23. pp.).

A báziskommunikációs pályáknak a társadalmi látásviszonyokkal és a nyilvánosság gradualitásával való kapcsolatának jelentőségét Angelusz az internetes hálózati kommunikációra vonatkoztatva is fenntartja (Angelusz 2000a). Véleménye szerint az információáramlás horizontális pályáinak és mikronyilvánosságainak működtetésével az internet várhatóan csökkenti a professzionális és laikus kommunikátorok közötti különbségeket és – amennyiben pályáin a báziskommunikációs interakciók felerősödnek – a közvélemény-formálódás folyamatainak kiszélesedését és a közvélemény erejének növekedését eredményezi. Mérlegelve az új kommunikációs technikák társadalmi hatásait, egyrészt úgy értékeli, hogy az előzőek bár „nyújtanak esélyeket a demokratikus kommunikáció híveinek” másrészt tart attól, hogy „[...]a báziskommunikáció

¹⁷ A nyilvános szféra és a báziskommunikációs pályák nyitottságának Angelusz szerint a fentiek mellett sincs kizárólagos hatása az egyéni véleménynyilvánítások mozgásterére nézve. A nyilvánosság alacsony szintje esetén ugyanis az aktuális és fontos közéleti kérdések visszaszorulnak a szabad véleménynyilvánítás szigeteire, az intimebb, zártabb kommunikációs kontextusokba, ahonnan a témák és megnyilatkozások útja a nyilvánosság felé lezárt.

tekintetében a társadalmi hierarchia mentén, az osztályhatárokhoz hasonló törésvonalak alakulhatnak ki.” (Angelusz ibid. 27-28. pp.).

II.2.1.3. A nyilvánosság határai

A kilencvenes évek elején hazánkban kibontakozott egy társadalomtudományos vita a pártállami időszak utolsó évtizedeinek nyilvánosságáról (pontosabban arról, hogy egyáltalán létezett-e nyilvánosság hazánkban a jelölt korszakban). Dolgozatom tárgyán e vita¹⁸ messze túlmutat, mivel azonban a vitában megszólalók nyilvánosságelméleti optikája karakteres különbségeket mutat, röviden áttekintem a „nyilvánosságdiskurzusban” (Glózer [2006] 9. pp.) megjelent értelmezéseket és az érintett kutatók munkám szempontjából lényeges, vitán kívül eső felvetéseit is.

Némedi cselekvéseméleti megközelítése

Némedi módszeres bírálat alá vonja a habermasi modell normativitását és a normativitás meghaladásának lehetőségét a nyilvánosság cselekvéseméleti felfogásban való tárgyalásában látja (Némedi [1990]). A szerző nyilvánosság koncepciójának a nyilvános viselkedés az elméleti kiindulópontja. Álláspontja szerint a nyilvános/nem nyilvános terek közötti határvonal dialektikus, a cselekvők számára figyelembevett normák és a részükről birtokolt, a normák betartatását illetve módosítását lehetővé tevő hatalmi pozíciók alapján, együttesen, egymáshoz képest értelmezhetők. „Arról beszélünk ugyanis, hogy a cselekvők képesek arra, hogy a nyilvános/nem-nyilvános határát „kezeljék”, azaz definiálják, s ez a képesség más erőforrások függvénye, elsőrendű stratégiai eszköz, amennyiben az, aki képes kontrollálni a nyilvánost a nem-nyilvánostól elválasztó határt, eleve fölényben van partnerével szemben.” (Némedi ibid. 120. pp.).

Ez a normativitás kritika és cselekvéseméleti megközelítés tükröződik a szerző Hellerrel és Rényivel közösen kidolgozott és empirikus vizsgálati anyagok elemzésére is alkalmas nyilvánosságkoncepciójában (Heller – Némedi – Rényi [1990]). A kutatók „tulajdonképpen nyilvánosságmodellje” (Heller – Némedi – Rényi ibid. 111. pp.) a közéleti szereplők fejében élő nyilvánosság ideáltípusának rekonstrukciója. A szerzők szerint Habermas nyilvánosságról szóló munkája a józan ész útján felépített koncepció történeti hivatkozási pontjának tekinthető. A nyilvánosság működési sajátosságainak magyarázatában a kutatócsoport egy új elemet vezet be: az alku- és csere elvét. A

¹⁸ Glózer kitűnő tanulmányában a vita alapos elemzését adja, bemutatva, hogy a vita a hazai szociológiai gondolkodásnak a rendszerváltás értelmezésére és szimbolikus feldolgozására irányuló törekvéseit tükrözi (Glózer [2006]).

nyilvánosságban megjelenő tematika, pontosabban az, hogy (egyáltalán) milyen kérdések és témák tehetők a nyilvános szférában hozzáférhetővé, alku és csereviszonyok eredője. A közélet kommunikációs mezőjében nyilvánosan megnyilatkozni kívánók (és tudók) kommunikációs lehetőségeire és stratégiáira nézve a mindenkori aktuális alkupozíciók és csereviszonyok a meghatározóak (vö. Heller–Némedi–Rényi ibid.).

A nyilvánosság a szerzők számára *nem* meghatározott cselekvések vagy intézmények *egy adott szférája* (mint ahogyan azt Habermas értelmezi). Álláspontjuk szerint a mindenkori nyilvánosságot a (mindenkori) nem nyilvános szférától való elkülönülést szabályozó „operatív elv” jelöli ki. Ez az *elv* határozza meg az adott kommunikációs kontextusban az interakció struktúráját. Ez az elv „... a legkülönbözőbb változatokban ismételten alkalmazható, létrehozva így a „nyilvánosság” köreit, tágabb és szűkebb formáit.” (Heller–Némedi–Rényi ibid. 113. pp.).

Az operatív elv tételezése a habermasi nyilvánosság felfogás (korábbi idézetünk szerint Felkai által felrótt) ideológiai töltetének elhagyására való törekvésként (is) értelmezhető (vö. Glózer [2006].). Emellett a kutatók felteszik, hogy a nyilvánosság operatív elve mögött létezik egy, a köz- magánszféra határmegvonása helyességét illető, közös, konszenzuális norma. Tehát közösen birtoklunk egy képet arról, hogy mi számít közt érintő kérdésnek (témának) és mi nem számít annak, melyek azok a kérdések és ügyek amelyeknek a legszélesebb körű hozzáférését biztosítani kell, és melyek azok, amelyeknek rejtve kell maradniuk a köz előtt.

A szerzők szerint – a fenti Némedi tézisek nyomán – a köz- és magánszféra közötti határvonal definiálásának képessége individuális cselekvőkhöz rendelt. A határvonal kijelölésének operatív elve azonban kizárja, hogy „... bárki teljesen szabadon és önkényesen definiálhatná, hogy mi az, ami "ügyeiből" a nyilvánosságra tartozik.” (Heller – Némedi – Rényi [1992] 53. pp.). A nyilvános beszédre vonatkozó szabályok társadalmi küzdelmek – alkuk és cserék – tárgyai és stabilitásukat a mindenkori aktuális hatalmi erőviszonyok határozzák meg.

Heller és Rényi nyilvánosság-modellje

Heller és Rényi későbbi, a nyilvánosság szintjeit és a teljes kommunikációs rendszerről alkotott (normatív) reprezentációkat modellező *sémája a habermasi köz- és magánszféra oppozícióra épül* és kiegészül a diskurzusok témáinak státusát (magán- és a köztéma) képviselő dichotómiával (Heller – Rényi [1996]). A kommunikációhoz való hozzáférés (nyilvános és nem nyilvános) és a kommunikáció témája (közt érintő és magánjellegű) opcióknak megfelelően az új elméleti modell a lehetséges kommunikációs

aktusok négy típusát különíti el. A modell sémája egy kétdimenziós koordináta-rendszer, melynek két tartománya (amelyben közügyek megvitatása zajlik a nyilvánosságban és amelyben magántémákról kommunikálnak nem-nyilvános szférában) megfelel a határmegvonásra vonatkozó konszenzuális normának, míg a másik két tartományban (a nyilvánosan magántémákról és a közügyekről nem-nyilvánosan folytatott kommunikációs aktusok tartományában) a norma sérül. A norma létezését jelzi, hogy ezen aktusok esetén „... *megnő a pótlólagos indoklások, igazolások iránti igény. Például pótlólagos érvet kell felsorakoztatni akkor, amikor valakinek a magánéletét, különösen az intim szférájába tartozó témákat nyilvánosan tárgyalják.*” (Heller – Rényi ibid. 6. pp.).

Heller és Rényi, egy további munkájában a fentebb vázolt kommunikációelméleti perspektívából elemezve a nyilvánosság működésében és elméleti reprezentációjában zajló változásokat, a modell finomítására vállalkozik (Heller – Rényi [2000]). A kutatók kifejtik, hogy az egységes nyilvánosságban való részvétel integráló hatása a sokesetű elektronikus média korában megszűnik, így *folyamatos átalakulások révén módosul a köz és a magánszféra jelentése és a közöttük levő határ.* Az új infokommunikációs eszközök használata révén megváltozik a nyilvános szférában kommunikálók köre, a közönség. Átalakul a kommunikációs helyzetek térbeli és időbeli struktúrája, folyamatos változásban vannak az egyének és csoportok közti kommunikációs kapcsolatok valamint a kapcsolatokban érvényesíthető társadalmi erőviszonyok.

A nyilvánosság és a kommunikációs formák legújabb jelenségeit tárgyalva a szerzők Keane (a következő alfejezetben bemutatandó) nyilvánosságfogalmát veszik alapul (Keane [1995]). Keane a személyközi kommunikációt és a tömegkommunikációt egy közös elméleti keretben kezeli és szakítja a nyilvánosság egy nyilvánossággént való értelmezésével. Heller és Rényi e nyomvonalon haladva továbbra is fenntartja a nyilvánosság kijelölésének operatív elvét és az elvnek tulajdonított társadalomszervező, konstitutív szerepet. Érvelésük szerint az operatív elv releváns módon alkalmazható az elektronikus kommunikáció legkülönbözőbb szintű jelenségeinek elemzésénél. A szerzők korábbi modellje bővül, az abban definiált dichotómiákhoz (köz- és magánszféra, közt érintő és magánjellegű tematika) egy további rendelnek az *aktív és passzív részvétel* szembeállítását mentén. Bár a keaneai teóriához közvetlenül nem köthető, gondolatmenetükben (újra) megjelenik a habermasi *nyilvánosságkép normativitása*: a globális nyilvánosság közösségekre gyakorolt hatásainak tárgyalásakor a szerzők (visszatérő) vonatkoztatási pontja a demokratikus és szakszerű nyilvánosság.

Heller a klasszikus polgári nyilvánosságtól az információs társadalom komplex és hierarchikus nyilvánosságáig átívelő utat *demokratizálódási folyamatként* értékeli (vö. Heller [2001]). Álláspontja szerint a legkülönbözőbb nyilvánossági szintek elérését lehetővé tevő új infokommunikációs technológiák felszámolják a tömegkommunikációs eszközök által korábban a közönségre kényszerített passzivitást. Lehetővé teszik az *aktív, a mindenkori egyéni szükségleteknek és az adott kommunikációs kontextusnak megfelelő kommunikációs csatornák használatát*. Ennek hatására az emberek – akár mint közlő, akár mint befogadó – a minden adott szükségleteik szempontjából legcélravezetőbb szintű nyilvánosságokba kapcsolódhatnak (Heller [2001] 42 pp.).

Beszédben keletkező nyilvánosság

Kuczi és Becskeházi (a fent jelölt vitához kapcsolódóan) leszögeznek: „*Szerintünk létezik a nyilvánosságnak a társadalmi struktúrából, az intézményekből le nem vezethető, ezek működéséből nem értelmezhető oldala.*” (Becskeházi és Kuczi [1992] 39. pp.). A szerzők szakítanak a Habermas féle koncepció normatív köz-magán dichotómiájával. „*Amennyiben Habermas elemzését akceptáljuk, úgy el kell fogadnunk azt is, hogy mihelyt a magán és a köz strukturálisan elválik egymástól, többé nem szabad, hogy problémát jelentsen annak megkülönböztetése, hogy mely ügyek tartoznak az egyik, illetve a másik csoportba.*” (Becskeházi – Kuczi ibid. 42. pp.). A szerzők elvetik Heller és Rényi azon feltételezését, hogy a köz- magánszféra (s különösen a köz- magántéma) elhatárolása, az elhatárolásra vonatkozó észlelés vagy értelmezés evidens (konszenzuális) volna. Érvelésük rámutat, hogy amennyiben (és amíg) a lehetséges ügyek helyei strukturálisan kijelöltek (azaz a kommunikációs tematikák közérdekűsége illetve magántermészete meghatározott) akkor (és addig) nem problematizálódik, hogy mi tartozik a nyilvánosságra és mi nem. A nyilvánosság határait érintő kérdés legfőképpen akkor válik igazán relevánssá, amikor maga a köz és a magán strukturális elkülönülése – ami a polgári nyilvánosság egyik alapzata – válik problematikussá.

Becskeházi és Kuczi vitatja, hogy létezne a köz- és magánügyeknek, az egyes személyektől független, besorolási rendje. „*[...] a nyilvánosság nem az eleve a közre tartozó ügyek fölötti diskurzus, hanem a prezentáció mikéntje, megjelenítési technika, illetve ennél több is: a dolgok a róluk való meghatározott típusú beszédben válnak nyilvánossá. És maga a nyilvánosság is e beszédben keletkezik.*” (Becskeházi – Kuczi ibid. 42. pp.). A szerzőpáros felfogásában a magán- és a közügyek tematikus (normatív) határmegvonása (annak elve) nem eleve adott. Érvelésükben felhozzák, hogy egy adott

dolog éppen a nyilvánosságra kerülése révén kaphat merőben új jelentést, mely akár átstrukturálhatja a köz és a magán viszonyát is.

II.2.1.4. Hierarchikus nyilvánosságok: a közös többszörös

Keane a habermasi normatív nyilvánosságfogalom kritikájából kiindulva az ezredforduló digitális kommunikációs viszonyaira alkalmazható új fogalmi meghatározást kíván nyújtani (Keane [1995]). Álláspontja szerint a nyilvánosság szerkezeti változásait, elsősorban *az új infokommunikációs technikák gyors elterjedése következtében megsokasodó nyilvános fórumok* megjelenése okozza. Ezek ugyanis *megváltoztatják a különböző kommunikációs szituációban résztvevők számára a nyilvánosság percepcióját*. Keane szakít az *egyetlen* nyilvánosság tételével. Többszámúba teszi a nyilvánosságot, mely szerinte különböző kiterjedésű nyilvánosságokból és azok egymást átfedő szintjeiből áll. Definíciójában egy *adott* nyilvánosság a térbeli viszonyok egy sajátos formája minimum két ember között, akiket általában bizonyos kommunikációs eszközök (televízió, rádió, telefon stb.) kötnek össze. A felek kommunikációjában rövidebb vagy hosszabb időt tesz ki az adott interakciós helyzet és a tágabb környezet hatalmi viszonyainak megvitatása. Keane az így felfogott nyilvánosságot ideáltipikus konstrukciónak tekinti, hiszen az egyes nyilvánosságok csak ritkán valósulnak meg egymástól elszigetelten. A nyilvánosságok jellemzője az összekapcsoltság, a hálózati jelleg és a fragmentáltság, így ellenállnak az integrált nyilvánosságra törekvő hatásoknak.

Keane megközelítése szerint a társadalmi nyilvánosság klasszikus felfogása mindig egy adott társadalom nyilvános kommunikációs terepén értelmezett, ilyenformán a nemzetállami keretekhez adekvát. Gondolatmenete szerint a republikánus hagyományban az állampolgárok érintkezésének és vitáinak terepe egy integrált, politikailag konstruált tér (*space*), amely az államhatalom által ellenőrzött fizikai térben (*place*) gyökerezik. Ezzel szemben *ma, a különböző szintű nyilvánosságok számos formáját az jellemzi, hogy egyáltalán nincsenek közvetlen kapcsolatban meghatározható fizikai területekkel (territory)*. A globalizáció folyamatai nyomán a közt érintő döntések relevanciája függetlenné vált a térbeli is időbeli távolságoktól, így napjainkban a közt érintő kérdések és viták érvényességi köre jellemzően nincs fedésben a nemzetállamok földrajzilag lehatárolt területével (mint ahogyan a magánélet világa sem csupán a közvetlen környezetre korlátozódik).

Keane szerint az összes lehetséges kommunikációs aktust egyetlen integrált kommunikációs mezőben kell vizsgálnunk, melyben *úgy a köz-, mint a magántémákat érintő kommunikációs aktusok kerete folyamatosan átalakuló*. A nyilvánosság korábbi, nemzetállami kerete mellett megjelennek az ennél szűkebb, helyi, lokális, regionális illetve az ennél szélesebb, nagy régiókra, hálózatokra, illetve a globális szintre vonatkozó kommunikációs formák, és *egyre inkább meghatározóbbakká lesznek a kommunikációs mezőben a – sem a korábbi modell térmetaforájához sem a fizikai terekhez nem köthető – network alapú kommunikációs pályák* (vö. Keane [1995]).

Keane a nyilvánosságok három szintjét különbözteti meg. A nyilvánosságok szintek szerinti besorolásánál két szempontot vesz figyelembe: a diskurzusok témáinak a meghatározott nagyságú, fizikai helyekhez köthető vonatkozását és a kommunikációban résztvevők számát. A *mikronyilvánosságok* a helyi, lokális ügyek megvitatásának fórumai, ahol néhány tucat, néhány száz, vagy néhány ezer ember vitatja meg nézeteit. A magántémákat is magába foglaló érintkezéseken túl a kommunikációs diskurzusok leginkább a lokális civil szerveződések és kis tagságú érdekcsoportokat, fogyasztói csoportokat érintő kérdések körül forognak. A *mezzo-nyilvánosságok terepén* társadalmi, nyelvi nemzetállami keretek szintjén lépnek interakcióba egymással emberek milliói, hogy az állam, a politika és a közélet nemzetállami szintű kérdéseiről kommunikáljanak. A *makronyilvánosságok* a nemzetek feletti, globális témák megvitatásának terei, melyeken (akár) emberek milliárdjai érintkezhetnek egymással. E tipológia csak elméleti absztrakciónak tekintendő, hiszen az egyes szintekhez rendelhető formák a valóságban nem fordulnak elő tiszta formában: a nyilvánosságok határai átfedésben és változásban vannak, hol egymástól elkülönítve, hol összekapcsolva az egyes terepeket. (Keane *ibid.*)

Keane teóriája a nyilvánosság *nyilvánosságok*-fogalomban való megújításával, a nyilvánosságokon belüli folyamatos mozgások (átfedések és elkülönülések) tételével szakít a habermasi alapmodellben rejlő statikus nyilvánosságképpel, ugyanakkor őrzi azt a Habermastól eredő hangsúlyt, mely a nyilvánosságokban zajló kommunikáció tematikájára (a hatalmi viszonyokra) és funkciójára (álláspontok megvitatása) esik.

II.2.1.5. Nyilvánosság: „határok nélkül”

Meyrowitz centrális kérdésnek tartja a tömegkommunikációs eszközök által mediatizált nyilvánosság privát és a közszféra közötti határvonalat leromboló szerepét (Meyrowitz [1986]). Megközelítésének kiindulópontja, hogy a tömegkommunikációs

eszközök nem csupán a társadalmi kommunikáció eszközei, hanem egyben – korábban nem létező – *új kommunikációs kontextusok* megteremtői is.

Az elektronikus korszakot megelőző lokalitást fizikai és érzékelési behatároltság jellemezte. A társas helyzeteket az határozta meg, hogy hol és mikor alakultak ki. A tömegművelődés lehetővé teszi a korábban elkülönülő „szituációs környezetek” közötti kommunikációt és *megváltoztatják a (korábban) az adott társadalmi szituációkhoz rendelt szerepeket, elvárásokat és szabályokat*. Ennek nyomán átalakul a társadalmi érintkezések elkülönült szituációkból felépült korábbi világa (Meyrowitz [2003]). Meyrowitz szerint az elektronikus tömegművelődés elszakítja a fizikai helyek és a társadalmi szituációk közötti hagyományos köteléket. Olyan helyzeteket, viselkedési, kommunikációs mintákat tesz megismerhetővé és átélhetővé a széles közönség számára, amelyeket azelőtt az nem tapasztalhatott meg. A szituációk elkülönülésének és fizikai lehorgonyozottságának megszűnése révén – a tömegművelődés információs környezete által teremtett – *új társadalmi szituációk* jönnek létre a fizikai terek által teremtett kontextusok mellett. Mindezek következménye, hogy a média korábbi közönsége és a nyilvánosságok is összekeverednek (Meyrowitz [2005]). A társadalmi identitás kialakulásának már nem legfőbb meghatározója az egyén szocio-kulturális környezete, mert helyét egyre inkább a mediatisztált pályák nyilvánosságában észlelt világok veszik át, illetve az azokban észlelt *más* csoportok identitása. Ezeket a környezeteket az egyének a fizikai terekben ható elkülönülések miatt korábban nem észlelheték.

„Ma a több száz tévécsatorna, a kábelhálózatok, a műholdas rendszerek és a weblapok millióinak köszönhetően a fejlett ipari társadalmak átlagpolgárainak, és sok nem annyira fejlett társadalom polgárainak fejében kép él más emberekről, más városokról és országokról, más szakmákról, más életstílusokról. Ezek a képek segítenek annak az elképzelt máshollétnek a létrehozásában, amelyből az egyes emberek holléte megszületik. Ebben az értelemben tehát mindenfajta média, eredeti céljától és szándékától függetlenül, mentális „globális helymeghatározó rendszerként” (GPS) működik.” (Meyrowitz [2005] 26. pp.)

A tömegkommunikációs üzenet jellemzően perszonalizált, aktualizáló és érzelmekkel telített, könnyen elsajátítható, a gyermekek számára különösen könnyen belsővé tehető. Ezért az előbb vázolt folyamat végső következménye az *identitás-decentralizáció*. Meyrowitz az elektronikus média hatását a szocializációs folyamatok, az identitás felépülési folyamatainak megváltozásában és a nyilvánosságban érvényesülő korábbi hierarchiák kisimulásában látja.

A fenti változások Meyrowitz szerint új perspektívába helyezik a nyilvánosság fogalmát. *A köz- és magánszféra határvonal feltöredezik, a nyilvánosság térén*

kiterjed a magánszféra világa felé (Meyrowitz [2005]). A mediatizált érintkezések egyre hasonlatosabbak a személyközi interakciókhoz, a különböző fizikai terekhez kötött szituációknak megfelelő korábbi viselkedési szabályok érvényessége gyengül. Az új kommunikációs eszközök használatának elterjedése gyarapítja a társadalmi kommunikációs érintkezések formáinak készletét és felülírja a nyilvános kommunikáció viselkedési szabályait. A mediatizált nyilvánosságban a partikuláris, az informális és a személyes tematika válik jellemzővé.

II.2.1.6. Konzekvenciák

Az előbbieken bemutatott elméletek adják értekezésem nyilvánosságelméleti témasíkjának konceptuális kiindulópontjait. Az előzetes terepkutatás (lásd III.2.2.) vizsgálati szempontjait is ezekből a megközelítésekből merítettem, a következő kérdésekre fókuszálva: Milyen kommunikáció-szociológiai jellemzőkkel írhatók le a network alapú kommunikációs pályákon működő tematikus fórumok? A vizsgált kommunikációs pályákra érvényes-e Meyrowitz meglátása, miszerint az informális és a személyes tematika jellemzi őket? Vajon a hálózati nyilvánosságok világában fellelhetők-e a habermasi beszédhelyzet elemei (a felek egyenrangúsága, a probléma felvetésének szabadsága valamint a kommunikációhoz való hozzáférés elvi lezáratlansága)? Kitapinthatók-e a nyilvánosság határai, illetve a határmegvonásra vonatkozó normák létezése?

II.2.2. Internethasználat és hálózati aktivitás.

Politikai részvétel és (vagy) apolitikus önkifejezés?

Azokban az országokban, ahol legkorábban indult el az online technológiák elterjedése, először csak az új technológiához kapcsolódó reflexióikban, később a kutatási gyakorlatban is „kézenfekvő” problémaként jelentették meg a társadalomkutatók a kérdést: Vajon a világháló – mint delokalizált és az állami beavatkozásnak viszonylag erősen ellenálló kommunikációs terep – előmozdítja-e az egyéni döntéshozó képesség megerősödését és növeli-e a közvetlen demokrácia érvényesülésének esélyeit?¹⁹

A kérdést aktuálissá tette az elmúlt évtizedben általánosan tapasztalható tendencia, miszerint egyre szélesebb körű az állampolgárok politikai passzivitása és politikától való elfordulása. Jóllehet hazánkban az ezredfordulót követő években az internetezők száma – nemzetközi összehasonlításban – még igen

¹⁹ Papacharissi szerint a válasz keresése azért sürgető, mert a politikai aktivitás fokozatos csökkenése és a politikát érintő cinizmus egyre kiterjedtebb (Papacharissi [2003]. A témáról lásd még Patterson, Cappella és Jamieson munkáit (Patterson [1994] Cappella – Jamieson [1997]).

alacsony szintet mutatott²⁰, az internetről szóló nyilvános értelmiségi diskurzus már kezdeti fejezetében központi szempontként jelent meg az internet politikai „autoritás eróziót” előidéző hatása (vö. Mihancsik – Révész [2001a], [2001b], [2002]) és az internet-nyilvánosság közéleti aspektusait állította reflektorfénybe.

Az, hogy az internet kapcsán „*gyökeret vert*” az elgondolás, miszerint az eszköz, a megnyilatkozás és befogadás korlátlan lehetőségét kínálva a *politikai nyilvánosság* normatív eszményét képviseli, nem esetleges. Az eszközök (az internet és a Web), mint technológiák, valóban lehetővé teszik, hogy – elvileg – bárki eljusson üzeneteivel akár a legszélesebb tömegekhez is. Emellett azt is biztosítják, hogy – elvileg – bárki hozzáférhessen azokhoz információkhoz, melyet az iménti széles közönségnek szántak. Az előzőekből azonban korántsem az következik, hogy az egyes mikro-, illetve (várakozás szerint) mezzo-szintű, az állampolgárok egyre szélesebb köreit interakciókba hálózó információs pályákra úgy tekintsünk, mint a *politikai nyilvánosságra* esélyt adó kommunikációs fordulat már „kezünkben lévő” kulcsára.

A média demokratikus funkcióinak hagyományos elemzéseit általában – a klasszikus liberális koncepcióhoz illeszkedve – a *közéleti* tárgyú (az állam fölötti ellenőrzést gyakorló és demokratikus változásokat előidéző) véleménycsere lehetőségeire koncentrálnak. Már a hagyományos tömegmédia korában felvetődött, hogy ez a szemlélet „*túlságosan korlátozottan határozza meg a szóban forgó célt*” (Curran [2007] 911. pp.). A *nem kimondottan közéleti* tematika, a *szórakoztatás* és a *kulturális tartalmak* egyaránt figyelembe veendők a média demokratikus funkcióit képviselő tartalmak meghatározásakor, hiszen azokon keresztül *az értékek és normák megerősítése, adaptációja és felülvizsgálata* megy végbe (Newcomb – Hirsch [1984]).

Szem előtt tartva Keane pluralista, kiterjedésében változékony nyilvánosságokat képviselő megközelítését, a világhálót – társadalmi használat szerinti kommunikációs formáinak összességét – különböző szintű, az offline (rész-)nyilvánosságokkal változó átfedésben és elkülönülésben álló kommunikációs univerzumnak tekintem. *A világháló nyilvánosságainak tematikai meghatározásában – a politikai részvételt középpontba állító felfogás helyett – releváns megközelítési lehetőségnek tartom, ha általában a politikai és közéleti tartalom megköttése nélkül, a véleménynyilvánítás és véleményekhez való hozzáférés terepének tekintjük őket.* Keane dinamikus koncepciója (különösen az internetes fórumok jelentőségéről és a témakonstrukcióknak a kommunikáció résztvevői általi meghatározottságával kapcsolatos nézetei) véleményem szerint nem zárják ki,

²⁰ Az internethasználók a népesség 15-17%-át, az otthonukban internetezők a népesség pusztán 4-6%-át tették ki (Dessewffy– Galács– Gayer [2002]).

másképpen szólva *megengedik, hogy a nyilvánosság fogalmát a WiW-es fórumokra alkalmazzuk*. Olyan kommunikációs pályákra, melyeken a résztvevők egy adott témához kapcsolódó, önkéntes megnyilatkozásai, jellemzően *közvetlenül nem* a hatalmi viszonyokra reflektálók. A „*közvetlenül nem*” megfogalmazással itt arra utalok (és a dolgozatban minden további esetben így teszek), hogy elvileg bármilyen témának lehetnek közéleti, politikai aspektusai illetve olvasatai.

Visszaulva a korábban (II.2.1.3. alatt) írtakra, Hellernek az új kommunikációs helyzetekről és szükségletekről írt gondolataiban (implicit tartalmuk szerint) felfedezhetjük javaslatom helyességének megerősítését (amennyiben nem tévesztjük szem elől, hogy a szerző szerint minden olyan téma, amely nem a közülethez sorolandó, a magánélet terrénumához rendelő): „*A mikro-, mezzo- és makronyilvánosság szintjein, természetesen, egyaránt folyik kommunikáció magán- és köztémákról.*” (Heller [2001] 5. pp.).

Kutatásom az internetes nyilvánosságok olyan világát vizsgálja, amelyekben nem meghatározó a politikai és döntéshozatali tematika. A következő szakaszok alatt annak az általam képviselt szemléletnek kívánok alátámasztást adni, mely a közt érintő tematikán kívül eső interakciókat (is) a hálózati nyilvánosságok tárgykörébe sorolja.

II.2.2.1. Világháló és demokratizmus(?)

Az előbbiekben említett „korlátlan” hozzáférés tényleges korlátaira vonatkozóan Wilson és Dijk munkái (Wilson [1999], Van Dijk [1999]) operacionalizálható támpontokat nyújtanak. Elméleteik szerint az internet célirányos, a mindenkori felhasználó szükségleteinek megfelelő használatához több, a társadalmi struktúra egyes szintjein egyenlőtlenül rendelkezésre álló hozzáférési feltételnek is teljesülnie kell. Dijk szerint a hozzáférési feltételek egymásra épülők, és minden egyes új kommunikációs technológia esetében az első lépcsőfokról kell elindulni.

A hozzáférés első csoportja a digitális technológiák használatára irányuló késztetés, melyet a szocio-kulturális környezet határoz meg. Ezt követi az eszközök birtoklása, azaz a fizikai hozzáférés (számítógép és internet hozzáférés), a további hozzáférési feltétel azokat a készségeket foglalja magába, melyek az eszköz célszerű használatához szükségesek (beleértve azokat, amelyek révén az egyén képes az eszközön keresztül megszerzett ismereteket, információkat saját társadalmi helyzete javítására alkalmazni). Az utolsó hozzáférési szint az eszköz által nyújtott lehetőségek aktív és szükségleteknek

megfelelő használatára utal. Amíg a (második lépcsőt képviselő) fizikai hozzáférésben mutatkozó egyenlőtlenségek (a beavatkozásra vonatkozó szándékot és tettekre készségséget feltételezve) megfelelő társadalompolitikai és piaci eszközökkel (viszonylag rövid idő alatt) mérsékelhetők, addig a másik három hozzáférési típus (feltétel) közvetlenül kapcsolódik a tudások és aspirációk egyenlőtlen társadalmi megoszlásához, miáltal *a kommunikációs univerzumban való – elvileg – szabad és korlátozatlan részvétel társadalmi szinten csak korlátozottan tud érvényesülni.*

Az új információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának terjedése kapcsán, pontosabban a fizikai hozzáférés tekintetében merült fel az a lényegi kérdés, hogy a terjedés következménye a meglévő társadalmi, politikai egyenlőtlenségek csökkenése vagy a meglévő privilégiumok megerősödése lesz. A kezdeti elképzelések szerint ezek a technológiák olyan természetűek, hogy működésük folytán javítják az információkhoz való hozzáférést, lényegesen csökkentik annak költségeit, ami esélyt ad a kirekesztett társadalmi csoportok felzárkózására. A terjedés egyenlőtlenségekre kifejtett hatását vizsgáló empirikus kutatási eredmények azonban a *stratifikációs modell* érvényesülését mutatták, mely szerint az új kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés a már előnyös helyzetűek pozícióját javítja (a korai felhasználók előnyei nőnek a későbbi adaptálókkal szemben), azaz az elérés és használat eltérései további egyenlőtlenségeket indukálnak.

A digitális szakadék elméleti kiindulópontja, hogy az új technológiák, legfőképpen az internet, *olyan* kommunikációt tesznek lehetővé, amelynek – mezzo szinten is ható – jelentős társadalmi-gazdasági következményei vannak (Molnár [2002]). Ebben a megközelítésben szerepet kapnak a hozzáférés magasabb szintjei is, hiszen nemcsak a *hozzáférésben, de a használatban (használati módokban) tapasztalható eltérések azok, amelyek a meglévőknél nagyobb egyenlőtlenségekhez vezetnek.* A digitális szakadék többdimenziós jelenség, amelynek legfőbb aspektusai osztályozhatók aszerint, hogy elsősorban hol, milyen területen vezetnek újabb gazdasági-társadalmi törésvonalak kialakulásához (Norris [2001]). Csak egyike e dimenzióknak a politikai rendszer működésében, a hatalom elosztásában és a civil ellenállás lehetőségeiben ható *demokratikus szakadék.* Ebben a formában a törésvonal azok között húzódik, akik az információs és kommunikációs eszközök révén részt vesznek a közéletben (a hatalom kontrollálásában, netán az eszközöket mobilizálásra is használják) és azok között, akik nem élnek (nem élhetnek, nem tudnak élni) ezzel a lehetőséggel.

A digitális szakadék fogalma és alapkérdései körül élénk vita alakult ki az ezredfordulóra. Mint Pintér (Pintér [2003]) a fogalomról írt cikkében írja: „{...} fogalom tartalma, meghatározása igencsak relatív, talán sokkal célravezetőbb volna, ha nem is egzakt terminusról beszélünk, hanem szétfolyó diskurzusokként képzelünk el a digitális szakadék körüli igencsak polemikus világot”(Pintér ibid.)

A vitával kapcsolatban Lengyel–Lőrincz–Siklós–Füleki (Lengyel–Lőrincz–Siklós–Füleki [2003] 132. pp.) rámutat, hogy azok a társadalomkutatók, akik a digitális szakadék létét hangsúlyozzák, többnyire elmulasztják ellenőrizni, hogy az egyes társadalmi dimenziókban mutatózó különbségek összeállnak-e egy rendszerré. Mint ahogyan elmulasztják megvizsgálni azt is, hogy vannak-e olyan társadalmi mechanizmusok, amelyek kiegyenlíthetik a kezdeti erős különbségeket. Az új technológiák elterjedése ugyanis időbeli folyamat, egyes szakaszai eltérnek abban, hogy milyen különbségek vannak a bekapcsolódók és kívül maradók között a hozzáférés esélyei, előnyei és a kívülmaradás okai és hátrányai között.

Dijk rámutat, hogy a „*have-not*” személyek (akiknek nincsen fizikai hozzáférésük) jelentős része egyben „*want-not*” személyek is (akik nem is akarnak digitálisan kommunikálni). Mint azt kutatási eredmények is igazolták (Strover – Straubhaar [2000]), a *nem akarás*, azaz az internettől való idegenkedés magyarázza leginkább a nem használatot. A hozzáférés fogalmának *nem anyagi* természetű gátjai közül Wilson a kognitív hozzáférés²¹ problémájára helyezi a hangsúlyt (Wilson [1999]). Nemzetközi, majd a későbbi hazai eredmények is azt mutatják, hogy az internethasználat terjedésének egyik fő gátja a kulturális hozzáférés egyenlőtlensége (NTIA [2002], Molnár [2002], Pintér [2007b]). A kognitív aspektusok tekintetében elgondolkodtatók Lengyel György és kutatócsoportja (Lengyel [2002] Lengyel et al. [2003]) kaposvári kistérségben végzett vizsgálatának eredményei. A kutatók jelentős társadalmi szakadékot tapasztaltak, már ami a számítógépes ismeretek (kor, az aktivitás, a képzettség és a jövedelem egymással összefüggő tényezői mentén mutatózó) szisztematikus eltéréseit illeti. Kutatási beszámolójukban ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy ezek az eltérések kevésbé jelentősek a tanulási hajlandóság vonatkozásában, sőt az alacsony jövedelműek számítógépes tanulási hajlandósága meghaladja a magas jövedelműekét is. Ez „*arra enged következtetni, hogy amennyiben a tanulási hajlandóság – megfelelő intézményi és technológiai feltételek közt – realizálódhat, a digitális szakadék nem nőne, hanem csökkenne.*” (Lengyel et al. [2003] 42. pp.).

A hozzáférés és/vagy az igények „korlátozottsága” és a korlátok lebontására irányuló lehetséges közösségi erőfeszítések mellett McChesney egy másik dilemmára is rámutat a világháló demokratizáló funkciójának tartalmát feszegető, a demokrácia és kapitalizmus közti feszültségek kontextusába helyezett érvelésében „... a hozzáférés kérdésétől eltekintve [...] az információs országutaknak nincs hatalmuk arra, hogy kialakítsanak egy politikai kultúrát, amíg az a társadalom egészében nincs jelen. A

²¹ Wilson megfogalmazásában a kognitív hozzáférés „a fogyasztó egyéni intellektuális és képzettségi felkészültségére utal, ami lehetővé teszi számára, hogy megtalálja, feldolgozza, értékelje és felhasználja az információt, amire szüksége van (...) a használóknak nemcsak az információ fogadására, hanem küldésére és terjesztésére is képesnek kell lennie.” (Wilson [1999] 3. pp.)

globális kapitalizmus domináns mintáit tekintve sokkalta valószínűbbnek látszik az, hogy az internet és az új technológiák a már meglévő politikai kultúrához fognak alkalmazkodni, mint az, hogy újat hoznak létre. Így túlzás azt gondolni, hogy az internet bevonja az embereket a politikába, ugyanúgy kívül is tarthatja őket attól.”(McChesney [1996] 119. pp).

A politikai részvételt érintő előbbi kétkedést Norris (Norris [1999]) vizsgálati eredményei²² megerősítik. Ezek szerint az internet-penetráció növekedése kiterjesztette ugyan az általános (apolitikus) információk közönségét, ugyanakkor *a politikai tartalmak közönségének relatív nagyságrendje nem változott.*

A szerző az internetes aktivitás két dimenzióját megkülönböztetve vizsgálta az internethez hozzáférő (és azt használni is tudó) népesség hálózati „médiafogyasztását.” Az un. általános felhasználók a világhálót jórészt (ugyanúgy, mint a hagyományos tömegkommunikációs eszközöket) napi szintű tájékozódásra, információszerzésre használják. Az általuk keresett tartalmak az esetek többségében apolitikusak. Az ilyen tájékozódás során csak véletlenszerű (és semmiképpen sem szándékolt) a politikai tartalmakkal való találkozás. Ezzel szemben az aktivitások másik csoportjában a politikai tartalmak, főként politikai vitákban való részvétel, illetve a közéletet érintő információszerzés az internetezés célja.

Mondandóm szempontjából figyelemre méltó, hogy Norris eredményei szerint *az internethasználók táborán belül a politikai részvételt képviselő felhasználói magatartás csökkenő tendenciát mutat, mialatt az általános (apolitikus) információk közönsége kiterjed.*

Az előbbieket illusztrálhatja egy kapcsolódó hazai példa. Az egyik legismertebb magyar internetes hírportál, az Origo (www.origo.hu), 2005-ben könyvformában is közreadta azokat az interjúkat, melyek a honlap „csevegőszobájában” készültek²³. A kiadvány (Rajslí [2005]) előszavában a következőket olvashatjuk: „*A demokrácia elmélete ma már jóval kevesebb embert érdekel, mint tíz évvel ezelőtt. Ennek számos oka van, a politikai osztály színvonaltalan teljesítményétől kezdve egészen olyan természetes folyamatokig, hogy a rendszerváltás utáni néhány évben érthetően magasabb volt a közélet iránti érdeklődés, vagy az, hogy az emberek rájöttek: videoklippet nézni végül is jobb, mint parlamenti közvetítést. {kiemelés F. M.} Manapság leginkább a chatek, online közönségtalálkozók vagy interjúk során fog el minket a kezdetek [az internet*

²² A vizsgálat a washingtoni Pew Research Center 1998-as, az USA-ban felvett adatfelvételén alapuló adatbázist elemezte. A vizsgálatról bővebben lásd az intézet honlapját <http://people-press.org>. Utolsó letöltés 2009. január 20.

²³ Az olvasók – előre meghatározott időpontokban – tetszésük szerinti kérdéseket tehettek fel közismert személyeknek, akik azon nyomban válaszoltak azokra.

közvetlen demokráciához köthető funkcióit vizionáló – F. M. J. pátosza.” Fontos jelezni, hogy az idézetben említett online közönségtalálkozók témái többségükben nem politikai tárgyúak.

Az internet apolitikus értelemben vett, általános, kulturális demokratizmusát több szerző is felvetette (Grimes [1992] 13. pp.; Rheingold (Rheingold [1994 b])). Grimes a komputerek közvetítette kommunikációról szólva (Grimes ibid.) megjegyzi, hogy a média hosszú idő óta érvényesülő központosítása ellenére végül is mára visszatér a „népi kultúra”: *„Ismét olyan történeteink és vicceink vannak, melyeket nyomtatásban sosem olvashatunk, hanem csupán világító pontocskákként léteznek. Ezt a népi kultúrát azonban nem a szájhagyomány, hanem a modemek őrzik.”* (Grimes [1992] 13. pp.). Érdekes módon, a hálózati kultúrát illetően Wellman és Milena (Wellman- Gulia [2007] 158.pp.) is a humort hozza példának: *„Az online interakciók sajátos kultúrája is kialakulhat, például amikor egy humoros történet (vagy vírusfigyelmeztetés) végigsöpör a neten, és újra és újra megérkezik az emberekhez. Tulajdonképpen a net elősegíti a népi humor újjáéledését.”*

II.2.2.2. Politikai (vagy) és individuális igazolás?

Halmai a véleménynyilvánítási szabadság elméleti igazolásainak két nagy csoportját különbözteti meg (Halmai [1994] 307. pp.; [2002] 26. pp.). Az első csoporthoz tartozó *instrumentális* elméletekben a véleménynyilvánítási szabadság eszköz a közösség jobbulása érdekében, míg a *konstitutív* elméletekben a véleménynyilvánítási szabadság önmagában való érték, mely az egyén méltóságával szoros összefüggésben az egyén individuális joga.

Az alábbiakban a szólásszabadság politikai döntéshozatalt illetve önkifejezést képviselő jogi megalapozását célzó elméletek téziseinek összevetésével²⁴ arra kívánok rávilágítani, hogy *azok a felfogások, amelyek a hálózati nyilvánosságok tárgyalásakor a nyilvánosságelméletek kizárólagos politikai tematikáját kívánják érvényesíteni, a szólásszabadság jogi megalapozásának un. instrumentális elméleteihez illeszkednek.* Véleményem szerint ugyanakkor a világháló ma működő nyilvánosságai között számos

²⁴ Dolgozatom tárgyát és jogtudományi tájékozottságom terjedelmét is meghaladná a vonatkozó, mélyebb jogi összefüggések és a szólásszabadság jogi szakirodalmában megjelenő szerteágazó dilemmák megvilágítása. Ezért a továbbiakban, nagyban támaszkodva Halmai Gábor áttekintéseire (Halmai [1994], [2002]) és figyelembe véve Bayer Judit témám szempontjából figyelemre méltó megállapításait (Bayer [2004]), csak a mondandóm kifejtéséhez feltétlenül szükséges mértékben érintem az említett jogi megközelítéseket.

olyan kommunikációs terep működik, amely a tapasztalatok szerint legalábbis, a szólásszabadság ún. *konstitutív* igazolásának téziseihez köthetők.

Az instrumentális megközelítés (az ókori filozófiában való) megjelenése óta a véleménynyilvánításai szabadságot elsősorban a helyes társadalmi berendezkedés megteremtésének alapfeltételeként tartják számon²⁵.

A demokratikus igazolás modern jogi kimunkálása Alexander Meiklejohn amerikai filozófus nevéhez kötődik. Meiklejohn szerint a szabad szólás jogának legfőbb célja és értelme, hogy az állampolgár részt vegyen a közügyek megvitatásában és az azokról való döntésekben, azaz a jog lényege a demokratikus (ön-)kormányzat megteremtése. A szólások között különbséget kell tenni tartalmuk alapján. A szélesen értelmezett, tehát valamennyi közügyet magába foglaló, politikai vitában részt vevő szólások kiemelt védelmet élveznek, míg azok, amelyek nem szükségesek a közügyek eldöntéséhez, szigorúbban korlátozhatók (Meiklejohn [1961a]).

Instrumentális megközelítésben a szabad szólás a társadalom optimális működéséhez szükséges eszköz; a társadalom – ha demokratikus rendszerben gondolkodunk – nem működhet megfelelően a széleskörű és nyilvános döntéshozatal nélkül²⁶. A véleménynyilvánítási szabadság elsődleges célja tehát, hogy a *közösséget érintő kérdésekről* szóló *minden egyes* vélemény meghallgatást nyerjen, hiszen másképpen nem lehet érvényes tudásra szert tenni (Mill [1975]). Biztosítandó a vélemények pluralizmusának objektív észlelhetőségét *különös jogi védelmet élvez* minden olyan megnyilvánulás, amely a *közéleti* diskurzushoz hozzájárul. Az *egyéni* jog ugyanakkor zárójelbe kerül a közösség érdekével szemben: „*Nem az a fontos, hogy mindenki beszélhessen, hanem az, hogy minden, ami {a politikai döntéshozalhoz F.M.} fontos, ki legyen mondva.*” (Meiklejohn [1961] 26. pp.).

Az elmélettel szemben felhozott leggyakoribb kritika az volt, hogy túlzottan szűken értelmezi a szólások védelmet élvező körét és védtelenül hagyja azokat, amelyek a demokratikus akaratképzéshez nem járulnak hozzá. A kritikák hatására Meiklejohn az elmélet fő teoretikusa kiterjesztette a védelemre érdemes szólások körét, kimondva, hogy a demokratikus megalapozás értelmében bármely, a tudományok és a művészetek körébe tartozó nézet vagy álláspont is védendőnek számít (Meiklejohn [1961b] 256-257. pp.).

Az egyéni kibontakozás útjának *konstitutív tézise* szerint a szólás szabadsága *független a megnyilatkozás tartalmától és hatásától*; a véleménynyilvánítási szabadság

²⁵Platón arra a kérdésre, milyen is a demokrácia, a következő választ mondatja ki Szókratésszal: „Először is a polgárok szabadok, az állam telve van szabadsággal és szabad véleménynyilvánítással, és bárki azt teheti, amit akar.” Platon [1988] 320. pp. idézi Koltay (Koltay [2007] 17. pp.)

²⁶Meiklejohn a döntéshozatali mechanizmust a régi falugyűlések [town meeting] mintájára képzei el amely a tömegtársadalmakban a média közvetítő közegeiben valósul meg. (Meiklejohn [1965] 24. pp.)

megalapozásakor (és védelmekor) nem helyénvaló azt mérlegelni, hogy az mennyire szolgálja vagy hátráltatja a társadalom céljait, hiszen annak jogszerűségét a *szólás önmagában vett értéke* alapozza meg.

Sokan bírálták ezt az irányzatot is, főképp a szólások hatását figyelmen kívül hagyó jogi nézőpont társadalmi következményektől tartva²⁷. Fish szerint a véleménynyilvánítás tartalomtól és hatástól eltekintő szabadsága nem jelent mást, mint a zajkeltéshez való jogot (Fish [1994] 107. pp. Idézi Bayer [2004] 52. pp.).

Egy további jogi megközelítés a véleménynyilvánítási szabadság céljának meghatározásakor figyelembe veszi a *társadalmi stabilitás és változás egyensúlyának megőrzését* is. (Emerson [1966] 3. pp.). Ez az elmélet a demokratikus közélethez sorolja nem csak a politikai jellegű tematikát, hanem a *kulturális élet, a tudományok, a vallás és a művészetek* legkülönbözőbb területeit is. Ez a modell a politikai és nem politikai jellegű megnyilatkozásokat egyként védelembe veszi és a demokratikus diskurzusok körébe sorolja és e területeken nem tartja helyénvalónak és célravezetőnek a szélsőséges vélemények visszaszorítását sem.

Emerson szerint a szélsőséges vélemények jogi eszközökkel való „elfojtása” nem garantálja az általuk képviselt nézetek elterjedését. Sőt, érvel, az elfojtott vélemény – mint afféle „tiltott gyümölcs” – vonzereje révén hatékonyan mozgósíthat bizonyos közönségrétegeket, a polarizálódó vélemények pedig – a tiltás hatására – militáns formában próbálnak kitörni az elhallgattatás béklyóiból. A szélsőséges vélemények szabadságának korlátozása tehát „nem spórol meg” a konfliktusok és feszültségek társadalmi költségeit. Ugyanakkor a (legkülönbözőbb) vélemények megismerhetősége és megismerése megteremti a feltételeit a társadalmi problémák felismerésének, ami pedig alapja annak, hogy létrejöhessen a felszínre kerülő szélsőséges nézetek széleskörű megvitatása és egyként oldódjon a nézeteket tápláló és fogadtatásukból fakadó társadalmi frusztráció is (Emerson [1966]).

II.2.2.3. Konzekvenciák

A véleménynyilvánítás instrumentális megalapozásának oldaláról nézve a világhálót a demokratikus közéleti diskurzusokat előmozdító szerepét illetően, ma még leginkább csakis esélyekről beszélhetünk (ahogyan azt Angelusz korábban idézett szavai is jelzik). Ugyanakkor kétségtelen, hogy minden korábbi (tömeg-) kommunikációs eszköznél nagyobb önrendelkezési lehetőséget nyújt a nyilvánosan közölni, megnyilatkozni vágyók számára. Ennek is köszönhető, hogy az önkifejezést szolgáló

²⁷ Megjegyzem, az ezen aspektus mögött rejlő jogi dilemmák hazánkban legutóbb egyes civil szervezetek megjelenésével és működésével összefüggésben kerültek előtérbe. Az utóbbiak tevékenysége nyomán kialakult társadalmi feszültség és a hangadó értelmiség egyes képviselőinek egyre hangosabb véleménye ugyan sürgeti a proaktív politikai fellépést, ami azonban nem lehetséges a szólásszabadság alkotmányban rögzített értelmezésének újragondolása nélkül.

kommunikáció virágzását tapasztalhatjuk a Weben. Napjainkban a felhasználók egyre népesebb tábora használ olyan alkalmazási formákat (látogat olyan hálózati fórumokat, közösségi portálokat) melyek lehetővé teszik a véleménynyilvánítást és önkifejezést, legyen az akár közéleti, akár attól független, apolitikus tartalmú. Így a világháló mikroszintű nyilvánosságai között számos olyat találhatunk, melyhez legalább annyira illeszkedik a konstitutív szemléletnek megfelelő közlési és önkifejezési szabadság-felfogás, mint az instrumentális igazolás tézisei.

Az önkifejezés és véleménynyilvánítás kapcsán indokolt itt zárásképpen, két, a szólásszabadság jogi igazolásáról elmondottakra visszautaló, pontosító megjegyzést tenni. Egyrészt az önkifejezésben mutatkozó internetes aktivitás *nem feltétlenül* párbeszédhez kötődő. Az internet-használat számos (nemhogy köztémát nem érintő, de) személyközi kommunikációt sem képviselő tevékenységet is magába foglal. Ezek egy részére, mint ahogyan a párbeszéd egy részére is, minden bizonnyal érvényes Fish zajkeltésre vonatkozó, korábban idézett megjegyzése²⁸. Másrészt az üzenetterjesztés sikeressége (azaz, hogy egy üzenet ténylegesen eljut-e a célzott közönséghez, illetve egyáltalán hány emberhez jut el), csakis meghatározott webes alkalmazási területeken kontrollálható. Ez a körülmény azonban a közlési aktivitásra nézve nem jelent „visszatartó erőt”. Visszautalva a konstitutív igazolás téziseire, Baker szerint „*lényegtelen, hogy hallja-e valaki a közlőt, illetve ha igen, akkor az egy ember, vagy milliók*” (Baker [2000] 1005. pp. idézi Bayer [2004] 53. pp.). Elképzelhetőnek tartom, hogy a párbeszédet nélkülöző önkifejezési formák megvalósítóit éppen az motiválja, hogy a világhálón a Baker által jelzett *bármelyik* lehetőség (egy ember és millió) egyaránt fennáll.

²⁸ Jóllehet Inglehart (Inglehart [1997]) a kölcsönös megértésre vonatkozó igényt az önkifejezési igényhez kapcsolja, jómagam éppen a zajkeltéssel kapcsolatos megfontolások okán, eltekintettem attól, hogy azt a Világháló által felkeltett és kiszolgált igények legjellemzőbbjei közé soroljam.

II.2.3. Az emberi értékek

Jelen alfejezetben az értékutatások elméleti és vizsgálati hagyományairól adok rövid áttekintést, melynek zárásaként rámutatok azokra, melyeket beépítettem a kutatási koncepció későbbi kialakításába.

II.2.3.1. A fogalom meghatározása

Az emberi értékek empirikus kutatása több évtizedes múltra visszatekintő tudományterület. Mégis, azoknak a kutatóknak, akik az emberi értékek tudományos igényű meghatározására illetve mérése vállalkoznak, számolniuk kell kollegáik témaválasztásukat érintő fenntartásaival. A fenntartások forrása minden bizonnyal a vizsgálati tárgy *szubjektív* természete. Az emberi értékek – eltérően a *racionális* gondolkodás vagy a tudományos igényű megismerés objektivációitól – érzelmileg telítettek, az egyes érték kategóriák, mint kognitív képződmények, nem mentesek a szubjektív jelentéstől. Ebből fakad az is, hogy máig nincs konszenzus az értékek definícióját illetően (Rohan 2000). Az értékek szubjektivitása abból fakad, hogy *emberi szubjektumhoz kötődők*, ebből ugyanakkor nem következik szükségképpen, hogy a bevett érték kategóriák esetlegesek vagy bizonytalanok volnának (Váriné [2002] 135. pp.).

Az értékek a jelentésszerveződés sajátos formáiként²⁹ képviselik bizonyos dolgok (cselekvés, társadalmi hovatartozás és önmeghatározás szempontjából) felismert fontosságát, ugyanakkor különböző formában *tárgyasulnak* is: absztrakt fogalmakban, elvekben, gyakorlati tevékenységben, együttélési normákban, illetve egyéni szinten, az alternatívák közötti választásokban és döntésekben.

A társadalomban nincsenek *funkcionálisan elkülönült*, a közös konszenzuális értékek *átörökítését* képviselő szellemi csatornák és intézmények, ugyanakkor nincs olyan intézmény sem, amely *látens módon* ne működtetne érték közvetítő csatornákat (a benne érvényre jutó szerepek és szokások révén). Bár az értékek rendszere nem valamely elkülönült tevékenységhez vagy intézményhez kapcsolódik, *minden tevékenység, intézmény és társadalmi viszony potenciális tárgya a társadalmi érték képződésnek*.

²⁹ Az érték képződés jelentésszerveződésként való felfogása Sapir és Kluckhohn munkáiban jelent meg először. Kluckhohnnál a jelentések centrális magja maga az érték. (Kluckhohn [1951] 395. pp. idézi Váriné [2002] 134. pp.)

Az értékek kognitív *értékelést* hordozva, a kívánatos jó, az elérendő illetve követendő dolgok kijelölése révén összekapcsolódtak a jó és rossz értékelő dimenziójához (Feather [1982] 86. pp.). Normatív jellegükből következően standardként szolgálnak a gondolat és a cselekvés irányításához, a helyzetek, eszközök és célok megítéléséhez. Az értékek révén le- illetve felértékelt minőségek és dolgok magukban foglalják a természeti jelenségek és a társadalmi élet világát és *szabályrendszereket generálva szabályozzák az emberi és közösségi cselekvést.*

Egyéni és kollektív értékek, értékpreferencia és értékrend

Az egyes egyének értékekhez fűződő viszonya mindig érinti a többi embert és a közösséget is, „*a személyes értékek kialakítása sohasem lehet teljesen magánügy*” (Váriné [2002] 141. pp.). A tárgyiasult, ily módon objektíve adott értékekhez való viszony kialakítása mind az egyének, mind pedig a társadalmi csoportok életében szükségszerű folyamat, az érték kategóriákhoz való viszonyulás része az én- illetve csoportazonosságot létrehozó tudat kialakításának (Márkus – Kitayama [1991]). Az értékekhez való viszony kialakításának egyéni és közösségi szinten zajló folyamatai egymástól elválaszthatatlanok. A társadalmi értékek egyéni szintű elsajátítása, az érték kategóriákhoz való viszony, a személyes értékek kimunkálása és érvényre juttatása meghatározó eleme az egyéni élettörténet adott kontextusaihoz kapcsolódó szociális identitás kialakításának és fenntartásának (Pataki [2004] 514. pp.).

Az egyes emberek életében eltérő fontossággal bírnak a különböző értékek. Vannak közöttük nagyon fontosak és vannak az egyének számára jelentéktelenek, így tehát elvileg, fontosság szerint, sorba rendezhetők, rangsorba állíthatók. Az értékek egyéni szinten kialakult rangsorát nevezzük *értékpreferenciának*. Minél inkább *centrális* szerepet tölt be egy-egy érték egy meghatározott személy gondolkodásában, annál valószínűbb, hogy az azonosul az adott értékekkel és azoknak megfelelően viselkedik. A *centrális* érték fogalma az énközeliségre (*éninvolváltság*) utal, ami azáltal tesz szert különös jelentőségre, hogy bár egy személy számtalan beállítódással (attitűddel) rendelkezhet, énazonosságát, személyes identitását a centrális értékkel való azonosulása fejezi ki (Rokeach [1979]).

Az *értékrend* fogalma ugyan az értékek struktúrájára utal, de nem azonos az értékpreferenciákkal. *Egyrészt* nem csupán az értékek preferálásában mutatkozó sorrendiséget, hanem a különböző értékek együtt járásában megmutatkozó mintázatokat

is magában foglalja, *másrészt* nem csupán egyénekre, hanem társadalmi csoportokra vonatkozóan is értelmezhető.

Egy társadalomban különböző értékrendek élnek egymás mellett, ezek együttese az *értékrendszer* (Andorka [1997]). Amennyiben az értékek és az értékek közötti kapcsolódás értékrendszerként stabilizálódik, akkor az értékek nemcsak a mindennapi tudatban, hanem a mindennapi tevékenységekben is hatékonyan érvényesülnek. Motiválják a viselkedést, kialakítják és fenntartják realizálásuk viselkedési feltételeit és nem utolsó sorban a fenntartásukhoz szükséges szokásjellegű cselekvéseket is. Ily módon egy stabil értékrendszer, beleértve annak alkotóelemeit és a hozzá illeszkedő szokásokat és beállítódásokat³⁰, „egyként ideális és reális” is (Váriné ibid. 133. pp.).

Az emberi értékek és a társadalom

Weber szerint a kultúra jelentések társadalmi univerzuma, mely értelmet vetít világunkba és funkcionálisan biztosítja a társadalom tagjainak eligazodását a lehetséges cselekvési alternatívák és a hétköznapi rutinok dzsungelében. Weber az emberi értékeket a *kultúra kulcselemeinek* tartja, mivel azok összekapcsolódnak az egyének szokásaival és életvezetésével (*lebensführung*), sőt meghatározzák azok mikéntjét (vö. Weber [1949] 50-113. pp.). Elias rámutat, hogy az egyéni életvezetés akkor kapcsolódik *közvetlenül* értékekhez, amikor korábban bizonyosnak vett formái problematikussá válnak (Elias [1983] 58. pp.). Kiegyensúlyozott társadalmi körülmények között a cselekvés rutinizált, az egyéni és kollektív viselkedést szervező normatív keret a reflexivitást és tudatosságot nélkülözve fejt ki hatását a cselekvésekre. Amikor azonban változóban van a társadalmi struktúra vagy válsághelyzetek alakulnak ki, a bourdieu-i értelemben vett habitus³¹ nem biztosítja az egyéni cselekvések kellő hatékonyságát. Ilyen időszakokban – a normák fellazulásával párhuzamosan – felszínre kerülnek (explicitté válnak) az azok alapjául szolgáló emberi értékek és a *társadalmi változás* hatótényezőivé válnak, majd később az értékrendek megszilárdulásával újra a „névtelenségbe” süllyednek. Egyazon időben és társadalmilag széles körben tehát akkor válnak az értékek kérdésessé, illetve kétségessé, amikor a dolgok korábbi rendje megbomlik, az értékrendszer instabillá válik és – végső soron – az egyének „magukra hagyottak” életük irányításában (Voegelin [1987] 89-

³⁰ Az értékek *nem* azonosak a szokásokkal illetve beállítódásokkal, hiszen nem minden szokás és beállítódás értékhordozó vagy értéket megvalósító. (A szokásokhoz való ragaszkodásnak egyéb, más oka is lehet, mint például félelem a változásoktól, az újtól.

³¹ Habitús: tartós beállítottságok, diszpozíciók rendszere, melyet az adott típusú szociális környezetet (adott osztályhelyzetre jellemző anyagi létfeltételeket) alkotó struktúrák alakítanak ki. A habitus határozza meg a mindenkori egyéni cselekvési stratégiát (Bourdieu [1979] 190–191. pp. idézi Hadas [2001] 177.pp.)

115. pp.). Azok a különböző értékrendek, amelyekből a mindenkori társadalmi értékrendszer összetevődik, ilyen instabil időszakok „bélyegét” hordozzák (Weber [1949] 80. pp. Elias [1983] 39–40. pp.).

II.2.3.2. Az értékek, mint magyarázandók

Szántó Zoltán (Szántó [1999] 12-40. pp.) társadalomtudományi magyarázatmechanizmusokat osztályozó tipológiáját alapul véve³² – a magyarázandó jelenség elemzési szintje szerinti összevetésben – az értékszociológiai felfogások három irányzata különíthető el.

A főáram a strukturalista-funkcionalista szociológia — közelebbről Durkheim, majd később Parsons — álláspontját követi. Durkheim a társadalmi környezet két tényezőjét tartja meghatározónak az emberi cselekvések magyarázatában. Egyik a kulturális struktúra, ami a magatartásunkat szabályzó normatív értékek szervezett rendszere, a másik a társadalmi struktúra (Durkheim [1967] 33-46. pp.). Durkheim felfogását osztja Parsons is, aki szerint a „*kaotikus egyéni akaratok*” és a „*normatív szabályok*” között „*fundamentálisan mély*” dichotómia áll fenn. (Parsons [1988] 378. pp.). Parsons az integratív társadalmi normákként értelmezett értékekre koncentrál, és az értékeket – Durkheimhez hasonlóan – *szupraindividuális* tényezőnek, az emberi értéket – mint vizsgálati tárgyat – *makroszintű* változónak tekinti.

Az értékek második típusú megközelítése pszichológiai jellegű, a szükségletek hierarchiájáról írt maslowi elmélet fémjelzi, amely nagyban hatott Allport, majd Inglehart műveire is (Allport [1960], [1961] Inglehart [1997], [1998]). Maslow (Maslow [1954]) alaptézise szerint az emberi szükségletek hierarchikusak: a fizikai (biológiai alapú) szükségletektől az önmegvalósítás (társadalmi és pszichológiai alapú) szükségletei irányába mutatva épülnek egymásra. Maslow (Maslow [1970]) szerint a szükségletek pszichológiai jelentőségét az adja, hogy azok teljes mértékben sohasem kielégíthetők (időleges kielégítésüket követően újabb hiányérzetek jönnek létre). Márpedig az egyéni cselekvést a szükségletek és hiányérzetek vezérlik, a mindenkori cselekvés eredendő célja az előzőek kielégítése, csillapítása. Inglehart a viselkedés szükségletekből kiinduló magyarázatára építve az értékek meghatározásánál kimondja, hogy értékesnek azt tekintjük, amiben hiányt szenvedünk (Inglehart [1997] 33-34 pp.). Felfogása szerint – a maslowi hierarchiának megfelelően – a szükségletek legelemibb

³²Szántó az elemzési szintek tárgyalásakor a magyarázó modellek két vetületét (*a megközelítés mint magyarázó és a tematika mint magyarázandó jelenség*) vizsgálja.

szintje a létfenntartásra irányul, s csak a jóléthez kapcsolódók kielégítése vezet az értékpreferenciák olyan változásához, mely az egyéni szabadság és önkifejezés megvalósítását célozza. Ennek alapján különül el a (szükségletek elemi szintjéhez kötődő) materialista és (a magasabb szintű szükségletekhez köthető) posztmaterialista értékrend. Az előbbi a protestáns, az utóbbi az önkifejező értékekkel áll kapcsolatban (Inglehart [2000] 225 pp.). Az itt röviden megidézett, pszichológiai alapú megközelítés az emberi érték fogalmát a *szubindividuális* (a szubjektumhoz köthető) tényezők körébe sorolja és mint vizsgálati tárgyat, *mikroszintű* változónak tekinti.

Érdekes módon a normatív értékek korábban említett parsonsi elméletének egyik hivatkozása Max Weber, aki pedig a *makro- és mikroszintű szemléletet ötvöző* álláspontot képvisel, hiszen felfogásában (Weber [1949]), mivel az értékek az egyének szokásaihoz kapcsolódnak, *individuális* egységként elemezendők. Felfogásában az értékek nem megfeleltethetők egy adott társadalom konszenzuális elveivel (azaz a szupraindividuális normákkal) és nem is az ember szubindividuális, azaz biológiai vagy fiziológiai szükségleteiben gyökerezők, hanem az *egyéni* életvezetéshez kapcsolódó, viselkedést irányító életelvek, melyek akkor válnak hozzáférhetővé, amikor – a gondolkodás által – adekvátan megfogalmazódnak. Így, mint vizsgálati tárgyak, *mikroszintű* változóknak tekintendők.

Az értékek megfigyelése

Az értékek megfigyelésének helyes módjáról alkotott elképzelést mindig a jelenség elemzési szintjéről és a megfigyelhetőség lehetőségéről alkotott felfogás határozza meg. Míg az értékek makroszintű meghatározása a jelenségek kör *látens* jellegét hangsúlyozza, a mikro- és a mikro- és makroszintet ötvöző megközelítéshez a *közvetlen megfigyelhetőség* illeszkedik. Úgy a közvetett, mint a közvetlen megfigyelhetőség melletti érvelés releváns, hiszen mindkettő *együtt* tükrözi az értékek kettős természetét, „*kétarcúságát*” (Váriné [1987] 80. pp. Pléh [2004]). Az értékek (1) alapvetően *társadalmi* kategóriák (Váriné *ibid.*), a kultúrák változatosságának alapvető aspektusai (Giddens [1995] 488-545. pp., Andorka [1997] 137-176. pp.), ugyanakkor (2) az emberi viselkedés szabályozására gyakorolt *manifeszt* hatásaik az egyéni szinten kifejezésre jutva, tárgyasulnak (Weber [1982], Füstös-Szakolczai [1999] Deth-Scarborough [1995]). E kettősség szem előtt tartása teszi különösen indokolttá, hogy az értékek empirikus megközelítésekor sor kerüljön az egyéni és a társadalmi szint közötti kapcsolódási pontok tisztázására.

A szociológiai kutatásokban több módszert is alkalmaznak az értékek és értékpreferenciák mérésére. A szakirodalomban az elmúlt évtizedekben a következők alkalmazása a leggyakoribb: Inglehart (Inglehart [1997]) tesztje, mely a materiális és posztmateriális értékeket azonosítja; Rokeach teszt (Rokeach [1973]), mely az értékválasztásokat, értékrangsort méri; Schwartz teszt (Schwartz [1992]), mely az értékekkel való rendelkezést méri, és a Deth-Scarborough alkalmazott teszt, mely az értékeket az attitűdökkel összefüggésben tárja fel.

A Hankiss Elemér, Füstös László, Szakolczai Árpád és Manchin Róbert nevéhez fűződő hazai értékvizsgálatok³³ Weber korábban megidézett felfogását képviselve az értékeket *individuális egységként elemezendőknek* tartják. Így abból indulnak ki, hogy az értékek *közvetlenül hozzáférhetők* (már amennyiben a gondolkodás által megfogalmazódnak). Az értékek megragadásához ezért olyan kutatási módszerre van szükség, amely a válaszadót szemléletének alapos átgondolására, önreflexióra készíti. Két survey módszer alkalmas az értékek közvetlen megfigyelésére: a Rokeach által kidolgozott, értékek sorba rendezésén alapuló teszt, valamint Schwartz tesztje, mely az értékekkel való rendelkezést ugyan más módon, de szintén survey technikával méri. Az MTA Szociológiai Kutatóintézet Értékszociológiai Műhelye 1978 és 2003 között mintegy nyolc alkalommal alkalmazta országos reprezentatív felmérésében a Rokeach-tesztet (Füstös [1995], Füstös – Szakolczai [1999], [2004]), az Európai Társadalomtudományi Elemzések (EUTE) (European Social Survey – ESS) hazai vizsgálataiban pedig a Schwartz-tesztet alkalmazza (Füstös [2004] 6. pp.).

Rokeach (Rokeach [1973]) szerint az értékek mindig elvontak, meghatározzák a dolgokhoz való viszonyulást és a konkrét cselekvéseket is. Olyan preferenciáknak tekinthetők, melyek adott viselkedésmódokra és végállapotokra vonatkoznak. E tekintetben tehát az értékek két elméleti kategóriáját különíti el, a terminális (végállapotokra vonatkozó) és az instrumentális (viselkedésmódot meghatározó) értékeket³⁴. A szerző szerint az emberi értékek teljes készlete 18 terminális és 18 instrumentális értéket tartalmaz. A konkrét dolgokra vonatkozó attitűdök mind

³³ A vizsgálatok a Magyar Tudományos Akadémia Értékszociológiai Műhelyében készültek 1977-78-ban, 1982-ben, 1990-ben, 1993-ban, 1996-ban, 1997-ban, 1998-ban és 2002-ben. (Hankiss [1980], Füstös – Szakolczai [1994], Füstös – Szakolczai [2004])

³⁴ A cél- és eszközértékek különválasztásának értékszociológiailag kiaknázatlan lehetőségeire hívja fel a figyelmet Keller (Keller [2008] 157.pp.) „Más ugyanis, ha a cselekvő képzetei a cselekvés eredményére vonatkoznak, és más, ha a cselekvés végrehajtására. Az igazán izgalmas szituációk éppen abból fakadnának, amikor cél- és eszközértékek nem feleltethetők meg egymással. {...} Érdekes lenne például megtudni, mi történik egy ember értékrendszerével, ha az anyagi jólét célértékét a törekvés eszközértékével kívánná elérni, de sikertelenül. Vajon az eszközértékek vagy a célértékek változnának ebben az esetben?”

visszavezethetők (kevesebb számú) instrumentális értékre, az utóbbiak forrása pedig néhány terminális érték. Az adatfelvétel során arra készítetik a válaszadót, hogy – külön az instrumentális és külön a terminális értékkészletnek megfelelően reflektáljon saját életvezetésére és „*Rendezze el őket, mint az Ön életének vezérlő elveit, aszerint, hogy mennyire fontosak az Ön számára!*” (Rokeach ibid. 358. pp.)

Hasonlóan Maslowhoz, Schwartz is a szükségletekből vezeti le az értékeket, elkülönítve a biológiai, társas és jóléti szükségleteket. Schwartz szerint *az értékek az elérendő célokra irányulnak*, így a cselekvések irányító elveinek tekinthetők. Schwartz az értékeket 10 alapvető értékre vezeti vissza (Schwartz [2003] 142. pp.), ezek az ún. „motivációs” értéktípusok több értéket is magukba foglalnak, egy-egy meghatározott motiváció illetve szükséglet szerint és ezeket az értékeket ún. magasabb rendű értékek csoportjaiba rendezi el (Nyitottság a változásra – Konzerválás valamint Én-átalakulás – Önmegvalósítás). Értékeket mérő skáláját a Rokeach által használt értéktesztből vezeti le, ugyanakkor – empirikus eredményei nyomán – elveti a cél- és eszközértékek dichotómiáját (Schwartz [2003] 119–120, 146. pp.). Tesztjének kialakításakor azt feltételezi, hogy egy előre megfogalmazott kijelentéssel megjelenített értékkel annál nagyobb mértékben rendelkezik a válaszadó (annál fontosabbnak ítéli az adott értéket), minél inkább hasonlatosabbnak találja magára nézve azt. A teszt 21 értéket tartalmaz és a válaszadóknak feltett kérdés a következő: „*Embereket jellemzünk röviden a következőkben. Kérem, olvassa el ezeket a jellemzéseket, és mondja meg, hogy mennyire hasonlítanak, vagy nem hasonlítanak ezek az emberek Önre!*” Az adott értékváltozó hatfokú skálán mér, a „teljesen hasonlít rám” és az „egyáltalán nem hasonlít rám” szélső értékei között.

1. táblázat: A Schwartz teszt 21 értékváltozója

1. ALKOTÓ SZELLEM
2. ANYAGI JÓLÉT
3. EGYENLŐSÉG
4. TÖREKVÉS
5. CSALÁDI BIZTONSÁG
6. ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG
7. ENGEDELMESSÉG
8. MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA
9. FEGYELMEZETTSÉG
10. JÓKEDÉLY
11. SZABADSÁG
12. SEGÍTŐKÉSZSÉG
13. AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME

14. A HAZA BIZTONSÁGA
15. ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET
16. UDVARIASSÁG
17. TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS
18. SZAVAHIHETŐSÉG
19. KÖRNYEZETVÉDELEM
20. HAGYOMÁNYTISZTELET
21. BOLDOGSÁG

Egy, az előzőektől eltérő szemléletű empirikus kutatási irány az Európai Értékrend Vizsgálatokhoz (*European Value Study*) köthető. Képviselői szerint az emberi értékek, lévén *diszkurzív* jellegű koncepciók, közvetlen módon nem, ugyanakkor *közvetett módon* mérhetők azáltal, hogy azok az emberek empirikusan megragadható, *konkrét helyzetekkel, dolgokkal kapcsolatos viszonyulásainak (attitűdjeinek) alapját*, forrását képezik. Ezeket a viselkedésre ható koncepciókat, közelebbről attitűdöket tárja fel az általuk alkalmazott survey, melynek kérdéssora *a különböző helyzetekkel, dolgokkal kapcsolatos viszonyulásokról* igyekszik képet kapni (Deth-Scarborough [1995]). A teszt – a Rokeach és Schwartz tesztekhez viszonyítva – viszonylag gyorsan megválaszolható kérdéseket alkalmaz. Deth és Scarborough szerint *az értékorientációk az attitűdök jelentéssel bíró, értelmes alakzataiként mutatkoznak meg az adatokban*, így vizsgálható az értékek mindennapi életre gyakorolt hatása és más tényezőkkel való összefüggése is (Deth-Scarborough *ibid.*). A már említett, mikro-makroszintű szemléletet ötvöző weberi felfogással összevetve ez a megközelítés nagyobb hangsúlyt fektet az értékek *interszubjektív* jellegére. Ebből fakadóan az empirikus eljárás magában foglalja azt a bizonytalanságot, amely az értékek és attitűdök meghatározatlan viszonyából ered.

Bár a kérdőíves adatfelvételek mindegyike egyaránt alkalmas az értékek egyéni és társadalmi szintű kapcsolódásának megragadására is, áttekintve az alapvető megfontolásokat, az értékek mérhetőségére vonatkozó két különböző módszertani stratégia rajzolódik ki. Míg az önreflexióra, átgondolásra építő tesztek alapján nyert, *egyes értékekre* vonatkozó adatok *önmagukban* is értelmezhetők, az értékorientációk és attitűdök mérési eredményei jóval inkább *viszonyulásokat*, mint az azok háttérében álló egyes értékeket tükrözik.

II.2.3.3. Az értékek változása. Globális és hazai fejlemények

Az elmúlt évtizedekben számos nemzetközi összehasonlító kutatás indult el az értékek vizsgálatára. Az első átfogó vállalkozás a már említett „*European Value Study (EVS)*” - Európai Értékrend Vizsgálat volt, melynek későbbi – Inglehart nevéhez kötődő – *World Values Survey (WVS)* elnevezésű projektje már átfogta a világ értékrendjét. Az 1981-ben, 1990-ben és 1999-ben végzett vizsgálatok az európai kulturális különbségeket helyezték az elemzés középpontjába. Vizsgálták a kulturális különbségeknek az egyes országok gazdasági növekedésére, a lakosság vállalkozói attitűdjeinek, civil társadalomban való részvételének, valamint a különböző kapcsolattípusoknak a gazdasági növekedésre gyakorolt hatását, és nem utolsósorban a vallási irányzatok és az európai identitás kapcsolatát is (Veenhoven [1994], Tomka [1995], Inglehart et al. [1998], Hagenaars et al. [2003]). Az eredmények azt mutatták, hogy a világ országai értékrendjeik szerint klaszterekbe rendeződnek és *az értékrendek klaszterstruktúrája illeszkedik a világvallások által meghatározott tagozódáshoz*. Európa értékrendje ebben a struktúrában határozottan elkülönül más régióktól és kontinensektől.

Inglehart munkásságának központi, nagyhatású és empirikus vizsgálatokkal tesztelt tézise szerint a középosztályosodott társadalmakban a jólét – többé-kevésbé – mindenki számára természetessé vált, és a XX. század utolsó évtizedeire *relativizálta* az anyagi javak fontosságát. A középosztályok meghatározóvá válásával gyengül az osztálytagozódás jelentősége és nő az életstílusok szerinti típusok jelentősége. Ennek eredményeképpen és szükségszerűen a termelő, gyűjtögető, felhalmozó *materiális beállítottságot a posztmateriális értékrend váltja fel*, amelyben *az autonómia, a szabadságigény, az emberi kapcsolatok, a környezet iránti felelősség és talán a természetfeletti iránti igények kerülnek előtérbe*. Mindezek mellett az önkiteljesítő értékek irányába mutató változásokban nemcsak a gazdasági változások által okozott hatások érvényesülnek, hanem – akár a gazdasági változások hatásait is gyengítő, módosító – szerepe van az adott társadalom kulturális hagyományainak és vallási jellemzőinek is (Inglehart [1989], [1997]).

Inglehart és Baker a társadalmi modernizáció értékrendet érintő változásaiban két fontos dimenziót különböztet meg (Inglehart – Baker [2000]). Az első dimenzió az értékrendnek a tradicionális értékek felől a szekulárisan racionális értékek felé történő elmozdulását jelenti. A második dimenzió a racionális értékektől az önkifejezés értékei

felé történő elmozdulást foglalja magába³⁵. Elemzéseik azt mutatták, hogy *a fejlett országok mind az önkiteljesedő, mind a racionális értékek skáláján magas pontszámokat érnek el* (Inglehart – Baker ibid.).

Füstös (Füstös [2004]) az egyének és nemzetek közötti értékeltérések két fő forrását különíti el. Az első hatótényező a modernizáció szintjeit jelenti: *egyéni szinten* ezt az iskolázottsággal, a foglalkozással és a lakóhellyel lehet mérni, míg *az egyes országok szintjén* jól alkalmazhatók a gazdasági jólét vagy a társadalmi és politikai fejlettség standard mércéi. Az egyéni értékeltérések további forrását a demográfiai vagy a születéssel adott (ascriptive) tényezők képviselik, melyeket az életkor és a nem változói jelenítenek meg. A modernizációs és aszkriptív háttérmenták elkülönülése megjelenik az értéktípusok mintáiban. Az egyik tényezőt főként a modernizációs érték differenciák (felvilágosult és posztfelvilágosult racionalizmus) jellemzik, míg a másikat inkább a születési értéktípusok alkotják, melyeket az (egyéni) életciklus- vagy (társadalmi-történeti) korszakhatások befolyásolják. Füstös (Füstös ibid.) az 1990-es WVS projekt során felvett 24 országot átfogó adatsort elemezve kimutatja, hogy *a modernizációs értékmintát az iskolázottsági változó dominál; az életkor a biológiai nemnél sokkal fontosabb tényező a születési értékminta alakításában; az értékminták nem igazodnak az életszínvonalhoz vagy más modernizációs vívmányokhoz*. Szoros kapcsolat csak olyan értéktípusoknál tapasztalható „*amelyek lényegileg kötődnek a jólét, az anyagiasság és az általános boldogság elvéhez*”.

Hazánk értékrendi viszonyairól a hetvenes évektől állnak rendelkezésre vizsgálati adateredmények (Füstös–Hankiss–Manchin–Szakolczai [1982]). A Hankiss Elemér vezetésével zajlott kutatások³⁶ eredményei azt mutatták, hogy *az államszocializmus utolsó két évtizedében a magyar népesség értékrendjében az életkörülmények biztosítását és az anyagi gyarapodást megalapozó értékek voltak hangsúlyosak*, szemben Inglehart posztmaterialista értékeivel. A felmérések során egy sajátosan kelet-európai, felemás modernizáció képe rajzolódott ki, amely nem a piacra és a pragmatikus-hatékony

³⁵ A *tradicionális értékek* a szerzők szerint bizonyos tekintélyek elfogadását jelentik, legyenek azok a tekintélyek akár vallási előírások, akár szülői vagy átöröklött társadalmi minták formájában megfogalmazottak. A *szekulárisan racionális értékek* – a tekintéllyel szemben – valamely racionálisan belátható alapelv elfogadását jelentik. Az *önkifejezés* a kölcsönös megértésre való törekvést, a személyiség önkifejezésének igényét jelenti.

³⁶ Hankiss Elemér, Manchin Róbert és Füstös László 1973-ban végeztek először kismintás adatfelvételeket, részletes értékválasztási lehetőségeket vizsgálva. Az első nagymintás, országosan reprezentatív vizsgálatra Hankiss Elemér, Manchin Róbert és Füstös László vezetésével, 1977–1978-ban került sor. További nagymintás vizsgálatok készültek 1982-ben, 1990-ben, 1993-ban, 1996-ban, 1997-ben, 1998-ban majd 2003-ban és legutóbb 2006-ban. Vannak adatok 1979–1980-ra és 1995-re is, ezek azonban kisebb elemszámú mintára vonatkozóak, és nem reprezentálják az ország felnőtt népességét.

cselekvés értékeire, hanem a pártállami irányítás intellektuális értékeire és az államtól megerősítést váró, közösségi kapcsolatok nélküli individuumra épül. *Az értékek modernizációja bizonyos területeken igen előrehaladottnak mutatkozott, és pedig különösen a közösségekből való elszakadás és az említett individualizáció³⁷ terén. Más oldalról elmaradt a gazdasági fejlettség adott szakaszának követelményei mögött, jelesen a hatékony munkával, az önállósággal és az újjátási készséggel összefüggő értékek terén* (Füstös–Hankiss–Manchin–Szakolczai ibid.).

Hankiss szerint az államszocializmusban nem alakultak ki az emberek számára irányítúként szolgáló, hatékony értékrendek, csak különböző értékrendek egyes elemei voltak jelen a társadalomban. A szocializmus évtizedeit az értékek általános elbizonytalanodása, a közösségi létformák eltűnése és az individualizálódás jellemezte, mely együtt járt azzal is, hogy az emberek rövid távú személyes érdekeik és egzisztenciális körülményeik rabjává váltak. A szocializmus évtizedeiben az értékrend negatív modernizációja ment végbe, miáltal a korábbi, tradicionális értékeket nem a rendszer hivatalos értékei és nem is a modern nyugati társadalmakra jellemző értékek, hanem a merőben individualista és materialista mentalitás értékei váltották fel, melyek az emberek személyes hétköznapi életkörülményeinek biztonságához és azok javításához kapcsolódtak (Füstös–Hankiss–Manchin–Szakolczai ibid.)

Utasi Ágnes (Utasi [1984]) a nyolcvanas évek elején felvett adatok³⁸ alapján *a tradicionális értékrend meghatározó, a modernizációs tendenciáknál is erőteljesebben érvényesülő hazai jelenlétéről számol be. Rámutat, hogy mialatt a lakosság széles körére jellemző a család és a nyugalom preferálása, valamint az anyagi gyarapodás a legfontosabb érték, a modern – önmegvalósítással összefüggő – értékek (érdekes munka, siker, szabadság) sokkal kevésbé preferáltak.*

A rendszerváltás nyomán bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások nem csökkentették a Hankiss által korábban jelzett bizonytalanságot az értékek terén, mivel az új rendszer identitást generáló potenciálja kiaknázatlan maradt (Szelényi [1992], Gázó – Laki [1999]), a személyes értékek kialakulásának viszonyítási pontjai elhalványultak (Pataki [2001]). Az elmúlt évtizedek elemzése szerint az identitás- és

³⁷ A hetvenes évek individualizációja a szerzők szerint úgynevezett üres individualizáció, amely nem tudatos és szabad választásokon alapuló, egyéni mérlegelésből kiinduló beállítódást jelent, hanem öntudatlan, automatikus válasz a második világháború után kialakult gazdasági- társadalmi viszonyokra, melyek eltörölték a hagyományos közösségek és a hagyományos értékek érvényességét, mialatt a hiányukból adódó ürt hatékonyan nem pótolta.

³⁸ Az adatgyűjtést a Társadalomtudományi Intézet 1981-82-ben végezte, országosan reprezentatív, több mint 15000 minta elemszámú vizsgálatában az emberek életcéljainak mérését célozva. A kérdezetteknek tíz életcél fontosságát kellett megítélniük egy hétfokozatú skálán.

értékválság kultúránk egyik legfőbb tehertétele maradt a rendszerváltást követően is (Andorka [1996]). *A rendszerváltást megelőző felvételek eredményeit felülmúlóan erősödött az értékrendszer individualizált és intellektualizált jellege, csökkent a (korábbi évtizedekben is alábecsült) közösségi értékek fontossága* (Füstös – Szakolczai [1999]). Mialatt előtérbe került az értelmesség, mint követendő érték (megelőzve a morális értékeket), *a népesség egyre csökkenő körében preferált a munka hatékonysága és folyamatosan emelkedik az anyagi jólét jelentősége* (Füstös-Szakolczai i. m.). Az 1989 utáni folyamatok lehetséges új irányait jelzi ugyanakkor, hogy *terjed a pragmatikus-racionális szemlélet és szaporodtak a kreativitásra, az információéhségre, sőt a toleranciára utaló jegyek is* (Gereben [2004]). Mindezek mellett, a rendszerváltást követő első évtizedben még nem mutatkozott olyan határozott változás az értékrendekben, mely egy új *értékrendszer* kialakulását valószínűsítette volna (Füstös – Szakolczai [1999]).

II.2.3.4. A technológiai innovációk elsajátítása és az értékek

Értekezésem témájához, a hálózati kommunikációhoz kapcsolódik, hogy a *legutóbbi évtizedek diffúziós modelljeiben* (elsősorban Rogers [1995], Norris [1999]) újra³⁹ előtérbe került az emberi értékeknek az innovációk elsajátításában betöltött szerepe. A diffúziós modellek az újítások társadalmi terjedésének magyarázatára tesznek kísérletet, kiindulópontjuk, hogy az innovációk elterjedése, elsajátítása és alkalmazása nem elszigetelt egyéni döntések eredőjeként, hanem egy társadalmilag beágyazott folyamatban megy végbe.

Rogers az újítások⁴⁰ terjedését egy társas kommunikációs folyamatnak tekinti, amelynek négy fő tényezője van: maga az innováció, a kommunikációs csatornák (melyeken keresztül az innovációval kapcsolatos információk kicserélődnek), az idő és a társadalmi környezet, amelyben az újítás megjelenik (Rogers ibid.). Az innovációk terjedésében, az egyén szempontjából tekintve, más és más kommunikációs csatornák jutnak szerephez. Megkülönböztethető a más személyektől elvonatkoztatható,

³⁹ Az „újra” kifejezéssel itt arra utalok, hogy a társadalmi újítások terjedésével foglalkozó kortárs elméleteknek vannak *korábbi* szociológiai előzményei. Ezek között, Tarde koncepciójában, már szerepelt az emberi értékek jelentősége. Tarde (Tarde [1903] ismerteti Dessewffy–Galács [2004]) vizsgálati adateredmények alapján arra következtetett, hogy a társadalmi újítások először az elitek körében terjednek el, utánzás útján jutnak el a társadalom alsóbb rétegeihez. Tarde megfogalmazta a társadalmi újítás terjedésének logikai törvényét, mely szerint az újítás terjedését elősegíti, ha az minél jobban illeszkedik az alkalmazók értékeihez, szokásaihoz, ismereteihez. A társadalmi diffúzió korai elméletalkotóiról részletesebben lásd: Dessewffy–Galács [2004].

⁴⁰ Rogers az újítást egy olyan gondolatként, gyakorlatként vagy tárgyként definiálja, amelyet az egyén vagy más egységnyi alkalmazó újnak értekel.

tömegkommunikációs hatás, illetve a személyes kapcsolathálózatokon keresztüli interperszonális hatás. A diffúziós hálózatok jellemzően *homofil* jellegűek, azaz az innovációk a hasonló társadalmi helyzetű, hasonló tudású, értékrendszerű kapcsolatokon keresztül terjednek.

A diffúziós modellek szerint minden innováció terjedése leírható egy diffúziós görbével. A terjedés fő jellemzője az, hogy az új technológiát használók (kumulatív) száma időben normál eloszlást mutat (a legkorábban és a legkésőbb csatlakozók száma alacsony, a többség szinte egy időben kezdi alkalmazni az újdonságot). Az újításokat befogadók – időbeni csatlakozásuk alapján – öt csoportba oszthatóak: *újítók, korai adaptálók, korai többség, kései többség és lemaradók*.

Rogers idézett munkájában öt fő jellegzetességet különböztet meg az innováció kapcsán a potenciális felhasználók szempontjából: (1) „*Relatív előny*”, mely arra vonatkozik, hogy mennyivel jobb az újdonság annál, mint amit helyettesít, minél nagyobb az újdonság relatív előnye annál gyorsabban terjed. (2) „*Kompatibilitás*”, mely arra vonatkozik, hogy az újítás mennyire fér össze a lehetséges felhasználók korábbi tapasztalataival, értékeivel és szükségleteivel. (3) „*Komplexitás*”, a komplexitás arra utal, hogy az adott innováció mennyire bonyolult vagy közérthető a felhasználók számára. (4) „*Kipróbálhatóság*”, vagyis van-e lehetőség arra, hogy az adott innovációt kockázatmentesen kipróbálhassák az érdeklődők. (5) „*Megfigyelhetőség*”, mely arra vonatkozik, hogy az újítás eredményei, hasznai mennyire megfigyelhetők, átláthatók.

Az innovációt eltérő időben alkalmazók közötti társadalmi különbségeket Rogers szerint a háttérváltozók három csoportja határozza meg: a szocio-ökonómiai, az attitűdbeli és a kommunikációs viselkedést leíró jellemzők. A korai alkalmazók (újítók, korai adaptálók, korai többség) nemcsak abban különböznek követőiktől (illetve azoktól, akik később sem kapcsolódnak be egy új technológia alkalmazásába), hogy iskolázottabbak, magasabb társadalmi státusúak és társadalmilag mobilabbak, de *más az értékrendjük* is. Kevésbé ragaszkodnak a tradicionális értékekhez, kedvezőbb a változásokhoz fűződő attitűdjük, könnyebben megbirkóznak a bizonytalanságokkal és a kockázatokkal, valamint kedvezőbben vélekednek a tudományról, kevésbé dogmatikusak, nagyobb absztrakciós képességekkel rendelkeznek, valamint ambiciózusabbak.

Számos kutatás bizonyította, hogy a számítógép- és internethasználat terjedése jól leírható a diffúziós modellekkel (Goolsbee–Klenow [2002]. Egy, a magyar fiatalok kommunikációs státusát vizsgáló, empirikus kutatásban (Gábor–Kabai–Matiscsák [2003]) a kutatók rámutatnak az internethasználat értékrendi háttértényezőire. Eredményeik szerint az internetet használó fiatalok értékrendje eltér a technológiát nem

használókétól. A magasabb kommunikációs státussal rendelkező fiatalok, szemben az alacsonyabb státusúakkal, inkább jellemezhetők a *posztmaterialis* értékek preferálásával és az *individualizálódást* kifejező, speciális értékorientációval (amely a *változatos, érdekes életet és a kreativitást* preferálja).

Nagy (Nagy [2005]) – a hazai fiatalok perpektíva képét vizsgáló „*Perspektívaképkutatás*” 2002-es adateredményeit⁴¹ elemezve – az előzőekkel egybehangzó eredményekre jut. Megállapítja, hogy az új technológiák használata és az értékrend között szoros összefüggés van: míg az internetet használó fiatalokra szignifikánsan nagyobb mértékben jellemzőek a *posztmaterialista*, *individualista* értékek, addig az internetet nem használók körében nagyobb súllyal bírnak a *materialista szemléletet* megtestesítő gazdasági és anyagi javak értékei. Az új technológiákat használó fiatalokra inkább jellemző a *hedonista* értékelv, valamint számukra fontosabb a (posztmaterialista értékelvnek tekinthető) *környezetvédelem* is. Az internetező fiatalok alcsoportjában végzett elemzése alapján (Nagy ibid. 117-118.pp.) arra következtet, hogy értékválasztásaik hátterében domináns értékstruktúrák találhatók.

Nagy három, markánsan elkülönülő értékstruktúrát azonosított. A „*privát szférához köthető*” (a család, biztonság, igaz barátságok, és a belső harmónia értékei), a „*pluralista útkereső*” (a rend, a társadalom számára hasznos élet, a siker, és a kreativitás értékei), valamint a „*hedonista-individualista*” (az érdekes, változatos élet, a gazdagság, anyagi javak és a siker értékei) értékrendeket.

II.2.3.5. Konzekvenciák

Kutatási koncepcióm a hazai értékutatások egyik főáramához, az MTA Értékszociológiai Műhelyének vizsgálati hagyományaihoz (Hankiss [1980], Füstös – Szokolczai [1994], Füstös – Szokolczai [2004]) kapcsolódik. Azon irányzathoz, mely az emberi értékeket mikroszintű magyarázandóknak és közvetlenül megfigyelhetőnek tekinti. Megfigyelési módszerem is ehhez az irányzathoz illeszkedő, legalábbis annyiban, hogy értékvizsgálatomban Schwartz értékkészletét elfogadva, az általa operacionalizált változókat alkalmazom.

Mint bemutattam, a közvetlen megfigyelhetőség tézise azon alapul, hogy a személyes értékek, az önreflexióra való készítés nyomán, szóban kifejezhetők. Felfogásom a megfigyelést illetően új szemléletet képvisel annyiban, hogy ugyan elfogadom a közvetlen megfigyelhetőség kiindulópontját, a megfigyelés egyetlen lehetséges módszerének azonban nem kizárólag az önreflexió módszert tartom

⁴¹ A Nagy által elemzett adatok felvételekor az értékek mérésére Schwartz tesztet alkalmaztak.

alkalmasnak. Ha ugyanis elfogadjuk az értékek viselkedésre gyakorolt manifeszt hatását, akkor a kommunikációs viselkedés abban az esetben is az értékek által vezéreltnek illetve szabályozottnak tekinthető, ha annak célja nem az értékek önreflexív megfogalmazása. Véleményem szerint a kommunikációs viselkedés megfigyelése megfelelő eszköz lehet a viselkedésre és gondolkodásra ható illetve abban manifesztálódó értékek megfigyelésére. Olyan esetekben, amikor az interakciók egyik fő eleme az én megjelenítése és a (legkülönbözőbb, hétköznapi vagy emelkedettebb kérdésekről való) vélemények kinyilvánítása legalább annyira célravezető, mint a személyes értékekről feltett kérdésre adott válasz (amelyet a survey módszer céloz, azt tudakolván a megkérdezettől, hogy mennyire tartja magára nézve jellemzőnek az egyes, emberi értékeket kifejező állításokat). A személyes értékek megfigyelésére ily módon a nyilvános internetes fórumok világában tett megnyilatkozások is alkalmasak. Annál is inkább, mert mi más is lehetne megfigyelésünk relevánsabb tárgya, amikor a hálózati kommunikáció során megvalósuló értékközvetítést vizsgáljuk?

Arról, hogy pontosan hogyan illeszttem az Értékszociológiai Műhelyben alkalmazott módszertant a világháló fórumain közzétett megnyilatkozások megfigyeléséhez, a módszertani fejezetben részletesen számot adok.

A bemutatott értékvizsgálati eredmények alapján a hálózati kommunikációs pályákat vizsgálva a következő kérdésekre keresem a választ: Vajon a népességben mértékhez képest hasonló vagy eltérő értékvilágot közvetítenek-e a hálózati (rész-) nyilvánosságok kommunikációs pályái? A (technológiai innovációt elsajátító korai adaptálók körébe sorolható) fórumozók körében megmutatkozik-e a népességben mért általános tendencia: az értékpreferenciák individualizált jellege, az anyagi gyarapodás előtérbe helyezése és a közösségi értékek fontosságának alábecsülése, avagy ellenkezőleg, a fórumozók csoportjában az előzőek ellentettje tapasztalható?

III. ELMÉLETET MEGALAPOZÓ VIZSGÁLATOK

III.1. CÉLOK ÉS MÓDSZEREK

Emlékeztetve értekezésem kiindulópontját képező kérdésekre, azok a következők voltak. Milyen értékrendet, milyen értékeket közvetít a hálózati kommunikáció? Egyáltalán, értékközvetítő szerepet tölt(het)enek(-e) be a hálózati érintkezések? A hálózati kommunikációban elkülönülnek vagy közelednek egymáshoz a különböző társadalmi csoportok és a legkülönbözőbb emberi értékek?

Az elméleti áttekintés előmozdította a kezdeti kérdések „szűkítését”, sőt gyarapította is azokat, mégsem nyújthatott megalapozott inputot „orientációs hipotézisek” (Merton [2002]) felállítására. Mint azt bevezetőmben jeleztem, az emberi értékek és a világhálón zajló kommunikációs érintkezések révén létrejövő társas kapcsolatok együttes vizsgálata új kutatási területnek tekinthető, nincsenek kiforrott elméleti és empirikus-vizsgálati előzményei. A kutatás első empirikus munkaszakaszának tehát nem az a célja, hogy megválaszolja a fentebbi kérdéseket. Arra szolgál, hogy feltárja a vizsgált jelenségek körét, megalapozza a pilotvizsgálat fogalmi készletének és elméleti koncepciójának kialakítását és (nem utolsó sorban) kutatási kérdéseim pontosítását.

Lévén kutatásom exploratív jellegű, a specifikus sajátosságok vizsgálatában a kutatási terep és a célcsoport kiválasztása döntő kérdés. 2004 tavaszán szinte „magától értetődő” volt, hogy azt a hazai ismertségi hálózatot válasszam terepül, amely – akkoriban – hihetetlen gyorsasággal növelte tagsága számát (több mint negyvenezer taggal rendelkezett). A WiW-et (www.wiw.hu), melyet a hazai szociológusok közül többen is, „harmadik típusú” közösségnek (Dányi [2002]) illetve a „hálózati együttesség” első és nagyhatású „hungarikumának” tekintettek (Hain [2006] 8. pp.). Választásomat befolyásolta, hogy úgy tűnt számomra, hogy a WiW terepen működő fórumok (2004-ben) mikronyilvános hálózati pályák, s egyúttal potenciális makronyilvános kommunikációs pályáknak is tekinthetők. A WiW, pontosabban a WiW-es fórumok, akkori ismereteim szerint, alkalmasnak terepnek mutatkoztak mind a társadalmi távolságok, mind pedig a kommunikáció során megvalósuló értékközvetítés vizsgálatára. Azt azonban, hogy vajon valóban alkalmasak-e, és egyáltalán lehetséges-e és hogyan lehetséges ezen a terepen a vizsgált jelenségeket megbízhatóan mérni, 2004 tavaszán még korántsem (lehettem és) voltam biztos.

A WiW (iWiW néven) a mai napig töretlenül működik. Úgy a WiW, mint az iWiW, működése során számos (a honlap felületét, szerkezetét, gazdasági működtetését vagy tulajdonlását érintő) változást ért meg. Nem csak a mai iWiW „nem említhető egy lapon” a valamikori WiW-vel, hanem – ha a működési feltételeket és a felhasználói kör összetételét tekintjük – a portál egyes korszakainak „WiW-jei” sem említhetők egymással egy lapon. A jelen disszertációhoz kapcsolódó előzetes terepkutatás (és az azt követő kvantitatív adatgyűjtés) idején, 2004-ben, a WiW egy két éves múltra visszatekintő internetes portál volt. Kutatásom szempontjából nagy jelentősége van annak a körülménynek, hogy az a WiW, amelynek tematikus fórumain a hálózati értékközvetítést és a társadalmi távolságokat vizsgálom, az ismertségi hálózat történetének egy meghatározott korszakához köthető.

Az elméletet megalapozó vizsgálatok

Az I. vizsgálatban áttekintettem a WiW történetét és azonosítottam fejlődésének főbb állomásait⁴². Pontosítottam, hogy a későbbiekben vizsgált hálózati pályák milyen internetes társadalmi hálózathoz köthetők, illetve a kommunikációban résztvevők a WiW melyik korszakának (egyáltalán, melyik WiW-nek) felhasználói. Az adatgyűjtés során félig struktúrált interjúkat készítettem a WiW alapítóival (az interjúvázlat a 1. Mellékletben található) és feldolgoztam a WiW-ről szóló - nyomtatott és elektronikus sajtóban – megjelent cikkeket.

A II. vizsgálat során azonosítottam a (2004-es) WiW működési jellemzőit és lehatároltam tagságát a hazai internetezők körén belül. A működési jellemzőket egyrészt az alapítókka valamint egy, az üzemeltetésben közreműködő informatikussal készített interjúk, valamint megfigyelés útján azonosítottam 2004 tavaszán. A WiW-es tagság leírásához, e specifikus internetező csoport bemutatásához a „WIP” (World Internet Project) 2004 évi hazai jelentésének valamint az NRC Piackutató Kft. és a TGI-Magyarország 2004-es “Visitor Lifestyle Research” adateredményeit vettem alapul⁴³.

A III. vizsgálat a WiW-es fórumok szocio-kommunikációs sajátosságainak feltérképezését és fogalmi megragadását célozta, vizsgálati módszere un. „nem résztvevő” megfigyelés, azaz *kvalitatív terepkutatás* (Babbie [2003] 320. pp.) volt. 2004.

⁴² Rendhagyó módon e vizsgálati szakaszt „utólag” kiegészítettem. Erre azért volt szükség, mert a WiW története a vizsgálat után is folytatódott, és a fejlemények – mondandóm szempontjából – figyelemre méltónak bizonyultak. Mindazonáltal a kiegészítések nem befolyásolják a vizsgálat későbbi eredményeit.

⁴³ A WIP adatfelvételben a kutatók *címlistas, csökkenő mintás* eljárást alkalmaztak, az adatgyűjtés kérdezőbiztos által lekérdezett kérdőív volt, az esetszám 3939 fő. A VLR adatfelvétele 330 internetes mintavételi ponton, 2004. február 10. és 2004. március 10. között történt. Online banner reklámok, illetve e-mail reklámok segítségével véletlen mintavételt alkalmaztak a kutatók, illetve az NRC NetPanel.hu rendszeres internetezői közül egy korrekciós minta segítségével biztosították a kutatás hitelességét. Minden honlap látogatói súlyának megfelelő arányban vett részt a kutatásban. Az adatgyűjtés internetes kérdőívvel történt. A heti legalább egyszer internetezők esetszáma 10257, a WiW tagságé 281.

április 1-től május 1-ig, a megfigyelések napszakát változtatva, átlagosan napi 60 percen keresztül követtem (nem résztvevő módon) a fórumokon zajló párbeszédet.

A továbbiakban az elméletet megalapozó vizsgálatok eredményeit ismertetem. A WiW hálózatot bemutató (III.2.1.) alfejezetben helyeztem el a WiW-ről szóló korábbi, hazai kutatások bemutatását is. Ez a megoldás kétségtelenül nem szerencsés, ugyanakkor a dolgozat felépítését tekintve indokolt: ezek a kutatási előzmények teszik teljessé a 2004-es WiW tablóképet.

III.2. A WiW ÉS A WiW-ES FÓRUMOK VILÁGA

III.2.1. A WiW

Az első interneten működő ismertségi háló, az amerikai *Classmates.com* volt, amely 1995-ben nyílt meg a nagyközönség számára. Ezt a honlapot más, szintén amerikai oldalak követték (*SixDegrees.com* 1997, *Epinions* 1999), majd az ezredfordulót követően megjelentek az első európai versenytársak is (*Cao.com*, *Dooyoo*, *ToLuna*). Az internetes ismertségi hálók ekkor még csak az ismerősök és barátok adatainak tárolására voltak alkalmasak, más szolgáltatást nem nyújtottak tagjaik számára. Az elkövetkezendő években jöttek létre azok a rendszerek, melyekben lehetővé vált a felhasználók közötti fórumozás, üzenetküldés, a blogolás majd a képmegosztás is, és amelyeket – működésük interaktív jellege folytán – *virtuális közösségi* platformokként tartottak számon. 2005-re az ismertségi hálózatok száma meghaladta a 200-at és a legnépszerűbb amerikai *közösségi* portál (*MySpace*) látogatottsági adataival megelőzte a világ első számú keresőjét, a Google-t. Az ismertségi hálók, kiterjedésük és látogatottságuk révén új piacokat képviselnek az interneten, így a legutóbbi években a világ – internetes gazdasági szegmensben – legnagyobb cégei (*Yahoo*) sorban hozzák létre saját közösségi portáljaikat.

A közösségi oldalak mindegyike egyedi üzleti modellre épül: a szolgáltatók egy része a reklámokból származó bevételekre, más részük az előfizetési rendszerre alapozza a működtetést. A reklámpiac szereplői számára ezeken a hálózatokon lehetővé válik, hogy hirdetéseiket hatékonyan jutassák el a demográfiai adatok és más szempontok alapján szűrt célpopulációhoz. További bevételi forrást képviselnek a (szintén célzottan, az érintett célcsoport kezdőlapjain megjelenő) legkülönbözőbb szolgáltatási ajánlatok (utazás, oktatás, wellness...), a zene- és video-megosztás illetve a netes telefon-szolgáltatások is.

Bár a WiW (első hazai internetes ismertségi hálózat) 2002 évi létrejötte látszólag az előbbi globális fejleményekhez illeszkedik, a portál születésének körülményei és működésének első éveit, véleményem szerint, jóval inkább egy ötletéről, egy (eredetileg offline baráti társasági körben alkalmazni kívánt) öngerjesztő ötletéről szólnak. És legfőképpen arról, hogy hogyan és meddig tudtak azzal létrehozói (egyben üzemeltetői) lépést tartani. A WiW, majd jogutódja, az iWiW fejlődési pályája (és üzleti sikere)

ugyanakkor nem kis szerepet játszott abban, hogy 2005-től hazánkban újabb és újabb ismertségi hálózatok tűntek fel (pl. Baráti.kör.hu, myVIP, Milgram.hu).

III.2.1.1. Kis WiW-történet: lépéstartás és lépésváltás egy öngerjesztő ötlettel

Kezdetek

„...Érdekelt a dolog, a kapcsolatok feltérképezése, a gráfok készítése. Az ötlet aztán később, 1999-2000 között kezdett testet öltetni. Először a baráti körben gondolkoztam. Azon alapult ez az egész, hogy bárhova ment az ember a városban, bármilyen társaságba mozgott, előbb utóbb mindig kiderült, hogy mindenki valakinek ismerőse valahonnan. Aztán elkezdtem dolgozni a megvalósításon, és végül 2002-ben az első minimál oldalra való meghívást elküldtem a baráti levelező listánkra. ...Nekem aztán nem volt semmilyen direkt motivációm, csak azt csináltam, ami érdekelt.”Részlet a Várady Zsolttal készült interjúból. (2004. január 19.)

Az ötlet Váradi Zsolt egyik középiskolai élményén alapult: egy pszichológus szociometriai elemzést készített az osztályában. (A szociometriában a társas kapcsolatok, az egymással kölcsönösen rokonszenvező emberek közötti kapcsolatok és a társas mező tagjai közti távolságok gráf formájában megjeleníthetők.) Zsolt mintegy két éven át kereste a megoldást, hogy hogyan lehetne baráti és ismerősi körét egy olyan online találkozóhelyre összegyűjteni, ahol a résztvevők számára megjeleníthető egy – a szociometriában alkalmazott – gráf segítségével az ismertségi hálózat.

A többéves kísérletezés és fejlesztés eredményeként Váradi Zsolt 2002. április 14-én telepítette fel programját a világhálóra. Az akkor még névtelen oldal kezdetben egy IP címen volt elérhető és működésének híre nem a Hálózaton, hanem szóban terjedt. Az elkészült weboldal – melyet Zsolt eredetileg maximum 700 fős részvételre tervezett – a kezdeti működés során is folytatott fejlesztések eredményeképpen, néhány hónap múltán már nem pusztán „találkahelyként” funkcionált, hanem alkalmas volt az ismertségi kör lazább elemeit bevonó online közösségi élet működtetésére is. A honlapot kiszolgáló program alkalmazása (a kapcsolati gráfok elkészítése) és a bejelentkezők kérdéseire és hozzászólásaira adott visszajelzés az indulást követő első hónaptól szinte a nap 24 órájában megkívánta, hogy a gép előtt üljön valaki, aki rendelkezésre áll.

Hőskor

2002 nyarán és őszén a webhely online világa (előzőleg) elképzelhetetlen gyorsasággal növekedett. A látogatók száma már az ötödik hét végére elérte a 800 főt. A honlap működtetésében és folyamatos alakításában ekkor már Váradi Zsolt barátai, Petrovics Péter és Szabó Márton is komoly részt vállaltak. A fejlődés gyors üteme ebben az időben abból adódott, hogy az induló baráti kör tagjai olyan fővárosi fiatalok voltak, akiknek eleve nagyon széles ismeretségi körük volt. A hagyományos kapcsolatokra épülő hálózati közösség létrejöttében ezekben a hónapokban közvetlenül is visszahatott az offline kapcsolatokra. A tagok egymás után szerveztek bulikat és „ismerkedési esteket” a főváros alternatív szórakozó helyein, kirándulásokat és a legkülönbözőbb közösségi programokat. *„Az első 1000 körüli ember azon szegmense, akik egyébként is aktív éjszakai életet éltek, innentől kezdve ezt a WiW közreműködésével tették, és együtt. Hihetetlenül felpörgött a társadalmi élete annak a néhány száz WiW-esnek, aki ebben részt vett, és akik hőskornak tekintik ezt a (2002-es, a WiW indulását követő – H.F.) nyarat.”*(Hain [2006] 7. pp.)

„Csocsóbajnokság, számháborúk, kirándulások, kávéházazások jelzik a hús-vér életbe átcsapó aktivitást, amelynek egyik csúcspontja minden bizonnyal az volt, amikor az egyéves születésnap bulin például élő térképbe rendeződtek az ismerősök.”(Csordás [2005] 35. pp.)

2002 év végére – a közben WiW névre keresztelt honlap tagsága és napi forgalma túlnőtt az eredeti elképzeléseken. Ez vezetett arra a felismerésre, hogy a webhely biztonságos üzemeltetése és a szükséges fejlesztések feltételeinek megteremtése „hobbiszinten” hosszú távon nem megoldható. Ezért, a működés ötödik hónapjában (2002 szeptemberében) megalakult az ötletre épülő gazdasági társaság, a *WiWNet* Szolgáltató Kft. Ügyvezetője Várady Zsolt lett (a cég további tulajdonosa Petrovics Péter és Szabó Márton lett, illetve egyikük oldalán egy, a személyéhez köthető vállalkozás). Nem mellékes körülmény, hogy a cégalapítást az alapítók közötti viták övezték. Az ötletgazda, ragaszkodva az eredendő elképzelésekhez, kiállt a non-profit működés és önkéntes hozzájárulásokra épülő fenntartás mellett. Elkerülendőnek tartotta, hogy a honlap fenntartásához (akár hirdetések útján) üzleti tevékenységgel biztosítsák az erőforrást. Társai úgy látták, hogy önerővel a működtetés megoldhatatlan és (inkább) előbb- (mint) utóbb nemcsak komolyabb szaktudásra, de tőke bevonására is szükség lesz (bár ekkor még nem körvonalazódott számukra, hogy milyen üzleti modellt lehetne a portál működéséhez illeszteni).

Take off

Az elkövetkezendő évben az ismertségi hálózat kiterjedése az előző év végihez képest tízszeresére nőtt. A WiW hálózat ebben az időben már messze túlnőtt a hagyományos kapcsolatokra épülő közösség határain, bár még jó ideig „rajta ragadt” a „WiW-közösség” vagy „internetes közösség” elnevezés.

A WiWNet tulajdonosai számos kísérletet tettek, hogy *saját erőből* (először gyűjtéssel, majd pólók árusításával, később különböző szolgáltatások, mint például bulik, utazások szervezése vagy WiW-es pólók eladása) fedezni tudják a gazdasági társaságként működő vállalkozásuknak a honlap működésére fordított, egyre növekvő kiadásait. A törekvések azonban többnyire nem jártak sikerrel. Egyre inkább látszott, hogy nincs esély az alternatív finanszírozás megvalósítására.

Az alternatív finanszírozás kudarcáról Hain (Hain [2006] 12. pp.) így ír: *„{...} az ilyen közösségi élmények mentén való kapcsolódás {...} a legtöbbször számára elég ahhoz, hogy hetente többször, vagy akár naponta többször fellépjen egy weboldalra, de kevés ahhoz, hogy a tagok elég nagy része pénzt adjon az oldal fenntartásához szükséges szerverre, elmenjen az oldal fejlesztéséről szóló beszélgetésre, vagy az oldal születésnapjára rendezett bulira.”*(kiemelés F. M.).

A szolgáltatás oldalú megoldást több tényező is nehezítette. Bár a tagság számának gyors növekedése és kezdeti (homogén) összetételének (budapesti, főként a belvárosban élő, tanuló diákok) lassú változása már 2003 nyarára jelentősen gyengítette a közösség kezdetekben az offline kapcsolatokra is átható összetartásának lehetőségét, a WiW-es identitást ebben az időben még áthatotta az önkéntesség és a közösségi érzület. Ez a beállítódás elutasított minden, a kommercializálódás irányába mutató fejleményt. Másrészt, annak ellenére, hogy a WiW tagsága az év derekára már több mint tízezer főt tett ki, a hazai internetes penetráció alacsony szintje miatt egyébként sem lehetett – rövidtávon legalábbis – reálisan kalkulálni az esetleges hirdetésekkel származó bevételekkel. Ez utóbbit igazolják a tárgyalt időszaknak e tekintetben legfontosabb jelzőszámai.

2. táblázat: Számítógép- és internethasználók aránya a 14 éves és idősebb magyar népesség körében (%) a WiW működésének első két évében

Év	Számítógép- használók	Internet használók
2002	32	22
2003	39	25

Forrás: Fábián et. al 2007. 14. pp.

3. táblázat: A magyar háztartások internet-ellátottsága a WiW működésének első két évében

Év	Fő(ezer)	Népesség (%)
2002	237	6,27
2003	338	8,92

Forrás: AGB

A WiW technikai üzemeltetését és fejlesztését 2002 őszétől a többségi cégtulajdonos, Petrovics Péter vállalkozása, a Virgo System Kft. biztosította. Ugyan az informatikai rendszereket tervező innovatív cég az elkövetkezendő évben stabilizálta a honlap technikai hátterét, a fenntartás és üzemeltetés problémája továbbra sem volt megoldott, a WiW folyamatosan veszteséget termelt (és a tulajdonosok között továbbra sem jött létre egyetértés a jövőt illetően).

Ekkoriban (2003 őszén) kerestem fel az alapítókat kutatási elképzeléseimmel. Az értekezés problémafelvetése, a kommunikációs kapcsolatok és a hálózati értékközvetítés kérdései, bár csak közvetetten, kapcsolódtak a WiW lehetséges és kívánatos működési modelljeiről szóló vitákhoz (melyek az alapítók között akkoriban egyre hevesebben zajlottak). Ennek is szerepe volt abban, hogy az alapítók később, 2005 nyarán lehetővé tették, hogy az elméletet ellenőrző vizsgálat céljaira (és megfelelő, a későbbiekben – VI.1.2. alatt – ismertetendő adatvédelmi garanciák mellett) hozzájuthassak a nyilvános WiW-es fórumok 2004 őszére vonatkozó adataihoz.

2003 őszén – a holtpontról való elmozdulás érdekében – a WiW-et üzemeltető gazdasági társaság operatív irányítását a *Virgo System Kft.* csapata vette át, akik – a továbbra is ráfizetési működés ellenére – egészen 2005 nyaráig – biztosítani tudták a folyamatos üzemeltetést.

Tömegesedés

2004-ben a WiW tagsága és napi forgalma gyors ütemben növekedett, az előbbi 35 ezerről év végére a 80 ezer fő felé tartott. Mialatt egyre több cikk jelent meg az ismertségi hálózat sikeréről, az üzemeltetés korábbi problémái egyre égetőbbekké váltak

az üzemeltetők számára. Erre az időszakra tehető, hogy megjelent egy – az online és offline ismeretségek kialakítása közötti kapcsolatot érintő – új, WiW-hez köthető jelenség. A WiW tagság „tömegesedése” alkalmassá tette a portált arra, hogy a fővárosi internetező fiatalok között a hétköznapi érintkezések futó, korábban nem megújítható kontaktusait feleleveníthetővé és megerősíthetővé tegye. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy ha két „idegen” első alkalommal váltott pár szót egymással, lezárandó a beszélgetést, ezzel búcsúztak el: „Fent vagy a WiW-en?” „Majd bejelöllek.”. Az internethasználó fiatalok számára tehát nem volt többé szükség telefonszámra és elhagyható lett a „*Hogyan tovább?*”-ra vonatkozó egyeztetés is. A WiW-en lehetővé vált a későbbi kapcsolatfelvétel, még abban az esetben is, ha az adott helyzetben ez még egyik félnek sem volt igénye.

Krízis

2005 májusában a regisztráltak száma meghaladta a „bűvös” 100.000 főt. Az eredeti – a honlap működése tekintetében kulcsfontosságú – adatbázis a növekedés kiszolgálását lassan már képtelen volt üzemszerűen biztosítani (a rendszer lassú volt, akadozott, nem tudta kezelni a napi regisztrációk tömegeit). A tagok egyre erőteljesebben követelték a gyors és „felhasználóbarát” szolgáltatást, így három éves működés után bekövetkezett az a kritikus pillanat, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az eredeti rendszert nem lehet illetve nem érdemes továbbfejleszteni. „*Vagy készítünk egy újat, vagy befejezzük az egészet*” emlékezett vissza egy nyilatkozatában erre a pillanatra Petrovics Péter⁴⁴. 2005 nyarán megkezdődött a WiW rendszer újra- és átépítése. Ez nem pusztán a technikai háttér, az adatbázis-kezelés és a megjelenés megújításával járt, hanem olyan megoldások kidolgozásával is, melyek a későbbiekben képesek lehetnek egy üzleti alapú működési koncepciót is kiszolgálni. A rendszert egymillió felhasználóra tervezték, és azzal számoltak, hogy a tagság (akkor még elképzelhetetlen) hárommilliós kiterjedtségéig nem igényel lényeges „felújítást”.

2005. október 26-án elindult a megújult WiW. Ettől a pillanattól kezdve – a nemzetköziségre (international) utaló „i” betűvel bővített – új néven működött, mint *iWiW*.

"Az ismeretségi háló nyelvtől és helytől független, ezzel kapcsolatos a legfontosabb változás {a WiW-hez képest F.M.}, hogy a szájat most már 16 nyelven elérhető. A magyar és a nagy világnyelvek mellett a szomszédos országok nyelvére is lefordítottuk az iWiW-et, de további nyelveket is fel

⁴⁴ Az iWiW titkai. Haszon Magazin. 2007. április. 10-13.pp.

szeretnénk venni. A régió nyelveit azért vettük be, mert úgy gondoltuk, hogy a közösség leginkább ebbe az irányba fejlődhet" Cseh Gábor nyilatkozata az Index 2005. október 28-i cikkében⁴⁵

A WiW története „papírforma szerint” ezen a ponton lezárult. Mégis, néhány bekezdés erejéig indokolt áttekinteni, hogy az új néven bevezetett változtatások milyen fejlődési pályára állították a (valamikori) WiW-et.

A megújított honlap számos új funkciót működtetett. Köztük a képfeltöltést, privát fórumok indítását (oly módon, hogy a fórum alapítójának ismerősei számára ez láthatóvá válik), az ismerősök csoportképzési kategóriák (belső kör, család, munkatársak, haverok, iskolatársak) szerinti besorolását, *értesítő* e-mailek kiküldését (melyekkel a szolgáltatás értesíti felhasználóit arról, hogy valaki ismerősnek jelölte őket) és nem utolsósorban a városok szerinti szerveződések lehetőségét. Ez utóbbi közvetlenül kapcsolódott a tulajdonosok azon elképzeléséhez, hogy az új, nemzetközi platformra kilépő, *globális irányba terelt* kapcsolati hálózaton megjeleníthetők legyenek a *lokális, helyi közösségek* is. Szabó Márton egy nyilatkozatában⁴⁶ így fogalmazott: „Igyekezünk úgy dolgozni, hogy az iWiW kicsit hasonlítson arra, ami az elején volt a WiW, ne olvasztótégely legyen, legyen mód elkülönülésre, izolált közösségek, szűkebb baráti társaságok számára is.” A lokális szerveződések támogatása újszerű gondolat volt, hiszen az iWiWhez hasonló (és akkor még a nálánál sokszorta több tagot számláló) ismerősi hálózatok világában jellemzően tematikus elven szervezték csoportokba a résztvevőket.

Az iWiW indulását követő hónapokban a résztvevők száma addig nem látott ütemben növekedett (míg az átállás előtt – 2005 októberében – a hálózat 120 ezer tagot számlált, fél évvel később – 2006 áprilisában – tagsága már elérte a 640 ezer főt. Mindeközben az iWiW tagságának összetétele egyre inkább közelített a hazai internetezők táborához.

Pintér szerint (Pintér [2007a]) a növekedés üteme az értesítő e-mailek bevezetésével magyarázható: „Aki eddig félévente látogatta az oldalt, és úgy gondolta, nem olyan érdekes, az most azonnal megtudhatta, ha valaki bejelölt, így többet kezdett el foglalkozni az iWiW-vel. Az újonnan meghívottak pedig komolyan vették, elkezdtek kiépíteni kapcsolati hálójukat, és azok is egyre gyakrabban keresgéltek, akik már benne voltak a rendszerben.”

2006 januárjától a Gépház korlátozta a szolgáltatások igénybevételének bizonyos lehetőségeit (új tagok regisztrálását és a képfeltöltési lehetőségeket ideiglenesen

⁴⁵ Forrás: <http://index.hu/tech/net/iWiW>, utolsó letöltés: 2009. február 4.

⁴⁶ Magyar Narancs. 2005. október 13. 43. pp.

szüneteltette), mert az iWiW műszaki háttere a megnövekedett – nem várt intenzitású – forgalmat nem tudta üzemszerűen kezelni. Mivel a szolgáltatás iránti érdeklődés továbbra sem lankadt, a tulajdonosok külső segítséget vettek igénybe, így márciustól a szervereket már a T-online biztosította (szponzori csomagért, azaz ingyen biztosított reklámhelyekért cserébe).

Ezekben a hónapokban eldőlt, hogy a bekövetkezett növekedési ütemmel az iWiW hosszútávon, önállóan, nem tud megbirkózni. A sajtóban⁴⁷ lábra kapott a hír, hogy több szakmai befektető is érdeklődést mutat az iWiW iránt. Bizonyára igaz, hogy ekkor már nem csak az alapítók, hanem a szakmai befektetők és a hirdetési piac szereplői számára is az jelentette a legfőbb kérdést, hogy vajon meddig tart a dinamikus növekedés és vajon meg lehet-e tartani a mindenkori tagságot? Egy további kérdés pedig, vélhetően, leginkább a törzstagságot foglalkoztatta: Vajon a növekedés mellett meg lehet-e őrizni a honlap valamikori közösségi arculatának nyomait?

2006. április 28-án, a honlap tulajdonosváltásának napján, az iWiW üzemeltetői az alábbi üzenetet juttatták el felhasználóiknak.

1. ábra: Az iWiW Gépház 2006. április 28-i üzenete

Gépház üzen
április 28.

Kedves iWiW felhasználók!

Mivel – a jogi folyamatok miatt – eddig nem volt lehetőségünk értesíteni benneteket a közösség életét befolyásoló hírről, engedjétek meg, hogy ezúton tájékoztassalak az iWiW-nél bekövetkezett változásokról.

Először is, mint azt bizonyára már sokan tudjátok, a hír igaz; a T-Online Magyarország Zrt. a mai nap megvásárolta a legnagyobb magyar közösségi portált.

Elsőnek a jelenlegi funkciók és a használhatóság rendbetételét tűztük ki célul. A későbbiekben pedig az észrevehető változás annyi lesz, hogy folyamatosan bővülnek a funkciók és szolgáltatások, továbbá fokozatosan gyorsabbá válik az oldal. Design marad! :) Az újdonságokkal kapcsolatban itt az iWiW-en olvashattok majd először.

A célok elérésében Tóthmátyás Tibor, a T-Online Magyarország portáligazgatója, Weyer Balázs, az [origo] főszerkesztője és Várady Zsolt, az iWiW alapítója és "szellemi atyja" is segít.

Mindenkit köszöntök,

Simó György vezérigazgató
T-Online Magyarország Zrt.

⁴⁷ Az ebben az időszakban Interneten megjelent cikkek átfogó gyűjteményét lásd a Wikipédia magyar oldalán: http://hu.wikipedia.org/wiki/iWiW#cite_note-0 utolsó letöltés 2009. január 10.

Az iWiW 2006. április 28-i eladása nem csak azt jelezte, hogy – mint az alapítók nyilatkozták – kifogytak az iWiW működtetőinek végső tartalékai. A vásárló cég, a T-Online számára az ismertségi hálózat honlapjának potenciális hirdetési felületeinél jóval nagyobb üzleti lehetőséget képviselő lehetőséget láthatott az iWiW-ben⁴⁸, hiszen a hálózat működésével a korábbi tulajdonosokat, a valamikori WiW alapítókat bízták meg. Az elképzelésekre utalhatott Simó György (a T-Online vezérigazgatója) az iWiW jövőképeire utaló, következő megjegyzésével⁴⁹: *„Persze az iWiW közösség nem csak méretében, hanem struktúrájában is fejlődhet: csoportok jöhetnek létre, érdeklődési kör, munka vagy más szempontok mentén, mintegy törzsi rendszert alkotva a teljes népességen belül.”*

Az iWiW eladásának híre indulatoktól sem mentes reakciókat váltott ki a tagság egy részében. Ezt jelezte az is, hogy sokan haladéktalanul törölték magukat a hálózatról. Mások attól tartva, hogy adataikat az új tulajdonosok, tudtuk nélkül, kereskedelmi célokra használják majd, igyekeztek a honlapon tárolt adataikat és megnyilatkozásaikat a minimálisra redukálni. Voltak, akik ugyan maradtak, de tartottak attól, hogy a hálózat hamarosan előfizetős rendszerre vált. Olyanok is akadtak ugyanakkor nem kis számban, akik közvetlenül a tulajdonosváltást követő időkből, új belépőként csatlakoztak a rendszerhez. *„Nem értem, miért van ennek ekkora visszhangja... megvették... igen... és?... aki megadja bármilyen használható adatát (cím ilyesmi) az megérdemli...és ha meg fizetős lesz, aki akar majd használni mást”*⁵⁰. A társadalomtudományi optikát képviselő, eladással kapcsolatos kritikus reakciók egy hangsúlyos eleme volt, hogy az értékesítéssel a hálózat visszavonhatatlanul a globális piac logikájának fennhatósága alá került. Ez – többek is úgy vélték – nem lett volna szükségszerű, sőt egyesek az eladás fő motívumát abban látták, hogy az alapítók felismerték a felhasználóikról szóló információk, valamint a hálózathoz köthető szokásaik piaci értékét és „jó időben”⁵¹ pénzre váltották azt. Kiss (Kiss [2006]) így fogalmaz: *„Mára világhosszá vált: innentől a*

⁴⁸ Jóllehet az előbbi sem lehetett elhanyagolható. Az eladást követő hét hónap alatt a hirdetési felületek értékesítése mintegy 200 millió forintot tett ki, amely elérte a honlap vételárának 20%-át.

⁴⁹ Simó György „Az iWiW titkai” cikkben tett nyilatkozatából. Forrás: Haszon Magazin. 2007. április 17. pp.

⁵⁰ Idézet egy hozzászólásból az Informatika & Tudomány honlapjának „iWiW rémálom és paranoia” című cikkéhez. http://www.sg.hu/cikkek/44303/iWiW_remalom_es_paranoia A fórumon 148 számos felhasználói vélemény olvasható.

⁵¹ Az „időzítés” itt arra értendő, hogy 2006-ban hazánkban, a felhasználói kör (otthoni hozzáféréssel rendelkező internetezők) számosságának várható bővülésével, az iWiW a magyar online hirdetési piac kitüntetett bázisa lehet. Itt érdemes jelezni, hogy míg a hazai online hirdetési piac 2005-ben 6,9 milliárdos forgalmat termelt, 2006-ban ez a szám mintegy 45%-os növekedést mutatott. Forrás: Világgazdaság 2007. január 25. 8.pp.

„megacég” felvásárló politikája csak egy utolsó lépés volt egy előre lejátszott partiban.”.

Az előzetes vizsgálat terepét a WiW fórumok adják. Az alábbi táblázat „nagyvonalakban” mutatja, hogy hogyan változott tagságának kiterjedése és napi látogatottsága a WiW egyes korszakaiban, majd utóélete során, egészen a legutóbbi időig. Innen visszatekintve vizsgálatom a WiW életének „delelőjére” esett, egy olyan időszakra, amikor a WiW már túljutott a „belterjes” ismertségi háló közösségiségének fénykorán, de tagsága és látogatottsága messze nem volt még olyan „társadalmasult”, mint lett az elmúlt évekre.

4. táblázat: WiW –iWiW forgalmi alapstatisztikák 2002 - 2008

	WiW					iWiW		
	2002. 09.*	2003.04.	2004. 09.**	2005. 04.***	2005. 09.	2006. 04****	2007. 02.	2008. 12.
Regiszt- rált tagok száma	1500	22000	65.480	94.000	200.000	640.000	1.900.000	4.000.000
Napi látogatók száma	200	1500	8.000	20.000	40.000	400.000	1.000.000	2.800.000

* A WiW, mint offline közösség „hőskora”

** A jelen kutatáshoz kapcsolódó empirikus vizsgálat kezdete

***A WiW megújulása, az iWiW kezdete

****Az iWiW „eladása”

III.2.1.2. A WiW 2004-ben

Működési jellemzők

A WiW születése idején tetőzött a hazai internetezők körében a *privacy*⁵² hálózati fenyegetettségének veszélyeitől tartó bizalmatlanság⁵³. Ezért az alapítók különösen ügyeltek arra, hogy hálózatukon képesek legyenek *kivédeni* a tipikus „user”⁵⁴

⁵² A privacy hozzátételleges magyar fordítása magánélet, angolszász megfelelője „az egyedülélthez való jog” (*the right to be alone*) Westin definíciója szerint „A *privacy* egyének, csoportok és intézmények azon igénye, hogy maguk döntsék el, hogy a róluk szóló információk mikor, hogyan és milyen mértékben jussanak mások tudomására.” (Westin, A. F. [1967] idézi Székely [1995] 126. pp.)

⁵³ A témáról lásd főként: Chaum, D. [1992] 96-101. pp.

⁵⁴ A 90-es évek végének internetes szlengje, jelentése: a hamis vagy fel nem vállalt identitású, kommunikációjában felelőtlen (szavaiért, véleményéért nem jótálló), indulatos, jellemzően sokat káromkodó, provokatív hangvételű felhasználó.

anonimitásából (illetve az anonimitás miatti bizonytalanságból) fakadó visszaéléseket⁵⁵. Ezért, néhány hónappal az indulást követően, kikötötték, hogy a honlap kommunikációs lehetőségeiben való részvétel fő feltétele a *saját* identitás vállalása és a honlap elérése meghíváshoz és regisztrációhoz kötött.

„Szabó Márton szerint a WiW népszerűsége abban áll, hogy egy olyan időszakban indult, amikor az internet már nem számított nagy újdonságnak, és ahogy mondja, egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a világháló előnyeként emlegetett anonimitásnak hátrányai is vannak. Akkoriban ismerték fel a tényt, hogy az interneten is – csakúgy, mint a való életben – hús-vér emberekkel való kapcsolattartásra, nem pedig ismeretlen nicknevekre vágnak a felhasználók. A WiW-en mindenki a saját nevével szerepel, ami megbízhatóvá teszi a rendszert, sőt belső „cenzúra” is működik, vagyis néhány – a közösség szellemével talán túlságosan is megfertőzött tag – fel is hívja a figyelmet, ha általa gyanúsnak vélt névvel találkozunk. Egy Nóra Nóri néven regisztrált felhasználót például többen kritizáltak a fórumokon, ám ő váltig állította, hogy valós adatokról és valós névről van szó.” (Wild-Munk [2004] 2. pp.)

A taggá válás egy további feltétele, hogy a regisztráció során a belépő egy un. adatlapon megadja saját *e-mail címét*, tetszőleges *azonosító nevét*, valóságos *nevét* és *lakóhelyét* (település), illetve *munkáját* és *iskoláit*.

A születési év és az iskolai végzettség (iskola neve) megadása a regisztrációnak ugyan nem volt feltétele, az alapítók a kutatási tervem elkészítése idején arról számoltak be, hogy tapasztalataik szerint az aktív tagság ezeket jellemzően rendelkezésre bocsátja. Később, az empirikus vizsgálat kvantitatív szakaszának első lépései között szerepelt ennek a percepciónak a tesztelése (lásd VII.1.2.).

A WiW, a résztvevők identitásának hamisítatlanságát és információs önrendelkezési jogukat garantálандó, az alapítók bizonyos regisztrációs alapszabályokat vezettek be, melyek minden egyes regisztrációs folyamatban megjelentek a belépő monitorán az alábbi közlemény formájában.

2. ábra: A WiW regisztráció során a felhasználó számára megjelenő közlemény 2004-ben

A WiW website-ot bárki szabadon használhatja.

A website használatához személyes adatok megadása szükséges. A birtokunkba jutott személyes adatokat bizalmasan kezeljük, harmadik fél számára, a törvényben meghatározott eseteken kívül, ki nem adjuk. Olvassd el az adatvédelmi nyilatkozatunkat.

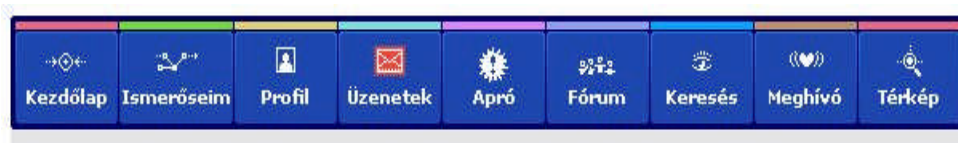
⁵⁵ A problémát egyrészt a jogi szabályozatlanság, másrészt az okozza, hogy a visszaélések nem kis hányada olyan jellegű, hogy az jogi úton eleve nem szankcionálható. A hálózati közösségek életét nemcsak zavarhatja, de akár el is lehetetleníti egy agresszív szerepet játszó névtelen résztvevő (Smith [1999]).

Az értelmetlen, hamis adatokat megadó felhasználók regisztrációját töröljük. Tilos a felhasználók adatainak más felhasználó általi, nem személyes célból történő, összegyűjtése, rendszerezése illetve bármilyen feldolgozása.

Mindenemű változtatás – ideértve az esetleges megszüntetést, szüneteltetést is – jogát fenntartjuk.

A WiW felhasználási feltételei tartalmaztak a honlapon elhelyezett üzenetek stílusát és tartalmát érintő megszorításokat is. Ezek szerint az üzemeltetők, minden további értesítés nélkül törlik a rendszerből azokat a felhasználókat, akik „*obszcén vagy trágár kifejezést használnak, rasszista, mások vallását, nemzetiségi, szexuális hovatartozását gyalázó, vagy másokat sértő közlésekkel élnek, illetve olyan üzeneteket helyeznek el a honlapon, melyek „burkolt vagy nyílt reklámhordozónak tekinthetők*”. A résztvevők a szolgáltatáson az alábbi alkalmazási lehetőségeket használhatták: a teljes tagság számára hozzáférhető információkat tehettek közzé, a regisztráltak között megkereshették és „bejelölhették” ismerőseiket, illetve ismerőseik ismerősi körét, tematikus fórumokon kommunikálhattak másokkal, személyes (apró-) hirdetéseket, felhívásokat és (eseményekre, rendezvényekre szóló) meghívókat tehettek közzé.

3. ábra: A WiW menüsora a kutatás idején, 2004-ben



Volt a WiW-nek egy további, ritkán emlegetett szolgáltatása is, a *Gépház*. A Gépház egyszerre nyújtott kvázi diszpécsterszolgáltatást (mely segítette a honlap látogatóit technikai nehézségeik megoldásában) és konkrét, minden taghoz eljuttatott híreivel és üzeneteivel folyamatosan képviselte a WiW „szellemiség” jelenlétét. A Gépház, különösen a honlap indulásának első két évében betöltött jelentőségét illetően, úgy gondolom, sosem kapott elég figyelmet. Pedig szerepe lehetett nemcsak abban, hogy a hálózat az indulást követő intenzív fejlődési ütemét komolyabb technikai megrázkódtatások nélkül vészelte át, hanem abban is, hogy – legalábbis az első évben – a honlapot látogatók sosem érezhették magukat egyedül. Ahogyan Várady Zsolt (aki jó ideig egy személyben látta el a Gépház teendőit) a vele készült interjúmban mondta: „*A WiW végül is nem személytelen. Ott a gépház, tehát mindig érezheted, hogy van a dolog mögött valaki, akihez fordulhatsz, ha elakadsz.*”

A WiW tagsága

A 2004-es WiW tagok a rendszeres internethasználók táborának egy speciális, az ismertségi hálózat meghívásos rendszere által szelektált alcsoportját képviselik. A kutatás vizsgálati célcsoportja, a WiW „nyilvános” fórumain résztvevők, ezért célszerű a hazai internetezőkről és a WiW tagságról leírást adni, kijelölve a későbbi, célcsoportra vonatkozó megállapítások vonatkoztatási körének és érvényességének korlátait is.

A WiW 2004 évi felhasználóinak szocio-demográfiai jellemzőire vonatkozóan – tudomásom szerint – nem álltak (állnak) rendelkezésre árnyalt szociológiai elemzésre alkalmas, megbízható és hozzáférhető adatok. Ezért, a jelen szakaszban – a WiW-re vonatkozó adateredmények tekintetében – kizárólag az NRC Piackutató Kft. és a TGI-Magyarország által 2004-ben készített, „Visitor Lifestyle Research”, jelentésére támaszkodom. Az adatokhoz való hozzáférést és felhasználásukat a WiW tulajdonosai tették számomra lehetővé. Ezúton is hálás köszönet érte.

A WiW-es „tagság, feltehetően, Dijk (Van Dijk [1999]) internet-hozzáférési tipológiája (lásd II.2.2.1.) szerint a *legmagasabb szintű ellátottsággal bír* (eszközhöz való hozzáférés, hozzáértés, aktív és szükségleteknek megfelelő használat) és vélhetően azok közül kerülnek ki, akik rendszeresen látogatják a világhálót.

A WiW-es alcsoport empirikus adatokon nyugvó lehatárolásának első, *közelítő* szempontja a legmagasabb hozzáférési szintet jelző (legalább heti egyszeri) internethasználat, mely 2004-ben a hazánkban a népesség 20%-ára volt jellemző (Dessewffy et al. [2004] 34. pp.).

A WiP 2004 évi hazai jelentésében a kutatók a jelzőszám megállapításánál figyelembe vették a különféle kutatásokban bevett eltérő „*internethasználat*” definíciókat. Ebből kiderült, hogy egyrészt minél „szigorúbb” (a gyakoriságot is figyelembe vevő) az internethasználat meghatározása, annál kedvezőtlenebb képet kapunk a hazai internethasználat népességen belüli elterjedtségéről. Másrészt, amennyiben a mintába beletartozik a 18-évesnél fiatalabb és 14 évesnél idősebb korosztály is, az internetezők arányszáma (minden meghatározás alatt) magasabb.

5. táblázat: Az internetet rendszeresen használók népességen belüli aránya (%)
2004-ben – Különbféle definíciók szerint

Korcsoport	Szokott internetezni	Legalább havonta internetezik	Legalább hetente internetezik
14 éves és idősebb	29	24	21
18 éves és idősebb	25	21	19

Forrás: Dessewffy et al. [2004] 34. pp.

Az internethasználók demográfiai összetételét a teljes népességével összevetve 2004-ben már nem volt tapasztalható olyan éles különbség, mint a megelőző években. Ez akár arra is utalhat, hogy erre az időre az új technológia már elérte a „korai többséget” is. A korábbi évekhez képest szembeötlően csökkentek a különbségek (Dessewffy et al. ibid.), bár még mindig jelentős eltérések mutatkoztak a két populáció között. Az internetezők (legalább heti egy alkalommal internetezők) körében szignifikánsan több volt a *felsőfokú végzettséggel* rendelkező, *Budapesten élő és fiatal* korosztályba (18-29 év) tartozó, *magasabb jövedelemmel és jobb vagyoni helyzettel* rendelkező, mint a teljes népességben (ez utóbbi jellemzővel bíró csoportba tartozott az internetezők 54% - a).

A „*Visitor Lifestyle Research*” online kérdőíves felmérésének eredményei jól mutatják, hogy az internetezők csoportja *a nemen kívül minden más tekintetben kiegyenlítetlen* összetételű. A legszámottevőbb különbségek iskolai végzettség szerint tapasztalhatók, ennél kevésbé szélsőséges, de egyenetlen a megoszlás a kor és településtípus szerint.

6. táblázat: Hetente legalább egyszer internetezők demográfiai jellemzői 2004-ben (N=10257)

Nem	nő	54%
	férfi	46%
Iskolai végzettség	8 általános vagy kevesebb	4%
	szakmunkásképző	7%
	középiskola	55%
	főiskola	34%
	egyetem	27%
Kor (év)	18-29	54%
	30-39	21%
	40-49	15%

	50-69	11%
Település-típus	falu	24
	város	27
	megyeszékhely	22

A WiW-es tagság empirikus adatokon nyugvó lehatárolásának második szempontját az internethasználat *intenzitása* adja, melyet (a legalább heti egyszeri internetezésen belül) öt gyakorisági kategória mér. Az alábbi táblázatból kiderül, hogy *a WiW-en regisztrált internetezők között jóval inkább jellemző a napi szintű internetezés, mint az összes internetezők körében. A WiW-esek között a legtöbben (35 %) a naponta többször is internetezők csoportjához tartoznak, és 82%-uk legalább hetente négy alkalommal internetezik.*

7. táblázat: Internethasználat intenzitása
Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság 2004-ben (N=10257: N=281)

	Hetente egyszer	Hetente kétszer - háromszor	Hetente négyszer - hatszor	Naponta egyszer	Naponta többször
Összes internetező	5	25	30	18	22
WiW tagság	3	15	34	13	35

Egy további jellemző szempont – a felhasználó mióta internetezik – az eddigieknél is markánsabb különbségre hívja fel a figyelmet (8. táblázat). Ebből az aspektusból jól látható, hogy *a Dijk féle hozzáférés legmagasabb szintjével rendelkezők között is megkülönböztetett vonásokkal bír a WiW-es tagság. Körükben jóval (mintegy két és félszer) többen vannak olyanok, akik 2004-ben már öt éve használták az internetet, és túlnyomó többségük (86%-uk) több mint két évre visszanyúló gyakorlattal rendelkezik (ez az arány az összes internetezőknél 59%). Ez véleményem szerint arra utal, hogy a diffúziós elméletek (lásd III.2.1.4.) felől közelítve, pontosabban Rogers (Rogers [1995]) terminológiája szerint, ebben az internetező alcsoportban, többségükben az „újtók” (alapítók és network-jük) és a „korai adaptálók” képviseltetik magukat, kisebb részük azonban már a korai többség soraiból kerül ki. Ezt a feltevést valószínűsíti az is, hogy a WiW-esek között (2004-ben) elenyésző azok aránya, akik „újdotsült” használók (maximum egy éve interneteznek), míg az összes internetezők 15%-a sorolható e körbe.*

8. táblázat: Mikor csatlakozott a technológia használatához?
2004-ben legalább heti egyszer internetezők / WiW-tagság (%)
(N=10257 N=281)

	Kevesebb, mint negyed éve	Negyed éve - egy éve	1 - 2 éve	3- 5- éve	Régebben, mint 5 éve
Összes internetező	4	11	26	41	18
WiW tagság	1	5	8	42	44

Figyelembe véve az internethasználók teljes népességtől eltérő demográfiai összetételét (különösen a kulturális dimenziót is képviselő iskolázottságot, valamint a korábban említett jövedelmi, vagyoni jellemzőt), nem meglepő, hogy a WiW-es tagság internethasználókon belüli – használati szokások szerinti – lehatárolása mellett az előzőekhez hasonló különbségek „köszöntek vissza”. Kérdés ugyanakkor, hogy mely tekintetben és milyen mértékben különbözik a WiW felhasználói bázisa az összes internetezőtől? Nos, *egyetlen olyan dimenzió van, amely szerint a WiW-esek „szinte semmiben sem különböznek”, mégpedig nemek szerinti megoszlás szerint (54%-uk férfi, 46%-uk nő), mely nemcsak az internethasználókkal, hanem a teljes népességgel (55% férfi, 45% nő) összehasonlítva is csekély eltérést mutat.*

Az iskolai végzettség kategóriáit nézve *a WiW-esek között fele annyian nem rendelkeznek középfiskolai végzettséggel, mint az internetezők, összességében azonban nem sokban különböznek az utóbbiaktól.* Kormegoszlás tekintetében azonban élesebb különbség tapasztalható (míg a WiW-esek 91%-a fiatalabb mint negyven éves, az összes használók 75%-a sorolható e kategóriába).

9. táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)

	8 általános vagy kevesebb	Szaktanáskás képző	Középiskola	Egyetem
Összes internetező	4	7	55	34
WiW tagság	1	4	57	38

10. táblázat: Kor szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)

	18-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50-69 éves
Összes internetező	54	21	15	11
WiW tagság	76	15	5	4

A két csoport közti legélesebb különbség településtípus szerint mutatkozik. Szembetűnő, hogy *a WiW-esek legtöbbször, 62%-a budapesti*. A WiW-es meghívásos rendszer 2004-es szelekciójában érvényesülő településhatás erősségét és a honlap tagjainak demográfiai lehatárolásában meghatározó voltát az is mutatja, hogy *a WiW tagságban a falvak lakosai a megyeszékhelyek és városok lakosainál jóval kisebb arányban képviseltetik magukat, míg az összes internetezők között településtípusok szerinti megoszlás viszonylag egyenletesnek mondható*. Mindezt magyarázhatja az, hogy a meghívásos rendszer hagyományos és fővárosi kapcsolatokra – kapcsolatrendszerekre épült. 2004-ben, a meghívásos rendszerű ismerősi hálózat komplexitása még nem érte el azt a szintet, hogy a törzstagság *többé-kevésbé* ismeretségi köre elérhesse a lakóhelye szerint „kívül eső” internetezők körét. További magyarázat lehet az is, hogy – mint fentebb jeleztem – ekkoriban a WiW hálózat még nem fedhette le „szabadon” a bővülő tagság ismertségi köreit: az internethasználat diffúziójának ugyanis ekkor éppen abban a szakaszában vagyunk, amikor az alkalmazás elérte az alacsonyabb szocio-ökonómiai státussal rendelkezőket.

11. táblázat: Településtípus szerinti megoszlás – Legalább heti egyszer internetezők és WiW-tagság körében, 2004-ben (N=10257 N=281)

	Falu	Város	Megye- székhely	Budapest
Összes internetező	24	27	22	27
WiW tagság	9	16	13	62

III.2.1.3. Így látták ők – WiW-ről szóló elméletek és vizsgálatok

Dányi Endre lehetett az első szociológus, aki tudományos fórumon felvetette, hogy a WiW valami olyan jelenséget képvisel, amely mellett „nem mehetünk el szó nélkül”. Fél évvel a WiW indulását követően, 2002-ben tartott előadásában (Dányi [2002a]) majd

egy cikkében is (Dányi [2002b]) arra hívta fel a figyelmet, hogy a WiW a *virtuális közösségek* (azaz a számítógép-közvetített kommunikáción alapuló közösségek) új és sajátos formáját példázza. Különbözik más online kapcsolati hálózatoktól, mivel a WiW-en offline kapcsolatok jelennek meg, olyan kapcsolatok, amelyeknek „történetük van”, meglévő közösségre épül, azaz *„A WiW egyszerre lépi át a fizikai tértől való függetlenséget és marad mégis ugyanott.”* (Dányi [2002a]). A WiW tehát egy már meglévő közösségnek tette jobbbá az életét, ami annak köszönhető, hogy a WiW alapítói kreatív módon (ki-)használták a „technológiák kellemes mellékhatásait” (Dányi [2002b]). Említett előadásában (Dányi [2002a]) a kutató a WiW közösség jellemzői közül a következőket emeli ki: *„okos, ügyes, kreatív emberek azon törik fejüket, hogyan lehetne a jelenlegi folyamatokat, a körülöttünk levő világ dolgait jobbbá, egyszerűbbé tenni”*; *„eredményeiket ingyen a többi hasonló ember számára hozzáférhetővé teszik”*. Utalva a világháló értékvilágra gyakorolt hatásaira vonatkozó feltevésekre, Dányi leírása szerint 2002-ben a WiW az alternatív kulturális hálózatokhoz sorolható.

Ahogy azt a WiW története mutatta, 2003-ra a WiW hálózat közösségi horgonyai elszabadultak a fizikai tértől (már ami a honlap tagjait laza ismertségen keresztül teljességgel átfogó, korábbi közösségi jelleg forrását illeti). Az ismertségi hálózati kapcsolatok összetettsége ekkorra már olyan szinten állt, hogy alkalmassá vált arra, hogy két kutató, Csányi Gábor és Szendrői Balázs (Csányi – Szendrői [2004]) az egyéni networkok kapcsolódásának hálózati szabályszerűségeit vizsgálhassa statisztikai alapján. Számos hálózati tézist teszteltek, többek között a kis-világ hipotézist is, eredményeik szerint a WiW kisvilág abban az értelemben, hogy a hálózat elemei közötti út hossza *majdnem* olyan rövid, mint ahogyan azt Milgram becsülte.

Szintén a 2002-2003-as évhez köthető az a WiW vizsgálat, melyet az ELTE TTK és az ITHAKA kutatócsoportja készített és melynek eredményeiről a kutatás vezetője Benda Klára (Benda [2004]) számolt be egy 2004 nyarán megrendezett nemzetközi társadalomtudományi konferencián. A kutatás célja annak felderítése volt, hogy mi magyarázza a honlap váratlan és töretlen sikerét, azaz miért kedvelik egyre szélesebb körben a webhelyet és mire használják azt a WiW tagjai. A kutatók feltevése az volt, hogy az előbbieket mögött nemcsak a WiW szolgáltatásait, hanem közösségiségét is vizsgálni kell. Az adatgyűjtés módja online kérdőívezés volt, a tagok a honlapon elhelyezett kérdőívet önkéntes alapon tölthették ki. Az adatredmények azt mutatták, hogy a WiW tagok általánosan magasra értékelték a WiW *közösség* szerepét és rendre túlbecsülték mások közösségi aktivitását. A válaszok a valóságnál kedvezőbb képet

adtak az aktív (egyébként kisebbségben lévő) tagok tevékenységeit illetően és a többség, valójában a közösség életébe be sem kapcsolódó tevékenységeire nézve is. Benda e jelenséget egy interjúban (Wild – Munk [2004]) „*hiperinflációs optikai csalódás*”-nak nevezte és rámutatott, hogy *ezek a vélelmek nem a valós közösségi aktivitásból táplálkoznak*, mégis nagymértékben éppen ezek alapozzák meg a WiW sikerét. Tézise szerint a WiW-re jól alkalmazható Anderson (Anderson, B. [2006]) „*elképzelt közösség*” (imagined community) fogalma, mely szerint az (eredendően Anderson szerint politikai-nemzeti közösségre értett) összetartozás nem a közös cselekvésben, hanem a közösen átélt élményekben gyökerezik. Benda, több mint három évvel a kutatás után, egy társadalomtudományi vonatkozású blog felületén visszautalt az előbbi kutatás eredményeire, ezt írva: „...mindenki azt képzei, hogy valami történik a WiW-en, azt képzei, hogy mások csinálják mindazt, bőszen és eszelősen, amit ők nem”.

Hain Ferenc 2006-ban közzétett (Hain [2006a], [2006b], [2007]) szociálpszichológiai nézőpontú, szintén a közösségi életet középpontba állító kutatása az ismertségi háló működésének immár több mint három évét fogta át. Vizsgálata első fejezetében az ELTE TTK - ITHAKA kutatás adatait másodelemzve arra a kérdésre kereste a választ, hogy „*Milyen dimenziók mentén értelmezhető a felhasználói sokféleség, milyen felhasználói csoportok különíthetők el?*” Eredményei szerint a WiW tagsága a kapcsolathálózati beágyazottság, a fórumozási aktivitás, valamint a WiW-en való jelenlét tekintetében két csoport különíthető el. Az egyik csoportba az *aktív* résztvevők sorolhatók, akik jellemzően az első két évben csatlakoztak, a másikba a *passzív*, a portál szolgáltatásait csak igen részlegesen és ritkán használó tagok tartoznak.

Dolgozatom tárgya szempontjából több figyelemre méltó megfigyelést is tartalmaz Hain vizsgálatának első fejezete (Hain [2007] 3-4. pp.). Eredményei szerint az aktív csoport „*korai*” tagjai, *azaz akik a honlap születése idején vagy az azt követő félévben csatlakoztak, jóval magasabb közösségi beágyazottságot és alacsonyabb WiW- jelenlétet mutatnak, mint a késői (az első és második év során kapcsolódó) aktív csoport tagjai* (a kutató a közösségi beágyazottságot az egyes tagok kapcsolatszámával, a WiW- jelenlétet a honlapra való belépések számával mérte). A jelen disszertáció témáját egészen közelről érintő Hain azon megállapítása, hogy *2003-ban a tagság 10%-a tekinthető aktív fórumozónak és a fórumozás szinte kizárólag a korai aktívak jellemzője*.

Hain vizsgálatának második fejezete a *WiW- használati szokásokat elemzi*, négy alkalmazási funkciót elkülönítve. Az első funkció *az ismerősök nézegetése* (beletartozik az ismerős adatlapjának nézegetése, az új belépők listájának böngészése, illetve a {rég

elfelejtett} ismerősök keresése is). Hain eredményei szerint ez a legelterjedtebb WiW-es használati-forma a tagság körében. Ezzel szemben, a megkérdezetteknek csak kevesebb mint fele használta az úgynevezett *egyéni online funkciókat* (melyek közé a közös program egyeztetése a WiW-en, fórumon ismerős hozzászólásának kikeresése, „honnan ismerjük egymást” típusú egyeztetés sorolandó). Ennél is jóval kevesebben használták az *online közösségi funkciókat* (beleértve a fórumhozzászólást és a barátkozást a WiW-en) és még kevesebben az úgynevezett *kapcsolati tőke-kamatoztató funkciókat* (magányügyben információ-, segítségkérés, munka-, álláskeresés). A WiW- használaton túli különbségek kapcsán Hain azt tartja a legfontosabbnak, hogy „*A WiW-en való aktivitás életmódi- és értékrendi (pl. jellemzőbb, hogy haverjaikkal beülnek valahová, hogy a haverokkal berúgnak, beszívnak; inkább baloldaliak és liberálisak) sajátosságokkal is együtt jár.*” (Hain [2007] 7. pp.).

Hain kutatásának harmadik fejezete a WiW alapítók és törzstagság kommunikációs és közösségszerveződési igényeit vizsgálta. Eredményei azt mutatták, hogy „*...kapcsolati hálójuk kevésbé a családi, és intézményes keretek között szerveződő, és szociális identitásuk szempontjából is meghatározóbbak – szemben a Sik- Wellman- féle leírt mezőgazdasági, paraszti jelleggel – a városi közterek és szórakozóhelyek szociális terei és a itt formálódó laza ismerősi- kapcsolathálózati viszonylatok.*” (Hain [2006] 7-8. pp.). A kutató arra a következtetésre jutott, hogy ez a közösen használt városi terekben és élményközösségben szerveződő ismerősi, közösség valami teljesen új formát képvisel, „*kapcsolathálózati hungarikum*”. (Hain [2006b] 8. pp.).

III.2.2. A „nyilvános” WiW-es fórumok világa

III.2.2.1. Minek nevezzük a WiW-es fórumokat?

Jelen szakaszban a WiW „nyilvános” fórumainak informatikai adottságaiakon nyugvó sajátosságait ismertetem. Látszatra ezek talán kevésbé figyelemreméltók, legalábbis társadalomtudományi szempontból. Pedig – mint azt a későbbiekben, a VI.3. alfejezetben kifejtem – több szempontból is megalapozzák a fórumok kommunikációs és társas sajátosságait. Ismertetésemnek további két célja is van. Egyrészt, hogy támpontot nyújtsak, „hol kell keresgélünk” (például milyen címszavak vagy fogalmak mentén), ha a világháló tematikus fórumait illető kutatások között tájékozódni szándékozunk. Másrészt célom az olvasót arra inteni, hogy nem árt „résen lenni”. Előfordulhat, hogy két azonos tárgyúként (pl. éppen a kutatási terepemnek megfelelő témakörben, megfelelője

angol jelölővel: *discussion groups*) jelölt tanulmány – kommunikációs és szociológiai sajtószerűségeiben – messze különböző működésmódú webes szolgáltatást tárgyal.

A *levelezési listák* (mailing lists, distribution lists, discussion lists, *discussion groups*, interest groups, e-conferences) a hasonló érdeklődési körű internet-felhasználók fórumai. Vannak közöttük "moderálatlan"(szerkesztetlen) és "moderált" (szerkesztett) listák. A szerkesztetlen lista e-mail címére küldött levelek egy szerverprogram segítségével minden résztvevő elektronikus postafiókjába automatikusan kipostázódnak. A levelek szétküldését a szerkesztett listák esetében is szerverprogram végzi, de azokat egy szerkesztő előzetesen megszüri. A szerkesztett listák megkímélik a felhasználókat a nem igazán témába vágó, vagy éppen nem kívánt tartalmaktól. Ugyanakkor a szűrés mindenképp szubjektív, így ezekben az esetekben – a résztvevők oldaláról – egyfajta önkéntes korlátozás alá esik a (konstruktív értelemben vett) szólásszabadság. (Sokan, „kényelmi” megfontolásokból, a szerkesztett listákat preferálják, míg mások a szólásszabadságot érintő megkötések miatt „elvből” nem vesznek részt moderált listák munkájában.)

A hírcsoportok, más néven „elektronikus faliújságok” (*newsgroups*, *discussion groups*, *electronic fora*, *e-conferences*, *Usenet groups*) a levelezési listákból nőttek ki és mára népszerűségük jóval felülmúlta azokat. A levelezési listák és hírcsoportok közös sajátossága, hogy egy meghatározott téma megvitatására szolgáló fórumok. Ez a közös sajátosság eredményezi azt, hogy bizonyos elnevezések (mint pl. vitacsoportok *discussion groups*) egyként utalhatnak (adott) levelezési listára vagy (adott) hírcsoportra is.

A hírcsoportokban a beérkezett levelek nem postázódnak ki, hanem egy ún. *news-szerveren* tárolódnak. A tárolás előnye, hogy a felhasználók elektronikus postaládája nem telik meg naponta levelek tucatjaival. Eltekintve az internet-hozzáférés korábban tárgyalt feltételeitől, az üzenetek elolvasásához két technikai feltételnek kell teljesülnie. Szükség van egyrészt egy *news-reader* programra, mely szinte kivétel nélkül adott a felhasználók számára (mind UNIX-rendszerekben mind pedig Web böngészőkben benne foglaltatik). Másrészt be kell jelentkezni a *news-szerverre*, ahol is megjelennek a korábban beérkezett és tárolt üzenetek. A levelezési listákkal ellentétben a hírcsoportok többsége esetén nincs szükség formális csatlakozásra, a hírcsoportok anyagát a Weben bárki elolvashatja.

A WiW-es tematikus fórumok speciális – nem a levelezési listák, hanem – a hírcsoportok alapelvein működő vitacsoportok (discussion groups). Egyik specifikumuk, hogy látogatásuk feltételezi a WiW honlaphoz való csatlakozást (a WiW-es tagságot), így a világhálón belül lehatároltak.

A WiW-es fórumok, működésük szerint két típusba sorolhatók. A WiW-en „nyilvános”-nak titulált fórumok minden WiW tag számára látogathatók. Rákattintva a fórum megnevezését jelző linkre, megjelennek a szerveren tárolt (korábbi) üzenetek. További kattintásokkal elérhetők az üzenetküldők főbb adatait tároló adatlapok ⁵⁶. A „nyilvános” WiW-es fórumok fontos további sajátossága az, hogy – mint minden hírcsoport – szerkesztetlenek, ugyanakkor a WiW üzemeltetői a bennük foglalt üzenetek tartalmára nézve, bizonyos megkötéseket tettek (melyeket a III.2.1.2. szakaszban ismertettem). További jellemzőjük, hogy „nyilvános” WiW-es fórumot bármelyik WiW tag létrehozhat⁵⁷.

A WiW-en működő „privát” fórumok olyan hírcsoportok, melyek (WiW tagságon belüli) tagi szelekcióját a hírcsoport alapítója határozza meg. Hasonlóan a „nyilvános” fórumokhoz, privát WiW-es fórumot bárki alapíthat a tagok közül. Teheti ezt úgy, hogy kiválasztja majd meghívásos alapon bevonja a tagokat.

Kutatásom terepe, a „nyilvános” WiW-es fórumok világa tehát hálózati alkalmazások közül a hírcsoportokhoz rendelő.

Az olvashatóság könnyítése szempontjából bizonyára szerencsésebb volna elhagyni a „nyilvános” kifejezés idézőjeleit. Utalva ugyanakkor arra, hogy a tematikus fórumoknak pontosan mely típusát tárgyalom, az idézőjelet a későbbiekben sem hagyom el.

III.2.2.2. A WiW-es mikronyilvánosságok tematikája

Az általam vizsgált kommunikációs pályák WiW-es fórumai közvetlenül nem köthetők sem a politikához sem a közélethez, mégsem tekintők magánjellegűeknek⁵⁸. A WiW-es beszélgető csoportok általános jellemzője az, hogy nem csak a politikán, de az

⁵⁶ A taggá válás feltételeiről, az adatlapokról és további minden, a kutatás szempontjából lényeges, a honlap működését érintő információról lásd III.2.1.2.

⁵⁷ A WiW működésének első időszakában, körülbelül 2004 nyaráig, jellemzően az egyik alapító személyéhez kötődött a fórumok témáinak kijelölése.

⁵⁸ A mai WiW, azaz az iWiW tekintetében ez a megközelítés nem volna helytálló. A „nyilvános” WiW-es fórumok között, 2005-től, egyre nagyobb súllyal jelent meg a politikai tematika. A továbbiakban, szándékom szerint nyilvánvalóvá teszem, hogy bár koncepcióm és az arra épülő empirikus kutatás érvényességét tekintve nem „lényegtelen” fejlemény, a dolgozat elméleti felépítését azonban nem érinti.

intim szférán is kívül eső tematikákat foglalnak magukba. Ezeken a fórumokon az életvilág legkülönbözőbb területeiről folyik a párbeszéd, melyeket a kommunikációban résztvevő felek az egymással folytatott párbeszédnek nyomán közös témákká tesznek.

A politikai illetve közéleti tárgyú fórumokkal összevetve, többségükben nem közügyekről és nem is magánügyekről folyik a párbeszéd, hanem „közös ügyekről”, a résztvevők „közös dolgairól”, amelyekhez az egyes hozzászólók hozzárendelik egyedi tapasztalataikat és véleményeiket. E „közös ügyekben”, mint az a párbeszédéből kiderül, a diskurzusban résztvevőknek (egyéni) nem feltétlenül van közvetlen hétköznapi szintű tapasztalata. Információs érintettségük⁵⁹ és önkifejezési igényük azonban minden kétséget kizárólag van. A résztvevők érdemi bekapcsolódásuk során követik a többi résztvevő megnyilatkozásait és megosztják másokkal véleményüket. Vannak olyan „alkalmi” hozzászólók is, akik csak egy-egy megnyilatkozást tesznek, majd „eltűnnek” a fórumról. És vannak rendszeresen, mégis ritkábban (hetente egyszer-kétszer) megnyilvánuló résztvevők is. Azok, akik gyakran (naponta vagy naponta többször) szólnak hozzá az éppen aktuális témához, közléseiket (direkt visszajelzés hiányában is) abban a (biztos) tudatban írhatják, hogy aktívan fórumozó társaikhoz bizonyára eljut az üzenet. A fórum témája iránti érdeklődést feltételezve, az üzenetváltások során a résztvevők egy alapvetően apolitikus tartalmú, megnevezésem szerint „köz(-ös)” mikronyilvánosságot konstruálnak. E megnevezéssel igyekszem kiküszöbölni azt az (esetleges) félreértést, amit a „közös” kifejezés „közösség”-re való asszociációja kelthetne. Elnevezésem itt a kommunikációelméleti vonatkozások oldaláról ad meghatározást, jelezve, hogy mind a terep, mint pedig a tematika szerint nem magán-, hanem „köz”-terepnek tekintem a tárgyalt kommunikációs mezőket.

III.2.2.3. A fórumok nyilvánosság szint szerinti besorolása

Keane (Keane [1995]) a nyilvánosságok szintek szerinti besorolásánál két szempontot vesz figyelembe: a diskurzusok témáinak a meghatározott nagyságú, fizikai helyekhez köthető vonatkozását és a kommunikációban résztvevők számát. Meghatározása szerint a mikronyilvánosságok a helyi, lokális ügyek megvitatásának fórumai, melyek – akár – magántémákat is magukba foglalnak. A résztvevők számossága

⁵⁹ Az egyénhez eljutó információ három módon érintheti az adott személyt. Aktivizálhatja az érzelmeket (érzelmi érintettség), amennyiben az információ az egyén ismereteihez illetve érdeklődési köréhez közelálló, hathat a gondolkodásra (kognitív érintettség) és kapcsolatban állhat az egyéni szükségleteknek megfelelő erőforrások megszerzésével és megtartásával összefüggő érdekekkel (érdekekre irányuló érintettség) (Angelusz [1983]).

néhány tucattól a néhány ezer föig terjed (lásd korábban, a II.2.1.4. szakaszt). A résztvevői kör nagysága szerint a „nyilvános” WiW-es fórumok többsége a terepkutatási tapasztalatok szerint mikronyilvánosságot képvisel, bár akad közöttük több is, melyet éppen a megfigyelés idején alapítottak, így résztvételi körük (még) igen csekély. Vannak ugyanakkor olyan fórumok is, melyek „potenciális” mezzonyilvánosságoknak tekinthetők, ezek rendkívül élénk⁶⁰ és sok résztvevőt⁶¹ vonzó párbeszédnek színterei.

Napjainkban – résztvevői körének nagysága szerint – számos WiW-es fórum mezzo-szintű nyilvánosságot képvisel. A diskurzusokban résztvevők mai nagyságrendje jóval meghaladja a „néhány tucat, vagy néhány ezer” megnyilatkozót. Nem beszélve arról, hogy a fórumok (a passzív nézelődőket, un. lurkereket is magában foglaló) látogatottsága minden bizonnyal az előzőnél is szélesebb kört fog át⁶². Itt fontos megjegyezni, hogy az iWiW „nyilvános” fórumainak témái között napjainkra helyet kaptak a nemzetállami keretekhez sorolható *közpolitikai* kérdések is (a vizsgálat idején és az értekezés írása idejében működő fórumok résztvevői körének és a fórumokon elhelyezett üzenetek nagyságrendjének összevetése a 13. Mellékletben található).

A vizsgálat idején működő fórumok nyilvánosságának szintek szerinti besorolásakor eltértek Keane (előbbieken hivatkozott) szempontjaitól. Egyrészt, mint azt a „Konceptuális támpontok” (II.2.2.) alatt kifejtettem, a közt érintő tematikán kívül eső interakciókat (is) a hálózati *nyilvánosságok* tárgykörébe sorolom. Másrészt a terepkutatás során azt tapasztaltam, hogy a felhasználók tényleges témakonstrukciói sok esetben nem hajlandók magukat „megreguláztatni”, földrajzi terekhez vonatkoztatni, így nehéz lenne – Keane nyomán – azokat konkrét, földrajzi illetékességi területekre korlátozni. Fizikai terekhez kapcsolódó besorolásuk nehézségéről „első ránézésre”, már a fórumok elnevezése alapján (pl. „*Sziget*” „*Irodalom*” vagy „*Utazás*”) meggyőződhetünk (A „nyilvános” WiW-es fórumok listáját a következő szakaszban, a „Téma és témakontroll” bekezdés alatt közlöm).

A köz(-ös) mikronyilvánosságokként működő „nyilvános” WiW-es fórumok párbeszédeinek témái nagyon különbözők. Nem jellemzi őket a földrajzi terekhez kötöttség, sőt a témákról elmondható, hogy éppenséggel azáltal lesznek igazán függetlenek a fizikai helyek és a társadalmi szituációk közötti hagyományos

⁶⁰ A fórumon elhelyezett üzenetek időben igen szorosan (bizonyos napszakokban „percről percre”) követték egymást.

⁶¹ Akár napi 40-50 hozzászóló (2004-ben ez igen jelentősnek számított).

⁶² A fórumok passzív befogadóiak száma az aktív résztvevők számának többszörösére becsülhető (vö. Smith [1999] idézi Vályi [2004 b] 54. pp.).

kötélékektől, hogy nagyszámú egymástól földrajzilag (akár) távol élő és a beszélgetés mindenkor adott tárgyát a legkülönbözőbb (földrajzi lokalitással kizárólagos összefüggésbe nem hozható) optikából tárgyaló érintkezéseknek adnak kontextuális keretet. Sokszor a beszélgetés tárgya egészen „távolról” kapcsolódik a fórum nevével jelzett témához (pl. a „*baba-mama*” elnevezésű fórumon nemcsak kisgyermekek nevelésével kapcsolatos problémák, élmények kerülnek elő, hanem például a nagyobb gyermekeiket nevelő, „háztartásbeli” nők időbeosztása, munkerőpiacra való visszatérésének, vagy a társas élettől való izolációjának gondjai is).

III.2.2.4. Új társas szituációk

A „nyilvános” WiW-es fórumokra (mint általában a hírcsoportokhoz rendelhető vitacsoportokra) jellemző, hogy köz(-ös) mikronyilvánosságaikban bármely internetező megnyilatkozhat akkor is, ha a vitacsoport egyetlen tagjához sem fűzi személyes ismeretség. A fizikai terekhez köthető társas szituációkban meghatározó, kommunikációt strukturáló előzmények, előfeltételezések és szerepek ezeken a fórumokon korántsem elsődleges érvényességűek.

A fizikai terekhez köthető társas szituáció közvetlen személyközi kommunikációt strukturáló érvényessége ugyan nem vitatott, a kommunikációs felek szituációt alakító lehetőségeit azonban eltérően ítélik meg a normatív és az interpretatív paradigma képviselői.

A huszadik század 60-as éveinek végéig a szociológiai és szociálpszichológiai gondolkodásban irányadó normatív felfogás szerint a társadalmi norma objektív létező, az egyénen kívül áll (léte megelőzi az egyén létét. Ugyanakkor gyakran előfordul, hogy kizárólag a személyiségben rögzült illetve nincs társadalmi kodifikációja. A normák az emberek legáltalánosabb társadalmi kötelekeit alkotva irányítják a magatartást, és kiszámíthatóvá teszik azt (Buda [1994b] Merton [1957] Sherif-Cantrill [1947])).

Interpretatív szemléletben vizsgálva a kommunikációs folyamatot, abban a szerepek és normák nem eleve adóttak (azaz nem elsődlegesek a viselkedés szabályozásában). A szituációt, a kommunikációs viszonyokat a felek közötti interpretatív sémák azonossága vagy hasonlósága, illetve az interpretációs folyamatok kollektív programozottsága határozza meg. Az interpretatív mozzanat jelentősége – a felfogás képviselői szerint – a közvetlen kommunikáció tárgyalásakor azért fontos, mert ugyan a szerepek és viszonyok szerkesztésének vannak generatív (kultúra által meghatározott, szocializáción keresztül elsajátított) szabályai, a helyzet és a viszonylat közös azonosítása szükségszerűen az interakcióban megy végbe (Dreitzel [1970]). Buda rámutat, hogy a szerep fogalmát – mint értelmezési instrumentumot – használó kutatók „mindig is dolgoztak az interpretatív mozzanatot kifejező koncepciókkal, tételekkel” (Buda [1994b]).

A hálózati mikronyilvánosságok párbeszédeiben résztvevők meghatározott társadalmi szituációtól *függetlenül* formálják megszólalásaikat. Például elmondják azt, hogy mi a véleményük az általános iskolai oktatás hazai viszonyairól⁶³. Tehetik és teszik ezt függetlenül attól, hogy ők maguk (akár) nem is kisgyermekes szülők, nem is tanítók és nem is diákok (ahogyan ez a megfigyeléskor sok esetben ki is derült). Megvitatják egymással véleményüket olyanok is, akinek gyermeke(i) egészen más helyen vagy más típusú iskolába járnak és messze eltérő tapasztalataik vannak a témáról, vagy netán nincs is tapasztalatuk. Olyan résztvevők is résztvesznek a diskurzusokban, akiknek nem volna módjuk és „apropójuk sem” e témáról offline egymással szóba elegyedni.

Ezzel szemben az offline kommunikációban a mindenkori *beszélgető* partnerek egymáshoz való viszonya és kommunikációs magatartása a fizikai terekhez rendelt társadalmi szituációkhoz kötődik, feltételez bizonyos (adott szerepeket kínáló) kontextuális keretet (Meyrowitz [2003]). Az előző példát folytatva gondolhatunk itt akár a szülői értekezleteket követő, spontán szülői berzenkedésekre az iskola kapujában, a kisiskolás családok (rendre e témát is érintő) családi és baráti összejöveteleire vagy a gyermekorvosi rendelőben való (hosszú) várakozások során kibontakozó szülői tereferékre, és így tovább.

Téma és témakontroll

A fórumok – ugyan fizikai megfelelőjük nem létezik – mégis valóságosak, Rheingold szavaival „*a téma jelenti a címet*” módon azonosíthatók (Rheingold [1993]). A téma kitüntetett jelentőségű a hírcsoportok, így a „nyilvános” WiW-es fórumok működése szempontjából. Nem véletlen, hogy a fórumok eredeti angol elnevezése a *topic* (téma, magyar használat szerint: topik) kifejezés a helyet jelentő *toposz* (görög) szóból ered.

A párbeszédnek arról tanúskodnak, hogy nemcsak a hely-kijelölő téma, hanem a téma kontroll működtetése is igen fontos a kommunikációs kontextus szabályozásában. A társas szituáció egyik kulcseleme, hogy *a résztvevők* hogyan viszonyulnak *a témakontrollhoz*. A kijelölt téma meghatározza ugyan a hely azonosságát és címét⁶⁴, a hely szociális jellegét azonban a résztvevők téma-kontrollhoz való viszonyulása adja. A fórumok elvileg mindig egy, a megnevezésük szerinti átfogó témát fednek le. Ugyanakkor a tényleges üzenetek rendre magukban foglalnak nemcsak a témához kapcsolódó hasznos információkat, hanem azokhoz (igen távolról) kapcsolódó élményeket is: „*Sztem, mikor ki jár erre, és mennyire akarja kibeszélni a lelkében dúló*

⁶³ E példa arra is illusztráció, amire korábban utaltam, miszerint elvileg bármilyen témának lehetnek politikai aspektusai illetve olvasatai.

⁶⁴ A fórumot neve különbözteti meg más fórumoktól, a WiW-en a névre kattintva érhető el a fórum.

viharokat (hihh!), vagy csak egy kis beszélgetésre vágyik. Ez a lelkizős topik (én így észleltem:)” (Egy üzenet a baba-mama topikból).

Mint korábban (III.2.2.1.) bemutattam, a hírcsoportokat nem jellemzi a szerkesztettség. Ez azonban nincs ellentmondásban a téma-kontroll működésével. A nyilvános” WiW-es fórumok olyan speciális hírcsoportok, amelyeknek üzemeltetői, bizonyos, az üzenetek megformálására vonatkozó megkötésekkel éltek⁶⁵. Más speciális hírcsoportok esetén is jellemző hasonló, „intézményes” kontroll. A WiW-es fórumok esetén, a megszorítások jellemzően nem a „Mit”, azaz a megnyilatkozások tartalmát, hanem azok hangvételét, stílusát (mások megsértése, durva megfogalmazás etc.), azaz a „Hogyant” korlátozza.

12. táblázat: A nyilvános WiW-es fórumok elnevezése és témái

Fórum elnevezése (eredeti formában)	Üzenetek témája
foto	fényképezés
A kis lelked	Lelki élet, érzelmi, kapcsolati problémák
álomfejtő	Ezotéria
baba-mama	Gyermeknevelés
bor	Borfogyasztás
bringa	Biciklizés, túrázás
buli	Szórakozás
BUX és külföldi tőzsdék	Tőzsdei hírek, tippek
divat	Öltözködés, és életmód trendek
életfilozófiák	Filozófia, életbölcsesek
EU-ról	Információk és élmények az Unióról
fotó_	Fotózás
harcművészet	Harcművészetek
irodalom	Olvasmányélmények
IT	Számítástechnika, programok
Képregény/Comics	Képregények (élmények / csere)
Kulináris	Receptek, beszerzési tippek
külföldön élőknek	Hasznos információk, élmények
Média	Műsorokról, bennfentes információk az egyes médiumokról
Motoros	Motorozás

⁶⁵ Az üzemeltetők minden további értesítés nélkül törlik a rendszerből azokat a felhasználókat, akik „obszcén vagy trágár kifejezést használnak, rasszista, mások vallását, nemzetiségi, szexuális hovatartozását gyalázó, vagy másokat sértő közlésekkel élnek, illetve olyan üzeneteket helyeznek el a honlapon, melyek „burkolt vagy nyílt reklámhordozónak tekinthetők”.

Művészet	Kiállításokról, rendezvényekről, művészekről, az alkotásról
nyelv	Nyelvtanulás és helyesírás
összházipraktikák	Háztartási ötletek, szakemberek ajánlása, építési és lakberendezési tapasztalatok
síelés	élmények, információk
sport	Sportesemények, sport-közélet
Srpski	Szerb közösség tagjainak közös élményei, tapasztalatok és tanácsok
szex/pornó	viccek, történetek szexuális tartalommal (pornográf elemek nélkül)
Sziget	A "Sziget"-rendezvényről, a "Szigeten" összejött haverok egymásnak
színház	Élmények és ötletek: hazai színházak és mindenféle színházi produkciók
szociológia	Szociológia képzésről, kurzusokról, tanárokról, szociológus hallgatók programjai
Tánc	Táncművészet, versenytánc, programok, "bennfentes" információk
Tolkien	A könyvről, a szereplőkről, a cselekményről és a fordításról
Történelem	Történelemtanulás, történettudomány, hasznos információk vizsgákhoz
utazás	Praktikus tanácsok, utazási és szállás élmények
ülök a moziban	Filmek, filmklubok műsorairól, színészekről, rendezőkről
vallás/spiritualitás	vallásos tanok, könyvek, élmények (komoly és komolytalan gondolatok)
Vers mindenkinek	Saját versek, versek, időtöltés versek ürügyén
vicchumor	Viccmesélés, sztorizás
zenék	Koncertek, zenei anyagok
zenész	Együttesek élete, "bennfentes" történetek, információk

Az adott tematikus fórum létrehozójának⁶⁶ odafigyelése általában az üzemeltetők megkötetéseinél közvetlenebb téma-kontrollt képvisel. Gyakori, hogy a fórum létrehozója

⁶⁶ A kezdetekben a WiW-es fórumokat az egyik alapító, Várady Zsolt hozta létre. Később a tagok is lehetőséget kaptak fórumok létrehozására.

a fórum témáját bemutató ismertetőjében megerősíti vagy árnyalja az üzemeltetők fő szabályait.

„Néhány szabály, amit kérlek titeket, hogy tartsatok be: Nem tűröm a rasszizmust, antiszemitizmust, a magyar gyalázást, az obszcenitást, a személyeskedést, gúnyt, a kamu regisztrációkat, a hirdetéseket és a kopizást!”
(Részlet F.P. fórumát bemutató ismertetőjéből. 2004. április)

"Sose vitatkozz idiótákkal! Lehúznak a szintjükre, és elvernek a rutinjukkal!" (S. P. üzenete fórumozó társainak, 2004.)

A topikok határai

A terepkutatás tapasztalatai azt mutatták, hogy a „nyilvános” WiW-es fórumok meghatározott helyein mind a téma kijelölése, a téma-kontroll gyakorlása valamint a szituáció határainak megvonása a hozzászólások révén, a diskurzusok demokratikus egyeztetési folyamatában megy végbe. A fórum témájának (topik) és virtuális helyének (space) határai a *mindenkori* résztvevők együttműködésének eredményeként folyamatosan változtatható (és változó). E jellemző alapja, hogy a Web⁶⁷ teret enged a felhasználók bevonódására (*user generated content*) azaz a felhasználók által előállított tartalmak szabad létrehozására. A WiW-es fórumok mikronyilvánosságainak határaitól így elmondható, hogy – Becskeházi és Kuczi korábban idézett kifejezését tisztelettel kölcsönözve – „*beszédben keletkezik*” (Becskeházi – Kuczi [1992] 42.pp.). A topik egyeztetés tárgya és határai nem tekinthetők adottak. A megfigyelések szerint korántsem tűnnek rugalmasnak a topikok egy másik vonatkozásban, mégpedig a mindenkori fórumok résztvevői körére nézve. *A fórumok üzenetváltásai a partnerre és a témára vonatkozó kommunikációelméleti alaptételt tükrözik: ha a partner nem adott, azt az érdeklődési kör (közös téma) mentén keres magának a kommunikálni vágyó fél. E tekintetben felmerül, hogy a fórumok mindenkori témája, már pusztán a fórumok megnevezése révén is, szelektálja a résztvevők körét.*

A részvételi aktivitás motivációi

A „nyilvános” WiW-es fórumok mikronyilvánosságáról írva korábban abból indultam ki, hogy azok *a résztvevők élménye, i tapasztalatai, a közös ügyek megosztása során konstruálódó helyek*. A megfigyelés idején jól látszott, hogy a vélhető részvételi motivációk szempontából a WiW-es fórumok témái – a tagság növekedésével

⁶⁷ Pontosabban a Web2, mint alkalmazási forma

párhuzamosan – változást mutatnak⁶⁸. A WiW történetének kezdeti stádiumában (melyet a budapesti fiatal nemzedéken túl nem mutató, bár számbelileg exponenciálisan növekvő kiterjedés jellemzett), kitüntetett szerepet töltött be a *szórakozás*, mégpedig két féle értelemben is. *Egyrészt* az online interakciók hangulatát az együttlét új, online formájának a varázsából fakadó „feldobott” hangulat lengte át, miáltal maga a fórumokon való jelenlét is, láthatóan szórakozás volt a résztvevők számára. *Másrészt* a legelső időkben (kb. fél évig) a fórumok témái és a párbeszédek jellemzően az offline szórakozásról (szórakozóhelyekről, bulikról, találkozásokról, programokról) szóltak, az azokkal kapcsolatos egyeztetések és közös tapasztalatok megosztása mentén zajlottak az élénk beszélgetések. A fórumoknak a szórakozás e két dimenziójához való kötődése azon alapult, hogy a WiW-es taggá válás alapja, a WiW születését követő korai időkben, jellemzően egy(-etlen), valós (az alapítók személyéhez kapcsolódó) baráti- ismeretségi-körhöz való tartozás volt (lásd III.2.1.1.).

Az online szórakozás korai WiW-re jellemző dimenzióját jól mutatja, hogy 2003-ban a WiW.hu honlap kezdő lapján ez állt „*Ennek a weboldálnak az elmúlt egy évben nem volt más célja, mint a szórakozás*”. Várady Zsolt a WiW ötletgazdája, egy nyilatkozatában⁶⁹ a WiW indulását és első fél évét így foglalta össze: „*Teljes mértékben közösségi meló és jó szórakozás volt. Igazából fogalmunk sem volt, hogy mi ez*”. A korán csatlakozó WiW tagok is hasonlóan számoltak be: „*Az első 1000 körüli {WiW-en regisztrált F.M.} ember azon szegmense, akik egyébként is aktív éjszakai életet éltek, innentől kezdve ezt a WiW közreműködésével tették, és együtt.*” (Szeszlér [2003] 29. pp. idézi Hain [2006] 7. pp.)

A terepkutatás idején egyre több, a szórakozáson kívül eső (és mint korábban említettem, földrajzi helyekhez nehezen köthető), a tagok által kezdeményezett téma körül indult meg és bővült az intenzív interakció a honlap „nyilvános” fórumain.

Írás vagy beszéd?

Vajon joggal tesszük-e, hogy – mint előzőleg tettem – az internetes fórumokkal összefüggésben, az írásbeliségen alapuló kommunikációs formát rendre „*beszélgetésnek*” vagy „*párbeszédnek*” nevezzük?

A résztvevők „magától értetődő” tegező viszonya, az üzenetek közvetlen hangvétele és megfogalmazásuk (sokszor nyelvtani konvenciókat és különösen a hagyományos levelezés szerkesztettségét sutba dobó) közvetlen hangvétele már önmagában is a szóbeli

⁶⁸ A fórumok létrejötte minden esetben megállapítható. Ebből és a fórumokon elhelyezett üzenetek áttekintéséből következtettem a továbbiakban ismertetett tendenciára.

⁶⁹ Az iWiW titkai. Haszon Magazin. 2007. április. 10-13.pp.

érintkezések hangulatát idézte számomra a megfigyelés idején. Ezt a benyomást erősítette, hogy a hozzászólók gyakran egy korábbi gondolatukat (üzenetüket) folytatták és sokszor előfordult az is, hogy új kérdéseket (témákat) hoznak fel, anélkül, hogy „gondoskodtak” volna arról, hogy a többiek előző, konkrét mondandóihoz kapcsolódjanak (ezt a jelenséget az offline személyközi kommunikációban is gyakran megfigyelhetjük...).

Ezek a fórumok – annak ellenére, hogy a résztvevők „csak” virtuálisan vannak jelen az anyagtalan helyen – az érintkezés kommunikációs kontextusa nem *tűnékeny*. Ez egyrészt abból fakad, hogy (mint több, a virtuális kultúrát kutató antropológus is kifejti) a fórumokat a jelenlét és történések érzete jellemzi (Coate [1993] idézi Kirshenblatt-Gimblett [1996] 53. pp., Miller – Don [2000]). Mizrach (Mizrach [1994] idézi Rheingold [1995] 22. pp.) a megnyilatkozásokat a beszéd és az írás, a szó és a tett közötti *cselekvésnek* tekinti. Példának hoz egy *levelezési listát*, melynek résztvevői ezt a fajta „írásos beszédet” vélekedésnek (*putation*) nevezik. Coate a hangsúlyt a „beszédre” helyezve megjegyzi, hogy az ember a világhálón zajló kommunikációban gyakran érzi úgy, hogy inkább beszél, mintsem ír (Coate [1992] idézi Kirshenblatt-Gimblett [1996] 53. pp.)

A webes levelezési listák, köztük a hírcsoportok is a „*many-to-many*” (sok közlő a sok befogadóhoz) kommunikációs modellben értelmezhetők (Rheingold [1993]). Megfigyeléseim szerint, *bár a megnyilatkozások címzettje elvileg minden esetben az összes résztvevő, a megnyilatkozások tartalma sok esetben egyetlen konkrét korábbi megnyilatkozáshoz kapcsolódik. A hozzászólók (többnyire) egy adott, korábbi hozzászóló megnyilatkozásai kapcsán kérdeznek, válaszolnak vagy mondanak véleményt.* Mivel a kommunikáció *nem valós idejű*, az is jellemző, hogy az üzenetek tényleges időbeli sorrendje gyakran egyáltalán nem tükrözi az üzenetek közötti tényleges tartalmi és referenciális kapcsolódást. A párbeszédbe újonnan bekapcsolódó hozzászólók pedig nemcsak a megnyilatkozások közötti kapcsolódások számát, hanem a megnyilatkozások közötti referenciális kapcsolódások összetettségét is növelik (utóbbit azáltal, hogy tetszőlegesen kapcsolódnak bármelyik, korábbi hozzászólás tartalmához). Azt tapasztaltam, hogy a fórumokon nem jellemző, hogy a kommunikációba való bekapcsolódás a korábbi közlésfolyam szintetikus áttekintésén alapulna vagy összegző reagálással járna együtt.

Az előbbiekhöz kapcsolódik az is, hogy *a hozzászólások terjedelme igen széles skálán mozog.* Sokszor – különösen élénk diskurzus esetén és hasonlóan a szóbeli

társalgáshoz – csak igen rövid (egy-két szavasak), esetleg csak egy kérdést vagy jelzést tartalmaznak arról, hogy a fórumozó követi a párbeszédet. Jellemző, hogy a hozzászólók, miután esetenként hosszabban nyilvánulnak meg, jó ideig” csak rövid „közbevetésekkel” élnek csak, mint például: „kösz”, „aranyos”, „okés :)”, „eltévedtem”, „persze, tudom:)))” „Az se rossz!:-)”, „Én fügét mutatok épp”, „Kíváncsivá tettél”. A rövid üzenetek (párbeszédekben belüli) arányát növeli az a szokás is, hogy a fórumozók, mielőtt érdemben bekapcsolódnának az aktuális párbeszédbe, „beköszönnek” a többieknek („Szép reggelt (napot is) az erre járóknak!:)”), akik, viszonzásul, „egyesével” üdvözlik a belépőt. Távozás előtt is szokás külön „elköszönni” (ezt mutatja egy intés, melyet 2004 április 30-án 22.30-kor írt egy fórumozó: „elbúcsúzni, köszönetet mondani kell”), ilyenkor gyakran utalnak a kilépő fórumozók arra, éppen mi tennivalójuk akadt („na megyek nyersanyagér” „elfáradtam, megyek”).

Mindez persze azzal is jár, hogy aki (visszamenőleg tehát nemcsak a mindenkori legutolsó üzenetet olvasva) követni kívánja a kommunikációs folyamatban megjelenő tényleges (azaz nemcsak rövid reagálást és közbevetést tartalmazó) véleményeket, annak bizony legalább *tíz-tizenöt korábbi* hozzászólást is tekintetbe kell vennie. Sokan persze nem ilyen „állhatatosak”. Ők lehetnek azok, akik olyan tartalmú megjegyzéseket vagy véleményt írnak, melyekkel egyezőt előttük már mások is megfogalmaztak. Ilyenkor a „figyelmes” többiek általában leteremtik az illetőt.

Megfigyeléseim alapján a „nyilvános” fórumokon zajló érintkezések jelölésére az „írássos párbeszéd” kifejezés a legalkalmasabb. A párbeszéd kifejezés annál is inkább megfelel a fórumok interakcióinak jelölésére. Az írássos párbeszéd megnevezés nemcsak a kommunikáció jellegét, hanem *kommunikációs* értelemben vett (a következő bekezdésben ismertetendő) *demokratizmusát* is kifejezi.

A forrásról alkotott kép és a résztvevők információs mozgástere

A terepkutatás során azt tapasztaltam, hogy a megnyilatkozások figyelemre méltósága és helyessége megítélésének fő szempontja a WiW-es fórumokon maga az *üzenet*. Első olvasásra ez talán irreleváns részletkérdésnek tűnik, de gondoljunk a *forrásról alkotott kép* számos jeles szociálpszichológiai kísérlettel megerősített tézisére, miszerint a megnyilatkozások befogadóra gyakorolt hatásában fontos kitüntetett szerepe van a közlőről (azaz *forrásról*) kialakított képnek.

Az empirikus eredmények szerint három kognitív komponens (észleleten illetve előzetes információkon nyugvó megítélés) döntő arra nézve, hogy a befogadó mit gondol a megnyilatkozó személyéről és mondandója súlyáról: a megnyilatkozó presztízse, szavahihetősége és szakszerűsége (vö. Hovland-Weiss [1951], Pratkanis – Aronson [1992] 73-93. pp.).

Általában a webes hírcsoportokról, köztük a „nyilvános” WiW-es fórumokról is elmondható, hogy – lévén a résztvevők egy része jellemzően csak online érintkezik a többiekkel – *a forrásról alkotott kép kialakításában, a vélemények tartalmának és súlyának értékelésében elsődlegesen a nyelven és jelezés útján kifejezett tartalmak. A jelezés alatt azokra a karakterbillentyűkkel készült ábrákra utalok, melyek hol – egyezményes tartalmuk lévén – konkrét üzeneteket tartalmaznak, hol a nem verbális jelzések funkcióit hivatottak betölteni, szimbólumokkal (emotikonokkal) jelezve akár a közlő hangulatát is. Az előzőek illusztrálására bemutatok néhány a WiW-es fórumokon (is) elterjedt jelet. Az első három jel a közlő hangulatát, a negyedik és ötödik egyezményes tartalmat, a továbbiak „offline gesztust” szimbolizálnak.*

4. ábra: Az emotikonok típusai

1.	:)	<i>mosoly (a közlő örül vagy mosolyog)</i>
2.	:(	<i>szomorúság (a közlő bánatos)</i>
3.	:-c	<i>elkeseredett szomorúság (a közlő nagyon bánatos)</i>
4.	:-I	<i>bizonytalanság (a közlő valamiről „nem tudja pontosan, hogy az micsoda”)</i>
5.	:/)	<i>mosoly tagadása (a közlő valamit „nem tart viccesnek”)</i>
6.	:-x	<i>„puszi”</i>
7.	‘-)	<i>kacsintás</i>
8.	:-r	<i>nyelvnyújtás</i>

Az írásos párbeszédben nem-verbális jelezés csak igen sajátos és korlátozott módon alkalmazható az emotikonok segítségével. Ennek a körülménynek több konzekvenciája is van.

Egyrészt az emotikonok a nem verbális jelezés egyik funkcióját⁷⁰ sem tudják maradéktalanul ellátni: a közlő attitűdje és személyisége *tudatosan szerkesztett* üzenetek útján ismerhetők meg a befogadók számára. Többen is felvetik, hogy bármennyire is igyekezik a közlő, különösen az érzelmek kifejezésekor, a hálózati (kvázi-) non verbális eszközök nem igazán hatékony kifejezési formák: „[...] *ha a mélyére nézünk, az a kibercsók sose olyan, mint egy igazi csók. Ha a mélyére tekintünk, az a kiberölelés sose fogja ugyanazt az érzést nyújtani. Nagy különbség van a kettő között.*” (Barlow, J. et.al [1995] 42. pp. idézi Wellman-Gulia [2007] 154.pp.).

Másrészt a fórumokon *metakommunikáció hiányában* formálódik a közlőről kialakuló kép. A nem verbális kommunikációt csak igen részlegesen alkalmazó és a metakommunikációt nélkülöző online érintkezésekben a befogadónak a közlő személyére vonatkozó információszerzési lehetőségei korlátozottak (Rheingold [1993]).

A közvetlen személyközi kommunikációban a meta-szintű jelezés nyújt információt a befogadó számára arról, hogy hogyan viszonyul a közlő a befogadó(k)hoz és saját mondandója tartalmához (például, hogy a közlő jelzései arról árulkodnak-e, hogy valóban azt mondja, amit érez és gondol). Ezek a – tudatosan nem kontrollálható – meta-jelzések az azokat (nem feltétlenül tudatosan) észlelő befogadó(k) számára értékes eligazítást adnak a közlő személy hitelességéről és üzenete „végső” (esetleg szóban nem kifejezett vagy szavakkal elfedett) tartalmairól (vö. Buda [1994a]).

A metakommunikáció hiánya, véleményem szerint, a közlőre nézve nem feltétlenül korlátozó, ellenkezőleg, mozgásteret növelő, különösen a WiW-es fórumok világában, ahol a résztvevők a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből érkezhettek. A közlő ugyanis mentesül a fizikai helyekhez kötött társadalmi szerepek viselkedést meghatározó béklyóitól. A hírcsoportok szerep-kényszer mentessége e tekintetben „felszabadító” erővel is bírhat, hiszen a non-verbális jelezések korlátozottsága és a metakommunikáció hiánya révén „megspórolható” mindaz az erőfeszítés, melyet a közvetlen személyközi kommunikációban, a nyelven kívüli eszközök (testtartás, szignálok stb.) használatával, a kedvező benyomás keltésére (a presztízs, a szavahihetőség és a szakszerűség közvetítésére) kívánatos fordítani.

⁷⁰ A nem verbális kommunikáció funkciói: a felek érzelmi állapotainak és attitűdjeinek közvetítése; az én megjelenítés; társas helyzet kezelése; kommunikációs csatornák működésének ellenőrzése (Forgas [1989]).

Az írásos párbeszéd demokratizmusa (?)

Terepkutatásom idején a fórumokon a résztvevők társadalmi státuszának csak néhány eleme képviseltethette magát az írásbeliségen keresztül (mint az iskolai végzettség vagy olvasottság a nyelvezet és fogalmazás által). Az írásos jelezés mellett a társadalmi státuszra visszavezethető, az adott kontextusban a kommunikációs potenciál növelésében és a kommunikációs hierarchia kiépítésében szerepet játszó, *nyelvhasználaton túli* tényezők (például az anyagi helyzetre visszavezethető ruházat és megjelenés) közvetlenül nem hatnak a résztvevőkre. *A fórumokon a státuszkülönbségek közvetítésének és észlelésének lehetőségei jóval szűkösebbek, mint a közvetlen személyközi kommunikációban.* Ez a körülmény – olyan személyek között, akik *eleve* nem ismerik személyesen egymást – hozzájárul ahhoz, hogy a vélemények, élmények és tapasztalatok „köz”-ös témák mentén való megosztásában és megvitatásában (az adott téma határainak meghatározásában) a résztvevők *egyenrangú* felekként vehetnek részt.

Másfelől az írásbeliség a *fórumokba való bekapcsolódás lehetőségeit – bizonyos értelemben – korlátozza is.* Az adott fórumokon, az érintkezések folyamatában kialakuló közös értelmezések során formálódó nyelvi stílus és közeg ugyanis *bárki* számára még akkor sem feltétlenül érthető, ha az a mindenkori *bárki* a fórumokon használt nyelv nyelvi közösségének tagja. Ez a probléma nem a befogadó nyelvi kompetenciájának⁷¹ elégtelenségéből fakad. Az áll a háttérben, hogy a potenciális befogadó számára *nem feltétlenül ismert* (azaz nem feltétlenül azonosítható) a fórumokon zajló kommunikáció tartalmának (az adott interakcióktól független, azokat megelőző) *előzményi kontextusa*⁷². Az *előzményi kontextus* ismeretének alapja a partnerek közös szociokulturális háttere, azaz a *magától értetődőségek* tartományába eső olyan tudások és tapasztalatok birtoklása, melyek nélkül az interakciókba foglalt *utalásos tartalmak* nem értelmezhetők

7374

⁷¹ Chomsky megkülönbözteti a nyelvhasználat képességét jelző nyelvi kompetenciát (*the speaker hearer's knowledge of his language*) és annak, a mindenkori szituációban való alkalmazására való képességet, performanciát (*the actual use of language in concrete situations*). A nyelvi kompetencia a mondat- képzés és értés, a mondat struktúrájának felismerése valamint a nyelvi környezetből levezetett értelem azonosításának képessége. E kompetenciák az ideális beszélő sajátjai, s egyet jelentenek azzal, hogy az egyén hallgatólágos módon ismeri a nyelvet. A szerző a kompetenciák tárgyalásakor a kommunikáló egyént kiragadja szociokulturális közegéből. (Chomsky [1965] 22. pp.)

⁷² Ezt - a megfigyelések idején - jómagam is többször tapasztaltam.

⁷³ A verbális kommunikáció folyamatában a közlések egyes részei, illetve nagyobb egységei is, az előzőekkel és az őt követőkkel is összefüggésben vannak. Ez az összefüggés tudatos, és fontos szerepet tölt be a kommunikáció során az összetett jelentéstartalmakkal operáló mentális folyamatokba. A folyamat bármely elemét is tekintjük, jellemzően tartalmaz utalásokat az

A bizalom forrásai a „nyilvános” WiW-es fórumokon

Személyes ismeretség és nem verbális jelek hiányában vajon mi ad „tápanyagot” a párbeszédben résztvevők egymás iránti bizalmának? A válasz, álláspontom szerint, szorosan összefügg a WiW azon sajátosságával, amely annak idején kifejezte az alapítóknak a közlés személyes felelősségéről alkotott elképzelését. A WiW „nyilvános” fórumain résztvevők – ellentétben a szolgáltatás alapításának idején működő más hírcsoportokkal – nem anonimak, legalábbis annyiban semmiképpen sem, hogy (a WiW kezdeti korszakában még akár közvetlenül is, majd később) *közvetett és részleges módon azonosíthatók*.

Az azonosítás *közvetettségén* azt értem, hogy a WiW-es fórumozók azonosíthatósága (a WiW kezdeti korszakát kivéve) *nem* azon alapul, hogy a fórumozók személyesen ismerik egymást, hanem jóval inkább azon, hogy a résztvevők tudják, a regisztráció feltétele az, hogy egy WiW tag meghívást adjon egy általa személyesen ismert személy számára. A „*részlegesség*” kifejezéssel pedig arra utalok, hogy a szolgáltatáson (az üzenetküldő nevére kattintva) mód van arra, hogy a párbeszédet olvasók megtekintsék az üzenetküldők személyes adatait részlegesen prezentáló adatlapot (lásd III.2.1.2.). Ez a részleges azonosíthatóság lehetővé teszi, hogy a diskurzusban résztvevők „utána nézzhessenek” társaik „kilétének”, sőt megtekinthetik azok network-jét is. *A megnyilatkozások által prezentált identitás tekintetében a WiW alapítói tettek azért, hogy a tagok ne téveszthessék meg társaikat személyük kilétét illetően, azaz e tekintetben ne bánhassanak el „kutyául” egymással.*

előzményekre. Az utalások kitüntetett jelentőségére Mérei mentális folyamatokról írott elemzései hívták fel a figyelmet (Mérei [1975] Mérei [1985])

⁷⁴ Buda az utalásokkal kapcsolatban így fogalmaz: „A célzások és utalások rendszere a verbális kommunikációs csatornában alkalmas arra, hogy sokféle rejtett jelentést hordozzon. A rejtett jelentések mögöttes értelemmel rendelkeznek, és a kommunikációs nyelv verbális tartalmát minősítik.” (Buda [1994a] 87. pp.).

5. ábra: „Az interneten senki sem tudja, hogy kutya vagy”



"On the Internet, nobody knows you're a dog."

Peter Steiner illusztrációja⁷⁵

A terepkutatás során igen elgondolkodtatónak tartottam, hogy vajon mi tartja (mi tartotta) fenn éveken át a fórumok kezdetektől jellemző bizalmi légkörét. Ezt azért tartottam releváns kérdésnek, mert bár a közölt és valós identitás (elvileg) garantáltan egyező a WiW-en, a „nyilvános” fórumokban megnyilatkozók nem tudhatják, hogy hozzászóló társaikon kívül kik követik (még) figyelemmel üzeneteiket, abban lehetnek csak (többé-kevésbé) biztosak, hogy a „nézők” köre csakis a tagságból kerülhet ki.

Goffman „információs vadászterületnek” jelöli „...azoknak a tényeknek az összességét, amelyekkel kapcsolatban az egyén elvárhatja, hogy mások jelenlétében hozzáférésüket ellenőrzés alatt tarthassa.” (Goffman [1981] 316. pp.). Mindazon igények (felségterületek), melyek a személy autonómiáját biztosítják „közvetett módon az információs övezetekre vonatkozó érdekekre alapozódnak, mivel az előbbieket az utóbbiakat támasztják alá”. Az információs vadászterületek tárgyalásánál így ír: „Az egyén természetesen közlekedő egység is, és minthogy más hasonló közlekedő egységek pilótáinak is szüksége, sőt joga van mozgását követni, meg kell szereznie azt a képességét, hogy igen finom észlelésbeli különbséget tudjon tenni a között, hogy ránéznek, és a között, hogy bámulják sőt - a Gondviselő óvjon bennünket - meg kell tanulnia, hogy gyanakodjék rá, sőt felismerje, amikor az utóbbit az előbbivel álcázzák.” (Goffman [1981] 317. pp.)

Amíg a WiW hálózat kiterjedése lehetővé tette, hogy a tagság egyfajta identitást leképező tartalommal legyen megtöltve, addig a potenciális nézők elvi maximumával számolva sem alakult ki a párbeszédbe be nem kapcsolódó olvasókkal (lurkerek) szembeni általános bizalmatlanság (jóllehet a számossága és közvetlen azonosíthatatlansága mellett ezt már a rohamos részvételi növekedés az első évben

⁷⁵ A vonatkozó jellemzőt alapvetően más összefüggésben, de azonos tartalommal tárgyalva közli a közismert ábrát Bayer (Bayer [2004] 61. pp), melynek eredeti forrása: The New Yorker 1993. július 5. 61. pp. valamint <http://www.unc.edu/depts/jomc/academics/dri/idog.html>. Utolsó letöltés: 2009 február 3.

indokolhatta volna). A hálózati hírcsoportokról készült vizsgálatok (például Kollock Smith [1996] idézi Wellman - Gulia (2007) 164.pp.) tanúsága szerint nagyon elterjedt a „leskelődés” (lurking). Bár a hálózati leskelődést nem lehet észrevenni, Wellman szerint (Wellman-Gulia ibid. 164. pp.) kevésbé kártékony (legalábbis a csoportmorálra nézve) mint ugyanez a viselkedés személyes helyzetekben.

A *báméskodó leskelődők* kérdése a WiW indulását követő második év végétől, a kritikus tömeghez közelítő fázisban jelent meg, mégpedig egy többek által összeesküvés-elméletnek tekintett véleményáramlat hatására, mely szerint az oldal létrejöttében és működésében a Nemzetbiztonsági Hivatalnak is szerepe van (Pintér [2007a]). Ez a vélekedés sokakat elriasztott a szolgáltatástól, sőt voltak olyanok is, akik ennek a feltevésnek a hatására törölték tagságukat. Gondolatmenetem szempontjából lényeges, hogy bár az előző vélelem több hullámban és különböző verziókban újra és újra tematizálódott (és határozott WiW-vel szembeni ellenérzést váltott ki sokak körében), ezekben a verziókban a *báméskodás* (ami a feltevés szerint itt valójában *megfigyelés*) vélt tárgya *nem* a fórumokon elhelyezett üzenetek tartalma, hanem a tagok WiW-en prezentált kapcsolati hálójá volt. Kétségtelen, hogy – akár a megfigyelésektől, akár csak a báméskodóktól való óvakodás okán – sokan voltak és vannak olyanok, akik „*információs vadászterületük*” védelmében maradtak távol a WiW-től, illetve később az iWiW-től. Az információs jogokkal összefüggő, mai napig sokak által képviselt fenntartást György Péter nyilatkozata tömören fejezi ki: „*A lehetséges távolságtartási igények kielégítésének szempontjából az iWiW teljesen alkalmatlan...*” (Lehardt [2008]).

Az előbbieket dacára a terepkutatás tapasztalatai azt mutatták, hogy a tagság számának növekedése sem írta felül a közlési folyamatokban a kezdetektől tapasztalható bizalmi légkört a fórumozó tagok között. A hozzászólások közvetlen hangvétellük, élménybeszámolók és vélemények személyesek, az egyéni élményeket és véleményeket tükrözik, egyet nem értés esetén is nyíltan vállalva a személyes látásmódot.

Mindebben, terepkutatási tapasztalataim szerint, szerepe lehetett annak, hogy *a bizalom nem a potenciális közönségnek, hanem elsődlegesen az aktív, az adott fórumba bekapcsolódó személyeknek szólt*. Másrészt úgy tűnt számomra, hogy 2004-ben a tagság számossága folytán a fórumozók, bizonyos fokig *rejtve* érezték magukat köz-(ös) helyeiken.

Később, már a kutatást követő időkben, egyre több, „érzékenynek” tekinthető téma jelent meg a nyilvános fórumok helykijelölő címei között⁷⁶. Minél összetettebb és szélesebb lett a kommunikációs környezet, úgy tűnik annál inkább érvényesült egyfajta „kevésbé vagyok szem előtt” percepció. Ide kapcsolódik az a körülmény is, hogy az ismeretlen „kukucskálónak” (már amennyiben kedvük támad bámészkodni vagy leskelődni) az egyre összetettebbé váló hálózatban egyre több erőfeszítést kell tenniük ahhoz, hogy célt érjenek. Másrészt pedig minél több nyilvános fórum (minél több témát felölelve) működik, relatíve annál kisebbnek tetszik a „súlya” az egyes helyeken elhangzottaknak.

Tapasztaltam a párbeszédnek egy olyan – nem pusztán a bizalom kérdéséhez kapcsolódó – aspektusát is, mely szintén összefügg a megszólalók (közvetett és részleges) azonosításának WiW-es lehetőségeivel. Bár a fórumokon résztvevők (a hozzászólók adatlapjain olvasható információk alapján) bármikor informálódhatnak a hozzászólók kiléte felől, az üzenetekből *egyébként ki nem derülő, az adatlapokon szereplő* személyes tulajdonságokkal mégsem volt szokás „előhozakodni”. Kivéve természetesen az elharapódzó vitákat, melyek során előfordult a megnyilatkozók korára vagy ismeretségi körére utaló pejoratív utalás is.

Összefoglalva a bizalommal összefüggésben eddig írtakat, a „nyilvános” WiW-es fórumokon – ahol végső soron nincs mód az információs vadászterület kontroll alatt tartására – a felek közötti bizalom kiépítésének fő hatótényezője a résztvevők közvetett és részleges azonosíthatósága. E két körülmény egyfajta garancia a megtevesztő identitás megjelenítésének elkerülésére.

Az adatlapokon kötelezően megjelenített identitás részlegességének azonban nem csak abban van szerepe, hogy némiképp (ha nem is részletesen) képet ad a közlő személyéről. Ez a részlegesség fő meghatározója az írásos párbeszéd *demokratikus* jellegének is. A WiW, legalábbis működésének első éveiben ugyanis *zárójelbe tette* (azaz nem tette nyilvánvalóvá illetve nem hangsúlyozta) a felek közötti szocio-kulturális különbségeket. Ez a zárójelbe tétel napjainkban már nem jellemző, a kutatás lebonyolítása idején azonban még érvényesült a WiW szolgáltatáson.

Az árnyalt szocio-kulturális különbségeket homályban tartó részlegesség a WiW szolgáltatás technikai hátterének fejlődésével és a felhasználók magatartása nyomán egyre inkább átalakult. Mára az adatlapokon egyre gyakoribbak az egyediséget hangsúlyozó és részletező bemutatkozó szövegek. Ezekből,

⁷⁶ 2005 végétől, a „nyilvános fórumokon” először csak elvétve, majd nagyobb számban jelentek meg „igazán érzékeny témák” is, melyek az intimszféra birodalmába sorolhatók. E topicok sorsa jellemzően az, hogy egy részük a „nyilvános” fórumokon való megjelenést követően nem sokkal „elkopik” (majd megszűnik) más részük átalakul „nem nyilvános” fórummá. A hosszú ideig elevenen működő (sok hozzászólást és élénk párbeszédet képviselő) nyilvános fórumok között kevés az intim tematikájú.

jellemzően nem csak a társadalmi státuszra, hanem a bemutatkozók érzésvilágára és gondolkodásmódjára is következtethetünk (sok esetben vers és próza idézetek, illetve – fiataloknál főleg – könnyűzenei dalszövegek jelennek meg az adatlap bemutatkozásra alkalmas helyén.). Amióta az adatlapokhoz képek is hozzárendelhetők, egyre elterjedtebb, hogy a tagok önmagukról, családjukról, barátaikról a vágyott vagy valós életformát jelző háttérben (otthonukban, nyaralás vagy kitüntetett események alkalmából) készült képet csatolnak az adatlapjukhoz.

Úgy a bizalom forrásáról, mint a társadalmi-kulturális különbségek megjelenítéséről elmondottakhoz is kapcsolódik egy, a CMC tömegessé válásának kezdetei óta emlegetett probléma, mely szerint a számítógéppel közvetített kommunikáció interaktív ugyan, mégis arctalan és magányos. Feltehető tehát a kérdés, „...*ahogyan Kent mondja a Lear királyban: Ez lenne a beígért vég?*” (Loughlin [1993] 3. pp.). Pléh a kérdést más megvilágításba helyezi: „*Ha megszabadulunk a társas-társadalmi hierarchiák nyomasztó hatásától, hol lesz a homo networkiensis világában az intimitás és a személyesség helye? Vajon a virtualításban teljes erejével megjelenik-e ez vagy egy olyan komplementer világot kell elképzelnünk, amelyben hálózati életünk az információ, a demokrácia és az érvelés világa, míg esendő földi létünké az intimitás?*” (Pléh [1998] 99. pp.).

A WiW-es fórumok köz(-ös) mikronylvánosságaiban az intimitás nem jellemző. Ezen a ponton érdemes visszautalni Hellernek és Rényiinek (a II. 2. 1. 3. szakaszban ismertetett) a köz- és magánszféra közötti határmegvonás normáját igazoló tézisére, miszerint a vonatkozó norma létezését mutatja, hogy „*pótlólagos érvet kell felsorakoztatni akkor, amikor valakinek a magánéletét, különösen az intim szférájába tartozó témákat nyilvánosan tárgyalják.*” (Heller – Rényi [1996] 6. pp.).

IV. ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK ÉS AZ AZOKRA ÉPÜLŐ KUTATÁSI KÉRDÉSEK ELŐREVETÍTÉSE

Az elméletet megalapozó vizsgálat – értekezésemben részletesen ismertetett – eredményei szerint a WiW „nyilvános” fórumai specifikus, kommunikáció-szociológiai megkülönböztetést igénylő kommunikációs jelenségekört képviselnek, melyet értekezésemben, utalva Angelusz (Angelusz [2000]) báziskommunikáció fogalmára, hálózati báziskommunikációnak nevezek. A kommunikáció e két típusának – a báziskommunikációnak és hálózati változatának – alábbi, szisztematikus összevetésével annak a megközelítésemnek kívánok alátámasztást nyújtani, miszerint a hálózat mikronyilvánosságain zajló írásos párbeszédnek társadalmi kommunikációs rendszerben betöltött szerepe és jelentősége rokonítható azzal a szereppel és jelentőséggel, amelyet – a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben - a báziskommunikációnak tulajdonítottunk. A továbbiakban a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben működő báziskommunikációt *hagyományos*, a világhálón működő képviselőjét *hálózati* elnevezéssel jelölöm.

IV.1. „HAGYOMÁNYOS” VS. „HÁLÓZATI” BÁZISKOMMUNIKÁCIÓ

Angelusz szerint (lásd II.2.1.2.) a hagyományos báziskommunikáció kategóriába azok a hétköznapi (közvetlen személyközi) beszélgetések sorolandók, melyek során a magánélet kereteit érintő, nagy hírértékkel bíró közéleti vagy politikai kérdések személyes vagy csoportos megvitatása zajlik egymást többé-kevésbé ismerő felek között, s amelyekben a megnyilatkozások nem egy széleskörű anonim közönséghez szólnak, hanem kizárólag a jelenlévőkhöz. Ez a meghatározás adta az alábbi, tételes összevetés kiinduló szempontjait, melyeket a terepkutatási tapasztalatok alapján bővítettem.

Szelekció

A hagyományos és a hálózati báziskommunikáció közös sajátossága, hogy résztvevőik körét mindkét esetben szelekciós mechanizmus jelöli ki. A szelekció természete a hagyományos és a hálózati formában eltérő képet mutat. *A hagyományos formában* a szelekció alapja a felek személyes „egymást ismerése”. Ez az (előzetes és személyes) ismeretség – a másiktól, a másik hovatartozásáról való tudás – alapvető fontosságú, hiszen ezen alapul a báziskommunikáció privát jellege, mely a véleményformálás alacsony kockázati szintjét adja (vö. Angelusz [2000]). Alacsony kockázat ebben a formában akkor valószínűsíthető, ha a beszélgető partnerek hasonlóak, hasonló módon látják illetve értékelik a beszélgetés tárgyát képező közéleti kérdéseket. A hagyományos báziskommunikációt a kapcsolatok homofiliája jellemzi. *A hálózati formában* a szelekció, „eredendően” szintén személyes ismeretségen alapul (a WiW-en például csak egy (már)WiW-tagtól kapott meghívás útján lehet valaki tag). Ugyanakkor nem kizárt, hogy úgy válik valaki a hálózat tagjává, hogy olyan ember meghívására kerül a szolgáltatásra, aki őt a világhálón keresztül – azaz nem személyesen – ismeri. További fontos jellemző – és különbség a hagyományos formával szemben – hogy a hálózati báziskommunikációban, a szelekció kollektív jellegéből következően, a mindenkorai fórumokon nem (feltétlenül) érvényesül a hasonlóság elve. Egy adott fórum résztvevője minden esetben egy olyan hálózat tagja, melybe bekerülni a szolgáltatás kollektív szintű, így a fórum résztvevőitől akár független kiválasztás útján lehet.

Hasonlóság

Eltérően a hagyományos báziskommunikáció homofil közegétől, a résztvevők társadalmi státuszát tekintve, a *hálózati báziskommunikációs pálya* nem feltétlenül homofil közeg. Az adott fórumok párbeszédeiben résztvevők néhány ismerv szerint feltételezhetően hasonlóak: közlési igényük és a fórumok témája iránti érdeklődésük tekintetében.

Előzetes ismerősség - bizalom

Szemben a hagyományos formával, a *hálózati báziskommunikációban* a beszélgetést megelőző, partnerek közötti ismerősség a bizalom kialakításában nem játszik fő szerepet. Az *ismerősség érzése* a beszélgetések folyamatában alakul ki, növelve az egymással párbeszédet folytatók közötti bizalom szintjét.

Tematika

Amíg a *hagyományos báziskommunikáció* a nem nyilvános (privát) szférában zajlik és tárgya a köztémák megvitatása, addig a *hálózati báziskommunikáció* mikronyilvános terepein, köz(-ös), a politikától és az intim szférán kívül eső témákról zajlik a párbeszéd.

Befogadók kiléte

A *hagyományos báziskommunikációban* a partnerek egymást személyesen ismerik, e téren teljes mértékű ellenőrzést gyakorolhatnak, üzeneteiket nem egy széleskörű, azonosíthatatlan közönségnek, hanem egy szűk (ismert) hallgatóságnak szánják. A *hálózati báziskommunikációban*, lévén a szelekció közvetett és kollektív, a befogadók köre a megnyilatkozók számára (lásd III. 2. 2. 4.) közvetett és részleges módon kontrollálható. Az üzenetek egy széleskörű, nem anonim, mégis részint ismeretlen, részint éppen az érintkezések folyamatában ismertté váló közönséghez szólnak.

Címzettek számossága

A *hagyományos báziskommunikáció* meghatározásában a maximális részvételi nagyságrendet meghatározza a közvetlen személyközi csoportforma. A báziskommunikáció – angeluszi meghatározásában jelölt – interaktív jellege résztvevő számban erős limitáltságot, pontosabban kiscsoportot, maximum öt- kilenc főt feltételez.

Ezzel szemben a *hálózati báziskommunikációban* a beszélgetésbe bekapcsolódó személyek száma, elvileg legalábbis, nem korlátozott.

A társas szituáció környezete

Angelusz meghatározása szerint a *báziskommunikáció* a privátszférához kötődő, szituációs környezetét egy adott fizikai terület adja (ez a fizikai térhez való kötődés határozza meg az előzőekben tárgyalt részvételi nagyságrendet és a közlőknek a befogadók körét kontrolláló lehetőségeit is). A *hálózati báziskommunikáció* „nyilvános” WiW-es fórumainak szituációs környezete kollektív módon konstruált virtuális tér (*space*), köz(-ös) mikronyilvánosság, mely ugyan nem a magánszférához sorolandó, ugyanakkor kívül esik az államhatalom ellenőrzési körén is.

A kommunikáció típusa

A *hagyományos báziskommunikációban* valós idejű, közvetlen személyközi kommunikáció, mégpedig annak „csoportos ” formája zajlik. A hálózati báziskommunikáció nem valós idejű, „many-to-many” típusú „írással párbeszédek” képvisel.

A párbeszédek kontextusa

A *hagyományos báziskommunikációban* a párbeszédek kontextusa fizikai helyhez (territory) kötött társadalmi szituációt képvisel. A partnerek viszonyára és a megszólalások kivitelezésére nézve, valamint a megnyilatkozások eredményességében, az adott kommunikációs környezetben érvényes, kommunikációt strukturáló előfeltételezések és szerepek meghatározók. A *hálózati báziskommunikációs* érintkezésekben, fizikai terekhez nem köthető, „új típusú társas szituációkban” a partnerek közötti kommunikációs reláció, a közlések megformálása és sikere vagy sikertelensége a társadalmi szituációtól kevésbé függ, mint a hagyományos formában.

Kommunikációs viselkedés szabályozottsága

Az előbbiekkal összefüggésben, a szerepelvárások és szerepegyeztetések eltérő jelentőséggel bírnak a báziskommunikáció két tárgyalt formájában. A *hagyományos báziskommunikáció* egyenrangú résztvevőinek módjuk van közvetlenül, verbális és nem verbális eszközökkel részt venni a szituáció szabályozásában. Ugyanakkor

kommunikációs viselkedésük nem független a társadalmi szituáció kontextusában érvényes szerepelvárásoktól. A helyzetben működő társadalmi szerepekből fakadó előfeltevések – a szerepegyeztetés folyamatán keresztül – meghatározza a kommunikációs viselkedést, a partnerek közötti viszonyok kialakítását és alakítását is. A *hálózati típusban* (lásd III.2.2.4.) a szerepelvárások és szerepegyeztetések jelentősége jóval csekélyebb, mint off-line kommunikációban.

A kommunikációs folyamat

Mind a hagyományos mind pedig a hálózati báziskommunikáció folyamatát a partnerek szerepeinek felcserélhetősége, *interaktivitás* jellemzi (az interaktivitás érvényesülését a nem verbális eszközök használata alapozza meg). A *hálózati kommunikáció írásos párbeszédeiben* a nem verbális (emotikonokra korlátozott) eszközök csak elhanyagolható szereppel bírnak, ugyanakkor a résztvevők tetszőlegesen kapcsolódhatnak a kommunikációs folyamat bármelyik (időben korábbi) hozzászólásához.

Fizikai távolság

Míg a *báziskommunikáció hagyományos*, személyközi kommunikációs formájában a potenciális résztvevők egymástól való fizikai távolsága határt szab a – fizikai térben zajló – párbeszédnek való részvételnek, addig a *hálózati forma* virtuális helyein a részvétel független a fizikai távolságtól.

Kommunikációs kontroll

A *hagyományos báziskommunikációban* a partnerek által képviselt kommunikációs kontroll (a partnerek egymást ismerő viszonyából és a terep magánjellegéből következően) jóval inkább a párbeszéd tárgyára (pl. a „kényes témák” elkerülésére), mint a közlések megformálására (stílus, nyelvezet) irányul. A partnerek, az adott társadalmi szituáció által meghatározott kereteknek megfelelően, kommunikációs jellegét tekintve közvetlenül, non-verbális jelzéseik segítségével, interaktív módon szabályozzák a megvitatható témák körét és tartalmát. A *hálózati báziskommunikációban* a kommunikációs kontroll szempontjából meghatározó a „hely-kijelölő” téma és a megnyilatkozások tartalmának a „kijelölt” témához való illeszkedése. A közlések megformálását szabályozó (intézményes és „egyeztetést nem tűrő”) kontroll jellemzően nem a tartalomra, hanem a hangvételre irányul. A párbeszéd tárgyának kijelölése

megelőzi a tényleges kommunikációs folyamatot. A tematika érvényesítését, esetenként a tematikus fórum létrehozójának személye (közreműködése) garantálja. Általánosan jellemző, hogy a téma-kontroll maga is kollektív egyeztetés tárgya: a párbeszédek mentén, a téma határait (át-)alakító, egyeztetési folyamat megy végbe.

Utalásos tartalmak

A *hagyományos* formában, partnerek ismerősi, baráti viszonyából és szociokulturális háttérük hasonlóságából következően az előzményi kontextusok a résztvevők összessége számára ismertek, így a kommunikációs folyamatban az utalásos tartalmak jelentése – a résztvevők számára – nagy valószínűséggel egyértelmű. A *hálózati formában*, tekintettel a – hagyományos formában fennálló – feltételek hiányára és a címzettek számosságára, az utalásos tartalmak jelentése nem minden résztvevő számára ismert, egy részük egyeztetés tárgya.

A hagyományos és a hálózati báziskommunikáció jellemzőinek összehasonlítását az alábbi táblázat foglalja össze. A táblázat elkülöníti az általános hálózati hírcsoportok és a hálózati báziskommunikációt képviselő hírcsoportok jellemzőit. A báziskommunikáció és a hálózati forma jellemzői közötti diszkrepanciákat nyilakkal ($\Rightarrow \Leftarrow$) jelzem.

13. táblázat: A hagyományos és a hálózati báziskommunikáció jellemzői

AZ ÖSSZEVETÉS SZEMPONTJAI	BÁZISKOMMUNIKÁCIÓ (ASZTALTÁRSASÁGOK)	HÁLÓZATI BÁZIS- KOMMUNIKÁCIÓ (A WiW „NYILVÁNOS” FÓRUMAI)
Szelekció jellege	Közvetlen és személyes szelekció $\Rightarrow$	$\Leftarrow$ Közvetett és kollektív szelekció
Hasonlóság szerepe a szelekcióban	Meghatározó $\Rightarrow$	$\Leftarrow$ Nem meghatározó
Előzetes (tagok közötti) ismerősség szerepe a bizalom kialakításában	Jelentős $\Rightarrow$	$\Leftarrow$ Jelentéktelen
Tematika	Közt érintő $\Rightarrow$	$\Leftarrow$ „Köz”-ös (Közt nem érintő / Közt érintő)
Befogadók „kiléte”	Kontrollálható $\Rightarrow$	$\Leftarrow$ Részben kontrollálható *
Címzettek számossága	Korlátozott $\Rightarrow$ (kiscsoport)	$\Leftarrow$ (Elvileg) Nem korlátozott
A társas szituáció környezete	Fizikai terület $\Rightarrow$ (territory)	$\Leftarrow$ Virtuális tér (space)
Kommunikáció típusa	Közvetlen személyközi $\Rightarrow$ kommunikáció (csoportos beszélgetés)	$\Leftarrow$ Közvetett, „many- to- many” kommunikáció („írásvos párbeszéd”)
Kommunikációs folyamat	(Valós időben) Interaktív	(Többsnyire nem valós időben)

		Interaktív
A párbeszéddek kontextusa	Fizikai helyhez kötődő, elkülönült szituáció ⇒	⇐ Fizikai helytől független „új típusú társas szituáció”
Kommunikációs viselkedés szabályozottsága	Fizikai terek társas ⇒ szituációihoz rendelt elvárásokról nem független	⇐ Fizikai terek társas szituációihoz rendelt elvárásokról független
Fizikai távolság szerepe a részvételben	Akadály ⇒	⇐ Nem akadály
Kommunikációs kontroll tárgya	Üzenettartalom „Mit?”	Közlés módja „Hogyan?”
Kommunikációs kontroll gyakorlásának módja	Közvetlen ⇒ (Az adott társadalmi szituációnak megfelelő, non verbális kommunikáció segítségével működtetett)	⇐ Közvetett („A szemantikai helymeghatározást” érvényesítő)
Az utalásos tartalmak	Nagy valószínűséggel egyértelmű⇒	⇐ Nem egyértelmű

A kommunikáció-szociológiai jellemzőket áttekintve kitűnik, hogy mindössze két esetben nem mutatnak egyértelmű eltérést a báziskommunikáció és a hálózati hírcsoportok (azon belül is a hálózati báziskommunikáció) jellemzői, jelesül az interaktivitásra és a kommunikációs kontroll tárgyára vonatkozóan. A hálózati hírcsoportok további tizenhárom szempont szerinti, hagyományos báziskommunikációtól eltérő jellemzőit áttekintve kitűnik, hogy végső soron minden egyes eltérést az új technika, a webes alkalmazás tesz lehetővé.

IV.2. A HÁLÓZATI BÁZISKOMMUNIKÁCIÓ MEGKÜLÖNBÖZTETŐ JEGYEIRŐL

A hálózati báziskommunikáció megkülönböztető sajátosságainak *egy részét* (például a címzettek számosságának korlátozatlanságát vagy a fizikai távolságtól való függetlenséget) *közvetlenül* az új médium (pontosabban annak technológiája) teszi lehetővé és nincs összefüggésben a felhasználók törekvéseivel (értve ez alatt a technológiát alakító beavatkozást illetve a használói magatartást).

A sajátosságok másik csoportja (például a kommunikációs viselkedés szabályozása vagy a kommunikációs kontroll tárgya) a felhasználók aktivitása révén formálódik, ugyanakkor nem független a médium technológiai természetétől, hiszen annak specifikus használatán alapul.

A harmadik csoportba azok a jellemzők sorolandók, melyek nem közvetlenül a médium sajátosságaiból fakadóak és nem közvetlenül a használati formán vagy felhasználói magatartáson alapulók, hanem azok közvetett következményei (például a kontextust vagy az utalásos tartalmakat érintő jellemzők).

A hálózati hírcsoportok a világháló használatának általános jellemzőkkel leírható formáit képviselik. A hálózati báziskommunikáció terepét adó webes hírcsoportok megkülönböztető jellemzői az alábbiak.

- ☐ Az üzenetek befogadói köre közvetett és kollektív szelekció útján verbuválódik, ennél fogva a hasonlóság elve nem feltétlenül érvényesül.
- ☐ A befogadók kiléte (részlegesen) kontrollálható.
- ☐ A fórumokon megvitatható témakonstrukcióikat a felhasználók közlési-illetve befogadási igénye és aktivitása határozza meg, mely független mindennemű irányítástól.
- ☐ A kommunikációs kontroll tárgya nem az üzenettartalmakra, hanem az üzenetformálás módjára (hangvételére, stílusára) irányul.

McLuhan híres kijelentése „*A médium {maga} az üzenet*” (The medium is the message) kapcsán írja Dessewffy: „*Ahhoz képest, hogy micsoda pop-cult-szlogen lett ebből a McLuhan-i mondatból, eléggé meglepő, hogy milyen kevesen próbálták kiindulópontként használni egy adott médium megértésekor. Hiszen a "medium is the message" végül is azt jelenti, hogy egy adott információs technológia sajátosságai*

jelentik azt az öntőformát, amely meghatározza az e keretek között megfogalmazott tartalmakat. Az üzenetek megértéséhez előbb a médiumok sajátosságait kell feltárnunk.” (Dessewffy [2002b] 105. pp.). A hálózati báziskommunikációs pályákat a világháló specifikus „öntőformáinak” tekinthetjük. Kommunikációs és társas viszonyait a technológiát alakító beavatkozás és a felhasználók magatartása határozza meg.

Az utóbbi megállapítással nem kívánok közvetlenül kapcsolódni azokhoz a technikafilozófiai alapkérdésekhez, melyekről Ropolyi (Ropolyi [2006] 62-67. pp.) Feenberg (Feenberg [1999] 9. pp.) nyomán részletes áttekintést nyújt. Ezen alapkérdések két oldala (a technika autonómiája illetve társadalmi beágyazottsága) és különösen a technika értéktartalmaira (értékterheltségére vagy értéksemlegességére) vonatkozó tézisek minden bizonnyal elmélyítenék e ponton az elemzést. Mivel azonban filozófiai szemléletmódokat tükröznek és kérdéseik fókuszában a technika általános fogalma áll, e helyütt eltekintek behatóbb tárgyalásuktól.

Horányi (Horányi [2007] 240. pp.) az előző összefüggéshez hasonlót fogalmaz meg, amikor – participációs modelljének internetes közösségekre vonatkozó kifejtésében a következőkre mutat rá. A virtuális közösségek működését nem elsősorban az információtovábbításra alkalmas közeg technikai feltételei teszik azzá amik, hanem a résztvevő ágensek életvilága, felkészültségei, egymáshoz való viszonyai: *„A szituáció fölötti uralom konkrét formája és így a létrejövő közösség jellege e két 'fél', azaz a kommunikáló személyek és a kommunikációs (gépekkel formált) médium törekvéseinek közös eredőjeként alakul ki.”* (Horányi 2007).

A terepkutatás eredményeként a WiW „nyilvános” fórumait az internetes médiarendszer specifikus sajátosságokkal bíró, meghatározott webes médiumainak tekintem. Ezek a fórumok, felfogásom szerint, a világháló egyik, az emberi aktivitás által kimunkált öntőformái. Megfigyelt jellemzőik erősítették meg azt a szándékot, hogy a hálózati értékközvetítést, mint elemzési tárgyat, a hálózati hírcsoportok speciális terepén, a WiW-en vizsgáljam.

IV.3. ÚJ ESÉLY A TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK ÁTHIDALÁSÁRA(?)

Jelen fejezetben kifejtem, hogy – konceptuális támpontjaimra építve valamint a fórumok világában végzett terepkutatás eredményei alapján – milyen értelemben kínálnak új esélyt a hálózati báziskommunikáció kommunikációs terepeit képviselő „nyilvános” WiW-es fórumok *a társadalmi távolságok áthidalására*.

IV.3.1. A hálózati összekapcsoltság jelentősége

Visszaulva McLuhan előző alfejezetet nyitó kijelentésére Castells szerint a Hálózat világában nem a médium, hanem „*A hálózat{maga} az üzenet*” (The network is the message) (Castells [2001] 7. pp.). Castells megállapítása – mint korábban McLuhané is – témám egy fontos aspektusára irányítja a figyelmet. A társadalmi csoportok határait feloldó (kommunikációs) „átjárásra” és az értékközvetítésre elvileg lehetőséget adó, webes alkalmazási formák közül a hálózati báziskommunikációnak helyet adó fórumok ugyanis (éppen) azáltal tűnnek ki, hogy sajátos módon érvényesülnek bennük a szociális hálózatok kitüntetett tulajdonságai.

E tulajdonságok tekintetbe vétele a hálózati felfogások azon irányzatához kapcsolódik, mely a hálózatok *egészére* és nem a hálózatok *egocentrikus* kapcsolataira koncentrálna. A hálózatok kutatásában két irányzat különíthető el (Hain [2005] 512. pp.). Az ún. „egocentrikus” irányzat jellemzően az egyes kapcsolódó ágensek (mint az egyes egyének) kapcsolathálózati tulajdonságaira koncentrálna, „a hálózat egészét” vizsgáló irányzat kutatási tárgyát a hálózatok strukturális sajátosságai képezik.

A WiW egy éve működött, amikor Barabási így nyilatkozott róla: „*A WiW segítségével kicsiben láthatjuk, hogyan alakul ki egy h á l ó z a t.*” (Szalay [2003]). A hálózatok legfontosabb minőségi kritériumai Barabási (Barabási [2003]) szerint a skálafüggetlen jelleg⁷⁷, az erősen csatolt csomópontok kialakulása és a folyamatos növekedés.

A szociális hálózatok jellemzőit⁷⁸ az elmúlt évtizedekben több kutatásban tesztelték, így nyert megerősítést, hogy a hálózatot alkotó személyek (a legközelebbitől a

⁷⁷ A skálafüggetlenség (leegyszerűsítve) azt jelenti, hogy a hálózatot alkotó elemek közül a legtöbbször csak kevés kapcsolata van más elemekkel. Ez utóbbiakat azok a csomópontok tartják össze, melyeknek nagyon sok összeköttetése van más elemekkel (vö. Barabási [2003] 99. pp. Csermely [2005a] 33-55. pp.).

⁷⁸ Az általános és szociális hálózatokhoz rendelt tulajdonsághalmazról Csermely (Csermely [2005b]) ad szisztematikus összevetést.

legtávolabbiig átfogó) ismeretségi kapcsolatai 5, 15,35,80 és 150 főt kitevő koncentrikus körökbe szerveződnek (Dunbar [1998]), valamint az a tulajdonság is, hogy a hálózatokban a csoportképződés és összeválogatódás alapja a hasonló a hasonlóhoz elve (Lin [1999]). Ez utóbbit tekintve a hálózati kommunikáció, annak hírcsoportos formája (s ezen belül a hálózati báziskommunikációnak helyet adó „nyilvános” WiW-es fórumok is) speciális társadalmi hálózatot képviselnek, hiszen (mint azt az előző alfejezetben bemutattam) lehetővé teszik a hasonlóság elvét keresztező, heterogén részvételi körben zajló párbeszédek létrejöttét.

Granovettertől származik a „gyenge” és „erős kötésű” kapcsolatok megkülönböztetése (Granovetter [1973]). Gyenge kötések – a társadalmi struktúrában való elhelyezkedést, illetve kulturális távolságot tekintve – az egymástól távol álló egyének közötti „laza ismeretségek” révén jönnek létre, szemben az erős kötést képviselő szoros (családi-rokonsági) kapcsolatokkal, melyek legtöbbször az előbbieket szerint egymáshoz közel álló személyek között alakulnak ki. A „gyenge kötések erejéről” írott tanulmányában (Granovetter [1974]) közölt kutatási eredményei alátámasztják, hogy a megfelelő munkahelyhez, álláshoz való hozzájutásban az erős kötésekhez képest hatékonyabbak a gyenge kötések, melyek lehetővé teszik az egyének számára az erős kötések útján el nem érhető társadalmi csoportokkal való együttműködést. A gyenge kötések (társadalmi) ereje abban rejlik, hogy az egyébként fragmentált struktúrában teremtenek az elkülönüléseken átnyúló kapcsolódásokat, erősítve a társadalom összetartozását (Granovetter *ibid.*, Rogers - Kincaid [1981] 66-67. pp.), míg az egyének szintjén elsősorban az a jelentősége, hogy ezek a túlnyomórészt ismerősi kapcsolatok többnyire fontos szerepet játszanak a különböző mobilitási lehetőségek kiaknázásában (Szántó [1991]).

Granovetter kutatási eredményei (Granovetter [1983]) megmutatták, hogy a társadalom alsó és felső rétegeiben egyaránt *inkább az erős kölcsönhatások az elterjedtek*, ami abból ered, hogy a társadalmi csoportok nem rugalmasak (nyitottak) a más, a sajátjukétól eltérő szemléletmódok és felfogások megismerésének irányába. Ez a rugalmatlanság a csoportok és rétegek közötti előítéletekhez és elhatárolódáshoz vezet, így gyengíti a társadalmi integrációt (Fararo – Skvoretz [1987]). Granovetter eredményeit továbbfejlesztve Lin (Lin [1999]) különbséget tett az erős kölcsönhatások társadalmi hálózatot stabilizáló és a gyenge kötések hálózatot fejlesztő és kiterjesztő funkciója között. A gyenge kapcsolatoknak a teljes társadalmi hálózat szempontjából akkor van nagy jelentősége, ha *a csoportok szintjén* a heterogenitás egy bizonyos szintet

meghalad, azaz az egyes csoportok annyira különböznek, hogy nincs közöttük kapcsolat, ily módon a hálózat nem integrált. A társadalmi hálózatok ilyen állapota kedvez a polarizációnak és a konfliktusok kialakulásának (Degenne – Forse [1999], Utasi [2002]). A gyenge kapcsolatok a csoportok között hidakat képezve hozzájárulnak ahhoz, hogy a hálózat a heterogenitás megfelelő szintjén működhessen. A szociális hálózatok hatékony működése azt feltételezi tehát, hogy abban elterjedtek az egyes csoportok között átnyúló ún. *híd* jellegű kapcsolódások és interakciók (Cross – Parker [2004]).

A társadalmi integráció témasíkjában a szociális hálózatok működési sajátosságai a *társadalmi tőkével összefüggésben* is vizsgálhatók (Csizmadia [2002] 184. pp.). Az általános társadalmi tőkeelmélet szerint a hálózatok értéket képviselnek, a hálózati struktúrák társadalmi kapcsolatai kijelölik az egyének és csoportok mozgásterét és lehetőségeit. Putnam koncepciójában (Putnam [2000]) a társadalmi tőke az egyének társadalmi relációinak értékeként illetve termékeként fogható fel és biztosítja, hogy az egyének és közösségek kölcsönösen lehetőségekhez és előnyökhöz jussanak. A jelenséghez sorolhatók a társadalmi élet azon jellegzetességei, amelyek biztosítják a közös cselekvésben való részvételt. Ezek a jellegzetességek tehát lehetnek *hálózatok*, magukban foglalva szociális kapcsolatokat, továbbá lehetnek a kapcsolatokban képviselt *normák* és a felek közötti *bizalom* is. A társadalmi tőke informális és formális kapcsolatokban is létrejöhet és mind köz-, mind pedig magánszükségletek kielégítésére is szolgál.

A társadalmi tőke „*kötés-jellegű*” formája a homogén, identitást megjelenítő csoportok működésében játszik szerepet, előmozdítva a közösségen belüli kölcsönösséget és elköteleződést, lehetővé téve, hogy a hálózat társadalmi vagy pszichológiai támogatást nyújtson tagjai számára. A társadalmi tőke „*híd-jellegű*” formája azon hálózatokban érvényesül, melyekben egymástól távol eső személyek, csoportok érintkeznek és találkoznak a sajátjukétól eltérő nézetekkel, véleményekkel. Ez a tőkeforma *tágabb értelemben vett identitást és lojalitást eredményez*, mint a „*kötés-jellegű*”.

Az internet társadalmi tőkét növelő illetve csökkentő szerepét elsők között Wellman vizsgálta empirikus úton is (Wellman et al. [2002]). Adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy azok között, *akik aktívan részt vesznek valamely internetes közösség életében, gyakrabban fordul elő, hogy eltérő nézetekkel és szocio-demográfiai háttérrel rendelkezőkkel érintkeznek és jellemzőbb körükben a kapcsolatok ápolása, megerősítése.*

Mondandóm szempontjából figyelemre méltó párhuzamot enged sejtetni Molnár (Molnár [2003]) egy gondolata, melyet a gyenge és erős kötések valamint a kötés és híd-jellegű tőkeformák kapcsán vet fel. Emlékeztet arra, hogy Granovetter szerint (Granovetter [1983] idézi Molnár ibid. 114. pp.) a gyenge és erős kötések között „egyfajta” munkamegosztás érvényesül. A gyenge kötések hidakat képeznek az egymástól távoli társadalmi csoportok között, míg a hálózatokon belüli erős kötések a döntéshozatalt segítik elő. *„Ezek tehát a társadalmi tőke egymást kiegészítő formái, így nem az a helyes kérdésfeltevés, hogy melyik létezik és melyik nem, hanem az, hogy melyikből mennyi van jelen.”*(Molnár ibid. 114. pp.)

A hálózati báziskommunikációs pályát képviselő „nyilvános” WiW-es fórumok interakcióiban résztvevők egy ismertségi hálózat tagjai. Olyan társadalmi hálózat elemeinek tekinthetők, amelyben a kommunikációs kapcsolatok (túlnyomó) többségét gyenge kötések teszik ki. A WiW hálózatot alkotó - eredendően személyes ismertségi kapcsolatokon alapuló – hálók kiterjedésének növekedése szinte néhány hónap alatt a hálók hálózatának Milgram féle (Milgram [1967]) „kis-világának”⁷⁹ létrejöttéhez vezetett. Ezért a hálózati báziskommunikációnak helyet adó „nyilvános” WiW-es fórumok egyre inkább alkalmasak lehetnek arra, hogy a résztvevők közötti híd jellegű kapcsolódások eredményeképpen az internethasználó népesség egyébként elkülönülő csoportjai kapcsolatba kerülhessenek egymással.

Már fennállása első évének végére elszabadultak a fizikai tértől a WiW hálózat hagyományos közösségi „horgonyai”, már ami a honlap tagjait laza ismertségen keresztül teljességgel átfogó, korábbi közösségi jelleg forrását illeti. Az ismertségi hálózat komplexitása már ekkor olyan szinten állt, hogy alkalmassá vált az egyéni networkök kapcsolódásának hálózati szabályszerűségeit vizsgáló elemzésekre. Csányi és Szendrő (Csányi – Szendrő [2004]) számos hálózati tézist tesztelt a hálózaton, többek között a kis-világ hipotézist is; eredményeik szerint a WiW hálózat már 2003-ban „kisvilág” volt abban az értelemben, hogy az elemei közötti út hossza majdnem olyan rövid (hat lépésnyi), mint ahogyan azt Milgram becsülte.

IV.3.2. A hálózati báziskommunikáció jelentősége

A hagyományos báziskommunikáció koncepciója, mint korábban bemutatam, a társadalmi nyilvánosságot a közügyek tematikájához hozzárendelő felfogást tükrözi és a kommunikációs forma társadalmi jelentőségének megítélésakor a fogalom kimunkálása idején működő társadalmi kommunikációs pályák sajátosságait veszi figyelembe. A

⁷⁹ Milgram kisvilág (*small-world*) elmélete szerint a világon minden ember elérhető bárki által egy olyan ismerősökből álló láncon keresztül, melynek nem több mint öt közbenső tagja (közvetítője) van.

hagyományos tömegkommunikációs rendszerben a társadalmi struktúra a rétegen belüli kommunikációt szabályozva⁸⁰ fejti ki hatását a vélemények alakulására (Lazarsfeld – Berelson – Gaudet [1944], Katz – Lazarsfeld [1995]). Ez a hatásmechanizmus összefüggésben áll a tárgyalt koncepció azon állításával mely szerint a báziskommunikáció szociológiai jelentőségét a közvélemény formálódásának folyamataiban betöltött szerepe adja. Mint azt korábban (II.2.1.2.) Angelusz (Angelusz [2000a]) gondolatait megidézve bemutattam, a báziskommunikáció fogalmához sorolható beszélgetések befolyást gyakorol(hat)nak a nyilvános kommunikációs mező témastruktúrájának kialakítására, így közvetve *elősegíthetik a társadalmi rétegek közötti információáramlást, az egyének és csoportok társadalmi struktúrában való eligazodását és tájékozottságát.*

A hálózati báziskommunikációs jelenségköröt képviselő „nyilvános” WiW-es fórumok megközelítem szerint sajátos (nem feltétlenül közügyeket érintő tematikákat magában foglaló) mikronyilvános, internetes kommunikációs pályák. *Az új kommunikációs technikák, köztük a világháló interakciós pályáit is magában foglaló komplex kommunikációs rendszerben a hálózati báziskommunikáció szociológiai jelentősége elsősorban abból fakad, hogy lehetővé teszi az interakciót és társas kapcsolódást a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartozó személyek között.*

A hálózati báziskommunikáció szociológiai jelentőségét továbbá az adja, hogy abban *együttesen érvényesül az interaktivitás és a beszélgetésbe bekapcsolódó személyek számának (elvi) korlátolatlansága.* Ez a jellemző eliminálja a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben érvényes „nyilvánossági paradoxont”, amely szerint a mindenkori nyilvános megnyilatkozások esetén az interaktivitás foka és a befogadók számossága egymással fordított arányban állnak. Visszautalva a hagyományos és hálózati kommunikációs pályákon folyó interakciók (előző fejezetben tárgyalt) különbségeire is, a hagyományos báziskommunikáció a homogén kapcsolatoknak kedvez, míg a hálózati forma a homogén és a heterogén társadalmi kapcsolatok kialakulását és ápolását is lehetővé teszi.

A hálózati báziskommunikáció mikronyilvános pályái tehát új esélyt kínálnak az eltérő szocio-kulturális jellemzőkkel bíró csoportok közötti érintkezésre és – ami

⁸⁰ Katz és Lazarsfeld hívták fel először a figyelmet a személyközi kapcsolatokban zajló információcserének a véleményáramlatok és a közvélemény formálódása szempontjából döntő jelentőségére (Katz – Lazarsfeld [1995]). A későbbiekben a szerzők több, a kiscsoportos kommunikáció és a közvélemény kapcsolatának tézisést konfirmáló kutatást végeztek (Lazarsfeld – Berelson – Gaudet [1968])

értekezésem tárgya szempontjából leglényegesebb – *párbeszédre*. Kommunikációs „*átjárókként*” foghatók fel, melyek potenciális lehetőséget képviselnek a homogén társadalmi csoportok közötti hidak kiépítésében és a társadalmi kommunikáció fragmentált szintjei közötti kommunikációs elkülönülések és határok módosításában is. A hálózati báziskommunikáció WiW-es terei – kommunikáció-szociológiai jellemzőik és tagságuk hálózati eredete folytán – kedvező lehetőséget biztosítanak arra, hogy a közvetlen személyközi kapcsolatok kiépítésénél jóval „egyszerűbb” és „kézenfekvőbb” módon (azaz a strukturális korlátok hatásait tompító környezetben) jölessenek létre a társadalmi távolságokat átívelő híd jellegű gyenge kötések az internethasználók között.

Pléh Csaba és Bodó Balázs egy, az internetes társadalmi hálózatokról szóló előadásában⁸¹ szólva megemlíti: „*Nem csak a már létező gyenge kapcsolatok működtetését teszi könnyebbé a kapcsolattartás olcsósága és az identitás részévé tett digitális információk kialakítása, de jelentősen megkönnyítheti az egymást még nem, vagy csak alig ismerő, de hasonló érdeklődésű, hasonló értékeket valló emberek egymásra találását is.*”

A hálózati hírcsoportokon létrejövő gyenge kapcsolatok jelentőségét az adja, hogy egymástól (társadalmi-demográfiai jellemzőik szerint) távoli személyek között is létrejöhet. Kérdés ugyanakkor, hogy a báziskommunikációnak keretet adó tematikus fórumokban megjelennek-e az emberi értékek, melyek az erős kötések kialakításában illetve fenntartásában játszanak szerepet? A következő alfejezetben amellettt érvelek, hogy a hálózati báziskommunikáció (eddig bemutatott) sajátosságai alapján indokolt vizsgálni az írásos párbeszéd során közvetített értéktartalmakat is.

IV.4. ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS A HÁLÓZATI BÁZISKOMMUNIKÁCIÓBAN(?)

IV.4.1. Az értékközvetítés fogalma

A hálózati összekapcsoltság emberi értékeket közvetítő szerepe a hagyományos kommunikációs modellekkel⁸² nehezen megragadható, Rogers és Kincaid (Rogers – Kincaid [1981]) tézisei azonban alkalmasnak tűnnek felvezetésére. A szerzőpáros *közlők*

⁸¹ Az előadás a Mindentudás Egyeteme előadássorozata részeként, 2007. május 21-én hangzott el. Az előadás szöveges változatát lásd: <http://www.mindentudas.hu/plehcsaba2007/20070523pleh1.html>

⁸² A modellek a kommunikációs folyamatban a következő összetevőket különböztetik meg: adó, vevő, csatorna, hír, kód, kontaktus és kontextus. Lásd erről (Jacobson [1972], Buda [1994a])

és befogadók helyett a résztvevők fogalmát alkalmazza a kommunikációs partnerek jelölésére. Konvergencia-modelljük a kommunikációt egy interaktív folyamatnak tekinti, melynek során a résztvevők közlői és befogadói szerepei folyamatosan (fel-)cserélődnek. A kommunikáció fő funkciója a résztvevők közötti megértés, egyeztetés, ami az interaktív folyamatban – a résztvevők aktivitása révén – úgy valósul meg, hogy fokozatosan növekszik a közös értelmezések⁸³ információs tartománya.

A konvergencia-modell jól illeszkedik a hálózati fórumokon zajló kommunikációs folyamat sajátosságaihoz, hiszen a világháló nyilvánosságaiban zajló párbeszédekben a személyközi kommunikációs lehetőségekhez képest sokkal inkább biztosítva van az interaktivitás érvényesülése. Ebből következik, hogy az írásos párbeszéd alkalmasak a legkülönbözőbb dolgokról való információk és vélemények megosztására, így a közös értelmezések (értelmezési tartományok) egyik kognitív és tárgyiasult szegmensének az értékeknek a közvetítésére is⁸⁴. A közvetítés itt nem azt jelenti, hogy a párbeszédnek az volna a tárgya, hogy mit, illetve miket tartanak követendő értéknek a résztvevők (illetve, hogy ezeket az értékeket direkt formában tennék közzé a felek). *Értékközvetítés alatt azt értem, hogy a legkülönbözőbb témákról szóló információk és vélemények kinyilvánítása révén az írásos párbeszéd üzeneteiben megjelennek (tükröződnek) a résztvevők értékelései arról, hogy milyen emberi értékeket tartanak fontosnak, elrendőnek, követendőnek vagy éppen melyeket nem.*

A hálózati báziskommunikációnak helyet adó mikronyilvános fórumok feltevésem szerint alkalmas kommunikációs terei a társadalmi valóság interakciókban való fel- és újraépítésének. Feltételezhető, hogy mialatt a legkülönbözőbb kérdésekről és témákról folyik az írásos párbeszéd, a megnyilatkozások nem mentesek értéktartalmaktól. Azok a hozzászólások, melyek az írásos párbeszédhez érdemben kapcsolódnak⁸⁵, a „követendő” és „elvetendő” értékelő dimenzióit tükröző általános kognitív értékelést is hordoznak.

A II.1.1.alfejezetben ismertetett feltevésekre visszautalva (melyek az internet értékrendekre gyakorolt hatásáról szólnak) e ponton megjegyzendő, hogy

⁸³ A közös értelmezés (egyeztetés a dolgokról, a dolgokról való vélekedésekről és a dolgokat jelölő fogalmainkról) a társadalomtudományban a fenomenológiai és tudásszociológiai iskola tette a megismerés egyik központi fogalmává. E tekintetben Schütz hívja fel elsőként a figyelmet a jelenségekről, dolgokról való tudásunk interszubjektív természetére (Schütz [1984] 172-173. pp.).

⁸⁴ A párbeszéd íjedten való felfogásakor hivatkozási alapom Berger és Luckmann (Berger - Luckmann [1966]). Szerintük az interakcióinknak, beszélgetéseinknek fontos szerepe van a társadalmi világ közös felépítésében és folyamatos újrateremtésében, beleértve a „társadalmi rend”-ről alkotott tudásunkat és elképzeléseinket is.

⁸⁵ Azaz itt nem az egyszerű, egymondatos üzenetekre gondolok.

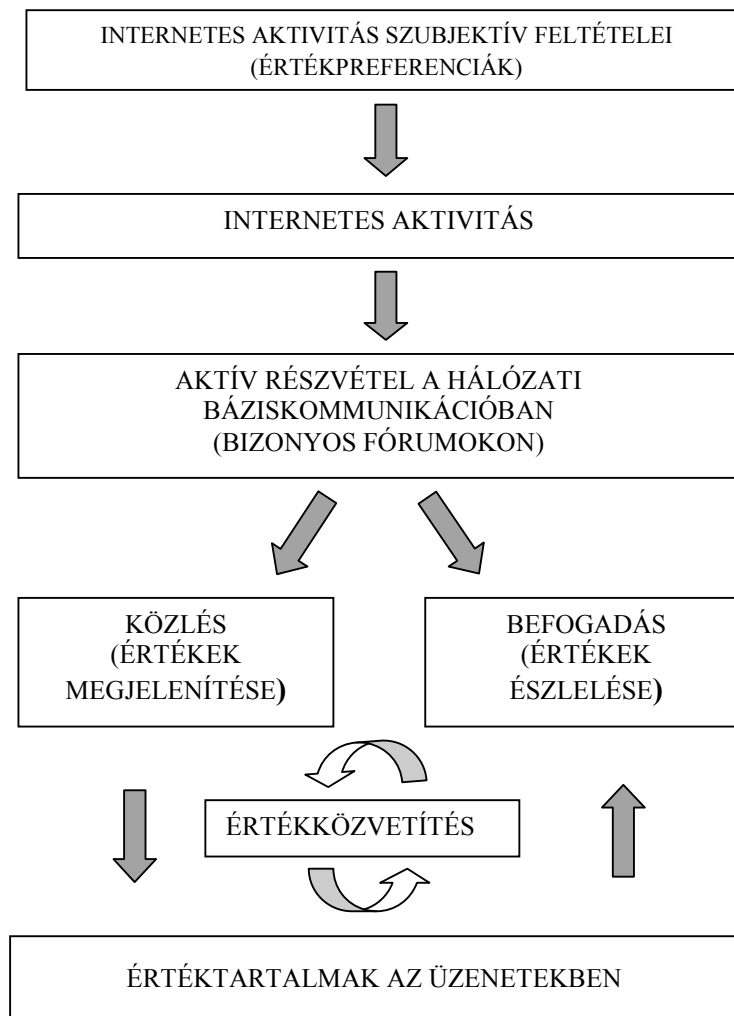
értekezésemnek *nem* tárgya a hálózati kommunikációban közvetített értéktartalmak és az értékrendszerek *változása* közötti összefüggés vizsgálata. Megközelítésem a báziskommunikációs pályákon közvetített értékeknek nem tulajdonít olyan hatást, amely közvetlenül befolyást gyakorolna a kommunikációban résztvevők értékpreferenciáira, jóllehet ez a hatás nem zárható ki.

A hálózati báziskommunikációnak teret adó fórumokat - a Világháló, mint médium speciális alkalmazásával működtetett „öntőformáit” – azért tekintem potenciális értékközvetítő kommunikációs pályáknak mert feltehető, hogy mikronyilvánosságaikban a megnyilatkozások értékvonatkozásokkal bírnak. A közvetített értéktartalmak lehetővé teszik, hogy a kommunikációs folyamat résztvevői észleljék a mások (más résztvevők) számára fontos, követendő értékeket. Amennyiben a hálózati báziskommunikációban nemcsak a vélemények kinyilvánítása és információk cseréje zajlik, hanem az értékek közvetítése is, úgy a híd jellegű kapcsolódások révén nemcsak az internethasználó népesség (egyébként) elkülönülő csoportjai, hanem hasonló és akár eltérő értékeket valló emberek is kapcsolatba kerülhetnek egymással. A társadalmi integráció szempontjából mindkét eshetőség figyelemre méltó. A hasonló értékeket preferálók között a fórumok a társadalmi tőke „kötés-jellegű” – identitást építő, összetartozás érzését támogató – formáit képviselhetik; míg a különböző értékeket képviselők szempontjából a fórumok megerősíthetik a „híd-jellegű” – nyitottságot, toleranciát és szélesebb értelemben vett közösségi identitást eredményező – társadalmi tőkét.

IV.4.2. Az értékközvetítés hipotetikus modellje

A hálózati báziskommunikációs pályákon zajló értékközvetítés hipotetikus modellje szerint az értékek közvetítése az alábbi sémával ábrázolt folyamatban valósul meg.

6. ábra: Az értékközvetítés modellje



A lefelé irányuló nyilakkal jelzett összefüggés kiindulópontját a résztvevők (az üzeneteket elhelyezők) értékpreferenciái képezik. Ezen értékek az internetes aktivitás un. *szubjektív*⁸⁶ feltételeihez sorolhatók⁸⁷. Az internetes aktivitás szubjektív feltételei közé

⁸⁶ A szubjektív kifejezéssel itt nem csak az egyének személyes, differenciált adottságaira utalok, hanem arra a környezetre is, hogy a motivációk és értékek világa – szemben az objektív feltételekkel – kevésbé alakítható intézményes beavatkozásokkal.

⁸⁷ Az internethasználat szubjektív és objektív feltételeire vonatkozó itt bemutatott tipológia 1998-ban írt szakdolgozatomból való (Ferencz [1998]), amikor is még nem ismertem Dijk későbbi, a dolgozatban már hivatkozott osztályozását (Van Dijk [1999]). Bár Dijk tipológiája (a késztetéseket meghatározó szocio-kulturális feltételek, az eszköz birtoklásának feltételei valamint a használatához szükséges készségek rendszere) átfogóbb, jómagam itt mégis a megelőző koncepciónál maradok,

tartoznak továbbá az internethasználatra és annak konkrét megvalósítási módjaira vonatkozó attitűdök, motivációk és elvárások is. Az utóbbiak természetesen *nem* függetlenek az értékpreferenciáktól, ugyanakkor a közöttük lévő kapcsolat meghatározása bizonytalan.

A hálózathasználat feltételeinek további két csoportját különböztetem meg: a technikai és az ismereti feltételeket. A technikai feltételek az infrastruktúra kiépítettségét és a szükséges számítógépes apparátust jelölik. Az ismereti feltételek a hálózati tájékozódáshoz és kommunikációhoz elengedhetetlen jártasságokat, az információs írástudáshoz szükséges képességeket foglalják magukba⁸⁸.

A technikai- és ismereti feltételek teljesülése esetén az *eltérő* használati módokat, a *különböző* szolgáltatásokba való bekapcsolódást – beleértve a használat célját és intenzitását – a szubjektív feltételek határozzák meg. Az értékpreferenciáktól a hálózati báziskommunikációban való aktivitásra mutató nyíl tehát arra utal, hogy *a hálózati báziskommunikációban való aktív részvétel nem független a személyes értékrendtől*. Az értékpreferenciák és az egyéni internetezési szokások közötti kapcsolat tehát „többszintű”; az egyéni értékek *nem általában* az internethasználatra hatnak, hanem *az internethasználatra és a használat adott módjára is*. Jelen esetben, a hálózati báziskommunikációban való aktív részvételre. Az *aktivitás* itt azt jelenti, hogy az egyén (a konvergencia-modellnek megfelelően) résztvevő, azaz közlőként és befogadóként is kapcsolódik a kommunikációs folyamathoz. A közlői és befogadói szerep folyamatos felcserélődését jelzik az ábrán a (közlés és befogadás közötti) „körforgást” idéző nyilak.

A közlésről az üzenetek értéktartalmára mutató nyíl azt a feltevést jeleníti meg, miszerint a párbeszéd során megosztott vélemények és vélekedések nem mentesek az értékekre utaló tartalmaktól.

Természetesen számolni kell azzal, hogy az értékközvetítésben mutatkozó értékek nem szükségképpen az internetes aktivitás szubjektív feltételeinek körébe sorolt értékpreferenciák megfelelői, hova tovább nem feltétlenül a (tényleges) személyes értékek megfelelői. Az értékvizsgálat konceptuális támpontjainak megfelelően (lásd II.2.3.5.) a modell nem tesz „egyenlőségjelet” a hálózati báziskommunikációban megjelenített értékek és a (tényleges) személyes értékek közé.

amely a késztetéseket, mint a feltételrendszer első pillérét nemcsak a technika használatával, hanem a konkrét használati módok igénybevételével is kapcsolatba hozza.

⁸⁸ 1974-ben Paul Zurofski, az Information Industry Association elnöke alkotta meg az „information literacy” – információs írástudás (műveltség) – fogalmát azok jellemzésére, akik „{...} fel vannak vértvezve az információs erőforrások alkalmazásának ismeretével, s akik megtanulták az információs megoldások széles skálájának technikáit, amelyekkel képesek problémáikat megoldani.” (Carbo [1997])

Az üzenetek értéktartalmától a befogadás felé mutató nyíl szerint a résztvevők számára *lehetővé válik a közlések során megjelenített értékpreferenciák észlelése.*

A hálózati báziskommunikáció mikronyilvános terepein megjelenő értéktartalmak a modell szerint az internethasználat objektív feltételeivel rendelkező, aktív résztvevők közvetített értékeit tükrözve sajátos, a teljes népesség értékpreferenciáitól eltérő értékvilágot közvetítenek. Visszautalva a korábban bemutatott kutatásokra (lásd II.2.3.4.), amelyek az értékpreferenciák internetes használati módokat meghatározó szerepét vizsgálták, feltehető, hogy a hálózati báziskommunikációs pályákon közvetített értékek különböznek akár más internetes alkalmazási módok során (például a hírcsoportok más típusaiban) megjelenített értékektől is. Ez utóbbi feltevés tesztelése azonban túlmutat a jelen kutatás keretein.

Értekezésem nem az internet értékközvetítő szerepét helyezi a középpontba, hanem a világháló egy meghatározott alkalmazási módja révén működő médium („öntőforma”) báziskommunikációs pályáin vizsgálja az írásos párbeszédekben megvalósuló értékközvetítést. A modellnek megfelelően minél inkább heterogén a hálózati báziskommunikációban résztvevők köre, a hálózati báziskommunikációs pályák annál kedvezőbb feltételeket biztosítanak arra, hogy az egymástól (szocio-kulturális értelemben) távoli személyek egymás számára megjeleníthessék, észlelhessék és egyeztethessék értékeiket. Ilyen értelemben a hálózati báziskommunikáció feltételezett értékközvetítő kapacitása a mindenkori aktív résztvevői kör összetételének függvénye.

V. KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

A disszertáció empirikus elemzéseket tartalmazó fejezetében a hálózati báziskommunikációs pályák interakcióit vizsgálom. Az elméleti megfontolásokon nyugvó exploratív vizsgálatban célom megállapítani, hogy a hálózati báziskommunikációs pályák valóban lehetőséget adnak-e a társadalmi csoportok közötti kommunikációs átjárásra és az értékközvetítésre és ha igen, akkor milyen tényezők határozzák meg azok legfőbb sajátosságait. A lehetőségek fennállását illetve hiányát megállapító vizsgálat két általános hipotézist tesztel, az általános hipotézisekből származtatott feltevések és operacionalizált előrejelzések segítségével.

A hálózati báziskommunikációs pályák „nyilvános” fórumai feltevésem szerint, előmozdíthatják, hogy az eltérő szocio-kulturális jellemzőkkel bíró csoportok tagjai egymással érintkezzenek és megmutathassák a számunkra fontos, követendő illetve elvetendő értékeket (illetve észlelhessék a mások számára fontos, követendő illetve elvetendő értékeket).

Általános hipotézisek

1. Általános hipotézis: Társadalmi távolságok csökkenése a hálózati báziskommunikációban

A hálózati báziskommunikációs pályákat az eltérő szociológiai jellemzőkkel leírható csoportok közötti kommunikációs átjárás jellemzi.

2. Általános hipotézis: Értékközvetítés a hálózati báziskommunikációban

A hálózati báziskommunikáció értékközvetítő szerepet tölt be.

Az általános hipotéziseket pontosító operacionalizált hipotéziseim két kérdéskört fednek le. *Az első kérdéskör tárgya az, hogy vajon a hálózati kommunikáció vizsgált terepén megvalósul-e az értékközvetítés és a kommunikációs átjárás? A második kérdéskör vizsgálata abban az esetben indokolt, amennyiben az első kérdéskörre adandó válaszok „igenlőek”. Ebben az esetben a további elemzés arra irányul, hogy meghatározza a kommunikációs átjárás és hálózati értékközvetítés legfőbb sajátosságait.*

V.1. TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

Annak megállapítására, vajon *tapasztalható-e*, és ha igen, akkor *mennyiben* jellemzi a fórumokat az eltérő szociológiai jellemzőkkel leírható csoportok közötti átjárás, több hipotézist dolgoztam ki. *Első hipotézisem arra a kérdésre irányul, hogy vajon a vizsgált kommunikációs terepen mennyire élesen rajzolódnak ki a társadalmi kommunikáció fragmentált szintjei közötti elkülönülések.*

Ennél a pontnál (mint ahogyan a későbbi elemzés és a következtetések levonásakor) természetesen *nem hagyhatók figyelmen kívül a kontextuális hatások*. Ezek abból a körülményből adódnak, hogy a WiW tagság speciális összetételű, 2004-ben, a vizsgálat idején, a rendszeres internethasználók táborának egy, az ismertségi hálózat meghívásos rendszere által szelektált alcsoportját képviseli. Visszaulva a célcsoport lehatárolására (lásd III.2.1.2.), a WiW tagsága a legmagasabb szintű internet-hozzáféréssel rendelkező, intenzív internetezők köréből szelektálódik. Szocio-demográfiai összetételét tekintve (a vizsgálat idejét mintegy fél évvel megelőző adatok alapján) egyetlen olyan dimenzió, a nem, mely szerint a WiW-tagság összetétele nem különbözik sem a teljes népességétől, sem pedig az összes internetezők csoportjától. A legélesebb eltérés az előzőekkel összevetve a településtípus (a tagság több mint 60%-a fővárosi) és a kor szerint mutatkozik (a tagság 90%-a 40 évesnél fiatalabb). Iskolai végzettség tekintetében az előzőeknél kisebb, de nem elhanyagolható eltérés a tagság és az összes internetezők között (az előbbiek között fele annyi a középiskolát nem végzettek aránya).

Jelen vizsgálat a kommunikációs elkülönülést és átjárást *az internetezők speciális alcsoportjában* vizsgálja, hovatovább a WiW-es tagok között is külön csoportot képviselő kört, azokat, akik *aktív résztvevői az írásos párbeszédnek*. Mivel a célcsoport („nyilvános” WiW-es fórumozók) tagjai közötti kommunikáció nem egyetlen, hanem több mikronyilvános terepen zajlik, *a társadalmi távolságok az egyes fórumokon vizsgálándók*. Ugyanakkor *a hálózati báziskommunikációban általánosan érvényesülő kommunikációs átjárás mérésekor a vizsgált időszakban működő fórumok összességének részvételi köréhez viszonyítok*. Annak megállapítására, hogy érvényesül-e a kommunikációs átjárás, egy szigorúbb és egy megengedőbb operacionalizált feltevéssel élek, az alábbiak szerint.

I. Hipotézis

Csoportok közötti kommunikációs átjárás

Operacionalizált hipotézisek

I.1. Hipotézis

A vizsgált hálózati fórumok többségére, azaz legalább fele részére igaz, hogy résztvevői körük heterogén összetételű, azaz a hozzászólók szocio-demográfiai jellemzői szerint inkább a sokszínűség, mint az egyneműség jellemzi őket.

I.2. Hipotézis

A vizsgált fórumok többségében egyaránt tapasztalható a résztvevő felek szocio-demográfiai különbözősége és hasonlósága is.

Abban az esetben tekintem megerősítettnek a csoportok közötti átjárás létezését, ha és amennyiben az empirikus vizsgálat, a „megengedőbb” várakozásokat megfelelő eredményre vezet. Amennyiben a szigorúbb feltevés (is) igazolódik, úgy a kommunikációs átjárást a hálózati báziskommunikáció általánosan jellemző elemének tekintem.

V.2. TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

A fórumok témáira vonatkozó megfigyelések (lásd III.2.2.2.) és az értékközvetítési modell alapján azt feltételezem, hogy az *egyes fórumok témája* szelektálja a résztvevői kört, azaz az *egyes fórumokon* eltérő mértékben érvényesül a résztvevők heterogenitása. Visszaülve a téma jelentőségéről és a témakontrollról szóló szakaszra (lásd III.2.2.4.), azon témák esetén, melyek iránt az érdeklődést, vélhetően *nem* a kor, a nem, az iskolázottság és a lakóhely határozza meg, feltehetően jóval nagyobb az esélye annak, hogy az előbbi jellemzők összességét tekintve a résztvevők összetétele közelít az összes fórumozó jellemzőihez. Így azt várom, hogy az egyes szocio-demográfiai jellemzők szerint, a részvételi heterogenitás legmagasabb szintje az általános(abb) témákat (topikokat) érintő „A kis lelked”, „állat”, „életfilozófiák”, „irodalom”, „sport”, „utazás”, „vallás”, „spiritualitás” fórumokon tapasztalható.

Hivatkozva „az írásos párbeszéd demokratizmusáról” írtakra, különösen az *előzményi kontextus* ismeretének jelentőségére (lásd III.2.2.4.), felteszem, hogy az egyes fórumokon a *kor* és az *iskolai végzettség* szerinti heterogenitás kisebb, mint a nemi és a településtípus szerinti. Az előzményi kontextus ismeretét a *kor* által képviselt – az egyéni életciklusokhoz valamint kohorszokhoz köthető – *közös tapasztalatok*, valamint az *iskolai végzettség* által képviselt *kulturális háttér* erősebben befolyásolják, mint a lakókörnyezet és a nem.

II. Hipotézis

Téma-specifikus részvétel

Operacionalizált hipotézisek

II.1. Hipotézis

Az összes fórumon belül a részvételi heterogenitás a legmagasabb a „A kis lelked”, „állat”, „sport”, „utazás”, „vallás”, „spiritualitás” topikokon.

II.2. Hipotézis

A fórumok összességét tekintve, a szocio-demográfiai jellemzők közül az *iskolai végzettség és a kor* szerint *alacsonyabb heterogenitási értékeket* kapunk, mint a nem és a településtípus szerint.

A vizsgálati terep sajátosságait ismerve hibás volna azt gondolni, hogy azokon a fórumokon, ahol a részvételi kör heterogenitása nagyobb, ott szükségképpen nagyobb valószínűséggel kerülnek kapcsolatba különböző fórumozók. Hiszen *egy adott fórum*

mutatkozhat heterogén összetételűnek akkor is, ha a tényleges kommunikációs folyamatban, az egyes interakciókban, rendre csakis egymáshoz hasonló felek vesznek részt. Ezért a tényleges társadalmi távolságokat nemcsak a fórumok szintjén, hanem az írásos párbeszéd szintjén, a tényleges időbeli folyamatban egymást követő megnyilatkozók szerint is vizsgálni érdemes. E tekintetben külön figyelmet érdemel, hogy az általános témákat érintő fórumokon vajon érvényesül-e az egymással közvetlen kommunikációs kapcsolatban állók közötti különbség? Tekintettel Hain (Hain [2006b] [2007]) korábban hivatkozott eredményére (miszerint a WiW hálózat történetének „take off” fázisában a fórumozás szinte kizárólag a korai aktív jellemzője) a vizsgálat e pontján a távolságok analízisébe egy további jellemző is bevonandó, mégpedig, hogy egy adott fórumozó mióta tagja a (WiW) hálózatnak.

A WiW-es státusz szerepét illetően kérdés, hogy vajon (mintegy másfél évvel Hain adatfelvétele után) a vizsgált időszakban kimutatható-e a fórumok üzenetforgalmában a „törzstagság” túlsúlya? Egyáltalán a „nyilvános” fórumok világába bekapcsolódnak-e a tagság szélesebb körei, avagy a fórumok (továbbra is) alapvetően a korai csatlakozók kommunikációs „territóriumainak” tekinthetők?

A hálózati báziskommunikáció koncepciója alapján azt feltételezem, hogy a vizsgálat időpontjában (2004 ősz) a fórumokon egyre kevésbé érvényesül a korai aktív csoporthoz köthető dominancia. A vizsgált időszakban a fórumok részvételi köre felhígul, azaz a „nyilvános fórumokon” egyre nagyobb számban vannak olyanok, akik nem tartoznak a WiW törzstagságához.

III. Hipotézis

Később jövők térnyerése

Operacionalizált hipotézis

III. Hipotézis

A fórumok üzenetforgalmának időbeni alakulásában a törzstagsághoz köthető üzenetek aránya csökkenő tendenciát mutat.

V.3. ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

Az értékvizsgálat döntő mozzanata, hogy a fórumozók üzeneteiben (egyáltalán) megjelenik-e az emberi értékeket megjelenítő tartalom és ha igen, akkor az értékközvetítés momentuma mennyire tekinthető „jelentősnek”, azaz milyen mértékű a fórumokon zajló üzenetváltások folyamatában.

A kérdésre adandó választ – az értékközvetítési modell (lásd IV.4.2.) szerint – két megfigyelési optikából közelítem meg. Az értékek megjelenítését az üzenetközlők, a megnyilatkozások értéktartalommal való rendelkezését az üzenetek megfigyelési egységein vizsgálom (szem előtt tartva, hogy eljárásom ugyan elkülöníti a vizsgált jelenség két aspektusát, azok egymástól nem függetlenek). *Általános hipotézis kimondja, hogy mind a résztvevők (hozzászólók), mind pedig a fórumhozzászólások (üzenetek) szintjén kimutatható az értékközvetítés.*

Az értékközvetítés mértékére vonatkozóan, szigorú feltevésként (mindkét megfigyelési szinten) a jelenség gyakoriságának „többségi” elvét érvényesítem. A fórumozók megfigyelési egységei vonatkozásában szigorú feltevés a következő: az átlagos fórumozók többségére (azaz legalább fele részére) igaz, hogy az üzeneteik többsége (azaz legalább fele része) tartalmaz információt személyes értékeikről (azaz legalább egy értékre vonatkozóan).

Az előzetes vizsgálat tapasztalatait figyelembe véve egy megengedőbb feltételezést is beépíték az értékközvetítés mértékét előrejelző várakozásokba. Az írásos párbeszédek egyik jellemzője (lásd III.2.2.4.), hogy az üzenetek változó terjedelműek, gyakran igen rövidek, pusztán néhány szavasak (a terepkutatási tapasztalatok azt mutatták, hogy az egyéni hozzászólásokat rendre több rövid közbevetés követi). Mindebből következően azt várom, hogy a fórumozók többségének (azaz legalább fele részének) üzenetei közül legalább minden tizedik tartalmaz információt legalább egy, a közlő által fontosnak tartott értékre vonatkozóan.

A hozzászólások megfigyelési egységeire vonatkoztatva, „szigorú” feltételezésként a vizsgált fórumokon az előbbi többségi elvet alkalmazva azt várom, hogy az üzenetek többsége (több mint fele része) tartalmaz információt az értékekre vonatkozóan. Tekintetbe véve azt a megfigyelést, mely szerint a mindenkori kommunikációs folyamatba való érdemi bekapcsolódás legalább 10-15 korábbi hozzászólás áttekintését feltételezi, valamint szem előtt tartva az üzenetek terjedelméről és az üzenetközlők

kommunikációs magatartásáról korábban írtakat is, a hozzászólások megfigyelési egységeire nézve „megengedőbb” feltételezésként a következőt várom: a fórumozók minimum tíz szavas üzenetei közül legalább minden tizedik megjelenít valamely emberi értéket.

IV. Hipotézis

A hálózati báziskommunikációs pályákon értékközvetítés zajlik.

IV.1. Hipotézis

A fórumozók megjelenítik a számunkra fontos értékeket.

Operacionalizált hipotézisek

IV.1.1. Hipotézis

A fórumozók többségének (azaz legalább fele részüknek) üzenetei közül legalább minden második tartalmaz információt legalább egy, a közlő által fontosnak tartott értékre vonatkozóan.

IV.1.2. Hipotézis

A fórumozók többségének (azaz legalább fele részüknek) üzenetei közül legalább minden tizedik tartalmaz információt legalább egy, a közlő által fontosnak tartott értékre vonatkozóan.

IV.2. Hipotézis

A hálózati báziskommunikáció üzenettartalmi értékeket közvetítenek.

Operacionalizált hipotézisek

IV.2.1. Hipotézis

A vizsgált fórumokon elhelyezett üzenetek többsége (azaz több mint fele része) tartalmaz információt a közlő által fontosnak tartott értékekre vonatkozóan.

IV.2.2. Hipotézis

A minimum 10 szavas üzenetnek legalább 10%-a megjelenít valamely értéket.

Abban az esetben tekintem igazoltnak az értékközvetítés létezését, ha és amennyiben az empirikus vizsgálat, mindkét megfigyelési optikából, a realistább várakozásoknak megfelelő eredményekre vezet. Amennyiben a szigorúbb feltételezések (is) igazolódnak, úgy az értékközvetítést a vizsgált pályán zajló kommunikáció általánosan jellemző elemének tekintem.

Visszaulva azokra a feltevésekre (lásd II.1.1.), melyek a világháló értékeket érintő hatásait tárgyalják (lokalizáció, homogenizáció, alternatív globalizáció), az értékvizsgálat első vizsgálati köre egyben azok közös kiindulópontját (miszerint az internetes hálózatok, a bennük képviselt értékek következtében, bizonyos értékrendeket erősítő vagy bizonyos értékrendeket gyengítő hatással bírhatnak) is teszteli.

V.4. ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

Az értékközvetítés vizsgálatának első lépése – az üzenetek megfigyelési egységeit vizsgálva – leíró elemzést nyújt arról, hogy milyen értékeket milyen gyakorisággal jelenítenek meg a fórumozók (azaz Schwartz értékkészletének egyes elemei milyen mértékben tükröződnek hozzászólásaikban). Dányi és Hain (Dányi [2002a] Hain [2006b] [2007]) WiW-ről szóló munkái (lásd III.2.1.3.) alapján feltehető, hogy a vizsgált pályákon az üzenetek *elsősorban* az alternatív hipotézis szerinti *alkotó szellem, előítéletektől mentesség és szabadság* értékeit jelenítik meg. Szem előtt tartom ugyanakkor, hogy Dányi és Hain következtetései a WiW-ről (pontosabban a WiW közösségről) szólnak és az ismertségi hálózat történetének (lásd III.2.1.1.) „*hőskorához*” illetve „*take off*” szakaszához köthetők, míg a vizsgált kommunikációs pályák egy (idő közben) a „tömegesedés” útjára lépett hálózathoz kapcsolódnak. A hálózati báziskommunikáció koncepciója szerint a világháló (egyik) öntőformáját jelentő fórumok előmozdíthatják a részvételi heterogenitást. E ponton, kapcsolódva a III. hipotézishez is (mely szerint a törzstagsághoz köthető üzenetek aránya csökkenő tendenciát mutat) az értékközvetítési modellre építve két feltevést állítok fel.

Egyik várakozásom szerint a *leginkább* és *legkevésbé* preferált értékek köre nagyfokú hasonlóságot mutat a teljes népesség, az internetezők és a WiW-tagság körében, míg a fórumozók üzenetei az előzőktől eltérő értékvilágot prezentálnak.

Másik előrejelzésem szerint a közvetített értéktartalmak egy (vagy több) értékrendi mintázatba rendeződnek, a hálózati báziskommunikációban való aktív részvétel értékrendi hátterére utalva.

Az elemzés e szakasza az internetes hálózatok értékvilágot érintő hatásait tárgyaló álláspontokra is reflektál, vizsgálva, hogy tapasztalható-e az egyes feltevéseknek megfelelő értékrendek megjelenése (azaz az értékek kapcsolódása) az értékmegjelenítésben?

V. Hipotézis: Sajátos értékek megjelenítése a fórumozók üzeneteiben.

Operacionalizált hipotézisek

V.1. Hipotézis

A fórumozók leginkább az alternatív, újító társadalmi hálózatoknak tulajdonított értékeket jelenítik meg, így az üzeneteikben az „*alkotó szellem*”, „*előítéletektől mentesség*”, „*szabadság*”, értékei jelennek meg leggyakrabban.

V.2. Hipotézis

A fórumozók sajátos, leginkább a báziskommunikációs aktivitásra specifikusan jellemző értékpreferenciára utaló értékeket jelenítenek meg üzeneteikben. A teljes népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság értékrangsorának első és utolsó helyein hasonló értékek szerepelnek, míg az értékközvetítés során megmutatkozó értékek említési rangsorában más értékek szerepelnek a meghatározott helyen.

V.3. Hipotézis

A fórumozók üzenetei nem a WiW törzstagságának tulajdonított értékeket tükrözik, ugyanakkor a preferált értéktartalmak sajátos értékrend(ekk)é szerveződnek.

Mint a társadalmi távolságoknál, úgy az értékközvetítés vizsgálatában is célom feltárni a fórumok témáinak szerepét. Azt feltételezem, hogy *az értékközvetítés fórumokon mutatott tartalma* (azaz, hogy az egyes fórumokon *mely* értékek jelennek meg az értékek készletéből, s melyek nem) valamint az *értékközvetítés* gyakorisága a fórum témájától függő. Azon fórumokon, melynek témái valamely határozott értéket képviselnek, ott nagyobb valószínűséggel jelennek ezek az értékek, mint másokon. A vizsgált topikok között (a teljes listát lásd III.2.2.4.) meglátásom szerint kilenc olyan található, melynek témájához – a hétköznapi felfogás szerint – valamely emberi érték *jellemzően* társul. Ezeken a fórumokon *bizonyos* értékek tekintetében (a többi értékhez képest) kimagasló előfordulást várok.

VI. Hipotézis

Téma-specifikus értéktelítettség az értékközvetítésben.

Operacionalizált hipotézis

VI. Hipotézis

Azon fórumokon, melyek témájához társítható *egy* jellemző emberi érték, ott az adott érték a többenél gyakrabban jelenik meg. (A hipotézisnek megfelelő operacionalizált várakozásokat az alábbi tábla részletezi.)

14. táblázat: A VI. operacionalizált előrejelzések

Fórum elnevezése (eredeti forma)	Fórum témája	A fórumon legmagasabb értéktelítettséget mutató érték
A kis lelked	Lelki élet, érzelmi, kapcsolati problémák	Segítőkészség
baba-mama	Gyermekevelés	Családi biztonság
bor	Borfogyasztás	Jókedély
buli	Szórakozás	Jókedély
divat	Öltözködés, és életmód trendek	Anyagi jólét
életfilozófiák	Filozófia, életbölcsekségek	Boldogság
fotó	Fotózás	Alkotó szellem
harcművészet	Harcművészetek	Törekvés
vicchumor	Vicceselés, sztorizás	Jókedély

Az értékközvetítési modell szerint az aktív fórumozók személyes értékpreferenciái hatnak az internethasználat módjaira. Feltételezhető, hogy az előzőeknek szerepe van abban, hogy egy felhasználó *milyen* témájú fórumokat látogat és abban is, hogy megnyilatkozásai milyen emberi értékeket tükröznek. Előbb a témahatással magyaráztam az értékek megjelenésének eltéréseit, ami azonban nem független a személyes értékpreferenciáktól.

A pilotvizsgálat során azonban empirikus eszközökkel nem tisztázható a két tényező közötti kapcsolat. Először is a feltáró kutatás során nincs lehetőségem annak tesztelésére, hogy az egyéni megnyilatkozások értéktartalma *mennyiben* tükrözi a (valós) személyes értékeket⁸⁹, és ennek nyomán annak elemzésére sem, hogy ezek a személyes értékek (valójában) milyen módon szelektálódnak a téma hatására. További módszertani korláta a vizsgálatnak, hogy nincs módom az alternatív magyarázatok ellenőrzésére. Ezek között az egyik az volna, hogy a résztvevők *nem értékpreferenciáik*, hanem a lehetőségek (azaz a mindenkori, rendelkezésre álló fórumok készlete) alapján választanak fórumot (miközben nem élnek az önálló fórum-indítás lehetőségével). Hovatovább, a fórumválasztást befolyásolhatja az is, hogy az egyén (akár off-line, akár on-line módon) ismer-e valakit egy fórum tagjai közül⁹⁰. További háttértényezőként jöhet szóba a kommunikációs szükséglet is: ami elvileg lehet olyan erőteljes, hogy az egyén – korlátozott választási lehetőségek mellett – akár személyes értékeitől (többé-kevésbé) távol eső fórumba is bekapcsolódik.

Füstös (Füstös [2004]) kimutatta, hogy az értéktípusok közötti különbséget a modernizációs és aszkriptív (születési) háttér változók magyarázzák (lásd részletesen II.2.3.3.). Ezek a változók képezik az egyéni értékpreferenciákat meghatározó háttérmintákat: *az iskolázottság és a lakóhely a modernizációs háttérmintát, az életkor és*

⁸⁹ Erre a problémára később, az értékvizsgálat episztemológiai kiindulópontjának pontosításakor kitérek (lásd VI.1.3.)

⁹⁰ Itt emlékeztetek arra is, hogy a WiW-en van arra lehetőség, hogy megtekinthetjük ismerőseink fórumhozzászólásait. A lehetőséggel élve, akár egy ismerős üzenete is felkelheti a kíváncsiságot, ami az adott fórumra vezeti az egyént.

a biológiai nem az aszkriptív háttérmentát adja. A háttérmentáknak megfelelően az érték típusok két nagy csoportja különül el: a modernizációs- és az aszkriptív értékmentáké. A kelet-európai országokban (hazánkat is e körbe sorolja a kutató) *a modernizációs értékmentát az iskolázottsági változó dominálja* és az életkor a biológiai nemnél sokkal fontosabb tényező a születési értékmentá alakításában.

Az értékközvetítés egyéni szintű vizsgálatában, így a hálózati báziskommunikációban (és az egyes fórumokon) való részvétel háttértényezőinek feltárásában is, eredetileg, a kutatási tervem kialakítása idején, Füstös előbbiekben hivatkozott modelljének tesztelését, közelebbről a modernizációs értékmenták internetezésre és fórumozási aktivitásra, az egyéni értékközvetítés intenzitására kifejtett hatásának elemzését terveztem elvégezni. Ezirányú terveim azonban megghiúsultak, mivel az adatgyűjtést a 2004 őszi fórumokra és fórumozókra vonatkozóan sikerült megvalósítani, amikor is a célcsoport (akkori) összetétele⁹¹ mellett nem voltak kivihetők azok az adatelemzési eljárások, melyek lehetővé tették volna Füstös összetett modelljének alkalmazását.

Volt egy további empirikus-vizsgálati elképzelésem is, miszerint a vizsgált időszakban aktivitást mutató fórumozók körében (utólagos, online megkeresés útján felkérve a fórumokon végrehajtott adatfelvétel idején fórumozókat) kérdőíves értékvizsgálatot végzek (a nagymintás survey értékvizsgálati blokkját alkalmazva). Az eredményeket – a hozzájáruló válaszadók körében – terv szerint összevettem volna az „utólag” visszakeresett, az egyes válaszadóktól származó korábbi megnyilatkozásokkal. E módszerrel a fórumozásra ható személyes értékek hatását és a hozzászólások tartalomelemzése során mért személyes értékek megbízhatóságát is ellenőrizni kívántam. Mivel a WiW fórumok (közlék és megnyilatkozások) adatbázisaiban anonim adatokkal dolgoztam, ezért a fórumozók megkeresésére csakis egy, a WiW-en közzétett, az önkéntes válaszadásra szóló felhívás jöhetett szóba. Erre a megoldásra sajnos már nem kerülhetett sor, mert időközben a WiW tulajdonosi köre megváltozott.

Az értékközvetítés modellje szerint a fórumok résztvevőinek személyes értékrendje nemcsak az internetezési szokásokra, de az értékközvetítés tartalmára is hat. Füstös nyomán haladva az értékmegjelenítés tartalmára (azaz, hogy milyen értékeket tükröznek a fórumozók üzenetei), feltehetően a *modernizációs háttérváltozók* hatnak, legerősebben az *iskolázottság* és a *lakóhely*. A korábbiakban ismertetett WIP és NRC 2004-es adateredményei (lásd III.2.1.2.) a rendszeres internethasználat vonatkozásában a (fiatal) kor a (magas) iskolai végzettség és a (fővárosi) lakóhely hatását mutatták, jöllehet Füstös szerint az aszkriptív háttérváltozók körébe sorolt tényező gyenge kapcsolatban áll a

⁹¹ A WiW meghívásos rendszerű hálózata – bármennyire is kinyílt az internetes technológiát alkalmazó „korai többség” irányába – az adatgyűjtés időszakában még igen *szigorú* szűrőként működött; a hazai népesség 8%-át kitevő internetezők közül kikerülő WiW-es fórumozók szocio-demográfiai összetétele ennek következtében igen szélsőséges (ferde) megoszlást mutatott.

modernizációs értéktípusokkal. Az internethasználati szokásokkal összefüggésben a célcsoport lehatárolásáról írtak (lásd III.2.1.2.) szintén az életkor jelentőségét jelezték. Ezért abból indulok ki, hogy *feltehetően nemcsak az iskolázottság és a lakóhely, hanem a kor is hat az egyéni értékmegjelenítésre*. Figyelembe veszem a vizsgált terep hálózati kötődését valamint a hálózat eredendő, „városi közterek és szórakozóhelyek szociális tereihez” való kötődését (Hain [2007]), az egyéni értékközvetítés tartalmában (azaz, hogy a résztvevők mely értékeket jelenítik meg üzeneteikben az értékek készletéből) és a lakóhely jelentős, akár a kort és iskolázottságot is felülmúló hatásával számolok. Tesztelve Hain (Hain [2006a] [2006b]) kutatási eredményeinek (lásd III.2.1.3.) érvényét azt is vizsgálom, hogy az egyéni értékmegjelenítésben szerepe van-e a WiW-es tagsági státusznak is (azaz igaz-e, hogy a hálózati „törzstagság” e tekintetben különbözik a „később jövőktől”).

Az előbbikkel összefüggésben *először azt kívánom feltárni, hogy vajon tapasztalható-e kapcsolat az értékmegjelenítés kapcsán felvetett háttértényezők és az értékközvetítés gyakorisága (az egyéni „értékmegjelenítési hajlandóság”) között*. Ha ugyanis bármelyik jellemző befolyásolja az értékmegjelenítés gyakoriságát, azt figyelembe kell vennünk az értékmegjelenítés tartalmával összefüggő elemzés során.

Az egyéni értékmegjelenítés hátterének feltárásában a *különböző* értékek megjelenítése áll a középpontban, azaz – az értékközvetítési modell nyomán – a fórumozók által megjelenített értékek tartalmát kívánom összefüggésbe hozni az előbbieken felhozott tényezőkkel. Ebben a lépésben tehát *arra keresem a választ, hogy az értékmegjelenítés (azaz, hogy a fórumozók mely értékeket, milyen gyakorisággal jelenítik meg) kapcsolatban áll-e a szocio-demográfiai háttérrel és a WiW-es tagsági státussal*.

Az egyéni értékmegjelenítés vizsgálatához kapcsolódó kutatási kérdések

Tapasztalható-e kapcsolat az értékmegjelenítés gyakorisága, tartalma és a szocio-demográfiai háttér valamint a hálózati tagság státusa között?

Különböznek-e a törzstagok és a később csatlakozók által megjelenített értékek?

VI. ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT

Az értekezés jelen fejezete a kutatási kérdések megválaszolására és a hipotézisek tesztelésére alkalmazott adatbázisokat, a kvalitatív adatgyűjtés menetét és az empirikus elemzés során használt fogalmak operacionalizálását mutatja be.

VI.1. A VIZSGÁLAT MÓDSZERTANA

VI.1.1. A vizsgálatban alkalmazott adatbázisok

A kutatási kérdések vizsgálatát és a hipotézisek tesztelését több, részben rendelkezésre álló, részben a disszertáció keretében elvégzett adatfelvétel eredményeként létrehozott adatbázis elemzésére építettem. Értekezésemben a következő adatfelvételek adatait használtam fel:

- *WiW-users* adatfelvétel 2004 - 2005 (a disszertáció keretében készült)
- *WiW-messages* adatfelvétel 2004 - 2005 (a disszertáció keretében készült)
- *EUTE* 2006-os hazai adatfelvétel
- *EUTE* 2006-os hazai adatfelvételéhez kapcsolódó önkitöltő kérdőíves adatfelvétel (a disszertáció keretében készült)

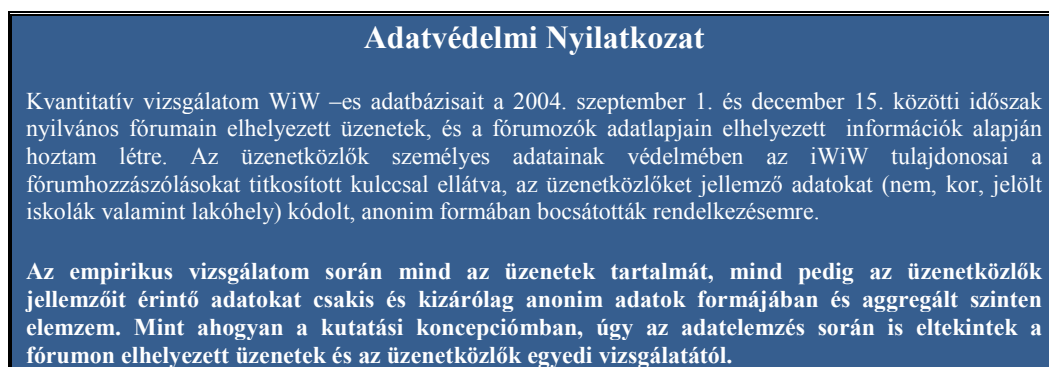
Bár eredetileg nem sejtettem, hogy így lesz, munkám egyik legnagyobb, legtöbb erőfeszítést és kreativitást igénylő feladatának számomra a *WiW-users* és a *WiW-messages* adatfelvétel kivitelezése bizonyult. A két adatfelvétel alábbi, értekezéseimben szokatlannak tekinthető, részletes ismertetésére nem elsősorban az erőfeszítések érzékeltetésének céljából kerül sor (jóllehet ezt a „hátsó szándékot” nem kívánom véka alá rejteni az olvasó előtt). Oka, hogy az adatbázisok a pilotvizsgálat önálló eredményének is tekinthetők, annyiban legalábbis, hogy a világhálón hasonló empirikus vállalkozásra korábban még nem került sor. Meggyőződésem, hogy ismertetésem számos tanulsággal szolgálhat a későbbi kutatások számára.

VI.1.2. „WiW-users” adatfelvétel 2004 - 2005 – Módszertani leírás

A kommunikációs átjárás vizsgálata kvantitatív elemzésre épül. A „*WiW-users*” adatbázis a WiW „nyilvános” fórumain – a 2004. szeptember 1. és 2004. december 15. közti adatgyűjtési periódusban – hozzászóló felhasználók adatait tartalmazza. Az adatbázist jelen disszertáció keretében, a Budapesti Corvinus Egyetem pályázati

támogatásával⁹², a WiW tulajdonosainak és munkatársainak valamint Kmetty Zoltán közreműködésével hoztam létre. S hogy az alapítók belém vetett bizalma csorbát ne szenvedjen, még 2004-ben hozzám intézett kérésüknek megfelelően (a dolgozat azon a pontján, ahol az adatgyűjtés „*érdemben először szóba kerül*”) közlésre bocsátom a WiW-es adatok kezelésére vonatkozó nyilatkozatomat.

7. ábra: Adatvédelmi nyilatkozat



A változókat a WiW szerveren tárolt szocio-demográfiai, WiW-es tagságra és fórumozásra vonatkozó adatok alapján alakítottam ki (N=757). A munka menete a következő volt.

1. A WiW informatikusai számára elkészítettem a szükséges adatok WiW szerverről való lekérdezésének menetét, pontosítottam a kívánt információkra vonatkozó specifikációkat.

2. Az informatikusok (access formátumban) a *kétkulcsú titkosítás* módszere szerint, több lépésben válogatták le a kért adatokat. (1) Először minden egyes WiW-tag adatlapja kapott egy új „*felhasználói azonosítót*” (ID). (2) A felhasználói azonosítóhoz – az általam megadott specifikációk szerint – hozzárendelték *az adatlapok demográfiai jellemzőkre vonatkozó adatait*. A szerverről lekérdezett adatok ebben a lépésben: (a) *nem* (nő - férfi), (b) *iskolai végzettségre utaló* („iskolák”) *információk* jelenléte (tartalmaz-e közlést, igen vagy nem), (c) a *közölt iskolák típusa* (általános iskola, középiskola, egyetem/ főiskola), valamint (d) (szöveges változóként) *a lakóhelyre (tartózkodási helyre) utaló bejegyzés* tartalma. (3) Ezt követően az informatikusok leválogatták *a WiW „nyilvános” fórumain* – a mintavételi időszakban – megjelent összes üzenetet, amelyek kaptak egy „*üzenet azonosítót*” (POST). Majd pedig (4) a WiW tagok felhasználói azonosítói alapján hozzárendelték, hogy melyik üzenet (POST) melyik felhasználóhoz

⁹² Az adatbázis *nem jöhetett volna létre* a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolája 2004. évi doktoranduszok kutatásának támogatására kiírt pályázaton elnyert pénzbeli segítség nélkül.

(ID) tartozik. (5) A felhasználói azonosítókhoz hozzárendeltek két további változót: (a) a WiW tag elhelyezett-e a WiW „nyilvános” fórumain üzenetet a vizsgálat idején, a másik pedig (b) a regisztráció időpontja.

3. Az átadott access fájlok alapján létrehoztam a „*WiW-users*” SPSS adatbázist, a későbbi elemzéshez szükséges változókkal (operacionális leírásuk a VI.3. fejezetben található).

VI.1.3. „WiW-messages” adatfelvétel 2004 - 2005 – Módszertani leírás

A *WiW-messages* adatbázis a WiW nyilvános tematikus fórumain (az adatgyűjtési időszakban) elhelyezett összes üzenet terep-specifikus jellemzőit (melyik fórumon, milyen időpontban lett elhelyezve) és az üzenetek tartalomelemzése nyomán kialakított értékvizsgálat változóit tartalmazó adatbázis (N=16.580). Az adatbázist a disszertáció keretében, Füstös László szakmai iránymutatása mellett, a WiW tulajdonosai és munkatársai valamint Kmetty Zoltán közreműködésével alakítottam ki. A munka menete a következő volt.

1. A WiW informatikusai számára elkészítettem a szükséges adatok WiW szerverről való lekérdezésének menetét, pontosítottam a kívánt információkra vonatkozó *specifikációkat*.

2. Az informatikusok *fórumonként* leválogatták az összes – mintavételi időszakban – közölt üzenetet, hozzájuk rendelve a már említett *üzenet azonosítót*, az üzenet *forráshelyét* (fórum neve) valamint az üzenet *pontos keltezését* (hónap, nap, óra, perc).

3. A végleges *WiW-messages* SPSS adatbázist kialakítása a következőképpen zajlott.

Az *értékvizsgálathoz szükséges változókat* a fórumhozzászólások tartalom elemzésével hoztam létre (részletes leírás a következő alfejezetben). Céloom a szerveren tárolt üzenetek értéktartalmainak azonosítása volt. Eredményeként minden egyes üzenet értéktartalmára vonatkozóan rendelkezésre álltak a Schwartz értékteszt 21 változójának dichotóm megfelelői.

VI.1.4. EUTE 2006-os hazai adatfelvétel – Módszertani leírás

Az European Social Survey (ESS), magyar nevén az Európai Társadalomtudományi Elemzések (EUTE) a European Social Foundation (ESF) szervezésében, az Európai Bizottság K+F támogatásával, 2001-ben indult nemzetközi projekt. Célja az európai társadalmak szociológiai és politikatudományi monitoring kutatása. A projekt keretében eddig három hazai adatfelvételre került sor, 2002-ben, 2004-ben és 2006-ban. Az EUTE projekt hazai kutatási partnere az MTA Szociológiai Kutatóintézet Társadalomtudományi Elemzések Akadémiai Módszertani Műhelye (TEAMM), melynek vezetője Füstös László. A 2006 decemberében lebonyolított adatfelvételt a TEAMM a Magyar Gallup Intézettel együttműködve végezte, a magyar népesség területileg reprezentatív mintáján. Az adatok nem, kor, iskolai végzettség és lakóhely településtípusa szerint súlyozottak. A minta esetszáma: 1518 fő. A kérdőív Értéktrend blokkja tartalmazta Schwartz értékesztjét.

VI.1.5. EUTE 2006-os hazai adatfelvételéhez kapcsolódó önkitöltő kérdőíves adatfelvétel – Módszertani leírás

Kutatásomban az EUTE harmadik projektjéhez kapcsolódó 2006-os hazai adatfelvétel során az internetezők (N=398) körében felvett önkitöltő kérdőív adateredményeit veszem alapul. Az önkitöltő kérdőívet Füstös László szakmai iránymutatása mellett alakítottam ki; kérdései az internet-használati módjait, a közösségi oldalakon való részvételt, az iWiW-en való aktivitások különböző típusait méri⁹³ (a jelen kutatásban felhasznált itemsor a 3. Mellékletben található).

⁹³ A kérdőív annyiban egyedülálló, hogy hasonló mintán, nagymintás reprezentatív vizsgálatához kapcsolódó vizsgálat, tudomásom szerint, korábban e tárgykörben nem született.

15. táblázat: Összefoglaló az értekezés empirikus vizsgálati céljairól, a kutatási kérdésekről, és a hipotézisek megválaszolására alkalmazott empirikus forrásokról

A vizsgálat célja	Kutatási kérdés	Kutatási kérdéshez kapcsolódó hipotézis	Felhasznált adatbázis
Hálózati báziskommunikáció társadalmi távolságokat csökkentő hatása, kommunikációs átjárás leíró és magyarázó elemzése	I. Érvényesül-e a kommunikációs átjárás a társadalmi csoportok között? (Társadalmi távolságok, I. kérdéskör)	I. (Csoportok közti átjárás).	WiW-users 2004 WiW- messages 2004
	II. Milyen főbb sajátosságai vannak a kommunikációs átjárásnak? (Társadalmi távolságok, II. kérdéskör)	II. (Téma-specifikus részvétel)	WiW – messages 2004
		III. (Később jövőök térnyerése)	
Hálózati értékközvetítés leíró és magyarázó elemzése	III. Zajlik-e értékközvetítés, és ha igen, milyen mértékű? (Értékközvetítés, I. kérdéskör)	IV.1. (Értékközvetítés a fórumozók szintjén) IV.2. (Értékközvetítés az üzenetek szintjén)	WiW – users 2004 WiW – messages 2004
	IV. Milyen sajátosságai vannak az értékközvetítésnek? (Értékközvetítés, II. kérdéskör)	V. (Sajátos értékek a fórumok világában)	WiW – messages 2004 EUTE 2006
		VI. (Téma-specifikus értékközvetítés)	WiW – messages 2004
	Van-e kapcsolat az értékmegjelenítés gyakorisága, tartalma és a szociodemográfiai háttér között?		WiW – users 2004
Az egyéni értékmegjelenítés háttértényezőinek azonosítása	Különböznek-e a tőzstagok és a hálózathoz később csatlakozók által megjelenített értékek?		WiW – messages 2004

VI.2. A kvalitatív adatgyűjtésről és adatelemzésről

Ez esetben indokolt kitérnem az alkalmazott kvalitatív vizsgálatban érvényesített elemzési döntéseimre, hiszen a pilotvizsgálat e szakaszában egyedi, a vizsgált jelenségkörhöz illeszkedő új megoldásokat alkalmaztam. Mason (Mason [2005] 180. pp.) is arra int, hogy a módszert minden esetben „{...} meg kell magyarázni ezt a logikát – helyenként mélyebben, mint máshol – semmint csak egyszerűen prezentálni az értelmezést.”.

Összhangban az értékközvetítés meghatározásánál (lásd IV.4.1.) írtakkal, az értékvizsgálat episztemológiai kiindulópontját a „konstruktivizmussal kompatibilis” (Feketéné [1998] 373. pp.) kommunikatív paradigma képezi. Ennek megfelelően az értékközvetítést a fórumozók írásos párbeszédének megfigyelésén keresztül szeretném leírni és magyarázni. Mason rámutat, hogy a *leíró magyarázat* kategóriája – legalábbis kvalitatív kutatói szemmel – „meglehetősen semmitmondó kifejezés” (Mason [2005] 165. pp.), ezért pontosításra szorul. Különösen arra nézve, hogy vajon azok az adatok, melyeket (kvalitatív módszerrel) generáltunk⁹⁴, relevánsak-e.

Jelen esetben, a hálózati értékközvetítést vizsgálva, a megfigyelés *egyetlen* releváns módjának az üzenetek tartalomelemzését tekintem. Megidézem Boltanski gondolatát, aki a következőt írja a *Le Monde* című napilapnak küldött olvasói leveleket elemző kutatásának bevezetőjében: „Ezt a levélkorpuszt éppen az teszi érdekessé, hogy [...] a gyakorlatból származik (nem pedig egy szociológus kreálta demonstrálás céljából) és [elemei] itt és most együtt adottak” (Boltanski [1987] 14. pp.)

A kvalitatív kutatások *bevett* gyakorlatában az empirikus elemzés célja, hogy az adatokat kódolás segítségével mintegy „rekonstruálja”, illetve úgy keressen közöttük tartalmi-logikai kapcsolatot, hogy végül azok „jelentésteli,” komprehenzív egységgé álljanak össze (Montgomery - Crittenden [1997], Weston et. al [2001]). A kódolás során a kutatók célja a kódok (kategóriák vagy változók) közötti kapcsolatok, az alá-fölérendeltségi viszonyok feltárása.

⁹⁴ Mason hivatkozott munkájában az adatgyűjtési módszer helyett az adatgeneralizálás kifejezést használja, abból a megfontolásból, hogy szerinte a kvalitatív kutató nem független megfigyelése tárgyától, hiszen ő maga is részt vesz annak megalkotásában. Ebből a nézőpontból nem léteznek kész adatok, melyeket csak fel kellene lelteni és összegyűjteni. A kvalitatív elemzés során a kutatónak kell dönteni arról, hogy hogyan lehet a legjobban adatot előállítani azon források segítségével, amiket kiválasztott.

Az általam alkalmazott elemzési eljárásban az emberi értékek készlete, azaz az érték kategóriák eleve adottak. A European Social Survey (ESS) vizsgálatok Schwartz motivációs értéktípusainak mérésére PVR (Portrait Values Questionnaire) skálát alkalmaznak, az egyéni értékekkel való rendelkezés azonosítására 21 kérdésből álló itemsor szolgál. A szöveg – jelen esetben a fórumhozzászólások – elemzése, jelen esetben arra irányul, hogy *minden egyes fórumhozzászólás esetén meghatározzuk a Schwartz teszt megfelelő értékeit, ezért minden egyes hozzászólást a 21 érték kategória egységeként kódolunk.*

A rendelkezésre álló szövegnek eltérő szintjei, rétegei elemezhetők a különböző módszerekkel. Munkám episztemológiai kiindulópontja szerint és egyetértve mindazokkal, akik Masonhoz hasonlóan úgy gondolják, hogy „*a szociális világ minden esetben már interpretált*” (Mason [2005] 132. pp.), az *interpretatív olvasatot* tekintem a kódolás kiindulópontjának. Az interpretatív olvasat feldolgozása során a kódoló bevonódik az adatok konstruálásába, ő maga állapítja meg, hogy mit jelentenek, illetve mit reprezentálnak a szövegek. Ez az értelmező módszer számol a szövegek *rejtett, látens* üzeneteivel is (Antal Z. [1976]). A változó értékek megállapítása, lévén, hogy a vizsgálat eleve meglévő érték kategóriák fellelését célozza, *kondenzáció* útján történik: azaz az üzeneteket, az adott kategória kódjai alá helyezve „besűrítjük”, lerövidítjük (Burton [2000]). Az adatgenerálás során alkalmazott kvalitatív módszer fő gyengesége, hogy a kódoló kivédhetetlen szubjektivitása csökkenti a megbízhatóságot. *E gyengeség csökkentésére és a jelen vizsgálat megbízhatóságának tesztelésére minden lehetséges eszközt igyekeztem megragadni az alábbiak szerint.*

Különösen ügyeltem a kódutasítás⁹⁵ kialakítására: „élesben” való alkalmazása előtt teszteltem alkalmasságát (próba-kódolással, véletlenszerűen kiválasztott 400 üzeneten), kiküszöbölve az esetleges hibák „tipikus” forrásait. A tapasztalatokat beépítettem a végleges verzióba, de abban is szerepeltettem azt a kódolási utasítást, miszerint a legkisebb bizonytalanság esetén is tekintsenek el a kódolók az érték változók meghatározásától (Az érték változók kialakítását és a kódutasítást lásd a következő alfejezetben). A kódolást három kódoló végezte, Palkó Zsuzsanna, Mrázik György és Velkey György⁹⁶.

A kódolás megbízhatóságát a kutatás során külön vizsgálatban ellenőriztem. Először az érték kategóriák kódolásában mutatózó kódolási *diszkrepanciákat*

⁹⁵ Ismertetését lásd az operacionalizálást ismertető VI.3. fejezetben.

⁹⁶ A kódolók a vizsgálat idején módszertani tanulmányaikban előrehaladott, oktatói munkámban akkor (már) egyáltalán nem érintett, utolsó éves szociológushallgatók voltak.

vizsgáltam. Az értékváltozók kódolása során a három kódoló összesen 348.210 esetben kódolt. *Az esetek 96,2%-ban a kódolás egyező volt.*

16. táblázat: A kódolók közötti diszkrepanciák a kódolt értékváltozók száma szerint (N=348.210)

Mindhárom kódoló egyezik	96,2%
1. és 2. kódoló egyezik (3. kódoló eltér)	1,6%
2. és 3. kódoló egyezik (1. kódoló eltér)	1,3 %
1. és 3. kódoló egyezik (2. kódoló eltér)	1,0%

A következő lépésben azt elemeztem, hogy az egyes kódolók az üzenetek hány százalékában tértek el a másik két kódoló (egyező) eredményétől. *Az egyéni eltérések nagyságrendje hasonló volt (1. kódoló 1,5%; 2. kódoló 1,3%; 3. kódoló 1,0%).*

A kódolás során tapasztalt eltéréseket fórumonként is vizsgáltam (szem előtt tartva a hipotézisekben szereplő „téma-hatás” kódolókat is befolyásoló szerepét). Ebben a szakaszban felderítettem a kódolók fórumok iránti érdeklődésének fokát, majd megnéztem, hogy *fórumonként hány olyan üzenet található, amelyben a kódolók a 21 érték valamelyikét a többiekétől eltérően kódolták.* Az eredmény nagyon érdekesnek bizonyult, arra utalva, hogy *az eltérések a kódoló téma iránti érdeklődésének és érintettségének szélsőséges értékeinél voltak jellemzőek.*

A megbízhatóság vizsgálatának utolsó lépésében arra kerestem a választ, hogy vajon az üzenetek hossza mennyiben befolyásolja a kódolók munkájának eredményességét.

Ennek a kérdésnek korántsem azért van jelentősége, mert a fórumhozzászólások figyelmes olvasó számára oly’ fárasztóan hosszúak volnának. Az SPSS programot nem hasonló alkalmazásra szánták, ezért az üzenetek teljes terjedelme hosszabb szöveg esetén nem jelent meg, azt a kódolók többnyire „görgetéssel”, tehát csak egyes részleteiben tudták azt áttekinteni.

Az eltérések és a szavak száma közötti lineáris kapcsolatot – ahogy az alábbi statisztika is mutatja – az egyes kódolók szerinti megoszlások is igazolták: a kódolók között tapasztalható eltérések kis eltérései az előbbi kitérőben utalt technikai probléma hatására utalnak.

17. táblázat: Szavak száma és a kódolási diszkrepancia közötti korreláció (Spermann)

statisztika	3. kod_elter_count	1. kod_elter_count	2. kod_elter_count
Correlation Coefficient	0.318	0.255	0.267
Sig. (2-tailed)	0.000	0.000	0.000

A értékvizsgálat megbízhatóságának növelése érdekében csakis azokat az eseteket vettem figyelembe az adatbázis kialakításánál, amelyek értékváltozóinak kódja mindhárom kódoló szerint egyező volt.

Zárásként álljon itt néhány, az adatelemzés nem szándékolt – a kódolók személyét érintő – következményeivel kapcsolatos információ. Ezek nemcsak tanulságosak, de talán továbbgondolásra is késztetők a tekintetben, hogy hasonló vállalkozás esetén érdemes ezt a szempontot (akár előzetesen) is mérlegelni. Bár jómagam eredetileg nem számoltan ezekkel a hatásokkal, maximális elégedettséggel tölt el, hogy jelen kutatás során (éppen) ezekre a következményekre vezettek.

A kódolási munkaszakasz végeztével, az egyes munkabeszámolók közös megvitatásánál arra kértem kódolóimat, hogy mondják el az elvégzett feladatokhoz fűződő személyes élményeiket. Egyikük arról számolt be, hogy korábbi szabadidős szokásait teljesen átformálták a „bor” fórumon olvasottak. Arra sarkallták, hogy képezze magát e téren, beépítve ismereteit a hétköznapijaiba is. Másikuk, a „baba-mama” fórumon közzétett tapasztalatok hatására felülbírálta a családalapítás optimális időpontjára vonatkozó korábbi nézeteit, s ennek fényében módosította rövid távú személyes terveit. A harmadik kódolóban, aki korábban egyáltalán nem volt mozirajongó, az „ülök a moziban” topikban közzétett élmények alapján komoly érdeklődés ébredt a („jó”) filmek iránt.

VI.3. A fogalmak operacionalizálása

18. táblázat: A kutatási kérdések megválaszolásában alkalmazott fogalmak és változók meghatározása

<i>Társadalmi távolságok vizsgálata</i>	
Fogalom/változó	Meghatározás és megjegyzések
Nem	A nem meghatározása az adatlapon megadott keresztnév alapján történt. A „gender” változó értékei: 1 – nő; 2 – férfi
Kor	A fórumozó kora. A „kor” változó arányskála, értékeinek meghatározása az adatlapon megadott születési év alapján történt.
Korcsoport	A fórumozó korcsoportja. A „korcsoport3” változó értékeinek meghatározása a vizsgált populáció kor megoszlása alapján történt ⁹⁷ . Értékei: 1 – 24 évesnél fiatalabb; 2 – 25-29 éves; 3 – a 30 éves vagy idősebb.
„Iskolai végzettség”⁹⁸ (Jelenlegi vagy legutolsó iskola képzési szintje)	Nem a „legmagasabb iskolai végzettség” változónak felel meg. Értékei azt mutatják, hogy az adott iskola, ahová az adott személy utoljára járt vagy jelenleg is jár, milyen végzettségi kategóriának felel meg. A változó kategóriák meghatározásának alapja az adatlap iskolák rovatában az egyes iskolai szintekhez rendelt rubrikák kitöltése. Ellenőriztem a kitöltés alapján nyert adatokat – ahol szükség volt rá – a kor segítségével korrigáltam ⁹⁹ . Az iskolai végzettséget három változó méri: „iskvégz_first_1”, értékei: 1 – alapfokú; 2 – középfokú; 3 felsőfokú 4 – nem tudtuk megállapítani „isk2”, értékei 1 – alap és középfokú; 2 – felsőfokú

⁹⁷ A „kor” változó rendkívül ferde eloszlást mutatott.

⁹⁸ A legmagasabb iskolai végzettséget többen is zárójel nélkül használják a jelen változóhoz hasonló, az iskolai végzettséget *csak közelítő* változók alkalmazása esetén. A probléma különösen akkor jelentős, ha a népesség 18 évnél fiatalabb korosztálya is szerepel a mintában. Ez a csoport az adatfelvétel pillanatában is iskolába jár, s nagy valószínűséggel a jelenleginél (alapfokú végzettség) magasabb végzettséget szerez. Jó példa a WIP, melynek adatfelvételei során a „legfeljebb általános iskolát végeztek” csoportjába sorolták mindazokat, akik a válaszolás idején középiskolába járnak. És mint arra a jelentés 4-ik lábjegyzete is utal, ha az elemzésben eltekintenek a 18 éven aluliaktól, akkor az „iskolai végzettség” kategóriái szerinti megoszlásoktól átlagosan 10-15 %-ban eltérő eredmények állnak elő (Fábián. et al 2007 23. pp.). Sok esetben a különbségek egészen eltérő interpretációt vonnak maguk után, hiszen például nem mindegy, hogy számítógép használók között 36 % (beleértve a jelenleg középiskolásokat) vagy 23% az alapfokú iskolát végeztek aránya.

A probléma jelen kezelése (a jelenlegi iskola végzettségének „megelőlegezése” korántsem jelenti a probléma kiküszöbölését, hiszen, különösen a huszonévesek körében, attól, hogy valaki jelenleg nem jár képzési intézménybe, ezt később még megteheti. Arról nem is beszélve, hogy jelen esetben még az is előfordulhat, hogy a WiW-tag elmulasztotta „frissíteni” adatait.

⁹⁹ A valószínűleg magasabb iskolai végzettségre utaló – nem feltétlenül szándékos – torzítás (például egyetlen helyen jelölt középiskola vagy középiskola helyen jelölt általános iskola) korrekciója a következőképpen történt: ha a WiW-tag 18 éves vagy az alatti, akkor az iskolai végzettsége (maximum) középfokú lett, ha 14 év alatti, akkor a (maximum) alapfokú.

	„iskév” az elvégzett iskolai évek száma, melyet a jelölt iskolák tanítási gyakorlata és a korral való korrekció után határoztam meg. A kétértékű változó bevezetését az alapfokú kategóriába eső esetek kis száma (esetek 6%-a) indokolta.
„Településtípus”	Az adatlapon feltüntetett tartózkodási hely alapján a lakóhely településtípusa. A „ <i>teltip</i> ” változó értékei 1 – Budapest; 2 – vidék. A TSTART adatbázis segítségével 3 változót hozzáfűztem ¹⁰⁰ az adatlapon feltüntetett település változó mellé. (<i>telazon</i> : 5 jegyű KSH azonosító; <i>teltip</i> : településtípus, a település jogállása; <i>megye</i> : melyik megyében van a település). A településtípus-jogállás szerint hatalmas volt a Budapest dominancia (és túl alacsony volt az esetszám a további kategóriákon belül), így a többi településtípust összevontam.
WiW-es tagság hossza	A regisztráció időpontja óta eltelt hónapok száma, mérése folytonos változóval, „ <i>us month first 1</i> ”.
WiW-es tagság státusza	Státusz tekintetében a „törzstagság”-hoz való tartozás a mérvadó. Így a vonatkozó változó azt mutatja, hogy a fórumozó a WiW „hőskorában”, 2002-ben (hőskorról lásd a III.2.1.1.) vagy később csatlakozott a szolgáltatáshoz. A „ <i>csatlakozas</i> ” változó dichotóm, értékei: 1 – törzs tag; 2 – későbbi csatlakozó.
Értékközzvetítés vizsgálata	
Fogalom/változó	Meghatározás és megjegyzések
Az üzenetek érték tartalma	Az értékek interpretatív meghatározásánál nem alkalmazhatjuk Schwartz eredeti, hatfokú skáláját, mely a „teljesen hasonlít rám” és az „egyáltalán nem hasonlít rám” szélső értékei között mér. Annak megítélése, hogy a megjelenített értékek milyen erősségűek, nagyban csökkentette volna a kondenzációs eljárás megbízhatóságát. A kódolási segédlet (szó szerint) az alábbi útmutatást tartalmazta. Olvasd el figyelmesen az üzenet teljes szövegét! 2. Változónként haladva dönts el, hogy hasonlítanak-e a változó meghatározásában leírtak az üzenetekben leírtaknak? Három válasz adható, az alábbiak szerint: 1. <i>Igen hasonlítanak</i>. Ez a válasz akkor adandó, ha az olvasott szöveg tartalma akár részleteiben, akár egészében megfelel az adott változó leírásának, és még részleteiben sincs az üzenetben az adott változó leírásának

¹⁰⁰ Az összefűzés során felvetődött két probléma, mely adatvesztéshez vezetett (1) „rossz” volt a település KSH azonosítója, ennek oka, hogy a Users adatbázisban a településnevek maximum 9 hosszúak lehetnek, s ha két település az első 9 karakterében megegyezett, akkor nem volt eldönthető, hogy a jelölt településhez melyik kategóriát kell hozzáfűzni; (2) külföldi település jelölése volt az adatlapon.

	ellentmondó tartalom. Ez esetben az adott változó kódja: 1 2. <i>Nem, nem hasonlítanak.</i> Ez a válasz akkor adandó, ha az üzenet egyetlen részletében sem felel meg az adott változó leírásának. Ez esetben az adott változó kódja: 2 3. <i>Nem tudom eldönteni,</i> hogy megfelel- e vagy sem a változó leírása az üzenet szövegének. Ez esetben az adott változó kódja: 7 A kódolást követően külön változóban (codeprob) jelezni kell: mi a gond oka!
Átlagos fórumozó	Az <i>átlagosság</i> itt a fórumozó (adatfelvételi időszakban mutatott) „közlékenységére”, vonatkozik. A megfelelő változó – „<i>átlagos fórumozó</i>” azt mutatja, hogy az egy főre eső fórumhozzászólások száma 20 és 200 közé esik-e. Értékei: 1 – igen; 0 – nem. Az <i>átlagosság</i> kritériumát az egy főre eső fórumhozzászólások megoszlása alapján határoztam meg. A <i>minimum érték</i> meghatározásakor azt a számot kerestem, amelynél már feltehetjük, hogy a WiW tag, <i>legalább néhány alkalommal érdemben</i> is bekapcsolódott az írásos párbeszédbe. Magától értetődő volt például, hogy 1- 2 fórumhozzászólás esetén ez „szóba sem jöhet”, bár a fórumozók 50%-ánál nem volt nagyobb érték. Feltehető, hogy ennek oka <i>nem</i> a fórumozók passzivitása, hanem jóval inkább a WiW-be és a WiW-es fórumok világába való friss belépése. A <i>maximum érték</i> meghatározásakor az átlag és a kumulatív százalékok alapján döntöttem¹⁰¹.
Érték-változók	<i>Előzetes megjegyzések az értékváltozók ismertetése előtt:</i> Az értékváltozók elnevezésében alapvetően a hazai kutatásokban bevett gyakorlat a mérvadó. Ugyanakkor, a próba-kódolás egyik konzekvenciája az volt, hogy a már bevett változó nevek (többségükben) át-értelmezők, túlmutatva Schwartz eredeti – kérdezetteknek feltett – kérdésein. Míg survey során a kérdezettet nem befolyásolja egy változó megnevezése, ez a veszély a kódolás során – a kódolókra nézve – korántsem kiküszöbölhető. Ezért úgy döntöttem, hogy a kódolás során olyan elnevezéseket alkalmazok, melyek a változók eredeti leírásához szigorúan illeszkednek. A korábban bevett elnevezések után (dőlt betűvel) feltüntettem saját, kódutasításomban alkalmazott értékcímkeimet is.
1. alkotó szellem / kreativitás	Fontos számára az, hogy új dolgokat találjon ki, hogy <i>kreatív</i> legyen. Szereti a dolgokat a saját egyéni módján intézni. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
2. anyagi jólét / drága dolgok birtoklása	Fontos számára az, hogy gazdag legyen. Azt akarja, hogy <i>sok pénze és drága dolgai</i> legyenek. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?

¹⁰¹ Itt azzal az átlagértékkel számoltam, melyet nem torzított az a fórumozó, aki egymaga 3157 esetben tett fórumhozzászólást, mialatt az üzenetszám szerint utána következő – a teljes megoszlást tekintve szintén igen szélsőséges aktivitásúnak tekinthető – társai „csak” 900 körüli számokat „produkáltak”...

3. egyenlőség / <i>egyenlőség, egyforma bánásmód</i>	Fontos számára az, hogy minden ember <i>egyforma bánásmódban</i> részesüljön. Azt gondolja, hogy mindenkinek egyenlő lehetőségekkel kellene rendelkeznie az életben. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
4. törekvés / képességek <i>megmutatása</i>	Fontos számára az, hogy <i>megmutassa képességeit</i> . Azt akarja, hogy az emberek nagyra becsüljék azért, amit tesz. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
5. családi biztonság / <i>biztonság</i>	Fontos számára az, hogy <i>biztonságos</i> körülmények között éljen. Igyekszik elkerülni mindent, ami veszélyezteti biztonságát. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
6. előítéletektől mentesség / sokszínűség, <i>meglepetések</i>	Fontos számára az, hogy az ember <i>különbő</i> dolgokat csináljon életében. Szereti a <i>meglepetéseket</i> . Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
7. engedelmesség / <i>normakövetés</i>	Fontos számára a meggyőződés, hogy az embereknek azt kell csinálniuk, amit mások mondanak nekik. Azt gondolja, hogy az embereknek mindig be kell tartaniuk a <i>szabályokat</i> , akkor is, amikor senki sem figyeli őket. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
8. mások tisztelete, tolerancia / mások <i>meghallgatása</i>	Fontos számára az, hogy <i>meghallgassa</i> azokat, akik másmilyenek mint ő, még <i>akkor is, ha nem ért egyet</i> velük, meg akarja érteni őket. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
9. fegyelmezettség / <i>szerénység,</i> <i>visszafofogottság</i>	Fontos számára az, hogy <i>szerény és visszafogott</i> legyen. Megpróbál úgy élni, hogy ne vonja magára mások figyelmét. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
10. jókedély / kényeztetés, <i>jól érezze magát</i>	Fontos számára az, hogy <i>jól érezze magát</i> . Szereti <i>kényeztetni</i> magát. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
11. szabadság / független, <i>saját maga döntson</i>	Fontos számára az, hogy <i>saját maga döntson</i> arról, hogy mit csinál. Szeret szabadnak lenni, és <i>nem függeni</i> másoktól. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
12. segítőkészség / <i>törődés, segítség</i>	Fontos számára az, hogy <i>segítsen</i> a körülötte élő embereknek. <i>Törődik</i> mások jólétével. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
13. az elvégzett munka öröme / sikeresség	Fontos számára az, hogy <i>sikeres</i> legyen. Reméli, hogy az emberek elismerik a teljesítményeit. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
14. a haza biztonsága / <i>erős állam</i>	Fontos számára az, hogy <i>a kormány biztosítsa biztonságát mindenfajta fenyegetéssel szemben</i> . Azt akarja, hogy az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni polgárait. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
15. érdekes, változatos élet / kockázatvállalás	Fontosak számára a kalandok. Szeret <i>kockázatot vállalni</i> . Izgalmas életet akar élni. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
16. udvariasság / kimért, <i>megfelelő viselkedés,</i> <i>minden helyzetben</i>	Fontos számára az, hogy mindig <i>megfelelően viselkedjen</i> . <i>El akarja kerülni</i> , hogy olyat tegyen, <i>ami más ember szemében helytelen</i> . Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
17. társadalmi megbecsülés / mások <i>tiszteletének kiváltása</i>	Fontos számára az, hogy <i>tiszteljék</i> mások. Azt akarja, hogy az emberek azt csinálják, amit mond. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
18. szavahihetőség / a <i>barátok iránti</i> <i>elkötelezettség</i>	Fontos számára az, hogy <i>becsületes</i> legyen <i>barátaival</i> . A hozzá közel álló embereknek akarja szentelni életét. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
19. környezetvédelem / <i>környezetvédelem</i>	Fontos számára a meggyőződés, hogy az embereknek <i>óvniuk kell környezetüket</i> . Fontos számára, hogy vigyázzon a

	környezetése. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
20. hagyománytisztelet / hagyományok követése	Fontosak számára a <i>hagyományok</i> . Megpróbálja követni azokat a szokásokat, melyeket a vallási vagy családi hagyományok hagytak rá. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
21. boldogság / az öröm, élvezetek keresése	Fontos számára, hogy minden lehetőséget megragadjon arra, hogy <i>jól érezze magát</i> . Fontos neki, hogy olyan dolgokat csináljon, amelyek <i>örömet</i> okoznak neki. Hasonlít ez a jellemzés az üzenetközlőre?
értékközvetítő üzenet „van_érték”	Mivel minden <i>hozzászólást a 21 értékkategória egységeként tekintünk</i> (lásd V.2.), abban az esetben tekinthetünk egy fórumhozzászólást értékközvetítőnek, ha az tartalmaz legalább egy emberi értéket. Mérés: üzenetenként az egyes értékeket mérő változók értékeinek (0; 1) összeadásával (count) történt. Az értékközvetítő tulajdonságot mérő „van_érték” változó dichotóm, értékei: 1 – értékközvetítő; 0 – nem értékközvetítő
értékközvetítő fórumozó „van_érték_mean”	A fórumozó üzenetében legalább egy értékváltozó értéke 1, azaz fórumhozzászólása tartalmaz emberi értéket. Az értékközvetítést <i>a fórumozók szintjén mérő</i> „van_érték_mean” változó alapja a „van_érték” változó. A változó előállításának menete: „van_érték” változó aggregálása a felhasználói azonosítók szerint (ID), majd hozzáfűzése a WiW-users adatbázishoz. Itt az átlagos fórumozók alcsoportjában hozzuk létre a „van_érték_mean” változót, mely a „van_érték” változó fórumozók szerinti megoszlását mutatja ¹⁰² .
értékközvetítés gyakorisága „van_érték_mean_1”	Az egy főre eső értékmegjelenítést mérő indikátor. Értékei azt mutatják, hogy az egyes fórumozók üzeneteiben hány esetben vesznek fel az értékváltozók 1-es értéket.
szavak száma az üzenetben „w_number”	Az üzenetek szószámát a „w_number” folytonos változóval mérjük (előállítását lásd az 5. Mellékletben).
üzenethossz „w_number5”	A w_number változó dichotóm megfelelője, értékei: 1 – 5 szónál több; 0 – 5szó vagy kevesebb.
működő fórum	Melyről feltételezhető, hogy – amennyiben új – „beindul”, illetve ha régi, akkor – nem kopott meg néhány hozzászólás után, azaz – „beindult”. Azt, hogy egy fórum valóban működik-e, a hozzászólások száma alapján döntjük el ¹⁰³ . Azokat a fórumokat tekintjük <i>működőknek</i> , amelyek <i>legalább 20 üzenetet</i> tartalmaznak. Mérés: kétértékű változóval (Értékei 1 – működő; 0 – nem működő).
fórum értéktelítettsége	A fórumon az üzenetek hány százalékában jelenik meg egy adott érték; 100 esetből hányszor mutat az adott értékváltozó 1-es értéket.

¹⁰² Az alkalmazott syntax parancsora: DATASET DECLARE s1. AGGREGATE/OUTFILE='s1' /BREAK=user_id /van_ertek_mean_1 = MEAN(van_ertek). DATASET ACTIVATE DataSet2. sort cases by user_id (a) . MATCH FILES /FILE=* /TABLE='s1'/BY user_id. EXECUTE. DATASET ACTIVATE DataSet2. DATASET CLOSE s1. USE ALL. COMPUTE filter_\$=(atlagos_hasznalo = 1). VARIABLE LABEL filter_\$ 'atlagos_hasznalo = 1 (FILTER)'. VALUE LABELS filter_\$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'. FORMAT filter_\$ (f1.0). FILTER BY filter_\$. EXECUTE . FREQUENCIES VARIABLES=van_ertek_mean_1/ORDER= ANALYSIS .

¹⁰³ Lehetőségem lett volna más eljárást is találni, például fórumonként megnézni az üzenetek keltezése közötti távolságot, vagy akár figyelembe venni a résztvevők számát. Mivel azonban a mintavételi időszakban rengeteg új fórum született, az előzőek szerinti mérések semmivel sem tűntek megbízhatóbbnak, ráadásul a számításokat megvalósító eljárások interpretálása is jóval nehezebben lett volna követhető.

egyéni értékmegjelenítés	Az egyes emberi értékek egyéni megjelenítését jelenti. Mérése dichotóm változóval történik, melynek értékei azt mutatják, hogy egy adott érték megjelenik-e a fórumozó üzeneteiben (1-megjelenik, 0-nem jelenik meg).
---------------------------------	---

VII. AZ ELMÉLETET ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Értekezésem célja a társadalmi csoportok közötti átjárás és az értékközvetítés hálózati formájának megragadása és elemzése. A pilotvizsgálatban kitüntetett jelentősége van a vizsgálati terep és a célcsoport jellemzőinek, a jellemzők megállapítása az empirikus munka önálló „munkacsomagját” képviselte, így eredményeim ismertetése e jellemzők bemutatásával indul.

VII.1. A WIW-ES FÓRUMOK VILÁGA AZ ALAPADATOK TÜKRÉBEN

VII.1.1. A fórumok forgalma

A mintavételi időszakban¹⁰⁴ összességében a „nyilvános” és nem nyilvános fórumokon *átlagosan napi 6622 hozzászólás* született a WiW-en; a napi minimum érték 2538, a maximum érték 8852 volt. Ez az üzenethalmaz, összességében 2682 személytől származott. *A „nyilvános” fórumokon elhelyezett üzenetek száma 29.170, míg a nem nyilvános fórumokon 82.521 volt.* A „nyilvános” üzenetforgalmat abból a szempontból vizsgálom, hogy – globális szintem – *hogyan oszlik meg az egyes fórumok között.* Mivel a fórumokat mikronyilvánosságoknak tekintem, itt elsősorban nem az egyes fórumok témája, hanem az üzenetforgalmak *egyedi nagyságrendje* érdekes. Meghatározásom szerint azon fórumok tekinthetők *potenciális* mikronyilvánosságoknak, tehát „működőknek”¹⁰⁵, amelyek *legalább 20 üzenetet* tartalmaznak (és természetesen „nyilvánosak”, azaz bármelyik WiW tag csatlakozhat hozzájuk). Az adagyűjtési időszakban a nem nyilvános fórumok 0,9 százaléka¹⁰⁶, a nyilvános fórumok mindegyike *működőnek* tekinthető.

¹⁰⁴ A 2004. szeptember 1-e és december 15-e közötti, mindösszesen 106 napon (és természetesen, 0-24 óráig).

¹⁰⁵ Ezeket a fórumokat „működőknek” tekintem abból a megfigyelésből kiindulva, hogy azok a fórumok, amelyek létesítésüket követően nem sokkal „elhálnak”, általában nem tartalmaznak többet, mint az alapító első hozzászólását és még egy-két azt követő reagálást. A működő fórumok azonosítására a „működő fórumok” változó szolgál (bővebben lásd az operacionalizálást bemutató, VI.3. alfejezetben).

¹⁰⁶ Ez az adatsor a WiW-messages adatbázis kialakításakor készült. A nem nyilvános üzenetekhez nem kaptam hozzáférést, mint ahogyan a WiW-users adatbázisban sem szerepel egyetlen olyan felhasználó sem, aki ne tartozott volna a „nyilvános” fórumok résztvevőéhez

Az írásos párbeszédek jellemzői (lásd III.2.2.4.) és az értékvizsgálat módszertani megfontolásai (lásd VI.2.) alapján lényeges kérdés, hogy a fórumok üzenetforgalma hogyan alakul az üzenetekben szereplő szavak száma szerint¹⁰⁷. A „nyilvános” fórumokon elhelyezett üzenetek 19,1 százaléka öt szónál kisebb terjedelmű. A próbakódolás tapasztalatai alapján ezeket nem veszem figyelembe, így későbbi vizsgálataim az összes „nyilvános” hozzászólás 80,9 százalékának elemzésén alapulnak¹⁰⁸.

Az előzetes megfigyelések a legtöbb fórumon igen élénknek mutatták a párbeszédeket. A terepkutatás során azonban nem vizsgálhattam, hogy *végző soron* hány személy vesz részt az egyes fórumok életében. Márpedig – mint azt a fórumok üzenetforgalmát ismertető 13. Mellékletben is kifejttem – lett légyen bármekkora egy fórum üzenetforgalma, könnyen előfordulhat, hogy az csak egy szűk kör, maximum néhány tucat elszánt fórumozó „produktuma”. Az alábbi táblázat a „nyilvános” fórumok forgalmának alapstatisztikáit foglalja össze, a résztvevők és hozzászólások számának növekvő sorrendjében.

19. táblázat: A „nyilvános” fórumok forgalma (2004. szeptember 1. – december 15.)

Topik neve	Résztvevők száma	Összes résztvevő %-ban	Hozzászólások száma	Összes hozzászólás %-ban
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,20975	34	0,1
álomfejtő	9	0,47195	49	0,2
Srpski	10	0,52438	63	0,2
Sark Presszó	12	0,62926	39	0,1
motoros	12	0,62926	75	0,3
történelem	15	0,78658	80	0,3
Sziget	16	0,83901	41	0,1
képregény/Comics	16	0,83901	182	0,6
EU-ról	17	0,89145	169	0,6
szociológia	20	1,04877	63	0,2
külföldön élőknek	21	1,10121	66	0,2
harcművészet	24	1,25852	175	0,6

¹⁰⁷ A kérdés megválaszolásához létrehoztam egy változót („w_number”), mely azt mutatja, hogy az üzenet öt szónál kevesebbet vagy öt szót és többet tartalmaz. Az eljárás pontos menetét és az R programnyelv alkalmazott algoritmusát az 5. Melléklet tartalmazza.

¹⁰⁸ Ennek nyomán a *WiW-messages* és *WiW-users* adatbázis változóinak összefűzése segítségével utóbbiból leszelektáltam azokat a fórumozókat, akiknek üzenetei nem voltak legalább öt szóból állóak.

életfilozófiák	26	1,3634	261	0,9
Tolkien	26	1,3634	313	1,1
vallás/spiritualitás	27	1,41584	531	1,8
bor	32	1,67803	596	2
összházipraktikák	35	1,83534	176	0,6
tánc	37	1,94022	121	0,4
divat	39	2,0451	347	1,2
fotó	40	2,09754	180	0,6
szex/pornó	40	2,09754	1218	4,2
síelés	44	2,30729	315	1,1
sport	47	2,4646	421	1,4
művészet	54	2,83167	311	1,1
A kis lelked	54	2,83167	1283	4,4
irodalom	63	3,30362	667	2,3
IT	64	3,35606	1379	4,7
Média	67	3,51337	1796	6,2
bringa	67	3,51337	2736	9,4
zenész	71	3,72313	500	1,7
utazás	74	3,88044	282	1
nyelv	77	4,03776	577	2
kulináris	80	4,19507	1346	4,6
Vers mindenkinek	80	4,19507	3206	11
színház	81	4,24751	429	1,5
buli	85	4,45726	1073	3,7
baba-mama	92	4,82433	1902	6,5
zenék	97	5,08652	1080	3,7
ülők a moziban	104	5,45359	2194	7,5
vicchumor	128	6,71211	2894	9,9
Összesen	1907	100	29170	100

Mint a 19. táblázatból kitűnik, *a fórumok között igen nagy különbségek vannak a résztvevők és a hozzászólások száma szerint*. Bár a résztvevők számának átlaga 48 fő, a fórumok háromnegyede ennél szélesebb körű. *A résztvevőszám növekedése, mint látszik, nem feltétlenül jár együtt az írásos párbeszéd intenzitásának növekedésével*. E tekintetben a 80 fős nagyság tűnik „vízválasztónak”, ettől a határtól jellemzően megugrik a hozzászólások száma (kivéve a „színház” fórumot).

Kommunikációelméleti szempontból tekintve a megoszlást, azokat a fórumokat tekinthetjük figyelemre méltónak, melyek a teljes üzenetforgalmon belül számottevő súlyt képviselnek. Három fórum sorolható ebbe a csoportba, sorrendben: a „Vers mindenkinek”, a „vicchumor” és a „bringa”. Az utóbbi kettő kitüntetett helye minden bizonnyal összefügg a „részvételi motivációkról” írtakkal (lásd III.2.2.4), azaz a fórumok kezdeti, szórakozáshoz, szabadidőhöz való kötődésével. Figyelemre méltó, hogy a szórakozást képviselő – kisebb látogatottságú – fórumok mellett (mint „ülök a moziban”, „Média”, „buli”, melyek üzenetforgalma a teljesnek 7,5, 6,2 és 3,7%-a) vannak nagyobb részvételi topikok között kimondottan a szórakozási tematikától való „elfordulást” képviselő topikok is. Köztük van a leglátogatottabbak közé tartozó fórumok közül a „Vers mindenkinek”, és a „baba-mama” és valamint a „A kis lelked” (ezek üzenetforgalma a teljesnek 11, 7,5 és 4,4 százaléka).

Visszaulva a terepkutatási tapasztalatokra (III.2.2.3.) és legfőképpen (a IV.3.2. alatt kifejtett) elméleti megfontolásaimra, az adatok arról tanúskodnak, hogy 2004 őszén a vizsgált „nyilvános” fórumok mintegy háromnegyede sorolható a keane-i mikronyilvánosságok körébe.

VII.1.2. A fórumozók

Mielőtt bemutatnám a fórumok résztvevői körének összetételét, előrebocsátok egy, a fórumozók *részleges és közvetett azonosíthatóságával* (lásd III.2.2.4.) kapcsolatos adatsort. Azt mutatja, hogy a személyes adatok közlése illetve az adatfeltés hogyan alakul a „nyilvános” fórumok résztvevőinél¹⁰⁹. A „nyilvános” megszólalások közlőinek többsége (70,2%-a) közvetetten azonosítható a hálózat tagjai számára, azaz adatlapjain szerepelteti nevét, korát, iskoláit és tartózkodási, illetve lakóhelye nevét. Ez az arány „a bizalom forrásairól” (lásd III.2.2.4.) írtakat igazolja, különösen annak fényében, hogy a születési év és az iskolai végzettség (iskola neve) megadása nem (volt) feltétele a WiW regisztrációnak.

¹⁰⁹ Ez a kérdés – a jelen kutatás szempontjából – azért kardinális, hiszen az empirikus vizsgálat egyik adatbázisa az adatlapok alapján került kialakításra. Azon felhasználók tehát, akik nem adták meg teljeskörűen személyes adataikat, kívül esnek az elemzésen.

20. táblázat: Szocio-demográfiai adatok a „nyilvános” fórumhozzászólásokhoz tartozó adatlapokon

Teljes körű (név, születési év, iskolák, település)	Fórumhozzászólás száma	Fórumhozzászólás százalékában
igen	20.478	70,2
nem	8.692	29,8
összesen	29.170	100,0

A „nyilvános” fórumok 2004 őszi világában 757 olyan fórumozó volt, aki legfőbb szocio-demográfiai adatait teljességgel rendelkezésre bocsátotta, azaz társai számára biztosította a közvetett és részleges azonosíthatóságot. Ők képviselik vizsgálati célcsoportomat.

Van-e szisztematikus (szocio-demográfiai háttérrel összefüggő) különbség azok között, akik teljes körűen megadják személyes adataikat, illetve akik nem? Netán az adatföltés kapcsolatban áll a „nyilvános” fórumokon mutatott aktivitással is? Erre nézve külön vizsgálatot végeztem¹¹⁰, még a WiW-users adatbázis kialakításának munkafázisában.

Ekkor ugyanis még rendelkezésemre állt minden, „nyilvános” és nem nyilvános helyen fórumozó adatlapja is, melyek közül – e vizsgálaton kívül – csakis a „nyilvános” fórumokon megnyilatkozók adatait vontam a későbbi kutatásba.

Az összes („nyilvános” privát) hálózati fórumozó 67%-a résztvevő a „nyilvános” fórumok valamelyikén. Az adatközlési hajlandóság valamint a fórumozás helye nem, településtípus és kor szerint is különbséget mutat. Az adatföltés-megjelenés típusok és a demográfiai jellemzők között szignifikáns összefüggés tapasztalható¹¹¹, a következők szerint. A férfiak 62%-a, míg a nők 60%-a adatközlő, ugyanakkor az adatközlő férfiak között a nőknél jóval többen vannak olyanok, akik csakis nem nyilvános fórumon aktívak, míg a „nyilvános” fórumokon résztvevő nők körében magasabb az adatközlés aránya. Iskolai végzettség tekintetében az adatközlés elterjedtsége a felsőfokú (éppen) végzők és végzetek között kis mértékben alacsonyabb (76%), mint az alap és középfokú iskolát (éppen) végzők és végzetek között (ahol 82% és 80%). A településtípus mind az adatközlési hajlandóságot, mind pedig a fórumozás helyét erősen befolyásolja. A vidékiek között ugyan összességében magasabb az adatföltés (42%), mint a budapestiekénél (ahol ez az arány 32%), azonban a budapesti „nyilvános” fórumozók

¹¹⁰ Létrehoztam egy változót, mely azt méri, hogy az adatföltés (a fórumozó közli, vagy nem közli személyes adatait) és a megjelenés, azaz a fórumozás helye („nyilvános” fórumon résztvevő vagy sem) szerint mely típusba sorolható a felhasználó. A kategóriák a következők: (1) adatközlő és résztvevő (2) adatközlő és nem résztvevő (3) adatföltő és résztvevő (4) adatföltő és nem résztvevő.

¹¹¹ Részletes adatok az 6. Mellékletben.

körében több az adatfeltő, mint az adatközlő. A kor (évek száma) növekedésével párhuzamosan nő az adatfeltők aránya, a „nyilvános” fórumokon jellemzően a fiatalabbak között találni olyanokat, akik rendelkezésre bocsátották minden adatukat.

Mindezek arra vallanak, hogy a személyes adatok feltése szempontjából a férfiak, a fővárosiak valamint az idősebbek „adatfeltőbbek”, és abban az esetben, ha teljes körűen megadják személyes adataikat, jóval inkább óvakodnak a „nyilvános” fórumokon való részvételtől, mint a nők, a vidékiek és a fiatalabbak. *Az elemzési eredmények konzekvenciája kutatásomra nézve az, hogy vizsgálati célcsoportom (tényleges) összetétele, az adatfeltés okán hiányzó adatok miatt (ha nem is nagyságrendekkel, de mégiscsak) kevesebb férfit, fővárosit és idősebb személyt tartalmaz, mint ahányan a WiW-users adatbázisban szerepelnek.*

Itt indokolt egy pontosító megjegyzést tenni. Bár a „adatfeltés” kifejezést használok, feltehető, hogy a személyes adatok feltüntetésének elmaradása nem tudatos vagy következetes viselkedés eredménye (egyébiránt lehet lustaság, figyelmetlenség, vagy „Ha nem kötelező, akkor minek adjam meg?” típusú hozzáállás következménye is). Más szempontból, azonban, mégiscsak indokolt a szóhasználat: 2004-ben, a WiW-es regisztráció során, még az adatlap kitöltése előtt megjelent a felhasználó számára a felhasználói szerződés. Ez – annak idején – élesen exponálta a WiW személyes adatokat érintő garanciáit és azt a bizalmi környezetet, melyben az identitás felvállalása, az adatok közlése egyben a szolgáltatás bizalmi értékei iránti elkötelezettséget is jelentette.

A célcsoport (adatközlő „nyilvános” fórumozó) demográfiai szempontú összetételét a 21. táblázat foglalja össze¹¹². A célcsoport összetételének *egyenetlensége* nem váratlan, hiszen azt már a célcsoport előzetes lehatárolása (lásd III.2.1.2) valószínűsítette.

¹¹² A fórumozók iskolai végzettség, kor és településtípus változók „eredeti”, finomabb különbségeket mutató változók szerinti megoszlása olyan egyenetlen volt, hogy szükségessé vált egyes kategóriák (alap és középfokú iskolák; megyeszékhelyek, egyéb városok és falu) összevonása. A megoszlásokat mutató kategóriák meghatározása a vizsgálati populáció összesített jellemzői szerint történt (Lásd VI.3.).

21. táblázat A „nyilvános” fórumok résztvevőinek szocio-demográfiai összetétele (N=757)

Jellemzők	Kategóriák	N	Jellemzők %-ban
Nem	nő	358	47,3
	férfi	399	52,7
Iskolai végzettség	alapfok, Középfok	80	10,6
	felsőfok	677	89,4
Kor	25 évnél fiatalabb	200	26,4
	25-29 éves	302	39,9
	30 éves vagy idősebb	255	33,7
Település-típus	Budapest	636	84,0
	vidék	121	16,0

A fórumoknak hálózati helyet adó WiW tagsága Dijk tipológiája szerint (Van Dijk [1999]) az internethez való hozzáférés legmagasabb szintjével rendelkezik és többsége, Rogers terminológiájával kifejezve (Rogers [1995]), vélhetően „újító” vagy „korai adaptáló”. *A célcsoport összetétele a technológiai innovációt adaptáló, internethez hozzáférő csoport megkülönböztető szocio-demográfiai háttértényezőit tükrözi (magasabb iskolázottság, fiatal kor).*

Röviden emlékeztetve a korábbiakra: a WiW szolgáltatás tagsága – szocio-demográfiai összetételét tekintve – egyedül nemi összetételében nem különbözik sem a teljes népességtől, sem pedig az összes internetezők csoportjától. A legélesebb eltérés az előzőekkel összevetve a településtípus (a tagság több mint 60%-a fővárosi) és a kor szerint mutatkozik (a tagság 90%-a 40 évesnél fiatalabb). Iskolai végzettség tekintetében az előzőeknél kisebb, de nem elhanyagolható eltérés a tagság és az összes internetezők között (az előbbiek között feleannyi a középiskolát nem végzettek aránya).

A célcsoport összetétele erősen korlátozza a pilot study általam alkalmazható statisztikai eszköztár körét, amit – mint az a későbbiekből kitűnik – szűkített az üzenetek értéktartalmainak alacsony nagyságrendje is.

VII.2.TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

A hipotézisvizsgálatok első lépése annak megállapítása, hogy igazolható-e és ha igen, akkor *mennyiben* jellemzi a hálózati báziskommunikációt az eltérő szociológiai jellemzőkkel leírható csoportok közötti átjárás.

A I. hipotézis vizsgálata (Kommunikációs átjárás)

I. hipotézisem szerint a „nyilvános” fórumokat a társadalmi csoportok közötti kommunikációs átjárás jellemzi. Mivel a célcsoport („nyilvános” WiW-es fórumozók) tagjai közötti kommunikáció nem egyetlen, hanem több mikronyilvános terepen zajlik, *a társadalmi távolságok az egyes fórumokon*¹¹³ *vizsgálандók.* Az. I.1. operacionalizált hipotézis szerint a fórumok többségére, azaz legalább fele részére igaz, hogy résztvevői körük heterogén összetételű: a hozzászólók szocio-demográfiai jellemzői szerint inkább a sokszínűség, mint az egyneműség jellemzi őket. Az I.2. operacionalizált hipotézis azt a várakozást képviseli, hogy a fórumok többségében egyaránt tapasztalható a résztvevő felek szocio-demográfiai különbözősége és hasonlósága is.

A vizsgálat első lépése a nem (*gender*), a korcsoport (*korcsop3*), az iskolai végzettség (*isk2*) és a településtípus (*teltp*) mérésének (a változók operacionalizálását lásd a VI.3. fejezet) megfelelő dummy változókat létrehozása volt. A heterogenitást a dummy változók bevonásával fórumonként mértem, az aktuális szórást elosztva a maximális elméleti szórással¹¹⁴. *A heterogenitásmérőszám értéke így 0-1 közötti, a 0 a teljes homogenitást, az 1 a teljes heterogenitást jelzi.*

A fórumonkénti megoszlások áttekintése előtt érdemes egy pillantást vetni a heterogenitás mérőszámok globális értékeire, melyek szerint a „nyilvános” WiW-es fórumozók – globálisan legalábbis – minden szempont szerint heterogén összetételűnek tekinthetők (bár a mérőszám értékei között vannak határozott különbségek is).

¹¹³ A hipotézis korábbi levezetésének megfelelően a kommunikációs átjárás mérésekor a *működő* (minimum 20 üzenettel rendelkező) fórumokat veszem figyelembe.

¹¹⁴ Az eljárás részletes ismertetését lásd a 7. Mellékletben.

22. táblázat Szocio-demográfiai heterogenitás - Fórumozók (N=757)

	Heterogenitás mérőszám
nem gender_dummy	1,00
„településtípus” teltip2_dummy	0,73
„iskolai végzettség” isk2_dummy	0,61
legfiatalabb korcsoport 25 év alatti	0,88
közép- korcsoport 25-29 éves-	0,98
legidősebb korcsoport 30 éves vagy idősebb	0,95

Az összes fórumozót átfogó globális kép elsöre igen „egyöntetű” képet fest, minden szempontból nyitottnak mutatja a fórumok világát¹¹⁵. *Nemi illetve korosztály szerinti szelekció a fórumok körében nem, vagy szinte alig érvényesül.* Ez a kép azonban nem adhat alapot a hálózati báziskommunikációs pályákra vonatkoztatható bárminemű végső következtetések levonására: elfedi a csoportok közti átjárás *tényleges* természetét, hiszen az *csakis kommunikációs úton, az egyes fórumokon érvényesülve jöhet létre.* A fórumonkénti heterogenitás-elemzés eredményei alapján dönthetünk arról, hogy reális-e fenntartanunk azt a feltevést, hogy a fórumok kommunikációs helyei esélyt adnak a csoportok közötti átjárásra.

A működő „nyilvános” fórumokon összesen 1907 fórumozó¹¹⁶ vett részt az írásos párbeszédekben. A 23. táblázat a fórumonkénti heterogenitás-vizsgálat eredményeit mutatja, az *inkább homogén* (mint heterogén) összetételre utaló értékeket kiemelve¹¹⁷.

Dummy változókat bevonva, a szocio-demográfiai jellemzők négy válfajában, a már említett *hat szempont* (a nem, a három korcsoport, a település típusa és az iskolai végzettség) alapján vizsgálok a fórumonkénti kommunikációs átjárást.

¹¹⁵ Az adatok értékelésénél természetesen figyelembe kell vennünk, hogy a társadalmi-demográfiai jellemzőket mérő eszközök (kivéve a nem változót) a – lehetséges – különbségekhez képest mérnek és – a célcsoport speciális adottságainak megfelelően – a „szokásosnál” szűkebb terjedelemben.

¹¹⁶ Számunk 757-nél, azaz a korábban jelölt „összes nyilvános fórumozó” számánál azért magasabb, mert egyes személyek több fórumon is aktívak.

¹¹⁷ Az eredményeket prezentáló táblázat (terjedelmi okokból) nem a részletezett adatsort, hanem csak a hipotézisvizsgálathoz szükséges oszlopokat mutatja. A teljes adatsor a 8. Mellékletben található.

23. táblázat Szocio-demográfiai heterogenitás – Fórumonként (N=1907)

FÓRUM	HETEROGENITÁS MÉRŐSZÁM ÉRTÉKE (0= homogenitás 1= maximális heterogenitás)					
	NEM (gender_dummy)	„TELEPÜLÉS TÍPUS” (teltip2_dummy)	„ISKOLAI VÉGZETTSÉG” (isk2_dummy)	KORCSOPORT (korcs_fiat)	KORCSOPORT (korcs_kozep)	KORCSOPORT (korcs_idos)
__fotó__	0,98	0,71	0,44	0,71	1,00	0,97
A kis lelked	0,98	0,78	0,46	0,93	0,96	0,94
álomfejtő	0,63	0,00	0,00	0,63	0,99	0,99
baba-mama	0,79	0,78	0,49	0,45	0,97	0,99
bor	0,97	0,87	0,66	0,73	0,95	1,00
bringa	0,97	0,77	0,61	0,81	0,96	0,99
buli	1,00	0,55	0,51	0,82	0,98	0,97
BUX és külföldi tőzsdék	0,87	0,00	0,00	0,87	0,87	1,00
divat	0,87	0,77	0,53	0,67	0,99	0,99
életfilozófiák	0,97	0,64	0,38	0,84	0,95	0,99
EU-ról	1,00	0,47	0,47	0,85	0,85	1,00
harcművészet	1,00	0,75	0,75	0,75	1,00	0,91
irodalom	0,96	0,70	0,35	0,73	0,98	0,99
IT	1,00	0,78	0,42	0,62	0,99	1,00
Képregény/Comics	0,99	0,48	0,00	0,78	0,93	1,00
Kulináris	0,97	0,71	0,60	0,71	0,99	0,99
külföldön élőknek	1,00	0,70	0,59	0,90	0,99	0,90
Média	0,99	0,68	0,53	0,68	0,93	0,99
motoros	0,94	1,00	0,75	0,87	0,99	0,94
művészet	1,00	0,75	0,38	0,78	0,97	0,99
nyelv	0,97	0,75	0,44	0,77	0,98	0,99
összházipraktikák	0,56	0,64	0,46	0,00	1,00	1,00
Sark Presszó	0,99	0,87	0,55	0,75	0,94	1,00
síelés	1,00	0,77	0,00	0,81	0,98	0,97
sport	0,93	0,75	0,67	0,87	0,89	1,00
Srpski	0,92	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00
szex/pornó	0,94	0,80	0,66	0,84	0,97	0,98
Sziget	1,00	0,78	0,66	0,99	0,66	0,99
színház	0,97	0,69	0,63	0,88	0,98	0,94
szociológia	0,99	0,44	0,44	0,44	0,99	0,98
Tánc	0,74	0,55	0,55	0,94	0,91	0,97
Tolkien	1,00	0,84	0,92	1,00	0,72	0,95
Történelem	0,94	0,88	0,68	0,80	1,00	0,94
utazás	0,91	0,68	0,50	0,71	1,00	0,96
ülök a moziban	1,00	0,70	0,43	0,74	0,99	0,98
vallás/spiritualitás	0,99	0,71	0,38	0,88	0,91	0,99
Vers mindenkinek	0,98	0,80	0,69	0,93	0,88	0,99
vicchumor	0,98	0,79	0,60	0,86	0,98	0,96

zenék	0,97	0,74	0,68	0,86	0,97	0,97
zenész	1,00	0,77	0,51	0,91	0,96	0,95

A heterogenitás értékek a globális képet idézik: *a fórumokon a homogenitás irányába mutató szelekció nem szerint nem tapasztalható*, bár – korántsem meglepő módon – az álomfejtő és a baba-mama topikban¹¹⁸ a heterogenitás értéke a többi fóruménál alacsonyabb.

A fórumok többsége, kor szerint inkább heterogénnek, mintsem homogénnek tekinthető, kivéve négy esetet, köztük a „szociológia” és a „baba-mama” fórumot.

*A településtípus vonatkozásában hat esetben találunk inkább homogén, mint heterogén összetételt, két fórum, az „álomfejtő” és a „Bux és külföldi tőzsdék”, teljes mértékben zárt*¹¹⁹. Iskolai végzettség szerint (a globális képhez hasonlóan) viszonylagos zárttság jelei mutatkoznak (18 esetben a mérőszám inkább homogén, mintsem heterogén összetételt jelez, mialatt öt esetben teljes mértékű homogenitásról beszélhetünk).

Az adateredmények – a célcsoport összetételét figyelembe – azt mutatják, hogy a fórumokon a kisebb különbségek jobban „elsimulnak”, mint a nagyobbak. Összességükben tekintve a fórumokat, azok több mint fele része heterogén összetételűnek tekinthető. Az eredmények megerősítik mind az I.1., mind pedig az I.2. hipotézist: a fórumok esélyt adnak a csoportok közötti átjárásra, a *csoportok közötti kommunikációs átjárás a hálózati báziskommunikációs pályák általánosan jellemző eleme.*

¹¹⁸ Az „álomfejtő” ezotériával, a „baba-mama” fórum gyermekneveléssel kapcsolatos témákat foglal magába.

¹¹⁹ egyik zárt fórum a „BUX és külföldi tőzsdék”, melyben a tőzsdei hírekről, árfolyamokról beszélgetnek, a másik a „Srpski”, melyben túlnyomórészt a hazai szerb közösség tagjai voltak jelen.

VII.3. TÁRSADALMI TÁVOLSÁGOK – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

A II. hipotézis vizsgálata (Téma-hatás)

II. hipotézisem szerint az egyes fórumokon való részvételben szerepe van a tematikának. Az II.1. operacionalizált hipotézis, az összes fórumon belül a részvételi heterogenitás legmagasabb szintjét mind a négy szocio-demográfiai jellemző szerint a „a kis lelked”, „sport”, „utazás”, „vallás/ spiritualitás” topikokon várja. Ez a várakozás (mint azt részletesen is kifejtettem a hipotézisek ismertetésekor) abból a megfontolásból ered, hogy azon témák esetén, melyek iránt az érdeklődést vélhetően nem kimondottan a kor, a nem, az iskolázottság és a lakóhely határozza meg, jóval nagyobb az esélye annak, hogy az előbbi jellemzők összességét tekintve a résztvevők összetétele közelít az összes fórumozó jellemzőihez.

Az adateredmények azt mutatják, hogy abban a körben, ahol a részvételi heterogenitás legmagasabb szintjeit vártam, egyetlen esetben („sport” topik) és egyetlen jellemző (a korcsoport) szerint található maximum érték. Mindezek cáfolják a II.1. hipotézist: *az általános témájú fórumokon – a többi fórumhoz képest – nem tapasztalhatók magasabb heterogenitás értékek.*

24. táblázat: Adatsor a II.1. Hipotézis teszteléséhez (1.)

FÓRUM	HETEROGENITÁS MÉRŐSZÁM ÉRTÉKE (0= homogenitás 1= maximális heterogenitás)					
	NEM (gender_dummy)	„TELEPÜLÉS TÍPUS” (teltip2_dummy)	„ISKOLAI VÉGZETTSÉG” (isk2_dummy)	KORCSOPORT (kores_fiatall)	KORCSOPORT (kores_kozep)	KORCSOPORT (kores_idos)
A kis lelked	0,98	0,78	0,46	0,93	0,96	0,94
sport	0,93	0,75	0,67	0,87	0,89	1,00
utazás	0,91	0,68	0,50	0,71	1,00	0,96
vallás/spiritualitás	0,99	0,71	0,38	0,88	0,91	0,99

Az előzetes várakozástól eltérő eredménynek több magyarázata is lehet. Egyrészt az eltérés jelezheti, hogy az operacionalizálás téves volt a tekintetben, hogy a fórumok között nem sikerült azonosítanom azokat a témákat (topikokat), amelyek ténylegesen általános érdeklődésre számot tartóak. Másrészt mutathatja, hogy hibás volt maga az előfeltevés, amelyre az operacionalizált hipotézis épült: tehát nem az általános témák, hanem az egyes egyéni érdeklődési köröket (kedvteléseket) fedő, szűkebb tematika az,

ami *inkább* „összeterel” (netán az érdeklődési körön kívül minden másban) különböző embereket.

Úgy tűnik a kommunikációelmélet „*tyúk-tojás*” dilemmája¹²⁰ került itt elő, mely problémát a hálózati fórumok világában „meghaladottnak” hittem: az előzetes vizsgálat során ugyanis az látszott, hogy a lehetséges partnerekkel jóval bővebben ellátott a fórumok világa, mint a lehetséges érdeklődési körök szerint (jóllehet éppen akkoriban egyre másra létesültek az újabb és újabb érdeklődési köröknek megfelelő fórumok).

Harmadrészt, a várakozásoktól eltérő eredmény arra is utalhat, hogy az általános témákat képviselő fórumok alapítói és résztvevői törzstagok, azaz ezek a hálózati helyek „belterjesek”, s a belterjességet észlelve a „külsős” résztvevők (ha még érdeklődtek volna is a fórum témája iránt, egy idő múlva) távol maradtak tőlük. Ez a körülmény ellentmondana a hálózati helyek (spaces) nyitottságáról, demokratizmusáról írtaknak. A lehetséges magyarázatok e pontján indokolt visszatekinteni az egyes fórumok részvételi körére vonatkozó elemzés vonatkozó adatsoraira (25. táblázat). Egyedül a „vallás/spiritualitás” fórumon találni az átlagosnál szűkebb részvételi kört, és egyik topik sem tekinthető (a többinél) kirívóan szűk körűnek. Ez az adalék pusztán támpont, ami érdemben nem gyengíti a belterjességre vonatkozó magyarázatot, melyet később az egymással ténylegesen kommunikációs kapcsolatban álló fórumozók közötti távolságok elemzése során, újra mérlegeltem.

25. táblázat Adatsor a II.1. Hipotézis teszteléséhez (2.)

Fórum neve	Hozzászólások száma a fórumon	A hozzászólások az összes fórumhozzászólás %-ban	Résztvevők száma
vallás/spiritualitás	531	1,8	27
sport	421	1,4	47
A kis lelked	1283	4,4	54
utazás	282	1	74

A II.2. operacionalizált hipotézis szerint – az előzetes vizsgálat eredményeire, különösen a kontextuális hatások szerepéről írtakra (lásd III.2.2.5.) építve – azt vártam, hogy a fórumokon *iskolai végzettség és kor tekintetében alacsonyabb heterogenitási értékeket kapunk, mint nem és településtípus szerint.*

¹²⁰ Mi van előbb? A – *közös* – téma, amelyhez meg lehet (kell) találni a – *megfelelő* partner(ek)e)t, avagy a partner(ek), akivel (akikkel) meg lehet (kell) találni a – *megfelelő* – témát?

A globális (összes fórumot magában foglaló) adatsor (26. táblázat 1. oszlop) azt mutatja, hogy *ugyan a nemi heterogenitáshoz képest kétségtelenül kevésbé nyitottak a fórumok az iskolázottság és a korcsoportok szerint, azonban a korcsoportonkénti heterogenitás értékei magasabbak, mint a településtípus szerinti értékek.*

Az „átlagos fórumozók”¹²¹ csoportjára szűkített elemzés eredményei (26. táblázat 2. oszlopa) is hasonlóak, ugyanakkor árnyalják a képet, a globális eredményekkel összevetve kevésbé nyitottnak mutatják a fórumokat. Az iskolai végzettség szerinti érték ez esetben nem jár messze attól a határtól, hogy a báziskommunikációs pályákat e tekintetben inkább homogénnek (mint heterogénnek) tekinthessük. Ami pedig a korral, korosztályi különbségekkel kapcsolatos várakozást illeti, megítélését az átlagos fórumozókra szűkített adatok új megvilágításba helyezik (a mérőszámok közötti eltérés ugyanis a legfiatalabb korcsoportban jelentősen csökken, míg a legidősebb korcsoportban kis mértékben emelkedik).

26. táblázat: Adatsor a II.2. hipotézis teszteléséhez

	HETEROGENITÁS MÉRŐSZÁM ÉRTÉKE		Az értékek közötti eltérés
	Összes fórumozó	Átlagos fórumozók	
Nem gender_dummy	1,00	1,00	-
„Településtípus” teltp2_dummy	0,73	0,68	-5
„Iskolai végzettség” isk2_dummy	0,61	0,55	-6
Legfiatalabb korcsoport korcs_fiatall (25 év alatti)	0,88	0,75	-13
Közép- korcsoport korcs_kozep 25-29 éves-	0,98	0,98	-
Legidősebb korcsoport korcs_idos	0,95	0,99	+4

Az eredményeket összegezve kijelenthető, hogy a II.2. hipotézis nem igazolódott: bár iskolai végzettség szerint mutatkoznak (viszonylag) alacsonyabb heterogenitás értékek, a fórumokon észlelhető társadalmi különbségek másik – bár korántsem jelentős – „vízválasztója” nem a kor, hanem a lakóhely típusa.

Ahogy korábban, a hipotézisek kifejtésénél előrevetítettem, a „téma-specifikus részvétel” kapcsán elemeztem a vélhetően *tényleges kommunikációs kapcsolatban álló fórumozók közötti tényleges társadalmi-demográfiai távolságokat is*¹²².

¹²¹ Az átlagosság a fórumozó „közlékenységére”, a fórumok életében való részvételére vonatkozik. Az átlagosság kritériumát az egy főre eső fórumhozzászólások megoszlása alapján határoztam meg (bővebben lásd a fogalmak operacionalizálást ismertető VI.3. fejezetben).

¹²² Figyelembe véve Hain (Hain [2006b] [2007]) korábban hivatkozott eredményeit (miszerint a WiW történetének „take off” fázisában a fórumozás szinte kizárólag a korai aktívak jellemzője), a

Az elemzés e pontján egy új fájlban kovariancia mátrix készült¹²³, mely – fórumonként – tartalmazza az egymást időben követő fórumozókat, vizsgálandó jellemzőiket¹²⁴. Elkerülendő, hogy a különböző skála távolságok diszkrétanciát okozzanak, a változókat standardizáltam, s csak ezt követően vizsgáltam, hogy az egymást követő fórumozók topikonként mennyire vannak demográfiailag közel, illetve távol egymástól. Mivel a demográfia háttérváltozók egymással korrelálnak, nem euklidészi, hanem Mahalanobis távolságot¹²⁵ használtam a távolság metrika megalkotásába.

A 27. táblázat az elemzésben alkalmazott távolság mértékek szerint mutatja be a fórumokat (a távolság mérték annál nagyobb, demográfiailag és tagságuk szerint minél távolabb lévő emberek követték egymást az írásos párbeszédnek során). Az üzenetváltások tényleges folyamatai szerint *a kommunikációs hídképzésre a rangsorban elől álló fórumok adtak a legnagyobb, s a rangsor végén állók legszűkebb teret*. A rangsor értékelő áttekintése céljából a táblázat tartalmazza a (már korábban ismertetett) fórumforgalmi adatokat is.

27. táblázat: A kommunikációs átjárás fórumonkénti rangsora – az egymást követő fórumozók közötti társadalmi távolságok (N=1907)

Kommunikációs átjárás rangsor	Topik neve	Távolság mérték	Résztevők száma	Összes résztvevő %-ban	Hozzászólások száma	Összes hozzászólás %-ban
1	irodalom	4.098	63	3,30362	667	2,3
2	Tolkien	3.551	26	1,3634	313	1,1
3	Sziget	3.523	16	0,83901	182	0,6
4	Vers mindenkinek	3.440	80	4,19507	3206	11
5	motoros	3.346	12	0,62926	39	0,1
6	A kis lelked lelked	3.242	54	2,83167	311	1,1
7	Média	3.219	67	3,51337	2736	9,4
8	harcművészet	3.175	24	1,25852	175	0,6
9	zenék	3.175	97	5,08652	1080	3,7
10	fotó	3.042	40	2,09754	180	0,6
11	összházipraktikák	3.020	35	1,83534	176	0,6
12	vallás/spiritualitás	2.937	27	1,41584	531	1,8
13	nyelv	2.921	77	4,03776	577	2

kommunikációs átjárás vizsgálatába itt egy további jellemzőt is bevontam, mégpedig a wiwes tagság státusát. E jellemző figyelembe vételét a hipotézisvizsgálatok első eredményi is indokoltá teszik, hiszen előzőleg, az általános témájú fórumok résztvevői körét illetően, már felmerült a törzstagsággal összefüggő belterjesség „gyanúja”.

¹²³ Az alkalmazott eljárást lásd az 9. Mellékletben.

¹²⁴ A változók nevei: „gender” „kor”, „teltip2”, „iskev”, „us_month_first_1”; operacionalizálásukat lásd a VI.3. fejezetben.

¹²⁵ A Mahalanobis távolsággal a megfigyeléseknek a változó osztályok középpontjaitól vett távolságát mérjük. Ez a metrika a tulajdonságok közötti korrelációt is figyelembe veszi. A Mahalanobis távolság számítása: $(D^2 = (x - \mu)' \Sigma^{-1} (x - \mu))$

14	baba-mama	2.909	92	4,82433	1902	6,5
15	művészet	2.888	54	2,83167	1283	4,4
16	életfilozófiák	2.870	26	1,3634	261	0,9
17	vicchumor	2.837	128	6,71211	2894	9,9
18	sport	2.835	47	2,4646	421	1,4
19	ülők a moziban	2.822	104	5,45359	2194	7,5
20	síelés	2.770	44	2,30729	315	1,1
21	IT	2.810	64	3,35606	1379	4,7
22	tánc	2.755	37	1,94022	121	0,4
23	zenész	2.649	71	3,72313	500	1,7
24	szex/pornó	2.644	40	2,09754	1218	4,2
25	történelem	2.643	15	0,78658	80	0,3
26	kulináris	2.582	80	4,19507	1346	4,6
27	külföldön élőknek	2.580	21	1,10121	66	0,2
28	Sark Presszó	2.536	12	0,62926	75	0,3
29	utazás	2.530	74	3,88044	282	1
30	BUX és külföldi tőzsdék	2.508	4	0,20975	34	0,1
31	bor	2.391	32	1,67803	596	2
32	buli	2.270	85	4,45726	1073	3,7
33	bringa	2.207	67	3,51337	1796	6,2
34	EU-ról	2.056	17	0,89145	169	0,6
35	színház	2.044	81	4,24751	429	1,5
36	szociológia	1.918	20	1,04877	63	0,2
37	divat	1.851	39	2,0451	347	1,2
38	képregény/Comics	1.735	16	0,83901	41	0,1
39	Srpski	1.597	10	0,52438	63	0,2
40	álomfejtő	1.068	9	0,47195	49	0,2

Az eredményekből kitűnik, hogy a kommunikációs átjárás nem minden esetben hozható összefüggésbe a fórumok témaival. Az egymáshoz hasonló vagy rokonítható tematikával rendelkező fórumok (mint például a 32-ik helyen lévő „buli” és az itt előkelő, 3-ik helyen lévő „Sziget”) a rangsor legkülönbözőbb posztjain helyezkednek el. Ugyanakkor, ha tekintetbe vesszük az egyes fórumok résztvevői körének nagyságát, óvatosságra int az összkép: nincs összefüggés a fórumokon érvényesülő kommunikációs átjárás és a részvételi kör nagyságrendjei között. Véleményem szerint ez korántsem

meglepő: a hálózati kommunikáció azon jellemzőjéből fakad, mely már a fórumok mikronyilvánosságának szintjét meghatározó (III.2.2.3.) szakaszban is felmerült. Akkor felhívtam a figyelmet arra, hogy a fórumok (keane-féle nyilvánosság szintekhez kapcsolódó) besorolása (mikroszint) bizonytalan: az egyes topikokban (közösen) kialakított témakonstrukciók nem vonatkoztathatók egyértelműen sem fizikai terekhez, sem a témák által érintett részvételi kör nagyságához. *A párbeszéd szintjén tapasztalható társadalmi távolságok fórumonkénti különbségeit vizsgálva azért nem találhatunk egyértelmű „vezérfonalat”, mert azok, ha úgy tetszik a témakonstrukciók egzakt „besorolhatatlanságának” empirikus konzekvenciái.*

A kommunikációs átjárást és hídképzést leginkább és legkevésbé képviselő fórumok közötti különbség magyarázatára az adatok nem adtak lehetőséget. A felvethető magyarázatok mérlegelésekor, elméleti kiindulópontjaim alapján, eltekintek azoktól a fórumoktól ahol a résztvevők (csekély) száma folytán nem beszélhetünk mikronyilvánosságokról. Az előzetes terepmunka benyomásaira és tapasztalataira építve úgy gondolom, hogy a mikronyilvános fórumok körében a csoportok közti átjárás mértékét befolyásolhatja az, hogy egy adott fórum mennyiben ad lehetőséget a *saját- és közös élmények* megosztására. Az átjárást alig mutató, de szélesebb körű fórumok ugyanis többnyire olyan tematikát képviselnek, amelyekhez *inkább a vélemények, mintsem az élmények* megosztása illeszkedik. Ennek a lehetséges magyarázatnak az ellenőrzése további vizsgálatokat igényel. Kapcsolódó kutatási támpontot ad ezekhez Angelusz Róbert és Tardos Róbert (Angelusz-Tardos [1991]) 80-as évek végén végzett vizsgálata, pontosabban a vizsgálat konceptuális alappilléreit képező tudásstílus-tipológia. A szerzők szerint a kulturális-kommunikációs rétegződés egyik alapvető összetevője „*a funkcióik, irányultságuk szerint eltérő tudás-stílusok*” (Angelusz-Tardos ibid. 18. pp.). Három „*stílusrendet*” különböztetnek meg: a *kognitív-instrumentális*, a *kapcsolatteremtő-önprezentációs* és a *szimbolikus-reprezentációs* tudást. Visszaulva az előzetes vizsgálatra, az „új társas szituációkról” írtakra (III.2.2.4.) valamint a hálózati báziskommunikáció sajátosságaira, *a fórumokon zajló párbeszédhez vélhetőleg elsősorban a kapcsolatteremtő-önprezentációs tudás alkalmazása illeszkedik.*

A kapcsolatteremtő-önprezentációs tudás forrásai azok az egyéni készségek és jártasságok (mint például eredetiség, szuggesztivitás), melyek alkalmasak a személyes önkifejezésre és hatáskeltésre. Ezzel szemben a kognitív-instrumentális tudás tárgyias természetű, bizonyos fizikai vagy szellemi kompetenciából ered, míg a társadalmi helyzetet kifejező szimbolikus-reprezentatív tudás-stílus a társadalmi szerepek szabályozásán és a megfelelő viselkedésmódok betartásán nyugszik.

Visszatérve a fórumonkénti átjárás adateredményeire (27. táblázat), az adatok tanúsága szerint *a (tényleges) kommunikációs átjárásnak jobban kedveznek a viszonylag nagyobb látogatottságú topikok.* A kommunikációs átjárásban élen álló topikok között vannak ugyan kis részvételi körűek (mint a „motoros”, a „Sziget” és a „Tolkien”), *a legnagyobb társadalmi távolságok áthidalása azonban a „legnépszerűbb”, mikronyilvánosságot képviselő fórumokra jellemző (mint például „ülök a moziban”, „vicchumor”, „baba-mama”, „zenék”),* míg a kommunikációs átjárásnak legkevésbé kedvező fórumok résztvevői köre többnyire alacsonyabb az átlagosnál (48 fő).

Az, hogy minél több résztvevő van egy fórumon, annál nagyobb az átjárás esélye, első hallásra bizonyára kézenfekvő eredménynek tűnik, pedig igen figyelemre méltó. Azt mutatja ugyanis, *hogy a mikronyilvános hálózati báziskommunikáció párbeszédeiben a résztvevők számának növekedése nem jár együtt a szocio-demográfiai különbségekhez köthető elkülönüléssel, azaz kommunikatív fragmentálódással.*

Visszaulva a II.1. hipotézis tesztelésének eredményére vonatkozó magyarázatokra, *a kommunikációs átjárás fórumonkénti eredményei nem arra vallanak, hogy az „általános” témájú topikoknál a (hálózati törzstagsághoz köthető) belterjesség okozza a vártnál alacsonyabb szintű részvételi heterogenitást.*

A négy általános fórum közül legkisebb résztvevői körű (27 fős) „vallás/spiritualitás” és az átlagos részvételű „A kis lelked” és „sport” fórumokon, a viszonylag élénk (531, 1238 és 421 üzenetet tartalmazó) párbeszéd szintjén – a lehetségesnél jóval – kevésbé körvonalazottak a csoportok közti távolságok (a távolságmérték mindegyiknél a rangsor magasabb értékeit adja). Egyedül a (négy általános fórum közt) legmagasabb részvételi körű (74 fős) „utazás” fórumon más a helyzet, ami abból is adódhat, hogy (még az összes fórum viszonylatában is) igen csekély a hozzászólások száma (282 üzenet), azaz igazi, kiterjedt és érdemi „párbeszéd” nem tapasztalható a kommunikációs terepen.

2004 őszén a WiW-es mikronyilvánosságokat képviselő fórumok többsége helyet adott a csoportok közti kommunikációs átjárásnak. Ez a fejlemény a hálózati báziskommunikációs koncepció (lásd IV.3.) empirikus alátámasztását adja és azt is jelzi, hogy a vizsgált hálózati fórumok (2004 őszén már) nem „csupán” egy meghatározott földrajzi helyhez, életformához illetve szubkultúrához köthető közösség találkozóhelyei: lehetővé teszik az eltérő szocio-kulturális jellemzőkkel bíró csoportok közötti interakciót és párbeszédet, sőt, a mikronyilvánosnak tekinthető fórumok többségében ez a lehetőség valóra is válik.

Eredményeim interpretációjának próbájaként is felfogható az elemzések következő lépése, amikor is azt vizsgálom, hogy vajon az adatgyűjtés időszakában mekkora részt vállalt a párbeszédében a hálózat (eredendően egy kiterjedt, hagyományos közösséghez köthető) törzstagsága és az adatgyűjtési időszakban vajon hogyan változott kommunikációs súlya a „nyilvános” fórumokon.

A III. hipotézis vizsgálata (Később jövők térnyerése)

Mint azt a hipotézisek bemutatásánál kifejtettem, azt feltételezem, hogy a hálózat „nyilvános” fórumain (2004 őszén) egyre gyengébben érvényesül a korai aktív tagsági csoporthoz köthető dominancia. A III. operacionalizált hipotézis ennek nyomán azt várja, hogy a fórumok üzenetforgalmában és (adatgyűjtési időszakra eső) időbeni alakulásában a törzstagsághoz köthető üzenetek aránya csökkenő tendenciát mutat.

Az egy főre eső üzenetek átlagát tekintve nem mutatkozott szignifikáns különbség a törzstagok és későbbi csatlakozók között (28. táblázat). Ha azonban heti bontásban követjük (8. ábra), hogy (az adatgyűjtési időszakban) hány fórumhozzászólást jelenítettek meg a törzstagok, valamint azt is, hogy a fórumhozzászólások hány százaléka származik tőlük, akkor – bár az idősor rendkívül rövid, mégis – azonosítható egy határozott irányú tendencia¹²⁶.

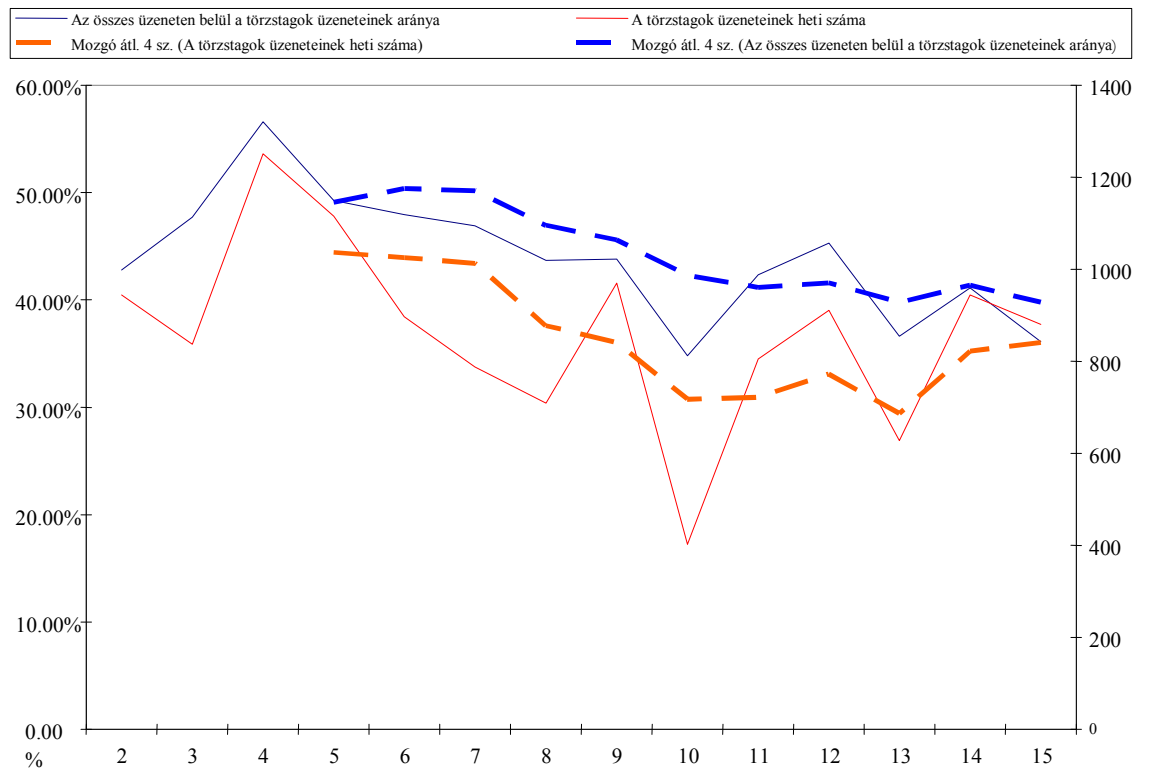
28. táblázat: Egy főre eső üzenetek átlaga – Törzstagság vs. későbbi csatlakozók

WiW tagság státusa	Egy főre eső üzenetek átlaga	N	Std. eltérés
Törzstag	31	414	96,539
Későbbi csatlakozó	22	751	134,029
Összesen	25	1165	122,075

Az adateredmények igazolják a III. hipotézisben megfogalmazott tendenciát, miszerint *a „nyilvános” fórumok üzenetforgalmának „előállításából” egyre nagyobb részt vesznek ki a később jövők. Az adatfelvétel idején tehát a törzstagok relatív hangereje – a teljes üzenetforgalmat tekintve – egyre inkább halkulóban volt.* Ez az eredmény a hálózati báziskommunikáció koncepciójának újabb megerősítését adja.

¹²⁶ A tendenciát a 8. ábra lefelé mutató grafikonjai jelzik. Az adateredményeknek van egy négy heti mozgóátlagos simítása is az ábrán. Így egyszerre követhető a törzstagok üzeneteinek aránya, valamint (az Y tengelyen) a törzstagok üzeneteinek abszolút száma is.

8. ábra: A törzstagság dominanciájának gyengülése



VII.4.ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – I. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

A vizsgálat ebben a szakaszában arra a kérdésre keresem a választ, hogy igazolható-e, hogy a hálózati báziskommunikációs pályákon értékközvetítés zajlik? Az értékközvetítés modelljének sémája szerint *két megfigyelési optikából* közelítem meg az értékközvetítést: az értékek megjelenítését az üzenetközlők, a megnyilatkozások értéktartalommal való rendelkezését az üzenetek megfigyelési egységein elemzem. IV. hipotézisem szerint a hálózati báziskommunikációs pályákon értékközvetítés zajlik, azaz mind a résztvevők (hozzászólók) szintjén, mind pedig a fórumhozzászólások (üzenetek) szintjén kimutatható az értékközvetítés. A hipotézis tesztelésekor az *átlagos fórumozók* (operacionalizálást lásd a VI.3.) mintáját vizsgáltam.

Átlagos fórumozóknak azokat tekintem, akikről feltehető, hogy az írásos párbeszédnek aktív szereplői. Ennek a csoportnak a megkülönböztetését a következők indokolják. Először is feltételezhető, hogy a fórumozók aktivitása (azaz az, hogy milyen gyakran kapcsolódnak be az egyes fórumok életébe) nagyban befolyásolja azt, hogy személyes értékrendjük milyen súllyal jelenik meg. Tehát abban az esetben, ha minden fórumozó minden üzenetét bevonjuk az elemzésbe, akkor az értékvizsgálat valójában az egyéni aktivitások által „besúlyozott” értékek alapján mér. Ennek elkerülésére, ahol egyéb megfontolás mást nem indokol, az értékvizsgálatok során csakis azokat a hozzászólókat veszem figyelembe, akik aktivitásuk tekintetében átlagosnak tekinthetők, illetve csakis azokat az üzeneteket, melyek az átlagos fórumozókhoz köthetők.

A IV. 1. hipotézis vizsgálata (Értékközvetítés a fórumozók szintjén)

A fórumozók értékközvetítő magatartásának vizsgálatakor azt elemeztem, hogy üzeneteik hány százaléka jelenít meg valamely emberi értéket¹²⁷. Az adateredmények értékeléséhez a IV.1.1. IV.2. operacionalizált várakozások adtak alapot. Az előbbi szerint a fórumozók többsége *legalább* minden második, az utóbbi szerint *legalább* minden tizedik üzenetében megjelenít valamely emberi értéket.

A hipotézisek kifejtésénél (lásd V.3) leszögeztem, hogy abban az esetben tekintem *a fórumozók szempontjából* igazoltnak az értékközvetítés létezését, ha és amennyiben a IV.1.2. hipotézist az eredmények alátámasztják. A vizsgált pályán zajló kommunikáció *jellemző* elemének ugyanakkor csakis akkor tekintem az értékközvetítést, ha és amennyiben a IV.1.1. hipotézis is alátámasztást nyer.

Az adateredmények a következők szerint foglalhatók össze: az átlagos fórumozók mintegy 50%-ánál az üzenetek legalább 10%-a értékközvetítő, ugyanakkor csak 2,5%-uk

¹²⁷ A vonatkozó adateredményeket a „*van_érték_mean_1*” változó (operacionalizálását lásd a VI.3. „*Értékközvetítés*” táblázatban) megoszlása adja. A teljes adatsor a 10. Mellékletben található.

esetén áll fenn, hogy legalább minden második üzenetük értékközvetítő. A fórumozók közel 20%-a szemernyi sem tekinthető értékközvetítőnek: üzeneteik között egyetlen egyben sem jelent meg egyetlen egy értéktartalom sem (a 21 lehetséges közül).

Mindezek azt mutatják, hogy *az értékmegjelenítés kétségtelenül jelen van a fórumozók kommunikációs gyakorlatában, azaz az írásos párbeszéd során értékközvetítés (is) zajlik. A fórumozók korántsem jellemezhetők az értékmegjelenítő magatartással.*

A IV. 2. hipotézis vizsgálata (Értékközvetítés a fórumokon közzétett hozzászólások szintjén)

A fórumhozzászólásokra koncentráló elemzés a IV.2.1. és IV.2.2. operacionalizált hipotézist teszteli. Az előbbi szerint a fórumokon elhelyezett üzenetek többsége értékközvetítő, míg az utóbbi várákozás kimondja, hogy az *legalább 10 szavas* üzenetek 10%-a értékközvetítő.

E ponton emlékeztetek a hipotézisek kifejtésénél (V.3.) írtakra. A „megengedőbb” operacionalizált várákozás megalapozásakor hivatkoztam az előzetes vizsgálat megfigyeléseire: a megnyilatkozások változó terjedelmére és a mindenkor érdemi bekapcsolódás szempontjából releváns üzenetszámra vonatkozó megállapításokra (melyek a III.2.2.4. szakaszban, az „Írás vagy beszéd?” című bekezdés alatt találhatók).

A kommunikációs pályák értékközvetítő sajátosságát elsőként a „nem nyilvános” fórumok *teljes* üzenetforgalmát figyelembe véve vizsgáltam¹²⁸. Az eredmények (29. táblázat) azt mutatták, *hogy az értékközvetítő üzenetek aránya a globális üzenetforgalomban igen csekély (alig hét százalék).*

29. táblázat: Értékközvetítő fórumhozzászólások aránya (globális üzenetforgalom)

Üzenet	Gyakoriság	Százalék
nem értékközvetítő	27168	93.1
értékközvetítő	2002	6,9
összesen	29170	100

¹²⁸ A vizsgálat során a „van_érték” változó (operacionalizálását lásd a VI.3. „Értékközvetítés” táblázatban) megoszlását vettem figyelembe.

A következő elemzési lépésben az eseteket leszűkítettem az IV.2.2. operacionalizált hipotézis szerint¹²⁹. Az eredmények (30. táblázat) azt mutatták, hogy a fórumokon elhelyezett üzenetek 17,4 %-a értékközvetítő, azaz legalább egy értéket tartalmaz¹³⁰. A fórumozók szintjén tapasztalt értékközvetítés alapján, természetesen mindez nem meglepő. Azt mutatja, hogy *a hálózati báziskommunikációs pályák értékközvetítők ugyan, bár az üzenetek többségét ez a sajátosság nem jellemzi.*

Visszautalva a világháló emberi értékeket érintő hatásait tárgyaló teóriákra, a hálózati kommunikáció értékközvetítő funkciója ugyan nem kizárható, azonban a báziskommunikációs pályákon korántsem olyan jelentős, hogy annak alapján a párbeszédnek értékrendeket erősítő vagy gyengítő hatása megalapozható volna.

30. táblázat: Értékközvetítő fórumhozzászólások aránya*

Üzenet	Gyakoriság	Százalék	Kumulatív százalék
nem értékközvetítő	3774	82.6	82.6
értékközvetítő	796	17.4	100.0
összesen	4570	100	

*Minimum 10 szavas üzenetek

¹²⁹ Az üzenetben szereplő szavak száma nagyobb, vagy egyenlő tízzel, az üzenetközlő átlagos fórumozó. A vizsgálat céljából új változót hoztam létre, w_number néven (meghatározását lásd az operacionalizálást bemutató fejezetben)

¹³⁰ A 20 értékváltozó közül legalább egynek értéke = 1.

VII.5. ÉRTÉKKÖZVETÍTÉS – II. VIZSGÁLATI KÉRDÉSKÖR

Az értékvizsgálat második stádiuma a hálózati értékközvetítés sajátosságait tárja fel. A „nyilvános” WiW-es fórumokon zajló értékközvetítés vizsgálatának empirikus bázisát 16.582 üzenet¹³¹ képezi. Az egyes emberi értékek globális gyakorisága igen kismértékű, ami – a korábbi adateredmények fényében – nem váratlan. Már a közvetített értékek rangsora (lásd a 11. Mellékletben) is előrevetítette, hogy az értékközvetítésben „szerepet játszó” értékek köre igen szűk, a fórumokon a „segítőkézség”, „jókedély”, „mások tisztelete”, „társadalmi megbecsülés” és „udvariasság” értékei dominálnak.

A V. hipotézis vizsgálata (Sajátos értékrend a hálózati báziskommunikációs pályákon)

A fórumokon megjelenített személyes értékvilág feltárásának első lépése az V. hipotézis operacionalizált felvetéseinek tesztelését célozza. A fórumozók¹³² által megjelenített értékek rangsora (31. táblázat) maga sem tanulság nélkül való és a korábbi kutatások nyomán operacionalizált hipotézisek szempontjából is meglepő. *Az értékrangsor első helyein az átlagos fórumozók között a „segítőkézség”, a „mások tisztelete”, tolerancia”, a „jókedély”, a „társadalmi megbecsülés” és az „udvariasság” értékei állnak. A „jókedély” kitüntetett helye az újraéledő hálózati „népi kultúra” többek által (Grimes [1992] 13.pp., Wellman - Gulia (Wellman- Gulia [2007] 158.pp.) emlegetett humorához és jókedvéhez kapcsolható.*

Az értékmegjelenítésben „favorizált” további értékek (egy kivételével) Schwartz (Schwartz [2003]) univerzalitást és jóindulatot magában foglaló alapértékeihez, pontosabban az „Én-átalakulás” magasabb rendű értékéhez köthetők. Ezen értékek illeszkednek azon jellemzőkhöz is, melyeket Wellman és Gulia fontosnak tart kiemelni a hálózati kapcsolatokról írva: „Gyakran előfordul, hogy egy online csoport nem azért jön létre, hogy támogatást nyújtson, de mégis támogatóvá válik. Akik a netet használják, szociális lények, tehát nem csak információt keresnek, hanem a barátságot, a társas támogatást és a valahová tartozás érzését is.” (Wellman - Gulia ibid. 153.pp.). A „segítőkézség” és „tolerancia” értékeinek kitüntetett helye összefüggésbe hozható

¹³¹ Mivel az elemzés a fórumok teljes körére kiterjedő, az eseteket ebben a lépésben csak a szavak száma szerint (szavak száma nagyobb, vagy egyenlő tízzel) szűkítettem. A kódolási diszcrepanciák miatt kieső üzenetek miatt az egyes változók szerinti összesítésben az értékelhető esetszámok eltérnek.

¹³² Az elemzést az átlagos fórumozók csoportjára szűkítettem, a VII.4. fejezetben írt indoklás alapján.

azon diffúziós kutatási eredményekkel (Rogers [1995] Dessewffy – Galács [2004]) melyek igazolták, hogy a technológiai újítások korai adaptálói az átlagosnál (és a késői adaptálóknál) jóval inkább empatikusabbak.

Az előzőek szerinti csoportból „kilóg” a „*társadalmi megbecsülés*” mely Schwartznál a hatalom alapértékével összefüggő „Önmegvalósítás” (magasabb rendű) értéke alá sorolt. Ennek az értéknek a (viszonylag) gyakori megjelenítése összefüggésbe hozható a kutatás konceptuális támpontjainál (II.2.2.3. alatt) kifejtettekkel. A „társadalmi megbecsülés” értékének kiemelt helye azt jelezheti, hogy a fórumozók közlési és önkifejezési aktivitásában szerepet játszik a (pozitív) visszajelzések, az elismerés iránti igény.

Úgy tűnik, hogy az egyéni kibontakozás útjának konstitutív szemlélete nemcsak a teoretikus megközelítés szerint illeszkedik a Hálózat (mint médium) működésmódjához, hanem vizsgált „öntőformájában”, a hálózati báziskommunikációs pályákon közvetített értékekben is visszatükröződik. Az azonban további, több módszert is alkalmazó triangularizáció (Denzin-Lincoln [1998]) révén ellenőrizendő, hogy ez a megjelenített érték valóban megfelel-e a specifikus internethasználat – a mikronyilvános fórumozás – megkülönböztető értékpreferenciájának.

Az „*alkotó szellem*”, az „*előítéletektől mentesség*” és a „*szabadság*” szorosan egymás mellett, ám a rangsor (kellős) közepén áll, ami jelzi, hogy a fórumokon résztvevők *elsősorban nem a hálózat törzstagságának tulajdonított értékeket* (Dányi [2002a] Hain [2006b] [2007]) *közvetítik és nem is az alternatív várakozásoknak* (lásd II.1.1.) *megfelelőket*.

31. táblázat: Fórumozók által közvetített értékek

Rangszám	Érték
1	segítőkészség
2	mások tisztelete, tolerancia
3	jókedély
4	társadalmi megbecsülés
5	udvariasság
6	családi biztonság
7	boldogság
8	egyenlőség
9	törekvés
10	szabadság
11	előítéletektől mentesség
12	alkotó szellem

13	engedelmesség
14	szavahihetőség
15	környezetvédelem
16	hagyománytisztelet
17	anyagi jólét
18	fegyelmezettség
19	az elvégzett munka öröme
20	érdekes, változatos élet/ haza biztonsága

Az adateredmények azt mutatják, hogy a hídképzést támogató báziskommunikációs pályákon a fórumozók elsősorban a szolidaritást, a vidámságot, a toleranciát és egymás kölcsönös megbecsülését hirdető értékeket közvetítik. Vajon mennyiben tekinthető sajátosnak ez a közvetített értékvilág a teljes népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság értékpreferenciáival összevetve? A kérdéshez kapcsolódó V.2. hipotézis szerint a fórumokon a teljes népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság értékpreferenciáitól különböző preferenciák tükröződnek. Operacionalizált előrejelzésem szerint a leginkább és legkevésbé preferált értékek köre nagyfokú hasonlóságot mutat a teljes népesség, az internetezők és a WiW-tagság körében, míg a fórumozók üzenetei az előzőktől eltérő értékvilágot prezentálnak.

Az összehasonlításból levonható következtetéseket tekintve (mint ahogyan azt a hipotézisek felállításakor leszögeztem) itt két körülmény is feltétlen óvatosságra int. (1) A célcsoportra és a három másik vizsgálati populációra vonatkozóan *eltérő adatgyűjtési módszerekkel nyert adatok*¹³³ állnak rendelkezésre. A kérdőíves vizsgálattal mért értékek önreflexión alapulnak, míg a fórumokon megjelenített értékek tartalomelemzéssel állnak elő, ami nagyban gyengíti a megbízhatóságot. (2) Az értékközvetítésben mutatkozó értékeket nem tekinthetjük a (valós) személyes értékek megfelelőjének. *Az értékek preferálásában és megjelenítésében mutatkozó sorrendiségek összevetése tehát nem alkalmas arra, hogy igazolja vagy cáfolja az értékpreferenciáknak az aktív hálózati báziskommunikációban való részvételre kifejtett hatását. Támpontot nyújt ugyanakkor e hatás későbbi vizsgálataihoz, hiszen segítségével megítélhető, hogy (legalábbis) a közvetített értékek alapján sajátos, megkülönböztethető preferenciákkal rendelkeznek-e a fórumok résztvevői.*

¹³³ A kérdőíves vizsgálatban Schwartz hatfokú (a „teljesen hasonlít rám” és az „egyáltalán nem hasonlít rám” szélső értékei között mérő) skálái szerepelnek (lásd II.2.1.2.), míg a hálózati értékvizsgálatban alkalmazott kondenzációs eljárás kizárólag dichotóm változók előállítását tette lehetővé (lásd VI.3.). Ezért, a hipotézisvizsgálatban Schwartz hatfokú skáláinak átlagértékeit használom.

Az összevetés (32. táblázat) szerint a *népesség*, az *internetező*k és a *WiW* tagságában tapasztalható értékrangsor igen hasonló képet mutat a leginkább és legkevésbé preferált értékekről. Mindhárom csoportban a legelső között szerepel a „környezetvédelem” a „szavahihetőség” és (a 4-ik 5-ik helyeken) a „szabadság”, míg egy további érték, a „családi biztonság” tekintetében egy további egyezés is van a népesség és az internetezők között (ahol az első illetve második helyen szerepel). A rangsorok végén négy érték tekintetében is egyezés tapasztalható: mindhárom csoportban itt foglal helyet az „érdekes, változatos élet”, a „társadalmi megbecsülés”, az „engedelmesség” és az „anyagi jólét”.

Az előrejelzés ellenőrzése szempontjából lényeges fejlemény, hogy a legelső rangszámokat képviselő értékek alapján – az előző csoportoktól – határozottan elkülönül az átlagos fórumozók közvetített értékei szerinti rangsor: az ott első (öt) helyen szereplő érték a másik három értékrangsorban eltérő rangszámokkal és „elszórtan” (a 8-19-ik helyen) szerepel. Nem ilyen egyértelmű az elkülönülés a rangsorok végét tekintve, ahol rendre, minden csoportban feltűnik az „anyagi jólét” és az „érdekes, változatos élet”. Evvel együtt is jól látszik azonban, hogy a népesség, az internetezők és a WiW tagság által legkevésbé preferált értékek többszörösen is „átfedik egymást”, hiszen (az előző értékeken kívül) az utolsó helyeken szerepel mindhárom csoportban az „engedelmesség” és a „társadalmi megbecsülés” is (ezzel szemben az „engedelmesség” a fórumozók közvetített értékrangsorának közepén áll, a „társadalmi megbecsülés” pedig a negyedik helyen).

32. táblázat Az önreflexión alapuló értékpreferenciák összevetése a hálózati értékközvetítésben megjelentekkel

Rang szám	Teljes népesség ESS minta (N=1518)	internetező ESS önkitöltő kérdőív, internetező alminta* (N=398)	WiW - tagság ESS önkitöltő kérdőív, WiW-tagok alminta** (N=127)	WiW - átlagos fórumozók WiW users adatfelvétel (N=160)
1	családi biztonság	környezetvédelem	szavahihetőség	segítőkészség
2	környezetvédelem	családi biztonság	környezetvédelem	mások tisztelete, tolerancia
3	szavahihetőség	szavahihetőség	boldogság	jókedély
4	a haza biztonsága	szabadság	szabadság	társadalmi megbecsülés
5	szabadság	alkotó szellem	előítéletektől mentesség	udvariasság
6	egyenlőség	boldogság	alkotó szellem	családi biztonság
7	boldogság	egyenlőség	családi biztonság	boldogság
8	segítőkészség	előítéletektől mentesség	jókedély	egyenlőség

9	udvariasság	segítőkészség	törekvés	törekvés
10	alkotó szellem	a haza biztonsága	segítőkészség	szabadság
11	hagyománytisztelet	törekvés	egyenlőség	előítéletektől mentesség
12	mások tisztelete, tolerancia	jókedély	a haza biztonsága	alkotó szellem
13	fegyelmezettség	mások tisztelete, tolerancia	mások tisztelete, tolerancia	engedelmesség
14	jókedély	udvariasság	az elvégzett munka öröme	szavahihetőség
15	törekvés	hagyománytisztelet	udvariasság	környezetvédelem
16	előítéletektől mentesség	az elvégzett munka öröme	hagyománytisztelet	hagyománytisztelet
17	az elvégzett munka öröme	fegyelmezettség	fegyelmezettség	anyagi jólét
18	társadalmi megbecsülés	társadalmi megbecsülés	érdekes, változatos élet	fegyelmezettség
19	engedelmesség	érdekes, változatos élet	társadalmi megbecsülés	az elvégzett munka öröme
20	anyagi jólét	anyagi jólét	anyagi jólét	érdekes, változatos élet / a haza biztonsága
21	érdekes, változatos élet	engedelmesség	engedelmesség	

* Legalább hetente egyszer használja az internetet

** Regisztrált WiW-tag

Az eredmények értékelésénél figyelembe kell vennünk azt, hogy bármelyik alkalmazott mérési eljárást is tekintjük, adataink az értékekkel való rendelkezést és nem annak elutasítását mérik, tehát „a kívánatos jó, az elérendő illetve követendő dolgok kijelölésére” (Feather [1979] 86. pp.) utalnak¹³⁴. Így a rangsorok nem a „jó és rossz”, hanem a „legjobb és a legkevésbé jó” értékelő dimenzióját tükrözik. Ennek figyelembevételével mellett az adatokat úgy értékelem, hogy – amellet is, hogy a rangsorok utolsó öt helyein van két olyan érték is, mely minden vizsgált csoportban szerepel – *a „nyilvános” fórumokon a teljes népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság értékpreferenciáitól is különböző értékrangsor tükröződik, a jóindulat az altruizmus és a mások általi elismertség (értékkészleten belüli) előtérbe helyezésével.*

A hálózati kommunikációban való részvétel motivációs tényezői között a személyes érdekekkel összefüggőket, az információkhoz, társasághoz, érzelmi támogatáshoz való hozzájutás szükségleteit említik leggyakrabban a kutatók (Tamás – Zsolt [2001], Rheingold [1993]). Többen is úgy gondolják, hogy a motivációkat és a hálózati kommunikáció során elsajátított erőforrásokat tekintve *„az önzetlenség házasságot köt*

¹³⁴ Ez a körülmény több esetben is „gondot okozott” a kódolóknak. Egyikük így fogalmazott egyik munkabeszámolójában: *„Vannak az egyes értékekkel kifejezetten összeegyeztethetetlen megnyilvánulások, melyek nem pusztán közömbösek egy érték szempontjából, hanem kifejezetten szembe mennek az adott érték megvalósulásával, de ezeket sajnos nem volt mód jelölni.”*

az *önérdekkel*” (Rheingold [1993] 55. pp.). A mások felé nyitott, kezdeményező és segítőkészséget mutató résztvevők nemcsak arra számíthatnak, hogy adott esetben ők maguk is viszont számíthatnak hálózati partnereik támogatására, hanem megtapasztalhatják a hálózati megbecsültséget és virtuális presztízst szerezhetnek (Rheingold ibid., Kollok [1999]). Ahogyan korábban leszögeztem, az értékközvetítés elemzése alapján feltárt értékvilág nem azonosítható a hálózati báziskommunikációs pályákon való aktív részvétel értékrendi háttérével. Ezek az értékek ugyanakkor minden bizonnyal szerepet játszanak a specifikus internethasználatban (fórumozás), annál is inkább, mert mint az internetes kommunikáció sajátos hálózati vonásairól, előttem már többen is beszámoltak, minden alkalommal *együtt* emlegetve ezeket a jellemzőket (Rheingold ibid. Kollok [1996] [1999]).

Jóllehet ez az eredmény a várakozásokkal egybeeső, másfelől azonban meglepő is a népszerűség értékpreferenciáit illetően. Az érték rangsor első helyein ugyanis nyoma sincs az *„anyagi jólétnek*” és a *„jókedélynek*”, amelyek pedig, mióta érték-vizsgálatokat végeznek Magyarországon, mindig a rangsor (leg-)elején voltak (Hankiss [1983] Füstös [2004]). Az adatok arra utalnak, hogy az *„anyagi jólét*” értékpreferenciákban képviselt helye az utóbbi időkre jelentősen megváltozott (az egyik legkevésbé jelentős érték a magyar emberek számára, az internetezők és a WiW tagok körében is). Mindez további vizsgálatokat indokol annak tisztázása céljából, hogy az *anyagi jólét jelentőségének* korábban tapasztalt *emelkedő trendje* (Füstös-Szakolczai [1999], Füstös [2004]) valóban megtorpant-e illetve milyen következményekkel jár az érték elfogadottságában tapasztalható visszaesés az értékrendek átalakulása szempontjából.

Az V. hipotézis kapcsán felállított utolsó prognózisom szerint a közvetített értékek a fórumozókra jellemző, sajátos értékrend(ek)et tükröznek. A hipotézisvizsgálat, eredeti szándékom szerint, a báziskommunikációs pályák értékterében megmutatkozó értéknyalábok feltárását és a mutatkozó értéktípusokat közvetítő csoportok azonosítását célozza. Az adateredmények birtokában azonban ez az a pont, ahol szembesülnöm kell a pilotvizsgálattal vállalt azon kockázatok bekövetkezésével, melyek a célcsoport összetételéről és az értékközvetítés nagyságrendjéről szóló adatok (vizsgálat előtti) teljes ismeretlenségéből fakadtak. Az ismeretlen azonban ismertté lett, és mint azt az I. és III. vizsgálati kérdéskör eredményei mutatják, a rendelkezésre álló adatok (a célcsoport összetételét jellemző változók és az értékváltozók ferde megoszlásai) folytán meghiúsult a sokváltozós elemzési eszközök alkalmazásának lehetősége, így a hipotézis tesztelése is.

VI. hipotézis vizsgálata (téma-specifikus értékközvetítés)

Mint a kommunikációs átjárás, úgy az értékközvetítés jellemzőinek feltárásában is elemzési szempont a fórumok témája. VI. hipotézisem szerint *az értékközvetítés fórumokon mutatott tartalma* (azaz, hogy az egyes fórumokon mely értékek jelennek meg és melyek nem) valamint *az értékközvetítés gyakorisága* a fórumok témájától függ. Emlékeztetve a VI. operacionalizált feltevésre, kilenc fórum témáját tekintettem olyan jellegűnek, hogy azokhoz valamely emberi érték *jellemzőként* társítható.

Operacionalizált várakozásaim szerint e fórumokon bizonyos, *meghatározott* értékek mutatnak maximális gyakoriságot. Az eredményeket közlő 33. táblázatban az (V.4. alatt felállított) előrejelzéseknek megfelelő értékeket kitöltéssel különböztetem meg, míg a fórumonkénti „helyi” maximumokat kurziválva közlöm).

Az adateredmények eltérnek a várakozásoktól (a maximális gyakoriságot mutató érték csak két esetben, „*A kis lelked*” és a „*vicchumor*” fórumnál egyezik a várttal). Figyelemre méltó, hogy a hipotézisvizsgálatba vont fórumok közül, kivéve egyetlen fórumot („*buli*” ahol az előrejelzett „*jókedély*” helyett a „*boldogság*” szerint mutatkozik az értéktelítettség maximuma), mindegyikben a „*segítőkézség*” a leggyakoribb a fórumhozzászólásokban megjelenített értékek között. Az összes fórumot átfogó¹³⁵ adatsor (34. táblázat) szintén mutatja, hogy a topikok többségében a „*segítőkézség*” megjelenése a leggyakoribb, melyet a „*társadalmi megbecsülés*” értéke követ. A topikokon tehát *a legkülönbözőbb „hely-kijelölő témákról”* (lásd III.2.2.4.) *lett legyen szó, a legmagasabb intenzitást mutató értékek rendre az értékközvetítés korábbiakban tárgyalt rangsorát idézik, a téma értékmegjelenésre irányuló hatása nem tartható.*

33. táblázat: A VI. operacionalizált előrejelzés tesztelése

Értékek	Az üzenetek hány százalékában jelenik meg egy adott érték								
	A kis lelked fórum=	baba-mama fórumN	bor fórumN	buli fórumN	divat fórumN	életfílozófiák fórumN	fotó fórumN	harcművészet fórumN	vicchumor=
alkotó szellem	0,260	0,270	0,000	0,321	0,658	0,524	0,000	0,847	0,060
anyagi jólét	0,000	0,090	0,403	0,000	2,632	0,000	0,000	0,000	0,000
egyenlőség	1,172	0,988	0,605	0,000	0,000	0,000	0,000	0,847	0,000

¹³⁵ A részletes adatsor a 12. Mellékletben található.

törekvés	1,042	0,000	0,605	0,161	0,000	0,000	3,797	1,695	0,060
családi biztonság	0,911	3,863	0,202	0,642	0,658	0,000	0,000	2,542	0,000
előítéletektől mentesség	0,651	0,090	0,000	0,161	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
engedelmesség	0,000	0,359	0,403	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,060
mások tisztelete, tolerancia	3,646	7,547	5,040	0,321	3,947	2,094	3,797	4,237	0,179
fegyelmezettség	0,391	1,078	0,202	0,161	0,000	0,000	1,266	0,000	0,060
jókedély	5,997	2,156	0,605	0,803	0,000	0,000	0,000	0,000	17,81
szabadság	1,563	1,348	0,202	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
segítőkészség	7,031	14,82	8,266	0,482	9,868	3,665	12,65	12,71	0,179
az elvégzett munka öröme	0,260	0,180	0,202	0,000	0,000	0,524	1,266	0,000	0,000
a haza biztonsága	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
érdekes, változatos élet	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
udvariasság	1,432	2,788	0,403	0,321	2,632	0,524	5,063	1,695	0,596
társadalmi megbecsülés	2,083	2,156	0,202	0,642	0,658	1,047	1,266	0,000	0,476
szavahihetőség	0,913	0,898	0,000	0,000	0,658	0,000	0,000	0,847	0,000
környezetvédelem, szépség világa	4,688	0,180	0,605	0,000	0,000	0,000	2,564	0,000	0,000
hagyománytiszteltet	0,260	0,449	0,806	0,321	0,000	0,000	0,000	0,000	0,060
boldogság	3,776	0,539	1,008	1,926	0,000	1,047	0,000	0,000	0,179

34. táblázat: A fórumokon leggyakrabban megjelenített értékek

Fórum neve	Értékváltozó						
	segítő-készség	boldogság	mások tisztelete, tolerancia	társadalmi megbecsülés	udvariasság	szabadság	jókedély
fotó							
A kis lelked							
álomfejtő							
baba-mama							
bor							
bringa							
buli							
BUX és külföldi tőzsdék							
divat							
életfilozófiák							
EU-ról							
harcművészet							
irodalom							
IT							
képregény/Comics							
kulináris							
külföldön élőknek							

Média							
motoros							
művészet							
nyelv							
összházipra ktikák							
Sark Presszó							
síelés							
sport							
Srpski							
szex/pornó							
Sziget							
színház							
szociológia							
tánc							
Tolkien							
történelem							
utazás							
ülők a moziban							
vallás/spirit ualitás							
Vers mindenkine k							
vicchumor							
zenék							
zenész							

Az egyéni értékmegjelenítés vizsgálata

Az egyéni értékmegjelenítés elemzésekor először azt vizsgáltam, hogy vajon tapasztalható-e kapcsolat a társadalmi-demográfiai háttér illetve a hálózati tagság státusa és az értékközvetítés gyakorisága, azaz az egyéni „értékmegjelenítési hajlandóság” között.

Ebben a lépésben eltekintettem az értékközvetítés tartalmától (azaz annak figyelembe vételétől, hogy a megnyilatkozók valójában mely értékeket jelenítik meg és melyeket nem) és az elemzést – a II. hipotézis tesztelésénél ismertetett érveim szerint – az átlagos fórumozók¹³⁶ körére szűkítettem. A háttértényezők értékmegjelenítésre ható szerepének hatását ANOVA elemzés segítségével vizsgáltam¹³⁷.

Az eredmények¹³⁸ azt mutatták, hogy az egyéni értékmegjelenítés gyakoriságára nem hat sem a kor, sem az iskolázottság, sem pedig a tagsági státus. Lakóhely és nemek szerint azonban eltér az értékmegjelenítési hajlandóság; a vidéki fórumozóknál illetve a

¹³⁶ A változó operacionalizálását lásd a VI.3. fejezetben.

¹³⁷ Az értékközvetítés gyakoriságának indikátora az egy főre eső értékmegjelenítést mérő „van_érték_mean_1” változó, operacionalizálását lásd az VI.3. alfejezetben.

¹³⁸ Az elemzés részletes eredményeit az 13. Melléklet tartalmazza.

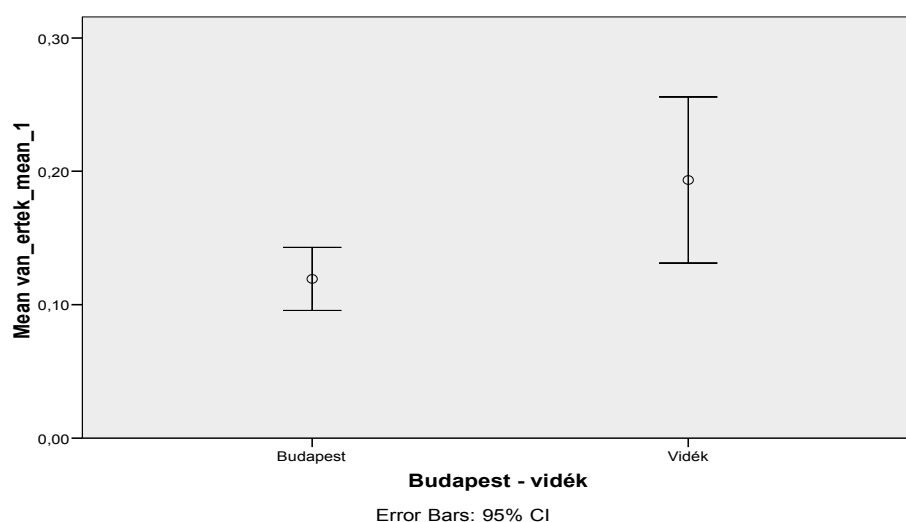
nőknél szignifikánsan magasabb a megjelenített értékek gyakorisága, mint a fővárosiak illetve a férfiak körében.

a – a

35. táblázat: A településtípus hatása az értékközvetítés gyakoriságára
(Átlagos fórumozók, N=160) ANOVA táblázat

	Eltérés négyzetösszeg	szabadságfok	Átlagos eltérés	F hányad	F próbához tartozó valószínűség szignifikancia- szintje
Csoportok közötti	.100	1	.100	5.098	.025
Csoportokon belüli	3.110	158	.020		
összes	3.210	159			

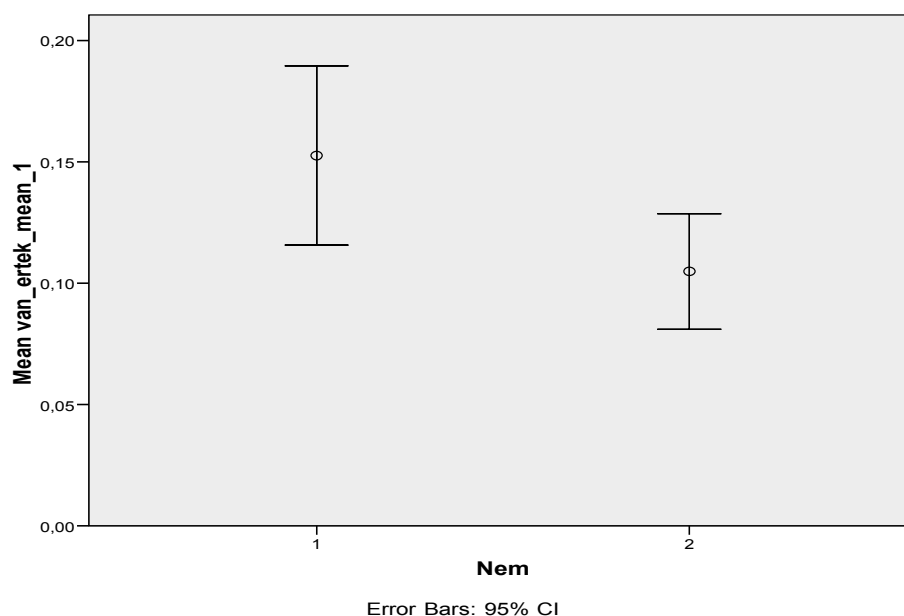
9. ábra: Értékközvetítés gyakorisága településtípus szerint



36. táblázat: A nem hatása az értékközvetítés gyakoriságára
(Átlagos fórumozók, N=160) ANOVA táblázat

	Eltérés négyzetösszeg	szabadságfok	Átlagos eltérés	F hányad	F próbához tartozó valószínűség szignifikancia- szintje
Csoportok közötti	.091	1	.091	4.622	.033
Csoportokon belüli	3.119	158	.020		
összes	3.210	159			

10. ábra: Értékközvetítés gyakorisága nem szerint



A kommunikációs magatartás településtípus szerinti különbségének értelmezését jelen esetben nehezíti, hogy a „*vidék*” kategória egyaránt magában foglalja a megyeszékhelyeket, a „*vidéki*” nagyvárosokat és városokat, valamint a községeket is, ami arra enged következtetni, hogy az eredmény a „*főváros*” hatást jelzi. A lehetséges magyarázatokat illetően, pusztán csak két támpont óvatos felvetésére tesztek kísérletet. Az érték megjelenítés intenzitásában mutatkozó „*fölény*” a „*vidékiek*” részéről, *egyrészt* adódhat abból, hogy a mikronyilvános én-megjelenítésre és önkifejezésre a *hagyományos* kommunikációs pályákon kevesebb lehetőségük adódik a fővárosiakhoz képest, így a báziskommunikációs pályákon egyenlítik ki e hátrányukat. *Másrészt* azzal is, hogy a vidékiek jobban ellátottak az ún. „*hálózati tőkével*”¹³⁹ (Wellman [2001]), miáltal internetes kommunikációjukban jobban érvényesül a hagyományos, kölcsönös segítségre épülő kapcsolatokat jellemző bizalom és „*közlékenység*”.

A szociolingvisztikai szakirodalomban ugyanakkor számos támpont áll rendelkezésre a nyelvhasználat nemi különbségeit illetően, bár az *írással* nyelvhasználat nemi különbségei korántsem tartoznak az empirikusan feltárt területek közé. A kutatók jó része osztja a nemi meghatározottságú társalgási jellegzetességekre vonatkozó elméletet, mely szerint léteznek olyan dimenziók, amelyek mentén elkülönülnek a

¹³⁹ A „*hálózati tőke*” elnevezés itt nem a Hálózatra, azaz a világhálóra, hanem a társadalmi tőke egy formájára utal, azokra a – barátokhoz, rokonokhoz, szomszédokhoz fűződő – kapcsolatokra, melyek érdemi anyagi és érzelmi segítséget, támogatást valamint a közösséghez tartozás tudatát nyújtják. (Wellman [2001])

férfiakra és nőkre jellemző beszédstílusok. Köztük az egyik legtöbbet vizsgált az „önfeltárás” (self-disclosure) dimenziója¹⁴⁰. Az önfeltárás nemi különbségeit illetően széles körben elfogadott az a „{...} tapasztalati tény, hogy a férfiak kevésbé hajlamosak az önfeltárássra, mint a nők.” (Forgách [1989] 270. pp.). Bár mindezt nem tekintem a hálózati kommunikációra fenntartások nélkül alkalmazhatónak, az írásos párbeszédekről (lásd III.2.2.4. „Írás vagy beszéd?” bekezdés alatt) írtak alapján az a véleményem, hogy az értékközvetítés gyakoriságában tapasztalt nemi különbségben valószínűleg szerepet játszik a nők magasabb hajlandósága az önfeltárássra.

Az értékközvetítési hajlandóság vizsgálata során kapott eredmények konzekvenciája, hogy az *egyéni értékmegjelenítés további elemzése során tekintetbe veendő, hogy a férfiak és fővárosiak megnyilatkozásai, vélhetően kevésbé tükrözik a (tényleges) személyes értékekre/ értékpreferenciákra utaló tartalmakat.*

Tapasztalható-e kapcsolat az értékmegjelenítés tartalma és a szocio-demográfiai háttér között?

A társadalmi-demográfiai háttértényezők egyes értékek megjelenítésére gyakorolt hatását ANOVA elemzés segítségével tártam fel¹⁴¹ (eltekintettem az iskolai végzettség figyelembevételétől, hiszen a célcsoportban a felsőfokú végzettségűek túlsúlya „elsöprő”, mintegy 90%).

Az eredmények azt mutatták, hogy egyetlen érték megjelenítését sem befolyásolja a fórumozó kora. A *településtípus* értékmegjelenítési hajlandóságra kifejtett (szignifikáns) hatása hat emberi értéknél áll fenn, a következők szerint: a vidékieknél – a fővárosiakkal összevetve – átlagosan magasabb (hússzorosa) az „*elvégzett munka öröme*”, (hétszeres) a „*boldogság*”, (négyeszeres) az „*anyagi jólét*” és az „*előítéletektől mentesség*”, (kétszeres) a „*jókedély*” és „*udvariasság*” értékeinek megjelenítése. A fórumozó neme szerint egyetlen érték tekintetében mutatkozik az értékmegjelenítésben (szignifikáns) eltérés: a nők hozzászólásai kétszer több alkalommal közvetítették a „*mások tisztelete, tolerancia*” értéket, mint a férfiak.

Figyelembe véve, hogy a fórumozók többsége (az értékközvetítésben a vidékieknél kisebb hajlandóságot mutató) fővárosi, ezek az eredmények új megvilágításba helyezik a

¹⁴⁰ Az önfeltárás azt a kommunikációs viselkedést képviseli, „amikor „szándékosan rendelkezésre bocsátunk magunkról olyan információt, amely az adott pillanatban a másik számára nem volna hozzáférhető” (Wiemann–Giles [1995] 237. pp.).

¹⁴¹ A különböző értékek egyéni szintű megjelenítésének indikátora ebben a lépésben az egyéni értékmegjelenítést mérő dichotóm változó (meghatározását lásd a VI.3.).

fórumozók által megjelenített értékek rangsorát (melyet a VII. 5. fejezetben mutattam be). A rangsor „élvonalában” több olyan érték („*mások tisztelete, tolerancia*”, „*jókedély*” és „*udvariasság*”) szerepel, melyek kitüntetett helye vélhetően a nők és vidékiek értékközvetítő magatartásának köszönhető. A hálózati részvételt jellemző „*önzetlenség és önérdék*” (Rheingold [1993] Kollock [1996]) értékpárja (a megjelenített értékek rangsorának első és negyedik helyén álló „segítőkészség” és „társadalmi megbecsülés”) ugyanakkor független a társadalmi-demográfiai háttér vizsgálatba vont tényezőitől.

37. táblázat: Az emberi értékek megjelenítése a fórumozók lakóhelye és neme szerint

ÉRTÉK	A FÓRUMOZÓK HÁNY SZÁZALÉKA JELENÍTI MEG ÜZENETEIBEN AZ ADOTT ÉRTÉKET		
	Fővárosi	Vidéki	Szign. szint (ANOVA)
anyagi jólét	3.60	14.29	0.036
előítéletektől mentesség	5.76	19.05	0.031
jókedély	25.90	57.14	0.003
az elvégzett munka öröme	0.72	14.29	0.000
udvariasság	20.14	42.86	0.021
boldogság	7.91	33.3	0.001
ÉRTÉK	A FÓRUMOZÓK HÁNY SZÁZALÉKA JELENÍTI MEG ÜZENETEIBEN AZ ADOTT ÉRTÉKET		
	Nő	Férfi	Szign. szint (ANOVA)
mások tisztelete, tolerancia	51.85	25.32	0.000

Különböznek-e a törzstagok és a később csatlakozók által megjelenített értékek?

Az eredmények a korábban (lásd III.2.1.3.) ismertetett WiW-ről szóló kutatások (Hain [2007] Dányi [2002b]) alapján különösen meglepők, hiszen az egyéni értékmegjelenítésben – két és fél évvel a WiW indulása után –nem található egyetlen, a WiW törzstagságához köthető, kiemelten megjelenített emberi érték sem. A hálózathoz később csatlakozók között (szignifikánsan) magasabb (ötszörös) az „*elvégzett munka öröme*”, (háromszoros) a „*törekvés*”, (két és félszeres) a „*jókedély*” és (kétszeres) a „*családi biztonság*” értékek megjelenítése. A teljesítményelvet közvetítő („*elvégzett munka öröme*” és *törekvés*”) pragmatikus értékei – melyek a teljes népességben az

értékrangsor utolsó negyedében állnak, a fórumokon megjelenített értékek között pedig a 19-ik és 9-ik helyen – a később csatlakozókhoz köthetők. Ez azért is figyelemre méltó, mert közöttük már vélhetően szép számban képviseltetik magukat az internet használó „korai többség” tagjai.

38. táblázat: Az emberi értékek megjelenítése a fórumozók hálózati státusa szerint

ÉRTÉK	A FÓRUMOZÓK HÁNY SZÁZALÉKA JELENÍTI MEG ÜZENETEIBEN AZ ADOTT ÉRTÉKET		
	Törzs-tag	Későbbi csatlakozó	Szign. szint (ANOVA)
törekvés	5.19	14.63	0.048
családi biztonság	12.99	26.83	0.030
jókedély	16.88	41.46	0.001
az elvégzett munka öröme	0.00	4.88	0.050

VIII. ÖSSZEGZÉS

Értekezésemben az internetes hálózati kommunikáció társadalmi csoportok közötti hídképző és értékközvetítő szerepét vizsgáltam egy hazai ismertségi hálózat 2004-ben működő tematikus fórumain. A világháló értékvilágra gyakorolt hatásairól szóló álláspontok (főként Castells [1996b], Herman–Chomsky [1998], Vályi [2004a]) bemutatása után három témasík, a nyilvánosság, az internethasználat és az emberi értékek elméleti és vizsgálati előzményeire építve jelöltem ki munkám konceptuális kiindulópontjait. A különböző nyilvánosság-felfogások (Habermas [1971], Heller – Némedi – Rényi [1990], Becskeházi – Kuczi [1992], Keane [1999], Meyrowitz [1986], Meyrowitz [2003]) áttekintésével rámutattam, hogy a társadalmi nyilvánosság fogalma a CMC megjelenésével veszített a társadalmi kommunikációs jelenségek magyarázatában képviselt korábbi erejéből és napjainkra felülvizsgálat tárgyát képezi. Munkám azon felfogásokhoz (Keane [1999]) kapcsolódik, melyek szakítanak az *egyetlen* nyilvánosság tételével: a világhálót – társadalmi használat szerinti kommunikációs formáinak összességét – különböző szintű, egymással változó átfedésben és elkülönülésben álló nyilvánosságok kommunikációs univerzumának tekintem és mikronyilvánosságait a politikai és közéleti tartalom megkötése nélkül, a véleménynyilvánítás és véleményekhez való hozzáférés szemszögéből közelítem meg.

Az internet-penetrációt és az internethasználati szokásokat elemző empirikus kutatások (Norris [1999], Strover-Straubhaar [2000], NTIA [2002], Molnár [2002], Pintér [2007b]) eredményeire valamint az internet (apolitikus értelemben vett) kulturális demokratizmusát felvető kutatókra (McChesney [1996], Wellman- Gulia [2007], Rheingold [1994]) hivatkozva amellet érveltem, hogy a véleménynyilvánításra és önkifejezésre lehetőséget adó tematikus fórumok abban az esetben is kitüntetett figyelmet érdemelnek, ha témájuk nem kimondottan közéleti (akár apolitikus). Munkámban az internetes kommunikáció olyan terepeit vizsgálom, amelyeket nem jellemez a politikai és döntéshozatali tematika.

Koncepcióm kiindulópontja az a felvetés, hogy a hálózati párbeszédnek keretet adó speciális internetes alkalmazások, azaz a tematikus fórumok egyrészt potenciális hídképző (társadalmi távolságokat csökkentő), másrészt értékeket megjelenítő, értékeket közvetítő kommunikációs pályáknak tekintendők. Jóllehet az erős kötésű kapcsolatok kívül esnek munkám látókörén, a különböző rétegek és csoportok közötti hálózati

érintkezések elemzése magában foglalja az interakció során közvetített értéktartalmak vizsgálatát is.

Az internetes fórumoknak a társadalmi távolságok módosításában és értékközvetítésben betöltött szerepének feltárásakor az internetes ismertségi hálózatokhoz kötődő tematikus fórumok világa, az online párbeszédekben résztvevők kommunikációs magatartása áll az elemzés középpontjában. A pilotvizsgálat első, elméletet megalapozó empirikus fejezetében arra vállalkoztam, hogy kialakítsam a jelenségkör tudományos vizsgálatát megalapozó fogalmi készletet és az elméleti keretet. Az elméletet megalapozó (és az elméletet ellenőrző) vizsgálatok terepét egy mára széles körben ismert és látogatott internetes hálózat illetve annak (jog-) elődje, a WiW „nyilvános” (a WiW-tagok számára elérhető) tematikus fórumai adták. Míg e hálózat tagjainak száma a vizsgálatok idején 65.000 volt, 2008. december 24-én elérte a négy milliót.

2004-ben a WiW tagok a rendszeres internethasználók táborának egy speciális, az ismertségi hálózat meghívásos rendszere által szelektált alcsoportját képviselték. A népesség azok csoportjából kerültek ki, akik – 2004-ben – nemcsak hogy rendszeresen (legalább hetente egyszer), hanem napi szinten is használták az internetet. A diffúziós elméletek terminológiájával kifejezve ebben az internetező alcsoportban – 2004-ben – többségükben az új technológiát (internetet) alkalmazó „újítók” és a „korai adaptálók” képviseltették magukat, kisebb részük azonban már a „korai többség” soraiból került ki.

Az értekezés elméletet megalapozó fejezetében, a („nem résztvevő” megfigyelés módszerével végzett) kvalitatív terepkutatás tapasztalataira építve a WiW hálózat „nyilvános” tematikus fórumainak világát, szocio-kommunikációs sajátosságait tártam fel. A terepkutatás tapasztalatai szerint a fórumok specifikus, kommunikáció-szociológiai megkülönböztetést igénylő kommunikációs jelenségekört képviselnek, melyeket értekezésemben „*hálózati báziskommunikációs*” pályáknak nevezek.

A hálózati báziskommunikáció fogalmával a hagyományos tömegkommunikációs modellben értelmezett „*báziskommunikáció*”-ra utalok (Geissler [1973] Angelusz [2000a]), mely közvetítő pálya a személyes és a tömegek által hozzáférhető nyilvános kommunikáció között. A kategória alá azok a hétköznapi (közvetlen személyközi) beszélgetések sorolandók, melyek során a magánélet kereteit érintő, nagy hírértékkel bíró közéleti vagy politikai kérdések személyes vagy csoportos megvitatása zajlik egymást többé-kevésbé ismerő felek között, s amelyekben a megnyilatkozások nem egy

széleskörű anonim közönséghez szólnak, hanem kizárólag a jelenlévőkhöz. A *báziskommunikáció koncepciója* a nyilvánosságot a közügyek tematikájához hozzárendelő felfogást tükrözi és a kommunikációs forma társadalmi jelentőségének megítélésekor a fogalom kimunkálása idején működő társadalmi kommunikációs pályák sajátosságait veszi figyelembe. Mint azt számos kutatás (legelsők között Katz – Lazarsfeld [1955], Lazarsfeld – Berelson – Gaudet [1968]) igazolta, a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben a társadalmi struktúra a rétegen belüli kommunikációt szabályozva fejti ki hatását a vélemények alakulására.

Az *internetes hálózati báziskommunikáció* mikronyilvánosságaiban együttesen érvényesül az interaktivitás és a beszélgetésbe bekapcsolódó személyek számának (elvi) korlátozatlansága. Ez a jellemző eliminálja a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben érvényes „*nyilvánossági paradoxont*”, amely szerint a mindenkori nyilvános megnyilatkozások esetén az interaktivitás foka és a befogadók számossága egymással fordított arányban állnak. Felfogásom szerint a hálózati báziskommunikáció a CMC megkülönböztető sajátosságait mutatja. A kommunikációban résztvevők körét a tematikus fórumoknak „otthont adó” hálózatok kollektív (a személyes networkökhöz kötődő meghívásos rendszer) szelekciós mechanizmusa jelöli ki. Ebben a szelekcióban – a személyes kapcsolatháló számának magas száma mellett és a hálózat komplexitása folytán – a hasonlóság elve nem érvényesül, legalábbis az internethez hozzáférők és azt igényeik szerint használni tudók csoportjának megfelelően. A fórumokon zajló írásos párbeszédek a fizikai helyektől független, új típusú társas kontextusban jönnek létre, melyekben a szerepelvárások és szerepegyeztetések jelentősége jóval csekélyebb, mint off-line kommunikációban. A partnerek közötti kommunikációs reláció, a közlések megformálása és sikere vagy sikertelensége a társadalmi szituációtól kevésbé függ, mint a hagyományos személyközi kommunikációban. A hálózati kommunikáció írásos párbeszédeiben a nem verbális eszközök csak elhanyagolható szereppel bírnak, ugyanakkor a résztvevők tetszőlegesen kapcsolódhatnak a kommunikációs folyamat bármelyik (időben korábbi) hozzászólásához. A kommunikáció szabályait illetően a tematikus fórumokon meghatározó a „hely-kijelölő” téma és a megnyilatkozások tartalmának a „kijelölt” témához való illeszkedése. A közlések megformálását szabályozó (intézményes és „egyeztetést nem tűrő”) kontroll nem a tartalomra, hanem a „hangvételre irányul”. A téma-kontroll, a téma határainak kijelölése kollektív egyeztetés tárgya: a párbeszédek mentén, a téma határait (át-)alakító, egyeztetési folyamat során megy végbe.

A hálózati tematikus fórumok terepkutatás során azonosított előbbi sajátosságainak egy része (például a címzettek számosságának korlátozatlansága vagy a fizikai távolságtól való függetlenség) az új médium technológiáján alapul és nincs összefüggésben a felhasználók törekvéseivel (értve ez alatt a technológiát alakító beavatkozást vagy használói magatartást). A sajátosságok másik csoportja (a kommunikációs viselkedés szabályozásának és kontrolljának megvalósítása) azonban a felhasználók aktivitása révén érvényesül, jóllehet nem független a médium technológiai adottságaitól, hiszen annak alkalmazásán alapul.

Kiinduló feltevésem az volt, hogy a hálózati báziskommunikációs pályák a strukturális korlátok hatásait tompító kommunikációs terepet biztosítanak a társadalmi távolságokat átívelő híd jellegű gyenge kötések (Granovetter [1974], Rogers - Kincaid [1981]) kialakulására és ápolására, így új esélyt kínálnak az eltérő szocio-kulturális jellemzőkkel bíró csoportok közötti érintkezésre és – ami értekezésem tárgya szempontjából leglényegesebb – *párbeszédre*. Ebből következően a hálózati báziskommunikációs pályákat értekezésemben potenciális kommunikációs „*átjárók*”-nak tekintettem, melyeknek szerepe lehet a homogén társadalmi csoportok közötti hidak kiépítésében és a társadalmi kommunikáció fragmentált szintjei közötti kommunikációs elkülönülések és határok módosításában is. Értekezésemben felvetettem, hogy a CMC mikronyilvános kommunikációs terepei alkalmat adhatnak az emberi értékek közvetítésére is.

A hálózati báziskommunikációs pályákon zajló értékközvetítés hipotetikus modellje szerint a személyes értékek nemcsak a internethasználattal *általában*, hanem az *eltérő* internethasználati módokkal is kapcsolatban állnak, meghatározva a *különböző* szolgáltatásokba való bekapcsolódást, beleértve a tematikus fórumokon való aktív részvételt is. Az értekezésben megfogalmazott további feltevésem szerint számolhatunk azzal, hogy az írásos párbeszéd során megfogalmazott hozzászólások értékvonatkozásokkal bírnak. A közvetített értéktartalmak lehetővé tehetik, hogy a mikronyilvánosságok résztvevői észlelhessék a mások számára fontos, követendő értékeket. A hálózati báziskommunikáció mikronyilvános terepein megjelenő értéktartalmak a hipotetikus modell szerint az internethasználat objektív feltételeivel rendelkező, aktív résztvevők közvetített értékeit tükrözve sajátos, a teljes népesség értékpreferenciáitól eltérő értékvilágot közvetítenek. Amennyiben a hálózati báziskommunikációban nemcsak a vélemények kinyilvánítása és információk cseréje zajlik, hanem az értékek közvetítése is, úgy a híd jellegű kapcsolódások révén nemcsak

az internethasználó népesség (egyébként) elkülönülő csoportjai, hanem hasonló és akár eltérő értékeket valló emberek is kapcsolatba kerülhetnek egymással (Wellman – Gulia [2007]). A társadalmi integráció szempontjából mindkét eshetőség figyelemre méltó. A fórumok a hasonló értékeket preferálók közötti hídképzéssel a társadalmi tőke (Putnam [2000]) „*kötés-jellegű*” – identitást építő, összetartozás érzését támogató – formáit képviselhetik; míg a különböző értékeket képviselők közötti kapcsolatok megerősíthetik a „*híd-jellegű*” (Cross – Parker [2004], Wellman et al. [2002]), nyitottságot, toleranciát és szélesebb értelemben vett közösségi identitást eredményező társadalmi tőkét.

A pilotvizsgálat empirikus fejezetei a hazai értékutatások egyik főáramához, az MTA Értékszociológiai Műhelyének vizsgálati hagyományaihoz kapcsolódnak. Felfogásom ugyanakkor új irányzatot képvisel, mivel megfigyelési stratégiám a tematikus fórumokon tapasztalható kommunikációs viselkedés – a „nyilvános” internetes fórumok világában tett megnyilatkozások – megfigyelésére épül.

A disszertáció elméletet ellenőrző empirikus vizsgálati fejezeteiben a pilotvizsgálat keretében végzett – a WiW hálózat „nyilvános” tematikus fórumain 2004. szeptember 1. és december 15. között résztvevők szocio-demográfiai jellemzőit azonosító és a fórumokon elhelyezett szöveges üzeneteket kvalitatív adatelemzéssel feldolgozó – adatfelvétel eredményeit elemeztem. Az adatfelvétel idején a vizsgált internetes hálózaton 41 „nyilvános” tematikus fórum működött, melyeknek többsége a keane-i mikronyilvánosságok részvételi körét (több tucatnyi résztvevő) képviselte. A vizsgálati célcsoport – a tematikus fórumokon aktívan résztvevők – összetételére vonatkozóan korábbi kutatások nem szolgáltak empirikus tapasztalatokkal, így az adatfelvétel úttörőnek és – mint az adatfelvételi eredményekből kiderült – igen kockázatos vállalkozásnak bizonyult. Jóllehet az elméletet megalapozó vizsgálatok alapján számítani lehetett arra, hogy – a hazai internet penetráció 2004 őszi szintjének megfelelően – a fórumozók csoportja a technológiai innovációt korán adaptálók és a korai többség sajátosságait mutatja, a célcsoport – első adateredménynek „számító” – összesített jellemzői lényegesen eltértek a vizsgált hálózattól. A hálózati tagsággal összehasonlítva a „nyilvános” fórumokon aktívan résztvevők között több mint kétszeres volt (89%) a felsőfokú végzettségűek aránya és mintegy 30%-kal több fővárosi (84%) volt közöttük, mint a tagság soraiban. A fórumokon a középső korosztály (29 évesnél idősebbek, akik az internethasználók között az „idős” korosztályt képviselik), a hálózat tagságához képest magasabb arányban (34%) volt jelen és nemek szerint a fórumok tagsága

kiegyenlített összetételű volt. Mindez azt mutatta, hogy (legalábbis 2004-ben) a tematikus fórumozás inkább a felsőfokú végzettségűekre, a fővárosiakra és a fiatalabb korosztályokra jellemző. A célcsoport ezen, összesített „adottságai” jelentősen korlátozták a pilotvizsgálatban alkalmazható statisztikai eszköztár körét és több új elemzési eljárás kimunkálását is szükségessé tették (utóbbiban természetesen szerepe volt annak is, hogy az adatfelvételi eljárás – mely a vizsgálat terepét adó internetes hálózat szerverén tárolt információk feldolgozására és szociológiai elemzésre alkalmas adatbázis létrehozását célozta – számos, többek között programozási feladatot is adott az elemzések során).

Az elméletet tesztelő empirikus vizsgálat fő célja kettős volt. Ellenőrizni a hálózati báziskommunikáció *társadalmi távolságokat* csökkentő és *értékközvetítő* szerepét. A feltevések nyomán felállított hipotézisek ellenőrzése mellett az elemzések – a terepkutatási tapasztalatok alapján felállított – további három hipotézis tesztelését és két kutatási kérdés vizsgálatát is magukba foglalják. Az eredmények közlésekor minden esetben kitértem a vizsgált hipotézisekre. A jelen összegzésben egy összefoglaló táblát mutatok be (39. táblázat) a hipotézisek igazolásával kapcsolatban és az empirikus elemzés során bizonyítást nyert feltételezésekre valamint a következtetésekre térek csak ki bővebben.

Az értekezés keretében kialakított adatbázisok segítségével végzett elemzések megerősítették azt az általános hipotézist, mely szerint a báziskommunikációs pályák kedveznek a kommunikációs hidak kiépítésének, ugyanis a vizsgált tematikus fórumok többségükben heterogén összetételűek voltak. A vizsgált fórumokon zajló üzenetváltások időbeni folyamatának későbbi vizsgálatai azt mutatták, hogy a legtöbb fórumon közvetlen kommunikációs kapcsolatba kerülnek egymással a különböző társadalmi-demográfiai jellemzőkkel rendelkező résztvevők. Az, hogy a báziskommunikációnak helyet adó, mikronyilvánosságot képviselő fórumok joggal tekinthetők kommunikációs „átjárók”-nak, abból is kitűnt, hogy a nagyobb résztvevői számmal rendelkező topikokon sem volt tapasztalható az üzenetváltások során a szocio-demográfiai különbségekhez köthető elkülönülés, fragmentálódás. A vizsgálati terepnek „helyet” adó ismertségi hálózat (a hálózat eredetileg hagyományos közösségéhez köthető) törzstagságának és a hálózathoz később csatlakozóknak a párbeszédekben mutatott aktivitását összevetve – a III. hipotézis várakozásait igazolva – megállapítást nyert, hogy az adatfelvételi időszakban a „nyilvános” fórumok üzenetforgalmának „előállításából” egyre nagyobb részt vettek ki a később csatlakozók. Mindezek az

eredmények megerősítették a hálózati báziskommunikáció koncepcióját. A vizsgált tematikus fórumok tehát 2004 őszén már nem a hálózat történetének kezdeti stádiumához köthető, meghatározott földrajzi helyhez, életformához vagy szubkultúrához köthető közösség találkozóhelyei voltak, mint ahogyan arra a korábbi kutatások eredményei (Dányi [2002a], Hain [2007]) következtetni engedtek.

39. táblázat Összefoglaló a hipotézisekkel és kutatási kérdésekkel kapcsolatos következtetésekről

A vizsgálat célja	Kutatási kérdés	Kutatási kérdéshez kapcsolódó hipotézis	Az eredmények egy irányba mutattak-e a hipotézissel?
Hálózati báziskommunikáció társadalmi távolságokat csökkentő hatásának ellenőrzése, a kommunikációs átjárás leíró elemzése	I. Érvényesül-e a kommunikációs átjárás a társadalmi csoportok között? (Társadalmi távolságok, I. kérdéskör)	I. Csoportok közti átjárás	Igen
	II. Milyen főbb sajátosságai vannak a kommunikációs átjárásnak? (Társadalmi távolságok, II. kérdéskör)	II. Téma-specifikus részvétel	Nem
		III. Később jövők tényezése	Igen
Hálózati értékközvetítés leíró és magyarázó elemzése	III. Zajlik-e értékközvetítés, és ha igen, milyen mértékű? (Értékközvetítés, I. kérdéskör)	IV.1. Értékközvetítés a fórumozók szintjén	Részben: bár a várt irányba mutattak az eredmények, a fórumozók többsége nem jellemezhető az értékmegjelenítő magatartással.
		IV.2. Értékközvetítés az üzenetek szintjén	Részben: bár a várt irányba mutattak az eredmények, az értékközvetítés nem kitüntetett sajátossága a fórumoknak.
	IV. Milyen sajátosságai vannak az értékközvetítésnek? (Értékközvetítés, II. kérdéskör)	V. Sajátos értékek a fórumok világában	Részben: Az egyéni értékmegjelenítés leíró elemzése a várt irányba mutattak. A magyarázó vizsgálatokra nem került sor.
		VI. Téma-specifikus értékközvetítés	Nem

Az egyéni értékmegjelenítés háttértényezőinek azonosítása	Van-e kapcsolat az értékmegjelenítés gyakorisága, tartalma és a szociodemográfiai háttér között?		
	Különböznek-e a tőzstagok és a hálózathoz később csatlakozók által megjelenített értékek?		

A II. általános hipotézisem – a terepkutatási tapasztalatok és az értékközvetítési modell alapján – kimondta, hogy az *egyes fórumok témája* szelektálja a résztvevők körét, azaz az *egyes fórumokon* eltérő mértékben érvényesül a résztvevők heterogenitása. A feltevéshez kapcsolódó operacionalizált hipotézisek vizsgálata nem igazolta a várakozást. Azon fórumokon, melyek általános érdeklődésre számot tartó témákat képviseltek és melyek témái iránt az érdeklődést – feltevésem szerint – *nem* kimondottan a kor, a nem, az iskolázottság és a lakóhely határozza meg, nem tapasztalhatók – a többi fórumnál tapasztaltakhoz képest – magasabb heterogenitás a részvételi csoport összetételében. *A különböző fórumokon iskolai végzettség, település típus szerint mutatkoznak (viszonylagosan) alacsonyabb heterogenitásértékek, ugyanakkor a társadalmi különbségek másik – bár korántsem jelentős vízválasztója – a vizsgált kommunikációs pályákon nem a kor, hanem a lakóhely típusa volt.*

Az értékvizsgálat során elsőként a IV. általános hipotézist teszteltem, mely szerint a hálózati báziskommunikációs pályákon értékközvetítés zajlik. Az értékközvetítés modelljének sémája szerint a feltevést *két megfigyelési optikából* is ellenőriztem. Az értékek megjelenítését az üzenetközlők, a megnyilatkozások értéktartalommal való rendelkezését az üzenetek megfigyelési egységein elemeztem. Az eredmények szerint *az értékmegjelenítés jelen van a fórumozók kommunikációs gyakorlatában: a fórumon közzétett hozzászólások megjelenítik a személyes értékeket.* Az értékmegjelenítés azonban igen alacsony szintű (a fórumozók fele jellemzhető csak azzal, hogy legalább minden tizedik üzenete megjelenít valamely személyes emberi értéket). *A fórumozók korántsem jellemezhetők az értékmegjelenítő magatartással.* Ezzel összefüggésben a fórumokon elhelyezett üzeneteknek is csak kis része (17,4 %-a) ad alapot arra, hogy azokat olvasva a személyes értékek észlelésére sor kerülhessen. Jóllehet nem cáfolható *a hálózati báziskommunikációs pályák értékközvetítő szerepe, az értékközvetítő üzenetek nagyságrendje korántsem olyan jelentős, hogy ezt a szerepet kitüntetett sajátosságként tüntethessük fel.* Visszaülva a világháló emberi értékeket érintő hatásait tárgyaló – „lokalizációs”, „homogenizációs” és „alternatív” – megközelítésekre, a hálózati

kommunikáció értékközvetítő funkciója ugyan nem kizárható, azonban a báziskommunikációs pályákon korántsem olyan jelentős, hogy annak alapján a párbeszéd értékredeket erősítő vagy gyengítő hatása megalapozható volna.

Az egyéni értékmegjelenítéssel kapcsolatos V. általános hipotézisem kimondta, hogy a fórumozók üzenetei – a fórumozás háttérében álló – sajátos személyes értékeket jelenítenek meg. Első specifikus hipotéziseim Dányi és Hain (Dányi [2002a], Hain [2006b] [2007]) munkái alapján azt prognosztizálta, hogy a fórumozók *elsősorban* az alternatív hipotézis szerinti „*alkotó szellem*”, „*előítéletektől mentesség*” és „*szabadság*” értékeit jelenítik meg. Második specifikus várakozásom – a hálózati báziskommunikáció koncepciójára és az értékközvetítési modellre alapozva – az volt, hogy a fórumozók a báziskommunikációs aktivitásra specifikusan jellemző értékpreferenciára utaló értékeket jelenítenek meg üzeneteikben. Az értékmegjelenítés révén tükrözött értékek rangsora eltér a népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság körében tapasztalt értékpreferenciáktól.

A fórumozók által megjelenített értékek rangsorában a „*segítőkézség*”, a „*mások tisztelete*”, *tolerancia*”, a „*jókedély*”, a „*társadalmi megbecsülés*” és az „*udvariasság*” értékei állnak, melyek (a „*társadalmi megbecsülést*” kivételével) Schwartz (Schwartz [2003]) univerzalitást és jóindulatot magában foglaló alapértékeihez köthetők. Ezen értékek illeszkednek azon jellemzőkhöz, melyeket Wellman és Gulia is kiemel a hálózati hírcsoportok kapcsán (Wellman - Gulia [2007] 153.pp.). A „*segítőkézség*” és „*tolerancia*” értékeinek kitüntetett helye összefügg azokkal a diffúziós kutatási eredményekkel (Rogers [1995], Dessewffy – Galács [2004]) melyek a technológiai újítások korai adaptálói körében az átlagosnál (és a késői adaptálóknál) magasabb empátiát tapasztaltak. A hatalom alapértékével (Schwartz [2003]) összefüggő „*társadalmi megbecsülés*” gyakori megjelenítése azt jelzi, hogy a fórumozók közlési és önkifejezési aktivitásában szerepet játszhat a (pozitív) visszajelzések, az elismerés iránti igény. Az „*alkotó szellem*”, az „*előítéletektől mentesség*” és a „*szabadság*” szorosan egymás mellett, ám a rangsor (kellős) közepén áll, ami jelzi, hogy a fórumokon résztvevők elsősorban nem a hálózat törzstagságának tulajdonított értékeket (Dányi [2002a], Hain [2006b] [2007]) közvetítik és nem is az alternatív várakozásoknak (lásd II.1.1.) megfelelőket.

Az V.2. specifikus hipotézishez kapcsolódó elemzésben, az értékmegjelenítés révén tükrözött értékek rangsorának a népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság körében tapasztalt értékpreferenciákkal való összevetésével nem az volt a célom, hogy

igazoljam az értékpreferenciáknak az aktív hálózati báziskommunikációban való részvételre kifejtett hatását. A feltáró vizsgálat e ponton pusztán támpontot kíván nyújtani e hatás későbbi vizsgálataihoz.

Az eredmények szerint a népesség, az internetezők és a WiW tagságban tapasztalható értékrangsor igen hasonló képet mutat a leginkább és legkevésbé preferált értékekről. Mindhárom csoportban legelsőként szerepel a „környezetvédelem” a „szavahihetőség” és a „szabadság” értéke. A rangsorok végén is négy érték tekintetében van egyezés: az „érdekes, változatos élet”, a „társadalmi megbecsülés”, az „engedelmesség” és az „anyagi jólét” értékei szerint. Ezzel szemben a „nyilvános” fórumokon megjelenített értékek a teljes népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság értékpreferenciáitól is különböző értékrangsort tükröznek, a jóindulat az altruizmus és a mások általi elismertség (értékkészleten belüli) előtérbe helyezésével. Mindezek összefüggésbe hozhatók azzal, hogy a hálózati kommunikációban való részvétel motivációs tényezői kapcsán több szerző is kiemeli a személyes érdekekkel összefüggő igényeket, az információkhoz, társasághoz, érzelmi támogatáshoz való hozzájutás szükségleteit (Tamás – Zsolt [2001], Rheingold [1993]). Az altruizmus és az elismertség értékeinek összekapcsolódását a hálózati kommunikáció azon sajátossága adja, hogy a mások felé nyitott, kezdeményező és segítőkészséget mutató résztvevők nemcsak arra számíthatnak, hogy adott esetben ők maguk is viszont számíthatnak hálózati partnereik támogatására, hanem meg tapasztalhatják a hálózati megbecsültséget és virtuális presztízszt szerezhetnek (Rheingold *ibid.*, Kollock [1999]). Az összevetés végső soron arra utal, hogy a hálózati báziskommunikációban való aktív részvétel kapcsolatban állhat bizonyos (az univerzalitás és hatalom alapértékéhez is kötődő) értékekkel.

Az egyéni értékmegjelenítést feltáró elemzés a népesség értékpreferenciáit illetően egy meglepő, a későbbiekben vizsgálandó kérdésre is ráirányította a figyelmet. A népesség értékpreferenciák szerinti rangsorában ugyanis nem jelent meg sem az „anyagi jólét” sem pedig „jókedély” értéke. Ezek pedig, amióta érték-vizsgálatokat végeznek Magyarországon, mindig a rangsor (leg-)elején voltak (Hankiss [1983] Füstös [2004]). Mivel az „anyagi jólét” a legkevésbé jelentős értékek között szerepel (mind a népesség, mind az internetezők mind pedig a WiW tagok körében) felvethető, hogy az értékpreferenciákban képviselt kitüntetett helye (Füstös-Szakolczai [1999], Füstös [2004]) a legutóbbi időkre jelentősen megváltozott.

Az V. hipotézis kapcsán felállított utolsó prognózisom az volt, hogy a közvetített értékek a fórumozókra jellemző, sajátos értékrend(ek)et tükröznek. A hipotézisvizsgálat, eredeti szándékom szerint, a báziskommunikációs pályák értékterében megmutatkozó értéknyalábok feltárását és a mutatkozó értéktípusokat közvetítő csoportok azonosítását célozta volna. Az adateredmények birtokában azonban ezen a ponton szembesültem a pilotvizsgálattal vállalt azon kockázatok bekövetkezésével, melyek a célcsoport összetételéről és az értékközvetítés nagyságrendjéről szóló adatok (vizsgálat előtti) teljes ismeretlenségéből fakadtak. A rendelkezésre álló adatok (a célcsoport összetétele és az értékváltozók ferde megoszlásai) folytán meghíusult a sokváltozós elemzési eszközök alkalmazásának lehetősége, így a hipotézis tesztelése is.

VI. hipotézisem arra vonatkozott, hogy az értékközvetítés fórumokon mutatott tartalma (azaz, hogy az egyes fórumokon mely értékek jelennek meg és milyen gyakorisággal) a fórumok témájától függő. Az adateredmények eltértek a várakozásoktól: a topikok többségében a „*segítőkézség*” megjelenése és a „*társadalmi megbecsülés*” értéke jelent meg leggyakrabban, függetlenül az egyes topikok „*hely-kijelölő*” (lásd III.2.2.4.) témáitól.

Az egyéni értékmegjelenítés háttértényezőinek azonosításával kapcsolatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy van-e kapcsolat az értékmegjelenítés gyakorisága, tartalma és a szocio-demográfiai háttér között? Az egyéni értékmegjelenítés elemzésekor először azt vizsgáltam, hogy vajon tapasztalható-e kapcsolat a társadalmi-demográfiai háttér illetve a hálózati tagság státusa és az értékközvetítés gyakorisága, azaz az egyéni „*értékmegjelenítési hajlandóság*” között. Az eredmények azt mutatták, hogy az egyéni értékmegjelenítés gyakoriságára nem hat sem a kor, sem az iskolázottság, sem pedig a tagsági státus. Lakóhely és nemek szerint azonban eltér az értékmegjelenítési hajlandóság. A vidéki fórumozóknál illetve a nőknél szignifikánsan magasabb a megjelenített értékek gyakorisága, mint a fővárosiak illetve a férfiak körében.

A társadalmi-demográfiai háttértényezők egyes értékek megjelenítésére gyakorolt hatását vizsgáló elemzés azt mutatta, hogy a kor egyetlen érték megjelenítésében sem játszik szerepet. Ennek az eredménynek az értékelésekor figyelembe veendő, hogy a célcsoport kor szerinti megoszlása igen sajátos (66%-a 30 évesnél fiatalabb és csak elenyésző az 50 év fölöttiek aránya, így a korváltozó kategóriái igen „durván” méri a korosztályi különbségeket). A *településtípus* értékmegjelenítési hajlandóságra kifejtett (szignifikáns) hatása hat emberi értéknél áll fenn, a következők szerint. A vidékieknél – a fővárosiakkal összevetve – átlagosan magasabb (hússzoros) az „*elvégzett munka*

öröme”, (hétszeres) a „boldogság”, (négyyszeres) az „anyagi jólét” és az „előítéletektől mentesség”, (kétszeres) a „jókedély” és „udvariasság” értékeinek megjelenítése. A fórumozó neme szerint egyetlen érték tekintetében mutatkozik az értékmegjelenítésben (szignifikáns) eltérés. A nők hozzászólásai kétszer több alkalommal közvetítették a „mások tisztelete, tolerancia” értéket, mint a férfiak.

Figyelembe véve, hogy a fórumozók többsége – az értékközvetítésben a vidékieknél kisebb hajlandóságot mutató – fővárosi, ezek az eredmények új megvilágításba helyezik a fórumozók által megjelenített értékek rangsorát (melyet a VII. 5. fejezetben mutattam be). A megjelenített értékek rangsorának „élvonalában” tehát több olyan érték („mások tisztelete, tolerancia”, „jókedély” és „udvariasság”) szerepel, melyek kitüntetett helye vélhetően a nők és vidékiek értékközvetítő magatartásának köszönhető. A hálózati részvételt jellemző „önzetlenség és önérdek” értékpár (a megjelenített értékek rangsorának első és negyedik helyén álló „segítőkészség” és „társadalmi megbecsülés”) ugyanakkor független a társadalmi-demográfiai háttér vizsgálatba vont tényezőitől.

Az egyéni értékmegjelenítés háttértényezőinek azonosítását célzó elemzés során megvizsgáltam azt is, hogy különböznek-e a törzstagok és a hálózathoz később csatlakozók által megjelenített értékek. Az eredmények a korábban (lásd III.2.1.3.) ismertetett WiW-ről szóló kutatások (Hain [2007] Dányi [2002b]) alapján különösen meglepőek, hiszen az egyéni értékmegjelenítésben – két és fél évvel a WiW indulása után – nem található egyetlen, a WiW törzstagságához köthető, *kiemelten* megjelenített emberi érték sem. Ugyanakkor a törzstagokkal összevetve, a későbbi csatlakozók között (szignifikánsan) magasabb az „elvégzett munka öröme”, a „törekvés”, a „jókedély” és a „családi biztonság” értékek megjelenítése. Ez az eredmény azért is figyelmet érdemlő és későbbi elemzéseket igénylő, mert a teljesítményelvű pragmatikus értékek a teljes népességben mért értékpreferenciák rangsorának utolsó negyedében foglalnak helyet és a fórumokon megjelenített értékek között is a ragsor második felén foglalnak helyet.

Visszaulva az értekezés kiindulópontját képező kérdésekre, kutatásom 2004 őszi adatokon nyugvó empirikus vizsgálati eredményei a következő eredményekre vezettek.

„A hálózati fórumokon mennyire élesen rajzolódnak ki a különböző társadalmi csoportok közötti elkülönülések?”

Az értekezésben vizsgált, az internetes hírcsoportok speciális típusát képviselő, hálózati fórumok heterogén összetételűek és a rajtuk zajló párbeszéd vizsgálat nem mutatott ki szocio-demográfiai különbségekhez köthető elkülönülést, fragmentálódást.

„Elősegíthetik-e a fórumok a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatok létrejöttét és megerősítését?”

A hálózati báziskommunikáció apolitikus pályái elősegítik a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatok létrejöttét és megerősítését, azaz kommunikációs „átjárókként” hozzájárulnak a kommunikációs hidak kiépítéséhez, a „híd jellegű” társadalmi tőke gyarapodásához.

„Zajlik-e a fórumokon értékközvetítés, és ha igen, az milyen mértékű?”

A fórumozók hozzászólásait összességében nem jellemezi az értékmegjelenítő magatartás. A hálózati báziskommunikációs pályák értékközvetítő szerepe ugyan nem kizárható, a párbeszéd során megnyilvánuló értékközvetítés ugyanakkor igen alacsony szintű, így azt nem tekinthetjük a báziskommunikációs pályák sajátosságának. A híd jellegű kapcsolódások értékvonatkozásait illetően az eredmények nem igazolták azt, hogy a szocio-demográfiai háttér szerint egymástól (viszonylag) távoli internethasználók közötti kapcsolatok alkalmasak volnának a „kötés-jellegű” társadalmi tőke megalapozásra illetve megerősítésére.

„Milyen sajátosságai vannak az értékközvetítésnek?”

A fórumozók megnyilatkozásai – függetlenül a fórumok témáitól – sajátos értékrangsorot tükröznek, a jóindulat, az altruizmus és a mások általi elismertség („segítőkészség” „mások tisztelete, tolerancia”) előtérbe helyezésével. Az egyes értékek megjelenítése független a topikok témájától, azaz minden fórumon az előzőek kerülnek „előtérbe”. Ezek az értékek vélhetően a nők és vidékiek értékközvetítő magatartásának köszönhető. Az internethasználó „korai többség” körébe sorolható fórumozók több érték megjelenítésében is különböznek az újtók és korai adaptálók csoportjait képviselő hálózati törzstagságtól. Körükben a teljesítményelvet közvetítő pragmatikus értékek jóval többször fordulnak elő. Ez arra utal, hogy számíthatunk arra, hogy az értékmegjelenítésben és a fórumokon közzétett üzenetek által zajló értékközvetítésben a „korai többség” hálózati báziskommunikációba való bekapcsolódása számos új fejleményt hozhat nemcsak az értékmegjelenítés nagyságrendjeinek, de az értékközvetítés tartalmának vonatkozásaiban is.

Mintegy öt éven át tartó kutatás vezetett ahhoz, hogy kiinduló kérdéseimre választ kapjak. Válaszaim érvényességét illetően nem hagyható figyelmen kívül, hogy az általam vizsgált jelenségkör, mint maga a világháló is, a kutatás szempontjából „mozgó

célpontnak” tekinthető. Az internet társadalmi használat szerinti kommunikációs formái egymással változó átfedésben és elkülönülésben állnak. Véleményem szerint, a kommunikációs formák bármelyik válfaját is állítjuk a tudományos vizsgálat középpontjába, számolnunk kell azzal, hogy annak kommunikáció-szociológiai sajátosságai nem függetlenek sem az internet, médium technológiai természetétől, sem pedig a mindenkori felhasználók igényeitől, törekvéseiktől és tevőleges részvételüktől. Ilyenformán pedig a társadalmi kapcsolatok alakításában betöltött szerepük is folyamatosan alakuló, változó. Ezt a nézőpontot képviselve értekezésemben igyekeztem pontosan lehatárolni az internetes kommunikáció általam vizsgált, sajátos formáját, a hálózati báziskommunikációt. Empirikus eredményeim a hazai internethasználat 2004-es „állapotát” tükrözik. Az elmúlt évek alatt a hazai internetpenetrációban és az internethasználati szokásokban is számos változás következett be. Nyilvánvaló, hogy ma, a hálózati báziskommunikációs pályákon mind a társadalmi távolságokat, mind pedig az értékközvetítést illetően más – és minden bizonnyal nagyobb megbízhatóságú – eredményekre jutnánk.

Hogy ez mennyire így van, mi sem mutatja jobban, minthogy a kutatásom terepét adó internetes hálózat tagsága 2008. december 24-én elérte a 4 millió főt. A dolgozatírás pillanatában – az üzenetszám tekintetében – listavezető fórumon 401.823 megnyilatkozást tettek a fórumozók közzé a létesítését követő 25 hónap alatt.

Mindez azonban, merem remélni, nem vesz el munkám értékéből. A pilotvizsgálatban a kezdetektől fogva jóval inkább az sarkallt, hogy képes legyek releváns kérdéseket feltenni és a későbbi kutatásokat megalapozó eredményekre jutni, minthogy nagy megbízhatóságú kijelentéseket tehessek. Munkám a következő hozzájárulásokat adja a hálózati hírcsoportok tematikus fórumait vizsgáló további kutatások számára.

A hozzájárulások összefoglalása

Szakirodalom feldolgozása révén: A nyilvánosságelméletek, az internethasználat, a technológiai innovációk elsajátítása és az értékek változásával kapcsolatos elméletek és és a hálózati hírcsoportokon zajló párbeszédnek kapcsolódási pontjainak bemutatása, az apolitikus tematikát képviselő hálózati hírcsoportok relevanciájának tárgyalása.

Az elméletet megalapozó vizsgálatok révén: A hálózati hírcsoportok kommunikáció-szociológiai sajátosságainak meghatározása, a kutatási terület fogalmi készletének kialakítása a szakirodalmi előzményekre építve.

Az elméleti megfontolások kimunkálása révén: A vizsgált jelenségek kör elméleti meghatározása, empirikus vizsgálati tesztelésre alkalmas összefüggések azonosítása.

Az elméletet tesztelő vizsgálatok révén: A vizsgált jelenségek kör empirikus tanulmányozására alkalmas adatgyűjtési módszerek kidolgozása, eddig nem alkalmazott megfigyelési módszer alkalmazása az értékkutatásban; az újítások gyengeségeinek és erősségeinek azonosítása.

IX. IRODALOMJEGYZÉK

- Allport, G. W. [1960]: Personality and social encounter. Beacon Press, Boston.
- Allport, G. W. [1961]: Pattern and growth in personality. Holt, Linehart & Winston, New York.
- Anderson, B. [2006]: Elképzelt közösségek. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Andorka, R. [1996]: Merre tart a magyar társadalom? Antológia Kiadó, Lakitelek.
- Andorka R. [1997]: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest.
- Angelusz, R. [1983]: A társadalmi nyilvánosság kommunikációs rendszere. In: uő. Kommunikáló társadalom. Gondolat Kiadó, Budapest. 7-39.
- Angelusz, R. [1998a]: Az elektronikus kommunikáció kihívásai. Világosság 1998 (10) 4-22.
- Angelusz, R. [1998b]: Az új kommunikációs technikák és a nyilvánosság. Világosság 1998 (4) 62-79.
- Angelusz, R. [2000a]: A báziskommunikáció és a nyilvánosság torzulásai. In: uő. A láthatóság görbe tükrői. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Angelusz, R. [2000b]: A nyilvánosság fogalma és szinterei. In: uő. A láthatóság görbe tükrői. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 9-27.
- Angelusz, R. – Tardos, R. [1991]: Kulturális-interakciós rétegződés. In: uők: Hálózatok, stílusok, struktúrák. ELTE Szociológiai Intézet, Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest. 9-32.
- Angelusz, R. – Tardos, R. [1998]: A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi, T. – Tóth István, Gy. – Vukovich, Gy. (szerk.) Társadalmi riport 1998. TÁRKI, Budapest. 237-256.
- Antal Z. L. [1976]: A tartalomelemzés alapjai. Magvető Kiadó, Budapest.

- Axford, B. [2001]: The Transformation of Politics or Anti-politics? In: Axford, B.–Huggins, R. (szerk.) New Media and Politics. Sage, London. 2-30.
- Babbie, E. [2003]: Kvalitatív terepkutatások. In: uő. A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest. 315- 349.
- Bajomi-Lázár, P. [2001]: Média, hatalom. A Médiaimperializmus tézise. Médiakutató, 2001 (nyár) 61-72.
- Baker, E. C. [2000]: Scope of the First Amendment, Freedom of Speech. In: Larry, A. (szerk.) Freedom of Speech. Darmouth.
- Barabás, E. [2004]: A WIW. http://www.inaplo.hu/_inlog/log-net2004b/barabas_eszter-WiW.htm utolsó letöltés: 2008. december 15.
- Barabási A. L. [2003]: Behálózva. A hálózatok új tudománya. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Barlow, J.-Birkets, S.-Kelly, K.-Slouka M. [1995]: „What are we Doing On-Line.” Harper’s, August, pp. 35-46.
- Bauman, Z. [1991]: Modernity and Ambivalence. Polity Press 1991 (4), Cambridge.
- Bayer, J. [2004]: A háló szabadsága. Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében, Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, Budapest.
- Becskeházi, A. – Kuczi, T. [1992]: A nyilvánosságról. Volt-e nyilvánosság az elmúlt évtizedek Magyarországon? Szociológiai Szemle 1992/4. 39-51.
- Benda, K. [2004]: Egy elképzelt online-közösség Globalitás és lokalitás a mobil kommunikációban: Helyek, képek, emberek, kapcsolatok. Előadás a T-Mobile Magyarország és az MTA Filozófiai Kutatóintézete nemzetközi társadalomtudományi konferenciáján. 2004. jún. 10–12. Budapest.

- Béres, I.–Horányi, Ö. (szerk.) [1999]: Társadalmi kommunikáció, Osiris Kiadó, Budapest.
- Berger, P. – Luckmann, T. [1966]: The Social Construction of Reality: A Treatise its the Sociology of Knowledge. Anchor Books, New York. Magyarul. uők. (1998) A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés. Jószöveg Műhely Kiadó
- Berend, I. [1993]: Növekedés? Növekedés! (A gazdasági növekedési pálya feltételei), Országos Találmányi Hivatal, Budapest.
- Berend, I. [2002]: Sodrásban. Central European Time, 2002. 1-3. 103-109.
- Birdsell, D. S. – Muzzio, D. – Taylor, H. – Krane, D. [1996]: A New Political Marketplace: The Web Snares Voters. The Public Perspective, 1996 June/July. 33-39.
- Blau, P. M. [1977]: Inequality and Heterogenity. Free Press, New York.
- Blau, P. M.–Schwartz, J. E. [1984]: Crosscutting Social Circles. Academic Press, New York – London.
- Boltanski, L. [1987]: Leleplezés és igazságérzet. Szociológiai füzetek 43. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest.
- Bourdieu, P. [2002]: A gyakorlati észjárás: a társadalmi cselekvés elméletéről. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Brennan, W. J. [1965]: The Supreme Court and the Meiklejohn interpretation of the First Amendment. Harvard Law Review.
- Buda, B. [1994a]: A közvetlen emberi kommunikáció csatornái. A közvetlen emberi kommunikáció folyamatai és dinamikája. In: uő. A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula Kiadó, Budapest. 67-137.

- Buda, B. [1994b]: A társadalmi kommunikáció rendszerének alapvonalai. In: uő. A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula Kiadó, Budapest.
- Burton, D. [2000]: Research Training for Social Scientists. Sage Publications, London.
- Cappella, J. N. – Jamieson, K. H. [1997]: The Spiral of Cynicism: the Press and the Public Good. Oxford University Press, New York.
- Castells, M. [1996a]: The Rise of the Network Society, The information age: economy, society and culture. Blackwell Publishers, Oxford.
- Castells, M [1996b]: The information Age: Economy, Society and Culture 1. The Rise of Network Society. Blackwell Publishers, Oxford. Magyarul: Castells, M. (2005) Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. A hálózati társadalom kialakulása. Gondolat – Infonia Kiadó, Budapest.
- Castells, M. [1997]: The Information Age: Economy, Society and Culture 2. The Power of Identity. Blackwell Publishers, Oxford. Magyarul: Castells, M. (2006) Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. Az identitás hatalma. Gondolat – Infonia Kiadó, Budapest.
- Castells, M. [1999]: The Information Age - Economy, Society and Culture 3. End of Millenium. Blackwell Publishers, Oxford.
- Castells, M. [2001]: The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society. Oxford University Press, New York.
- Chaum D. [1992]: Achieving Electronic Privacy. Scientific American, August. 96-101.
- Chomsky, N. [1965] Aspects of the theory of syntax. The M.I.T. Press, Cambridge.
- Coate, John. [1992]: Cyberspace Innkeeping: Building Online Community. <http://cervisa.com/innkeeping.html> Utolsó letöltés: 2009. január 22.

- Cross, R.–Parker, A. [2004]: The Hidden Power of Social Networks. Harvard Business School Press, Boston MA.
- Curran, J. [2007]: A hagyományos felfogás fogyatékoságai. Még egyszer a tömegmédiáról és a demokráciáról. In: Angelusz, R.–Tardos, R.–Terestyéni, T. (szerk.) Média nyilvánosság közvélemény. Gondolat Kiadó, Budapest. 910-949.
- Csányi, G. – Szendrő, B. [2004]: Structure of a large social network. Physical Review E 2004 /69 (3) 036131. The American Physical Society. Washington. Elektronikus formában elérhető: <http://www.tcm.phy.cam.ac.uk/~gc121/wiw.pdf> Utolsó letöltés 2009. február 13.
- Csermely, P. [2005a]: A rejtett hálózatok ereje. Vince Kiadó, Budapest.
- Csermely, P. [2005b]: Társadalmi hálózatok. In: uő. A rejtett hálózatok ereje. Vince Kiadó, Budapest. 180-222.
- Csizmadia, Z. [2002]: Robert D. Putnam: Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. Szociológiai Szemle. 2002 (3) 183-193.
- Csordás, A. [2005]: Spanszűrő. WiW és iWiW. Magyar Narancs XVII (41) 34-35.
- Dányi, E. [2002a]: Kellemes mellékhatások, avagy a virtuális közösségek harmadik korszaka. Előadás az ITHAKA Információs Társadalom és Hálózatkutató Alapítvány Programján, 2002. november 28. Budapest. Dia elérhető <http://www.ithaka.hu> Utolsó letöltés: 2009. február 13.
- Dányi, E. [2002b]: Kellemes mellékhatások, avagy a virtuális közösségek harmadik korszaka. In: Csermely, Á.–Sükösd, M. (szerk) Internet Hungary: Írások az internet és a média világáról. Média Hungária Kiadó, Budapest.
- Degenne, A. – Forse, M. [1999]: Introducing Social Networks. PAGE Publications, London.

- Denzin, N. – Lincoln, Y. [1998]: The Landscape of Qualitative Research. Thousand Oaks, California: Sage.
- Dessewffy, T. [2002a]: A jövő emlékei. A hírvilág a digitális forradalom után. In: Dessewffy, T. (szerk.) A kocka el van veszve. Kockázat, káosz és média az Információs Korban. Infónia-Aula Kiadó, Budapest. 104-110.
- Dessewffy, T. [2002b]: Mindennap új varázslat. In: Dessewffy, T. (szerk.) A kocka el van veszve. Kockázat, káosz és média az Információs Korban. Infónia-Aula Kiadó, Budapest. 71-85.
- Dessewffy, T.–Galács, A.–Gayer, Z. [2002]: Az internet és más infokommunikációs eszközök terjedése Magyarországon. In: Z. Karvalics László – Dessewffy, T. (szerk.): Internet.hu. Aula Kiadó, Budapest.
- Dessewffy, T. – Galács, A. [2003]: „A dolgok új rendje” – Technológiai diffúzió és társadalmi változás. In: Dessewffy, T. –Z. Karvalics, L. (szerk.) Internet.hu. Infónia-Aula Kiadó, Budapest. 31-60.
- Dessewffy, T.–Galács, A. [2004]: Elnapolt forradalom. In: Dessewffy, T. – Z. Karvalics, L. (szerk.) Internet.hu II. Gondolat Kiadó, Budapest. 17-46.
- Dessewffy, T. et al. [2004]: A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az internet. Jelentés a World Internet Project 2004. évi magyarországi kutatásának eredményeiről. Infónia Alapítvány. Elektronikus forrás: <http://www.ithaka.hu/Letoltheto> Utolsó letöltés 2009. január 20.
- Deth, J. W.–Scarbrough, E. [1995]: The Concept of Values. In: Deth van, J. W. – Scarbrough, E. (szerk.) The Impact of Values. Oxford, University Press, Oxford. 21-47.
- Di Maggio et al. [2001]: Social Implications of Internet. Annu. Rev. Sociology. 2001.
- Douglas, J. P. (szerk.) [1970]: Understanding Everyday Life. Toward the Reconstruction of Sociological Knowledge. Routledge, Kegan Paul, London.

- Dreitzel, H. P. (szerk.) [1970]: Patterns of Communicative Behavior. Recent Sociology, Vol. 2. Macmillan, New York.
- Dunbar, R. I. M. [1998]: Grooming, gossip and evolution of language. Harvard University Press, Cambridge.
- Durkheim, E. [1967]: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Elias, N. [1983]: The Court Society. Blackwell, Oxford.
- Emerson, T. I [1966]: Toward a General Theory of the First Amendment. Vintage Books, Toronto.
- Enzensberger, H. M. [1970]: Constituents of a Theory of the Media. New Left Review (64) 13-36.
- Fábián, Z. et al [2007]: A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az internet. Jelentés a World Internet Project 2007. évi magyarországi kutatásának eredményeiről. ITHAKA Kht. Elektronikus forrás: <http://www.ithaka.hu/Letoltheto> Utolsó letöltés 2009. január 20.
- Farkas, J. [2002]: Információs- vagy tudástársadalom? Infonia-Aula Kiadó, Budapest.
- Fararo, T. J. –Skvoretz, J. [1987]: Unification Research Programs: Integrating Two Structural Theories. American Journal of Sociology (92) 1183-1209.
- Feather, N. [1982]: Expectations and Actions: Expectancy Value Models in Psychology. Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Feenberg, A. [1999]: Questioning Technology. Routledge, London.
- Feketéné Szakos, É. [1998]: A Delfi módszer és alkalmazási lehetőségei a neveléstudományban. Magyar Pedagógia 98. évf. 4. 363-376.
- Felkai, G. [1988]: Ideális beszédhelyzet és korlátozatlan kommunikációs közösség. Medvetánc 2-3. 33-78.

- Felkai, G. [1993]: Jürgen Habermas. Áron Kiadó, Budapest.
- Ferencz, A. [1998]: Mit árulnak el magukról a hálózat nyilvánossága előtt bemutatkozók? A magánélet határai egy Internet szolgáltatáson közzétett honlapok vizsgálatának tükrében. Szakdolgozat. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest.
- Fish, Stanley [1994]: There's no Such Thing as Free Speech, and it's a Good Thing, too. Oxford University Press, Oxford.
- Forgas, J. [1989]: A társas érintkezés pszichológiája. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fulton, J. [1997]: Modernity and Religious Change in Western Roman Catholicism: Two Contrasting Paradigms. *Social Compass* 44 (1). 115-129.
- Füstös, L. – Hankiss, E. – Manchin, R. – Szokolczai, Á. [1982]: Folytonosság és szakadás. MTA Szociológiai Kutató Intézet – Értékszociológiai Műhely kiadványai, Budapest.
- Füstös, L. – Szokolczai Á. [1994]: Értékek változásai Magyarországon 1978-1993. *Szociológiai Szemle* 1994/1. 57-90.
- Füstös, L. [1995]: A társadalom értékrendjének strukturális mérőeszköze az összehasonlító vizsgálatokban. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- Füstös, L. – Szokolczai, Á. [1999]: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977-1998). *Szociológiai Szemle* 1999/3. 54-71.
- Füstös, L. (szerk) [2002]: Értéktérkép – 16 ország értéktérképe. Módszertani füzetek MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- Füstös, L. [2004]: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. In: Füstös, L. – Guba, L. (szerk.) *Társadalmi Regiszter 2004. Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata* 2. kötet. MTA PTI – MTA SZKI. Budapest. 123-209.

- Füstös, L. – Szakolczai, Á [2004]: Értékrendszerek az axiális momentumokban. (24 európai ország összehasonlító elemzése). Kézirat.
- Garnham, N. [1990]: Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information. Sage, London.
- Gazsó, F. – Laki, L. [1999]: Esélyek és orientációk. (Fiatalok az ezredfordulón). OKKER Oktatási Kereskedelmi és Szervezési Iroda, Budapest.
- Gábor, K. – Kabai, I. – Matiscsák, A. [2003]: Információs társadalom és az ifjúság. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Geissler, R. [1973]: Massenmedien, Basiskommunikation und Demokratie. Ansätze zu einer normativ-empirischen Theorie. Mohr – Siebeck, Tübingen.
- Gerbner, G. – Gross, L. – Morgan, M. – Signorielli, N. [1986]: Living with television: The dynamics of the cultivation process. In: Bryant, J. – Zillmann, D. (szerk.) Perspectives on Media Effects. Lawrence Erlbaum Associates. 17-40.
Elektronikus változata: www.ciadvertising.org/studies/course/syllabi_grad/theory_readings/gerb.pdf
utolsó letöltés 2009. március 2.
- Gereben, F. [2004]: Vallásosság és egyházkép. Interjúk tükrében. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest-Csíkszereda.
- Giddens, A. [1995]: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest.
- Glózer, R. [2006]: A nyilvánosság modelljének alakváltozásai a rendszerváltás utáni évtizedben. Jel-kép 2006/1. 3-20.
- Goffman, E. [1981]: A hétköznapi élet szociálpszichológiája (Tanulmányok). Gondolat Kiadó, Budapest.
- Goolsbee, A. – Klenow, P. I. [2002]: Evidence on Learning and Network Externalities in the Diffusion of Home Computers. Journal of Law and Economics XLV, (2) 314–344.

- Gordon, T. [1980]: A tanári hatékonyság fejlesztése. A TET módszer, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Granovetter, M. S. [1973]: The Strength of Weak Ties. *Am. J. Sociology* (78) 1360-1380.
- Granovetter, M. S. [1974]: *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*. Harvard University Press, Cambridge.
- Granovetter, M. S. [1983]: The strength of Weak ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory* 1983. 1. 202-233.
- Granovetter, M. [1991]: A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz, R.–Tardos, R. (szerk.) *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest. 371-400.
- Grimes, W. [1992]: Computer as a Cultural Tool. *Computer as a Cultural Tool: Chatter Mounts on Every Topic*. *New York Times*, December 1, 1992. 13-14.
- Habermas, J. [1971] *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Habermas, J. [1983]: Feljegyzések a diszkurzusetika megalapozásának programjához. In: Felkai Gábor (szerk.) *Kommunikatív etika*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc. 151-209.
- Hadas, M. [2001]: Hímnem, többes szám. In: *Replika*, 43/44: 25–36.
- Hain, F. [2005]: Egy interdiszciplináris csizma a társadalomlélektan asztalán? *Hálózatgondolat a pszichológiában és a szociálpszichológiában*. *Magyar Pszichológiai Szemle* 2005. LX. 4. 507-526.
- Hain, F. [2006a]: Az online együttlét, mint (többféle) sajátosan hálózati élmény. Előadás. III. Magyar “Sunbelt” Kapcsolatháló Elemző konferencia, 2006. június, Budapest.

- Hain, F. [2006b]: Kapcsolatháló a világhálón - a WiW. Egy közösségi weboldal és közösség szociálpszichológiai elemzése. Doktori tézisek 2006. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Kézirat. Elektronikusan elérhető: <http://www.hain.hu> utolsó letöltés 2009. február 10.
- Hain, F. [2007]: Fiatalok hálózati közössége és hálózati kultúrája Budapesten. Egy online közösségi weboldal, az iWiW egy korai felhasználói köre által teremtett közösségi és közösségszerveződési minta. Kézirat. Elérhető: <http://www.hain.hu> utolsó letöltés 2009. február 10.
- Halmai Gábor [1994]: A vélemény szabadság határai. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Halmai Gábor [2002]: *Az írott, az elektronikus sajtó és az internet szabadsága*. In: uő. Kommunikációs jogok. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 16-97.
- Hankiss, E. [1980]: Structural Variables in Cross-Cultural Research on the Quality of Life. In: Szalai, A. – Andrews, F. M. (szerk.): The Quality of Life. Comparative Studies. Sage Studies in International Sociology (20.) 41-56.
- Hankiss, E. [1983]: Diagnózisok In: uő. Társadalmi csapdák, diagnózisok. Magvető Kiadó, Budapest. 145-446.
- Hankiss, E. et al. [1982]: Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.
- Heller, M. – Némedi, D. – Rényi, Á. [1990]: Vázlat a nyilvánosság-fogalom értelmezéséhez. In: Szabó Márton (szerk) Tükör által homályosan. Tanulmányok az ideológiáról. MTA Társadalomtudományi Intézete, Budapest. 111-123.
- Heller, M. – Némedi, D. – Rényi, Á. [1992]: Nyilvános stratégiák és nyilvános szabályok. Megjegyzések Becskeházi Attila és Kuczi Tibor nyilvánosságról szóló esszéjéhez. Szociológiai Szemle 1992/4. 53-60.
- Heller M. – Rényi, Á. [1996]: A nyilvános kommunikáció szociológiai modellje. Jelkép 1996/4. 3-21.

- Heller, M. –Rényi, Á. [2000]: A nyilvánosságfogalom kommunikációelméleti megközelítéseiről. Jel-kép 2000/1. 69-95.
- Heller Mária [2001]: Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: A hierarchikus nyilvánosságok kialakulása. http://21st.century.phil-nst.hu/2001_marc/brosura_html/heller.htm
- Herman, E. – Chomsky, N. [1988]: Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. Pantheon, New York.
- Horányi, Ö. [1999]: Az információs társadalom koncepciójától az információ kultúrája felé. Európai Szemmel (1) 12–27.
- Horányi, Ö. [1999]: A személyközi kommunikációról. In: Béres, I. – Horányi, Ö. (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest. 57-85.
- Horányi, Ö. [2007]: A kommunikáció mint participáció. In: uő. (szerk.) A kommunikáció mint participáció. Typotex Kiadó – ORTT-AKTI, Budapest. 237-265.
- Hoyer, S. [2001]: Média a harmadik évezred küszöbén. Médiakutató, 2001 (tél) 23-38.
- Hovland, C. I. and W. Weiss [1951]: The influence of source credibility on communication effectiveness. Public Opinion Quarterly 15 (4) 635-650.
- Inglehart, R. [1989]: Culture Change. Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, R. [1990]: The Impact of Economic and Socio-political Change on Culture and the Impact of Culture on Economics. Society and Politics in Advanced Industrial Society. In: uő. (1990) Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton University Press, Princeton. 3-14.
- Inglehart, R. [1997]: Values systems. In: uő. Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton University Press, Princeton. 7-50.

- Inglehart, R. [2000]: Globalization and Postmodern Values. Washington Quarterly, (23) 1. 215-228.
- Inglehart, R. – Baker [2000]: Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values. American Sociological Review (65) Feb. 2000. 19-55.
- Jakobson, R. [1972]: Nyelvészet és poétika. In: Jakobson, R. (1972) Hang – Jel – Vers. Gondolat Kiadó, Budapest. 93-132.
- Katz, E. [1957]: The Two-Step Flow of Communication: an Up-To-date Report on an Hypothesis. The Public Opinion Quarterly, Anniversary Issue Devoted to Twenty Years of Public Opinion Research 21 (1) 61-78.
- Katz, E. – Lazarsfeld, P. F. [1955]: Personal Influence. Free Press. Glencoe, Ill.
- Keane, J. [1995]: Structural Transformations of the Public Sphere. The Communication Review, Vol. 1. 1-22.
- Keane, J. [1984]: Public Life and Late Capitalism. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Keane, J. [1999]: Média és demokrácia. Helikon Kiadó, Budapest.
- Keller, T. [2008]: Értékrend és társadalmi pozíció. Századvég (47) 151-187.
- Kellner, D. [2002]: Theorizing Globalization. Sociological Theory. Vol. 20, Nr. 3 2002. Nov. 285-305.
- Kelly, K. [1995]: Out of Control: The Rise of Neo-biological Civilization. Menlo Park, CA Addison – Wesley, London.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. [1996]: The Elektronik Vernacular. In: Marcus. G. E. (szerk.) Connected. Engagements with Media. The University of Chicago Press. Chicago-London. 2-65.
- Kiss, V. [2006]: A WIW-rejtély. A „nagy üzlet” és az új közösségiség jövője. Népszabadság 2006. június 10. Hétvége melléklet. 4.

- Kluckhohn, C. [1951]: Values and Value Orientation in the Theory of Action. In: Parsons, T. – Shils, E. (szerk.): Toward a general theory of action. Harvard University Press, Cambridge.
- Kollock P. Smith, M. [1996]: Managing the Virtual Commons: Cooperation and Conflict in Computer Communities. In: Herring, S. (szerk.) Computer-Mediated Communication. John Benjamins, Amsterdam. 109-128
- Kollock, P. [1999]: The Economies of On-line Cooperatin: Gifts and Public Good sin Cyberspace. In: Smith, M. A. – Kollock, P. (szerk.) Communities in Cyberspace. Routledge, London. 220-239.
- Koltay, A. [2007]: A szólásszabadság alapvonalai. Magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban. Ph.D. értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, Budapest.
- Kuczi, T. [1992]: Szociológia, ideológia, közbeszéd. Valóság '70. Scientia Humana, Budapest.
- Lazarsfeld, P.F. – Berelson, B. – Gaudet, H. [1944]: The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign. Columbia University Press, New York.
- Lazarsfeld, P.F. – Berelson, B. H. – Gaudet [1968]: The People's Choice. Columbia University Press, New York.
- Lebhardt, O. [2008]: Egy kattintással közelebb. MOHA Mindent az oktatásról hallgatóknak – Egyetemisták, főiskolások magazinja. 2008. április. Budapest. 28-31.
- Lengyel György (szerk.) [2002]: Információs technológia és szolgáltató közigazgatás. Kutatási eredmények. 1–4. kötet, Budapest: BKÁE.
- Lengyel György – Lőrincz László – Siklós Viktória – Füleki Dániel [2003]: Hidak a digitális szakadék fölött. Jel-Kép, 2003/3.

- Liebes, T. – Katz, E. [1984]: *The Export of Meaning: Cross-Cultural Readings of* Dallas. Oxford University Press, Oxford - New York.
- Lin, N. [1999]: Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás. A státuselérés strukturális elmélete. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 383–417.
- Loughlin, T. W. [1993]: *Interpersonal Computing and Technology*. <http://bubl.ac.uk/archive/journals/ipct/v01n0193.htm>. utolsó letöltés: 2008. február 11.
- Markus, H.–Kitayama, S. [1991]:. Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, Vol. 98, No. 2.. 234–253.
- Mason, J. [2005]: *A kvalitatív kutatás*. József Kiadó, Budapest.
- Maslow, A. H. [1954]: *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York.
- Maslow, A. H. [1970]: *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York.
- McChesney R. W. [1996]: The Internet and U. S. Communication Policy-Making in Historical and Critical Perspective. *Journal of Communication*, Vol. 46 (1)Winter 98-124.
- McQuail, D. [2003]: *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Meiklejohn, A. [1961]: The First Amendment is an Absolute. *Supreme Court Review*.256-257.
- Meiklejohn, A. [1965]: *Political Freedom – the Constitutional Powers of the People*. Oxford University Press, New York – Oxford.
- Merton, R. K. [1957]: The Role-Set: Problems in Sociological Theory. *British Journal of Sociology*, Vol. VIII. 106-120.
- Merton, R. K. [2002]: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Meyrowitz, J. [1986]: No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press, New York – Oxford.
- Meyrowitz, J. [2003]: Médiumelmélet. In: Kondor, Zs. – Fábri, Gy. (szerk.) Az információs társadalom és a kommunikációtechnológia elméletei és kulcsfogalmai. Századvég Kiadó, Budapest. 205-233.
- Meyrowitz, J. [2005]: The Rise of Glocality. New Senses of Place and Identity in the Global Village. In: Nyíri, K. (szerk.) A Sense of Place. The Global and the Local in Mobile Communication. Passagen Verlag, Vienna.
- Mérei, F. [1973]: Együttesség és önismeret. Viselkedés meghatározók a harmadik évezred küszöbén. In: uő. (szerk.) Társ és csoport. Akadémiai Kiadó, Budapest. 182–191.
- Mérei, F. [1975]: Az utalás - az élményközösség szemiotikai többlete. In: Voigt V.-Szépe Gy.-Szerdahelyi, I. (szerk.) Jel és közösség. Szemiotikai tanulmánygyűjtemény. Akadémiai Kiadó, Budapest. 145-170.
- Mérei, F. [1985]: Lélektani napló I. Az utalás lélektana. Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- Milgram, S. [1967]: The small world problem. Psych. Today 1967. 1. 62-67.
- Mill, J. S. [1975]: On Liberty. Norton & Company, New York. Magyarul: Mill, J. S. (1994) A szabadságról. Századvég, Budapest.
- Miller, D.–Don, S. [2000]: The Internet: An Ethnographic Approach. Berg, New York.
- Miller, W. L. – White, S. – Heywood, P. [1998]: Values and Political Change in Postcommunist Europe. Macmillan .St.Martin's Press, London - New York.
- Mills, C. W. [1956]: The Power Elite. Oxford University Press, New York - Oxford.

- Mizrach, S. [1994]: Using Computer in Qualitative Research. <http://www.fiu.edu/~mizrachs/comp-in-qual-research.html>. Utolsó letöltés: 2009. január 22.
- Molnár, Sz. [2002]: A digitális megosztottság értelmezési kerete. Információs Társadalom, 2002. (4) 82-101.
- Molnár Szilárd [2003]: Társadalmi tőke és információs társadalom. Egyedül kuglizni, egyedül szörfözni? Szociológiai Szemle 2003 (3) 112-121.
- Montgomery, A. C. – Crittenden, K. S. [1997]: Improving Coding Reliability for Open-Ended Questions, Public Opinion Quarterly (41) Issue 2.
- Morris, M. – Ogan, C. [1999]: The Internet as a Mass Medium. Journal of Communication 46 (1). 39-50.
- Nagy, R. [2005]: Digitális egyenlőtlenségek: mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében. Ph.d. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika tanszék, Budapest.
- Némedi, D. [1990]: Adalékok a nyilvánosságfogalom kritikájához. In: Várnai, Gy. (szerk.) Logosz 1990. ELTE Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, Budapest 113-129.
- Neuman, W. R. [1991]: The Future of Mass Audience. Cambridge University Press, Cambridge.
- Newcomb, H. – Hirsch P. [1984]: Television as a Cultural Forum. In: Rowland, W. – Watkins, B. (szerk.) Interpreting Television. Sage, Beverly Hills CA.
- Newhagen, J. – Rafaeli, S. [1996]: Why Communication Researchers Should Study the Internet: A dialogue. Journal of Communication 46 (1) Winter.
- Newhagen, J. [1995]: Correspondence to Robert W. McChesney. New York Times 10. July 1995.

- Norris, P. [1999]: "Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy." In: Elaine Ciulla, Kasmarek and Joseph S. Nye (szerk) democracy.com? Governance in Networked World. Hollis, NH, Hollis Publisher. Elektronikus verzió: <http://www.artefaktum.hu/it2/pippa.pdf> utolsó letöltés 2008. augusztus 4.
- Norris, P. [2001]: Digital Divide, Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide. University Press, Cambridge.
- Norris, P. [2002]: The Bridging and Bonding Role of Online Communities. Harvard International Journal of Press/Politics 2002 (7) 3-13.
- Nováky, E. [2005]: Általános emberi értékek, viselkedési normák és a gazdasági növekedés: Tanulmány a gazdasági növekedés és az emberi kapcsolatok című OKTK kutatáshoz. Kézirat.
- NTIA. (National Telecommunications and Information Administration). [2002]: A Nation Online. U.S. Department of Commerce, Washington.
- Papacharissi, Z. – Rubin, A. M. [2000]: Predictors of Internet Use. Journal of Broadcasting & Electronic Media, 2000, 44 (2) 175-196.
- Papacharissi, Z. [2003]: A virtuális szféra. Médiakutató, 2003 (tavasz) 119-137.
- Parsons, T. [1988]: A modern társadalmak rendszere. Elméleti tájékoztató. In: Némédi, D. (szerk): Talcott Parsons a társadalmi rendszerről, Szociológiai Füzetek 45. ELTE Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, Budapest 84-111.
- Pataki, F. [2001]: Élettörténet és identitás. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pataki, F. [2004]: Értelme és identitás. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Patterson, T. [1994]: Out of Order. Vintagr, New York.
- Pintér, R. [2002]: A hagyományos és az új média kapcsolata. Tévénézés, konvergencia és digitális szakadék. In: Enyedi Nagy, M. – Polyák, G. –

- Sarkady, I. (szerk.) Médiakönyv. Tények és tanok 1. Budapest. 2002, 379-388.
- Pintér Róbert [2003]: A digitális szakadék fogalmáról. Híradástechnika 2003/4. 49-50.pp.
- Pintér, R. [2007a]: Miért futott fel az IWIW?
http://infotars.blogter.hu/?post_id=115475
- Pintér, R. (szerk) [2007b]: Magyar információs társadalom 1998–2008. Jelentés az elmúlt évtizedről. BME-UNESCO Információs Társadalom- és Trendkutató Központ - GKIE NET MTA Infokommunikációs Jogi Centrum, Budapest.
- Plasser, F.–Ullrich, P.–Waldrauch, H. [1998]: Democratic Consolidation in East-Central Europe. Macmillan - St.Martin's Press, Houndmills Basingstoke, New York.
- Platon ([1988]: Az állam. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pléh, Cs. [1998]: Pókok a hálóban. A hálózatgondolat a pszichológiában. Jel–Kép, 1998. (5) 93–100.
- Pléh, Cs. [2004]: Az értékek pszichológiája. Magyar Tudomány 2004/6.
- Pléh, Cs. [2007]: A kapcsolatok filozófiája. Előadás a Mindentudás Egyetemén. 2007. május 21. <http://www.mindentudas.hu/plehcsaba2007/index.html>. Utolsó letöltés: 2009. február 14.
- Polányi, K. [1976]: A gazdaság, mint intézményesített folyamat. In: uő. Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó, Budapest 228-299.
- Pratkanis, A. – Aronson, E. [1992]: A rábeszélőgépek. Ab Ovo, Budapest.
- Putnam, R.D. [1993]: Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R.D. [2000]: Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster, New York.

- Rajsli, E. (szerk) [2005]: [csevegőszoba] [www.origo.hu/csevegőszoba](http://www.origo.hu/csevegoszoba). Sirály Kiadó, Budapest.
- Rheingold, H. [1993]: The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Addison-Wesley, London. 38-65.
- Rheingold, H. [1994]: Mindennapi élet a cyberspace-ben. Replika (15-16.) 293-312.
- Rheingold, H. [1995]: The virtual community. <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>.
- Rogers, E. M.-Kincaid, D. E. [1981]: Communication Networks. Towards a New Paradigm for Research. The Free Press, New York.
- Rogers, E. M. [1995]: Diffusion of Innovations. (IV. kiadás) The Free Press, New York.
- Rohan, M. J. [2000]: A Rose by Any Name? The Values Construct. Personality and Social Psychology Review, 4. (3) 255-277.
- Rokeach, M. [1973]: The Nature of Human Values. The Free Press, New York
- Rokeach, M. [1979]: Understanding of Human Values. Harper and Row, New York.
- Ropolyi László [2006]: Az internet természete. Typotex Kiadó, Budapest.
- Schütz, A. [1984]: A cselekvések köznapis és tudományos értelmezése. In: Hernádi, M. (szerk) A fenomenológia a társadalomtudományban. Gondolat Kiadó, Budapest. 178-229.
- Schwartz, S. [1992]: Universals in the Content and Structure of Values. Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In: Zanna, M. (szerk.) Advances in Experimental Social Psychology, Vol 25. Academic Press, New York. 1-65.
- Schwartz, S. [2003]: Univerzálisok az értékek tartalmában és strukturájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In: Váriné, Sz. I. (szerk)

- (2003) Értékek az életben és a retorikában. Akadémiai Kiadó, Budapest. 105–154.
- Shanahan, J.–Morgan, M. [1999]: Television and its viewers: cultivation theory and research. Cambridge University Press, Cambridge; New York.
- Signorielli, N.–Morgan, M. [1996]: Cultivation analysis: research and practice. Salwen, M.B.–Stacks, D. W. (szerk). An Integrated Approach to Communication Theory and Research. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Strover, S and Straubhaar, J. [2000]: „E-Government Services and Computer and Internet Use in Texas. A Report from the Telecommunications and Information Policy Institute.”
http://www.utexas.edu/research/tipi/reports/dir_final2.htm
- Sherif, M.–Cantrill, H. [1947]: The Psychology of Ego-Involvements, Social Attitudes and Identifications. Wiley, New York.
- Smith, A. D. V. [1999]: Problems of Conflict Management in Virtual Communities. In: Smith, M. A. – Kolloch, P. (szerk.) Communities in Cyberspace. Routledge, London. 143-163.
- Smith, M. A. [1999]: Invisible Crowds in Cyberspace: Measuring and Mapping the Usnete Communities. In: Smith, M. A. – Kolloch, P. (szerk.) Communities in Cyberspace. Routledge, London. 195-219.
- Stadler, F. [1998]: The Network Paradigm: Social Formations in the Age of Information. The Information Society, 14 (1).
- Strover, S. – Straubhaar, J. [2000]: *Reasons for Not Using the Internet*. In: uők. E-Government Services and Computer and Internet Use in Texas. A Report from the Telecommunications and Information Policy Institute.
http://www.utexas.edu/research/tipi/reports/dir_final2.htm

- Szalai, D. [2003]: Behálózva: Albert-László Barabási, a statisztikus fizika kutatója. (Interjú Barabási Albert-Lászlóval) Business online <http://hirek.prim.hu/cikk/35802>
- Szántó, Z. [1991]: Rétegződés vagy/és struktúra? Replika, 1991. Június
- Szántó, Z. [1999]: A társadalmi cselekvés mechanizmusai. Aula Kiadó, Budapest.
- Szekfü, A. [2005]: Az elektronikus kommunikáció használatának terjedése Magyarországon. Disszertáció PhD értekezés tézisei. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Szelényi, I. [1992]: A poszt-kommunista átmenet társadalmi konfliktusai. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Szeszlér, V. [2003]: A WiW közösségi weboldal első éve – kommunikáció és jövőkép. Egyetemi szakdolgozat – kézirat.
- Tamar, L.-Katz, E. [1984]: The export of meaning: cross-cultural readings of Dallas. Oxford University Press, New York.
- Tamás, P.–Zsolt, P. [2001]: A társadalmi kommunikáció szociológiájáról. In: Béres, I.–Horányi, Ö. (szerk.) (2001) Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest. 245-263.
- Tarde, G. [1903]: The Laws of Imitation, Henry Holt, New York.
- Tichenor, P. J.–Donohue, G.A.–Olien, C.N. [1970]: Mass Media and Differential Growth in Knowledge. Public Opinion Quarterly 34 (3) 159-170.
- Tomka, M. [1995]: Európa változó (?) értékrendje. Mérleg, 1995/3. 333-343.
- Tomlinson J. [1991]: Cultural Imperialism. Pinter Publishers, London.
- Utasi, Á. [1984]: Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest

- Utasi, Á. [2002]: A bizalom hálója. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Vályi, G. [2004a]: Az alulról jövő kulturális globalizáció és az Internet. Médiakutató, 2004 (ősz) 95-114.
- Vályi, G. [2004b]: Községek hálózati kommunikációja. Szociológiai Szemle, 2004/4. 47-60.
- Van De Donk, W. B. H. J.-Tops, P. W. [1995]: Informatizálás és demokrácia: Orwell vagy Athén? Eszmélet (27), 1995. 90-124.
- Van Dijk, J. [1999]: The Network Society. Sage Publications, London.
- Varga, Cs.[2008]: Az új globalizáció természetrajza. Polgári Szemle. 4. évf. 2.
- Varga, B. [2002]: A szociológia millenniumi „partitúrája”. Néhány gondolat Manuel Castells társadalomszerveződési modelljéről. Szociológiai Szemle 2002/1. 134-148.
- Váriné, Sz. I. [1987]: Az ember, a világ és az értékek világa. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Váriné, Sz. I. [2002]: Az ember, a világ és az értékek világa. Kísérlet az értékek fogalmának behatárolására. In: Lengyel, Zs. (szerk) Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest. Oldalszám 132- 146.
- Váriné, Sz. I. (szerk) [2003]: Értékek az életben és a retorikában. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Voegelin E. [1987]: Order and History V. Search of Order. In: Sandos, E. (szerk.) The Collected works of Eric Fogelin. Vol.34. The University of Missouri Press, Columbia.
- Wardhaugh, R. [1995]: Szociolingvisztika. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest.
- Wayne Ellwood [2001]: The No-Nonsense Guide to Globalization. New Internationalist Publications Ltd. Oxford – Verso, London.

- Weber, M. [1949]: „Objectivity” in Social Science and Social Policy. In On the Methodology of the Social Sciences. Glencoe The Free Press, Glencoe.
- Weber, M. [1982]: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Wellman, B. [2001]: The presistence and Transformation of Community: From Neighbourhood Groops to Social Networks. Report to the Law Commission of Canada.<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm/lawcomm7.pdf>
- Wellman, B.–Gula, M. [1999]: Net Surfers Don’t Ride Alone: Virtual Communities as Communities. In: Smith, M.A.- Kollock, P. (szerk.) *Communities in Cyberspace*. Routledge, London. 167–194.
- Wellman, B.–Gula, M. [2007]: A netszörfözők nem utaznak egyedül: virtuális közösségek, mint valódi közösségek. In Halácsy, P.–Vályi, G.–Wellman, B. (szerk.) (2007) *Hatalom a mobil tömegek kezében. Új média re:mix I.* Typotex Kiadó, Budapest. 143-186.
- Wellman, B. et al. [2002]: Növeli, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét? *Információs társadalom*, II. évf. 1.szám.
- Weston, C. et. al [2001]: Analysing Interview Data. The Development and Evaluation of Coding System, *Qualitative Sociology*, Vol. 24. No 3.
- Wiemann, J.M.-Giles, H. [1995]: Az interperszonális kommunikáció. In. Hewstone, M.-Stroebe, W.-Codol, J-P.-Stephenson, G.M. (szerk.), *Szociálpszichológia*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest. 222-244.
- Wild, J.–Munk V. [2004]: A barátom barátja. Online közösségi webszajtók <http://www.antennamagazin.hu/2004-03/baratom.html>.
- Wilson, E. J. [1999]: Closing the Digital Divide. Internet Policy Institute, Washington.
<http://www.internetpolicy.org/briefing/ErnestWilson0700.html#contents>.

Wojciech, S. [1999]: Freedom of Speech and its Limits. Kluwer Academic Publishers, Boston.

Z. Karvalics László [2000]: Az elefánt testrészei. *Az információtörténelem mint szemléletmód*. Iskolakultúra 2000/4. 20-26.

Zuboff, S. [1995]: The Emperor's New Workplace. Scientific American 273(3). 1995. September. 202-204.

X. MELLÉKLETEK

1. Melléklet: Interjú-vázlat (az alapítókkal készült interjúhoz)

1. Kérlek, hogy meséld el a WIW szolgáltatás beindításának körülményeit?
2. Hogyan, milyen szerepben és miért lettél alapító? (Érintettség, személyes ambíciók...)
3. Volt-e kezdeti stratégiátok?
célok / „küldetés”/ jövőkép
Ha igen: Melyek voltak ezek legfőbb elemei?
Mennyiben lett ez ismertté téve a tagság számára? (És ma?)
Mennyiben változ(tak)ott az idők során ez a stratégia (célok / „küldetés”/ jövőkép)?
Ha változ(tak)ott a stratégia (célok / „küldetés”/ jövőkép): milyen
következményei voltak a változás(ok)nak az
(anyagi és szakmai) működtetésre nézve? A
tagság (számbeli) alakulására nézve?
4. Mit jelent ma számodra (mint alapító) a WIW? (Közösség? Ismertségi hálózat? Webes szolgáltatás?)
5. Mint "tag", mint jelent számodra a WIW? Mire használod? Milyen gyakran?
6. Ki(k) alapította(k) az első fórumokat? Milyen céllal? Mi a véleményed a fórumokról? Részt veszel-e a fórumok életében?
Ha igen: Mennyi időt töltesz üzenetek olvasásával és mennyit azok írásával? Milyen topic-okat látogatsz a leggyakrabban?
Miért éppen ezeket látogatod?
7. Meglátásod szerint mi a szerepe / funkciója a WIW-nek a hazai internetes nyilvánosságban?
8. (Ha 4. kérdéskörre releváns:) Egy közösségnek tekinthető-e a WIW tagsága?
Ha igen: Melyek a főbb jellemzői ennek a közösségnek?
Miben különbözik a WiW közösség más netes közösségektől illetve szolgáltatásoktól?
Ha nem: léteznek-e kommunikációs közösségek a WiW-es szolgáltatás pályáin?
Ha léteznek ilyenek, mi jellemzi őket?
8. Szerinted mi a WIW siker (penetráció) nyitja?
9. Milyen értékeket, értékrendet társítanál ehhez a hálózathoz?
12. Jövő: milyen várakozásaid vannak a WIW jövőjét illetően?

**2. Melléklet: A vizsgálat időpontjában működő „nyilvános”
WiW-es fórumok listája és a fórumokon elhelyezett
hozzászólások száma**

Fórum neve	Hozzászólások száma a fórumon	A hozzászólások az összes fórumhozzászólás %-ban
fotó	180	0,6
A kis lelked	1283	4,4
álomfejtő	49	0,2
baba-mama	1902	6,5
bor	596	2
bringa	2736	9,4
buli	1073	3,7
BUX és külföldi tőzsdék	34	0,1
divat	347	1,2
életfilozófiák	261	0,9
EU-ról	169	0,6
harcművészet	175	0,6
irodalom	667	2,3
IT	1379	4,7
Képregény/Comics	182	0,6
Kulináris	1346	4,6
külföldön élőknek	66	0,2
Média	1796	6,2
motoros	75	0,3
művészet	311	1,1
nyelv	577	2
összházipraktikák	176	0,6
Sark Presszó	39	0,1
síelés	315	1,1
sport	421	1,4
Srpski	63	0,2
szex/pornó	1218	4,2
Sziget	41	0,1
színház	429	1,5
szociológia	63	0,2
Tánc	121	0,4
Tolkien	313	1,1
Történelem	80	0,3
utazás	282	1
ülők a moziban	2194	7,5
vallás/spiritualitás	531	1,8
Vers mindenkinek	3206	11
vicchumor	2894	9,9
zenék	1080	3,7
zenész	500	1,7
	29170	100

3. Melléklet: Részlet az EUTE 2006 évi hazai adatfelvételének önkitöltő kérdőívéből („internetes blokk”)

*Kérjük, hogy amennyiben ön havonta egyszer, ritkábban, mint havonta egyszer vagy sohasem használja az **internetet**, a kérdőív további kérdéseire ne válaszoljon.*

**Magáncélból (nem munkaköri feladatok ellátásának céljából)
naponta átlagosan hány órát tölt Ön internetezéssel?**

☐ Kevesebb, mint fél órát ☐ ½ – 1 órát ☐ 1–2 órát ☐ 2–3 órát ☐ 3–5 ☐

órát több, mint 5 órát

Tag-e Ön valamilyen közösségi weboldalon (internetes közösségben)?

Írjon „X-et” a válaszának megfelelő helyre!

Igen ☐

Nem ☐

*Kérjük, hogy amennyiben a kérdésre adott válasza „**nem**” a kérdőív további kérdéseire ne válaszoljon.*

**Az alábbiak közül melyik portálon vagy portálokon regisztrált tag? A megfelelő kockába
tegyen „X-et”!
(Többet is jelölhet!)**

☐ www.bebo.hu

☐ www.mywip.com

☐ www.facebook.com

☐ www.orkut.com

☐ www.linkedin.com

☐ www.osztalytarsam.hu

☐ www.myspace.com

☐ www.wiw.hu

*Kérjük, hogy a következő kérdésekre csakis akkor
válaszoljon, ha Ön regisztrált tag a **wiw** portálon.*

Körülbelül milyen gyakran látogatja a wiw.hu portált?

A megfelelő kockába

tegyen „X-et”! (Egyet jelölhet!)

☐ Ritkábban
mint havonta

☐ Havonta
többször

☐ Hetente
egyszer

☐ Hetente
többször

☐ Minden
nap

☐ Naponta
többször

4. Melléklet: Az egy főre eső fórumhozzászólások megoszlásának alapstatisztikái

N	Valid	1165
	Missing	0
Mean		25.04
Median		2.00
Std. Deviation		122.074
Skewness		16.537
Std. Error of Skewness		.072
Minimum		1
Maximum		3157

5. Melléklet: A Messages adatbázis kialakítása

A Users.sav-ban kialakított változók hosszáfűzése a Messages adatbázishoz

syntax:

```
MATCH FILES /FILE=*  
/TABLE='D:\Munka\MAGDI PHD\USERS2.sav'  
/RENAME (ELEM_SCHOOL HIGH_SCHOOL sent_message UNIV_SCHOOL =  
d0 d1 d2 d3)  
/BY user_id  
/DROP= d0 d1 d2 d3.  
EXECUTE.
```

A szavak számának megállapítása

Változót létrehozása, mely leírja hány karakteres az adott üzenet

syntax:

```
COMPUTE post_length = LENGTH(RTRIM(POST)) .  
EXECUTE .
```

Új adatbázis létrehozása

A message adatfájlból egy olyan adatbázis létrehozása, melyben csak az ID (azonosító), a POST (üzenet), és a post_length (üzenet karakterszáma) változók vannak benne. A fájl betöltése R programnyelvben, majd a következő algoritmus (ami megszámolja hány szó van az adott üzenetben) futtatása.

syntax:

```
require(foreign)  
post <- read.spss(file="messages_r.sav", to.data.frame = TRUE)  
post[,1] <- as.character(post[,1])  
post[,2] <- as.character(post[,2])  
post[,3] <- as.character(post[,3])  
post[,4] <- as.character(post[,4])  
post[,5] <- as.character(post[,5])  
message <- paste(post[,2],post[,3],post[,4],post[,5], sep="")  
szavak <- matrix(nrow=nrow(post), ncol=1)  
for (i in 1:nrow(post))  
{  
  puffer <- matrix(nrow=post[i,6], ncol=1)
```

```

        for (q in 1:nrow(puffer))
        {
            puffer[q,1]=substr(message[i],q,q)
        }
puffer2 <- as.matrix(which(puffer==" "))
if (nrow(puffer2)==0)
{
    szavak[i,1]=1
    next
}
if (nrow(puffer2)==1)
{
    szavak[i,1]=2
    next
}
sub <- matrix(nrow=nrow(puffer2), ncol=1)
sub[,]=0
    for (w in 2:nrow(sub))
    {
        if ((puffer2[w,]-1)==puffer2[(w-1),1])
            sub[w,1]=1
    }
szavak[i,1]=(nrow(subset(puffer2, sub==0)))+1
if (nrow(puffer2)==0)
    szavak[i,1]=1
write.table(i, file="hol_tart.txt")
}
write.table(szavak, file="kiir.txt", col.names=FALSE, row.names=FALSE)

```

Az elkészült adatok hozzátácsolása a MESSAGES adatbázishoz A szavak számát mérő változó kialakítása

A változó neve: w_number (méri: 5 feletti, vagy az alatti szó van egy adott üzenetben)

syntax:

```

RECODE
  w_number
  (1 thru 4=1) (5 thru Highest=2) INTO w_number5 .
VARIABLE LABELS w_number5 '5 vagy a fölötti szavak száma'.
EXECUTE .

```

6. Melléklet:

Nem		Tipológia				Összes fórumozó
		adatközlő 1654		adatfélő 1028		
		adatközlő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatközlő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	
Férfi	Fő	399	568	231	354	1552
	egyes típusok %-ban	52.7	63.3%	56.6%	57.1%	57.9%
Nő	Fő	358	329	177	266	1130
	egyes típusok %-ban	47.3	36.7%	43.4%	42.9%	42.1%
összesen		757	897	408	620	2682

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19.624(a)	3	.000
Likelihood Ratio	19.702	3	.000
Linear-by-Linear Association	.729	1	.393
N of Valid Cases	2682		

Iskolai végzettség		Tipológia				Összes fórumozó
		adatközlő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatközlő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	
Alap	Fő	7	5	1	2	15
	egyes típusok %-ban	0,9	0,6	0,5	0,7	0,06
Közép-fok	Fő	73	63	13	13	162
	egyes típusok %-ban	9,6	7,0	6,3	4,4	7
Felső-fok	Fő	677	829	194	280	1980
	egyes típusok %-ban	89,4	92,4	93,3	94,9	91
összesen		757	897	208	295	2157

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.910(a)	6	.091
Likelihood Ratio	11.209	6	.082
Linear-by-Linear Association	8.512	1	.004
N of Valid Cases	2157		

Település típus		Tipológia				Összes fórumozó
		adatközlő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatközlő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	adatfélő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	
Budapest	Fő	636	768	267	382	2053
	egyes típusok %-ban	84	85,6	91,1	89,9	86,6
Vidék	Fő	125	63	13	13	319
	egyes típusok %-ban	16	14,4	8,9	10,1	13,4
összesen		757	897	208	295	2372

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14.171(a)	3	.003
Likelihood Ratio	14.897	3	.002
Linear-by-Linear Association	11.857	1	.001
N of Valid Cases	2372		

Tipológia	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
adatközlő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	757	28,09	8.29361	.30144	27.4994	28.6829	13	85
adatközlő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	897	27,91	7.94674	.26533	27.3845	28.4260	13	85
adatfélő és résztvevő „nyilvános” fórumokon	139	30,42	13,8155	1.17182	28.1074	32.7415	13	85
adatfélő és nem résztvevő „nyilvános” fórumokon	240	28,92	8.50556	.54903	27.8351	29.9982	13	85

összesen	2033	28,27	8.68021	.19251	27.8886	28.6437	13	85
----------	------	-------	---------	--------	---------	---------	----	----

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
2.726	3	2029	.043

ANOVA

Kor

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	889.089	3	296.363	3.950	.008
Within Groups	152213,946	2029	75.019		
Total	153103,035	2032			

Robust Tests of Equality of Means

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Brown-Forsythe	2.778	3	409.784	.041

a Asymptotically F distributed.

7. Melléklet: Társadalmi távolságok – I. vizsgálati kérdéskör /

I.1.hipotézis és a I.2. hipotézis vizsgálata

A szociodemográfiai változók átalakítása / a dummy változók kialakítása

Syntax:

```
recode
  gender_first teltip2_first_1 isk2
  (1=0) (2=1) into gender_dummy teltip2_dummy isk2_dummy .
execute .
recode
  korcsop3
  (1=0) (else=1) into korcs_fiatl .
execute .
recode
  korcsop3
  (2=0) (else=1) into korcs_kozep .
execute .
recode
  korcsop3
  (3=0) (else=1) into korcs_idos .
execute .
descriptives
  variables=gender_dummy teltip2_dummy isk2_dummy korcs_fiatl korcs_kozep
  korcs_idos
  /statistics= stddev .
```

A szocio-demográfiai heterogenitás mérőszáma változónként: Az aktuális szórást elosztjuk a maximális elméleti szórással. A kapott érték 0-1 közötti. Minél magasabb annál heterogénebb az adott fórum a változó szempontjából.

syntax:

* custom tables.

```
ctables
  /vlabels variables=gender_dummy teltip2_dummy isk2_dummy korcs_fiatl
  korcs_kozep korcs_idos t1_max t2_max t3_max t4_max t5_max t6_max t7_max
  t8_max t9_max t10_max t11_max t12_max t13_max t14_max t15_max t16_max
  t17_max t18_max t19_max t20_max t21_max t22_max t23_max t24_max t25_max
  t26_max t27_max t28_max t29_max t30_max t31_max t32_max t33_max t34_max
  t35_max t36_max t37_max t38_max t39_max t40_max
  display=default
  /table t1_max + t2_max + t3_max + t4_max + t5_max + t6_max + t7_max +
  t8_max + t9_max + t10_max + t11_max + t12_max + t13_max + t14_max + t15_max
  + t16_max + t17_max + t18_max + t19_max + t20_max + t21_max + t22_max +
  t23_max + t24_max + t25_max + t26_max + t27_max + t28_max + t29_max +
  t30_max + t31_max + t32_max + t33_max + t34_max + t35_max + t36_max +
```

```

t37_max + t38_max + t39_max + t40_max by gender_dummy [count f40.0, stddev]
+ teltip2_dummy [count f40.0, stddev] + isk2_dummy [count f40.0, stddev] +
korcs_fiatl [count f40.0, stddev] + korcs_kozep [count f40.0, stddev] +
korcs_idos [count f40.0, stddev]
/categories variables=t1_max t2_max t3_max t4_max t5_max t6_max t7_max
t8_max t9_max t10_max t11_max t12_max t13_max t14_max t15_max t16_max
t17_max t18_max t19_max t20_max t21_max t22_max t23_max t24_max t25_max
t26_max t27_max t28_max t29_max t30_max t31_max t32_max t33_max t34_max
t35_max t36_max t37_max t38_max t39_max t40_max order=a key=value
empty=include.

```

A heterogenitás mérése az átlagos fórumozók között

Eljárás azonos az előzővel, de szelektálunk az átlagos fórumozókra.

Syntax:

```

use all.
compute filter_$(atlagos_hasznalo = 1).
variable label filter_$(atlagos_hasznalo = 1 (filter)'.
value labels filter_$(0 'not selected' 1 'selected'.
format filter_$(f1.0).
filter by filter_$.
execute .
descriptives
  variables=gender_dummy teltip2_dummy isk2_dummy korcs_fiatl korcs_kozep
korcs_idos
/statistics= stddev .

```

8. Melléklet: A heterogenitás mérőszámai – teljes adatsor

Nemek szerint

Fórum	N	Mérőszám
__ fotó __	40	0,98
A kis lelked	54	0,98
álomfejtő	9	0,63
baba-mama	92	0,79
bor	32	0,97
bringa	67	0,97
buli	85	1,00
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,87
dívat	39	0,87
életfilozófiák	26	0,97
EU-ról	17	1,00
harcművészet	24	1,00
irodalom	63	0,96
IT	64	1,00
Képregény/Comics	16	0,99
Kulináris	80	0,97
külföldön élőknek	21	1,00
Média	67	0,99
motoros	12	0,94
művészet	54	1,00
nyelv	77	0,97
összházipraktikák	35	0,56
Sark Presszó	12	0,99
síelés	44	1,00
sport	47	0,93
Srpski	10	0,92
szex/pornó	40	0,94
Sziget	16	1,00
színház	81	0,97
szociológia	20	0,99
Tánc	37	0,74
Tolkien	26	1,00
Történelem	15	0,94
utazás	74	0,91
ülök a moziban	104	1,00
vallás/spiritualitás	27	0,99
Vers mindenkinek	80	0,98

vicchumor	128	0,98
zenék	97	0,97
zenész	71	1,00

Település típus szerint

Fórum	N	Mérőszám
__fotó__	40	0,71
A kis lelked	54	0,78
álomfejtő	9	0,00
baba-mama	92	0,78
bor	32	0,87
bringa	67	0,77
buli	85	0,55
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,00
divat	39	0,77
életfilozófiák	26	0,64
EU-ról	17	0,47
harcművészet	24	0,75
irodalom	63	0,70
IT	64	0,78
Képregény/Comics	16	0,48
Kulináris	80	0,71
külföldön élőknek	21	0,70
Média	67	0,68
motoros	12	1,00
művészet	54	0,75
nyelv	77	0,75
összházipraktikák	35	0,64
Sark Presszó	12	0,87
síelés	44	0,77
sport	47	0,75
Srpski	10	0,00
szex/pornó	40	0,80
Sziget	16	0,78
színház	81	0,69
szociológia	20	0,44
Tánc	37	0,55
Tolkien	26	0,84
Történelem	15	0,88
utazás	74	0,68
ülők a moziban	104	0,70
vallás/spiritualitás	27	0,71
Vers mindenkinek	80	0,80

vicchumor	128	0,79
zenék	97	0,74
zenész	71	0,77

Iskolai végzettség szerint

Fórum	N	Mérőszám
__fotó__	40	0,44
A kis lelked	54	0,46
álomfejtő	9	0,00
baba-mama	92	0,49
bor	32	0,66
bringa	67	0,61
buli	85	0,51
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,00
divat	39	0,53
életfilozófiák	26	0,38
EU-ról	17	0,47
harcművészet	24	0,75
irodalom	63	0,35
IT	64	0,42
Képregény/Comics	16	0,00
Kulináris	80	0,60
külföldön élőknek	21	0,59
Média	67	0,53
motoros	12	0,75
művészet	54	0,38
nyelv	77	0,44
összházipraktikák	35	0,46
Sark Presszó	12	0,55
sielés	44	0,00
sport	47	0,67
Srpski	10	0,00
szex/pornó	40	0,66
Sziget	16	0,66
színház	81	0,63
szociológia	20	0,44
Tánc	37	0,55
Tolkien	26	0,92
Történelem	15	0,68
utazás	74	0,50
ülők a moziban	104	0,43
vallás/spiritualitás	27	0,38

Vers mindenkinek	80	0,69
vicchumor	128	0,60
zenék	97	0,68
zenész	71	0,51

Legfiatalabb korcsoport (legfeljebb 24 éves) szerint

Fórum	N	Mérőszám
__fotó__	40	0,71
A kis lelked	54	0,93
álomfejtő	9	0,63
baba-mama	92	0,45
bor	32	0,73
bringa	67	0,81
buli	85	0,82
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,87
divat	39	0,67
életfilozófiák	26	0,84
EU-ról	17	0,85
harcművészet	24	0,75
irodalom	63	0,73
IT	64	0,62
Képregény/Comics	16	0,78
Kulináris	80	0,71
külföldön élőknek	21	0,90
Média	67	0,68
motoros	12	0,87
művészet	54	0,78
nyelv	77	0,77
összházipraktikák	35	0,00
Sark Presszó	12	0,75
síelés	44	0,81
sport	47	0,87
Srpski	10	0,00
szex/pornó	40	0,84
Sziget	16	0,99
színház	81	0,88
szociológia	20	0,44
Tánc	37	0,94
Tolkien	26	1,00
Történelem	15	0,80
utazás	74	0,71
ülők a moziban	104	0,74

vallás/spiritualitás	27	0,88
Vers mindenkinek	80	0,93
vicchumor	128	0,86
zenék	97	0,86
zenész	71	0,91

Középső korcsoport (legfeljebb 25-29 éves) szerint

Fórum	N	Mérőszám
__fotó__	40	1,00
A kis lelked	54	0,96
álomfejtő	9	0,99
baba-mama	92	0,97
bor	32	0,95
bringa	67	0,96
buli	85	0,98
BUX és külföldi tőzsdék	4	0,87
dívat	39	0,99
életfilozófiák	26	0,95
EU-ról	17	0,85
harcművészet	24	1,00
irodalom	63	0,98
IT	64	0,99
Képregény/Comics	16	0,93
Kulináris	80	0,99
külföldön élőknek	21	0,99
Média	67	0,93
motoros	12	0,99
művészet	54	0,97
nyelv	77	0,98
összházipraktikák	35	1,00
Sark Presszó	12	0,94
síelés	44	0,98
sport	47	0,89
Srpski	10	1,00
szex/pornó	40	0,97
Sziget	16	0,66
színház	81	0,98
szociológia	20	0,99
Tánc	37	0,91
Tolkien	26	0,72
Történelem	15	1,00
utazás	74	1,00

ülők a moziban	104	0,99
vallás/spiritualitás	27	0,91
Vers mindenkinek	80	0,88
vicchumor	128	0,98
zenék	97	0,97
zenész	71	0,96

Legidősebb korcsoport (30 éves és idősebb) szerint

Fórum	N	Mérőszám
__fotó__	40	0,97
A kis lelked	54	0,94
álomfejtő	9	0,99
baba-mama	92	0,99
bor	32	1,00
bringa	67	0,99
buli	85	0,97
BUX és külföldi tőzsdék	4	1,00
divat	39	0,99
életfilozófiák	26	0,99
EU-ról	17	1,00
harcművészet	24	0,91
irodalom	63	0,99
IT	64	1,00
Képregény/Comics	16	1,00
Kulináris	80	0,99
külföldön élőknek	21	0,90
Média	67	0,99
motoros	12	0,94
művészet	54	0,99
nyelv	77	0,99
összházipraktikák	35	1,00
Sark Presszó	12	1,00
síelés	44	0,97
sport	47	1,00
Srpski	10	1,00
szex/pornó	40	0,98
Sziget	16	0,99
színház	81	0,94
szociológia	20	0,98
Tánc	37	0,97
Tolkien	26	0,95
Történelem	15	0,94

utazás	74	0,96
ülők a moziban	104	0,98
vallás/spiritualitás	27	0,99
Vers mindenkinek	80	0,99
vicchumor	128	0,96
zenék	97	0,97
zenész	71	0,95

9. Melléklet: Kovariancia mátrix előállítása a kommunikációs „átjárás” vizsgálatához

R program:

```
data <- read.spss(file="homogenitas3.sav", use.value.label = FALSE, to.data.frame = TRUE)
forcor <- read.spss(file="user_cormatrix.sav", use.value.label = FALSE, to.data.frame = TRUE)
covmatrix <- cov(forcor)
topik <- data[,2:41]
demo <- data[,42:ncol(data)]
hom.result <- matrix(nrow=40, ncol=1)
for (i in 1:ncol(topik))
{
  demo1 <- demo[which(topik[,i]==1),]
  user1 <- as.matrix(data[which(topik[,i]==1),1])
  co=0
  dem=0
  for (q in 1:(nrow(demo1)-1))
  {
    if ((demo1[q,6]==0) & (demo1[(q+1),6]==0))
    {
      if (user1[q,]==user1[(q+1),]) next
      dist.base <- demo1[q:(q+1),1:5]
      vek1 <- as.matrix(dist.base[1,])
      vek2 <- as.matrix(dist.base[2,])
      co=co+1
      dem=as.numeric(sqrt(mahalanobis(vek1,vek2, cov=covmatrix)))+dem
    }
  }
  hom.result[i,1]=dem/co
}
write.table(hom.result, file="hom_result2.txt", row.names=FALSE, col.names=FALSE)
```

10.Melléklet: Értékközvetítés – I. vizsgálati kérdéskör / IV.1.1.

Hipotézis és a IV.1.2. hipotézis vizsgálata

van_ertek_mean_1 Változó megoszlása

értékközvetítő üzenet az összes üzenet között	Gyakoriság	Százalék	Kumulatív százalék
.00	31	19.4	19.4
.01	1	.6	20.0
.01	1	.6	20.6
.01	1	.6	21.3
.02	1	.6	21.9
.02	1	.6	22.5
.02	1	.6	23.1
.03	1	.6	23.8
.03	1	.6	24.4
.03	1	.6	25.0
.03	1	.6	25.6
.04	2	1.3	26.9
.04	1	.6	27.5
.04	1	.6	28.1
.04	1	.6	28.8
.04	1	.6	29.4
.04	1	.6	30.0
.05	2	1.3	31.3
.05	1	.6	31.9
.05	1	.6	32.5
.05	1	.6	33.1
.05	1	.6	33.8
.06	2	1.3	35.0
.06	1	.6	35.6
.06	1	.6	36.3
.06	2	1.3	37.5
.07	1	.6	38.1
.07	1	.6	38.8
.07	1	.6	39.4
.07	1	.6	40.0
.07	1	.6	40.6
.07	3	1.9	42.5
.08	1	.6	43.1
.08	1	.6	43.8
.08	1	.6	44.4
.08	1	.6	45.0
.08	1	.6	45.6

.08	3	1.9	47.5
.09	1	.6	48.1
.09	2	1.3	49.4
.09	1	.6	50.0
.09	2	1.3	51.3
.09	6	3.8	55.0
.10	2	1.3	56.3
.10	1	.6	56.9
.10	1	.6	57.5
.10	3	1.9	59.4
.11	1	.6	60.0
.11	1	.6	60.6
.11	1	.6	61.3
.11	1	.6	61.9
.11	1	.6	62.5
.11	1	.6	63.1
.11	1	.6	63.8
.12	2	1.3	65.0
.12	1	.6	65.6
.12	1	.6	66.3
.13	1	.6	66.9
.13	1	.6	67.5
.14	1	.6	68.1
.15	1	.6	68.8
.15	1	.6	69.4
.15	1	.6	70.0
.15	1	.6	70.6
.16	2	1.3	71.9
.16	1	.6	72.5
.17	1	.6	73.1
.18	1	.6	73.8
.18	1	.6	74.4
.19	1	.6	75.0
.19	1	.6	75.6
.19	1	.6	76.3
.20	1	.6	76.9
.21	1	.6	77.5
.21	1	.6	78.1
.21	2	1.3	79.4
.22	1	.6	80.0
.23	4	2.5	82.5
.24	1	.6	83.1
.24	1	.6	83.8
.25	1	.6	84.4
.25	3	1.9	86.3
.26	1	.6	86.9
.27	2	1.3	88.1
.29	1	.6	88.8
.30	1	.6	89.4
.32	1	.6	90.0
.32	1	.6	90.6

.32	1	.6	91.3
.33	1	.6	91.9
.36	1	.6	92.5
.36	1	.6	93.1
.37	1	.6	93.8
.39	1	.6	94.4
.40	1	.6	95.0
.41	1	.6	95.6
.42	1	.6	96.3
.50	2	1.3	97.5
.59	1	.6	98.1
.60	1	.6	98.8
.73	1	.6	99.4
.75	1	.6	100.0
Total	160	100.0	

11. Melléklet: Értékek megjelenésének globális rangsor

Rangszám	Érték	Értékelhető esetszám *	Érték hányszor jelent meg	Megjelenés az összes üzenet %-ban
1	segítőkészség	16580	613	3.697
2	jókedély	16580	438	2.642
3	mások tisztelete, tolerancia	16582	221	1.333
4	társadalmi megbecsülés	16582	193	1.164
5	udvariasság	16581	145	0.874
6	családi biztonság	16580	90	0.543
7	boldogság	16581	88	0.531
8	környezetvédelem	16581	72	0.434
9	törekvés	16582	57	0.344
10	egyenlőség	16582	53	0.320
11	szabadság	16582	46	0.277
12	alkotó szellem	16581	34	0.205
13	fegyelmezettség	16582	27	0.163
14	előítéletektől mentesség	16582	25	0.151
15	engedelmesség	16582	25	0.151
16	anyagi jólét	16582	21	0.127
17	szavahihetőség	16581	20	0.121
18	hagyománytisztelet	16582	18	0.109
19	az elvégzett munka öröme	16582	10	0.060
20	érdekes, változatos élet	16581	4	0.024
21	a haza biztonsága	16582	0	0.000

* A kódolási diszkrepanciák miatt az értékelhető esetszám az egyes értékváltozók szerint eltér.

12.Melléklet: A Fórumok értéktelítettsége

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	_fotó_ _	A kis lelked	álomfejtő	baba- mama	bor	bringa	buli
ALKOTÓ SZELLEM	0,000	0,260	0,000	0,270	0,000	0,202	0,321
ANYAGI JÓLÉT	0,000	0,000	0,000	0,090	0,403	0,135	0,000
EGYENLŐSÉG	0,000	1,172	0,000	0,988	0,605	0,405	0,000
TÖREKVÉS	3,797	1,042	2,703	0,000	0,605	0,000	0,161
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,911	0,000	3,863	0,202	0,607	0,642
ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,000	0,651	0,000	0,090	0,000	0,067	0,161
ENGEDELMESSÉG	0,000	0,000	0,000	0,359	0,403	0,135	0,000
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	3,797	3,646	13,514	7,547	5,040	0,810	0,321
FEGYELMEZETTSÉG	1,266	0,391	0,000	1,078	0,202	0,000	0,161
JÓKEDÉLY	0,000	5,997	5,405	2,156	0,605	1,619	0,803
SZABADSÁG	0,000	1,563	0,000	1,348	0,202	0,135	0,000
SEGÍTŐKÉSZSÉG	12,658	7,031	8,108	14,825	8,266	2,227	0,482
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	1,266	0,260	0,000	0,180	0,202	0,135	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,202	0,000
UDVARIASSÁG	5,063	1,432	0,000	2,788	0,403	0,877	0,321
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	1,266	2,083	0,000	2,156	0,202	0,810	0,642
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,913	0,000	0,898	0,000	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	2,564	4,688	2,703	0,180	0,605	0,540	0,000
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,260	0,000	0,449	0,806	0,000	0,321
BOLDOGSÁG	0,000	3,776	0,000	0,539	1,008	1,080	1,926

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	BUX és külföldi tőzsdék	divat	életfilozó fiák	EU-ról	harcműv észet	irodalom	IT
ALKOTÓ SZELLEM	0,000	0,658	0,524	0,000	0,847	0,000	0,000
ANYAGI JÓLÉT	0,000	2,632	0,000	0,000	0,000	0,000	0,436
EGYENLŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,847	0,265	0,000
TÖREKVÉS	0,000	0,000	0,000	0,000	1,695	0,265	0,109
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,658	0,000	0,000	2,542	0,000	0,764

ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,327
ENGEDELMESSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	5,882	3,947	2,094	0,000	4,237	1,592	0,436
FEGYELMEZETTSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
JÓKEDÉLY	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,327
SZABADSÁG	0,000	0,000	0,000	1,471	0,000	0,000	0,000
SEGÍTŐKÉSZSÉG	5,882	9,868	3,665	7,353	12,712	2,653	8,506
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	0,000	0,000	0,524	0,000	0,000	0,000	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
UDVARIASSÁG	0,000	2,632	0,524	1,471	1,695	0,265	0,218
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	0,000	0,658	1,047	0,000	0,000	2,653	0,218
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,658	0,000	0,000	0,847	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,265	0,000
BOLDOGSÁG	0,000	0,000	1,047	0,000	0,000	0,000	0,000

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	Képregény/Comics	Kulináris	külföldön élőknek	Média	motoros	művészet	nyelv
ALKOTÓ SZELLEM	0,000	0,879	0,000	0,669	0,000	0,000	0,358
ANYAGI JÓLÉT	0,000	0,251	0,000	0,000	0,000	0,535	0,000
EGYENLŐSÉG	0,000	0,126	0,000	1,338	0,000	0,535	0,000
TÖREKVÉS	0,000	0,628	0,000	0,111	0,000	0,000	1,075
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,503	0,000	0,111	8,108	0,000	0,000
ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,000	0,251	0,000	0,223	0,000	1,604	0,358
ENGEDELMESSÉG	0,000	0,126	0,000	0,669	0,000	0,000	0,717
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	0,000	0,126	0,000	0,334	0,000	0,535	0,000
FEGYELMEZETTSÉG	0,000	0,126	0,000	0,111	0,000	0,000	0,000
JÓKEDÉLY	0,000	0,377	0,000	0,111	2,703	1,070	0,717
SZABADSÁG	0,000	0,000	0,000	0,669	0,000	0,000	1,075
SEGÍTŐKÉSZSÉG	1,370	4,528	0,000	0,669	13,514	1,070	3,584
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
UDVARIASSÁG	1,370	0,503	0,000	0,446	0,000	2,139	0,358
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	1,370	1,508	3,333	3,233	0,000	0,535	0,358
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,111	0,000	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	0,000	0,126	0,000	0,111	2,703	1,604	0,000
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,126	0,000	0,000	0,000	0,000	0,358
BOLDOGSÁG	0,000	0,126	0,000	0,000	5,405	0,000	0,000

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	összházp raktikák	Sark Presszó	síelés	sport	Srpski	szex/por nő	Sziget
ALKOTÓ SZELLEM	0,926	0,000	0,000	0,352	0,000	0,154	0,000
ANYAGI JÓLÉT	0,926	0,000	1,860	0,000	0,000	0,000	0,000
EGYENLŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,351	0,000	0,000	0,000
TÖREKVÉS	0,000	0,000	0,930	0,000	2,128	0,462	0,000
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,000	0,930	0,351	0,000	0,154	0,000
ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,926	0,000	0,465	0,000	0,000	0,154	0,000
ENGEDELMESSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	0,000	0,000	0,465	0,351	0,000	0,308	0,000
FEGYELMEZETTSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
JÓKEDÉLY	0,000	0,000	2,326	0,702	0,000	1,692	0,000
SZABADSÁG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
SEGÍTŐKÉSZSÉG	14,815	3,846	8,837	0,351	2,174	0,462	0,000
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,351	0,000	0,000	0,000
UDVARIASSÁG	0,000	0,000	0,465	0,702	2,128	0,000	0,000
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	1,852	0,000	0,465	2,105	0,000	0,462	0,000
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	0,926	0,000	0,000	0,351	0,000	0,000	0,000
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
BOLDOGSÁG	0,000	0,000	0,465	0,000	0,000	0,000	0,000

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	színház	szociológ ia	Tánc	Tolkien	Történel em	utazás	ülők a moziban
--	---------	--------------	------	---------	-------------	--------	----------------

ALKOTÓ SZELLEM	0,357	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ANYAGI JÓLÉT	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
EGYENLŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	1,613	0,515	0,204
TÖREKVÉS	0,000	0,000	0,000	0,844	0,000	0,000	0,102
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,515	0,102
ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,357	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,102
ENGEDELMESSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,102
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	1,786	0,000	1,370	1,266	0,000	0,515	0,204
FEGYELMEZETTSÉG	0,000	0,000	0,000	0,422	0,000	0,000	0,000
JÓKEDÉLY	0,714	0,000	1,370	0,000	0,000	0,000	0,204
SZABADSÁG	0,357	0,000	1,370	0,000	0,000	0,000	0,102
SEGÍTŐKÉSZSÉG	2,500	2,941	6,849	1,688	3,226	9,278	0,713
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
UDVARIASSÁG	1,071	0,000	1,370	1,266	0,000	0,000	0,815
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	1,071	0,000	2,740	4,641	0,000	0,000	0,407
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	1,031	0,305
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
BOLDOGSÁG	1,071	0,000	1,370	0,422	0,000	0,000	0,102

Az üzenetek hány százalékában jelenik meg az adott érték	vallás/s pirituális	Vers mindenkinek	vicchum or	zenék	zenész
ALKOTÓ SZELLEM	0,000	0,055	0,060	0,000	0,357
ANYAGI JÓLÉT	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
EGYENLŐSÉG	0,318	0,055	0,000	0,188	0,000
TÖREKVÉS	0,000	0,882	0,060	0,000	0,714
CSALÁDI BIZTONSÁG	0,000	0,000	0,000	0,188	0,000
ELŐÍTÉLETEKTŐL MENTESSÉG	0,000	0,055	0,000	0,000	0,000
ENGEDELMESSÉG	0,955	0,110	0,060	0,188	0,000
MÁSOK TISZTELETE, TOLERANCIA	1,592	0,331	0,179	0,000	0,357
FEGYELMEZETTSÉG	0,318	0,165	0,060	0,000	0,357

JÓKEDELY	0,000	0,000	17,819	0,000	0,000
SZABADSÁG	0,000	0,110	0,000	0,000	0,357
SEGÍTŐKÉSZSÉG	0,000	0,496	0,179	1,318	3,214
AZ ELVÉGZETT MUNKA ÖRÖME	0,318	0,000	0,000	0,000	0,000
A HAZA BIZTONSÁGA	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
ÉRDEKES, VÁLTOZATOS ÉLET	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
UDVARIASSÁG	1,592	0,882	0,596	0,753	1,071
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	1,274	1,378	0,476	0,942	0,357
SZAVAHIHETŐSÉG	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
KÖRNYEZETVÉDELEM, szépség világa	0,000	0,386	0,000	0,000	0,000
HAGYOMÁNYTISZTELET	0,000	0,055	0,060	0,000	0,000
BOLDOGSÁG	0,318	0,055	0,179	0,377	0,357

13.Melléklet: Értékközvetítés demográfiai háttérének vizsgálata

Értékközvetítés gyakorisága és nem közötti kapcsolat (Átlagos fórumozók)

Syntax:

```
use all.
compute filter_$=(atlagos_hasznalo = 1).
variable label filter_$ 'atlagos_hasznalo = 1 (filter)'.
value labels filter_$ 0 'not selected' 1 'selected'.
format filter_$ (f1.0).
filter by filter_$.
execute .
oneway
  van_ertek_mean_1 by gender_first
  /statistics descriptives homogeneity brownforsythe welch
  /plot means
  /missing analysis .
```

Leíró statisztika

van_ertek_mean_1

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
1 Nő	81	.1526	.16725	.01858	.1156	.1896	.00	.75
2 Férfi	79	.1048	.10629	.01196	.0810	.1287	.00	.50
Total	160	.1290	.14209	.01123	.1068	.1512	.00	.75

Test of Homogeneity of Variances

van_ertek_mean_1

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
9.941	1	158	.002

ANOVA

van_ertek_mean_1

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.091	1	.091	4.622	.033
Within Groups	3.119	158	.020		
Total	3.210	159			

Robust Tests of Equality of Means

van_ertek_mean_1

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Welch	4.671	1	136.051	.032
Brown-Forsythe	4.671	1	136.051	.032

a. Asymptotically F distributed.

Értékközvetítés gyakorisága és kor közötti kapcsolat (Átlagos fórumozók)

Syntax:

oneway

van_ertek_mean_1 by korcsop3

/statistics descriptives homogeneity brownforsythe welch

/plot means

/missing analysis .

Leíró statisztika

van_ertek_mean_1

Korcsoport	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
1-24 éves	27	.0943	.08757	.01685	.0596	.1289	.00	.29
25-29 éves	64	.1582	.17108	.02139	.1154	.2009	.00	.75
30 éves vagy idősebb	69	.1156	.12529	.01508	.0855	.1457	.00	.60
Total	160	.1290	.14209	.01123	.1068	.1512	.00	.75

Test of Homogeneity of Variances

van_ertek_mean_1

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
5.245	2	157	.006

ANOVA

van_ertek_mean_1

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.099	2	.050	2.509	.085
Within Groups	3.111	157	.020		
Total	3.210	159			

Robust Tests of Equality of Means

van_ertek_mean_1

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Welch	2.745	2	86.681	.070
Brown-Forsythe	3.026	2	141.547	.052

a. Asymptotically F distributed.

Értékközvetítés gyakorisága és település közötti kapcsolat (Átlagos fórumozók)

Syntax:

```
oneway
  van_ertek_mean_1 by telip2_first_1
/statistics descriptives homogeneity brownforsythe welch
/plot means
/missing analysis .
```

Leíró statisztika Leíró statisztika

van_ertek_mean_1

Település	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Budapest	139	.1193	.14080	.01194	.0957	.1429	.00	.75
Vidék	21	.1935	.13676	.02984	.1312	.2557	.00	.50
Total	160	.1290	.14209	.01123	.1068	.1512	.00	.75

Test of Homogeneity of Variances

van_ertek_mean_1

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
.213	1	158	.645

ANOVA

van_ertek_mean_1

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.100	1	.100	5.098	.025
Within Groups	3.110	158	.020		
Total	3.210	159			

Robust Tests of Equality of Means

van_ertek_mean_1

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Welch	5.323	1	26.819	.029
Brown-Forsythe	5.323	1	26.819	.029

a Asymptotically F distributed.

Értékközvetítés gyakorisága és iskolai végzettség közötti kapcsolat (Átlagos fórumozók)

Syntax:

```
oneway
  van_ertek_mean_1 by isk2
/statistics descriptives homogeneity brownforsythe welch
/plot means
/missing analysis .
```

Descriptives

van_ertek_mean_1

Iskola	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Alap és közép	13	.1313	.15904	.04411	.0352	.2274	.00	.59
Felső	147	.1288	.14110	.01164	.1058	.1518	.00	.75
Total	160	.1290	.14209	.01123	.1068	.1512	.00	.75

Test of Homogeneity of Variances

van_ertek_mean_1

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
.007	1	158	.935

ANOVA

van_ertek_mean_1

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.000	1	.000	.004	.952
Within Groups	3.210	158	.020		
Total	3.210	159			

Robust Tests of Equality of Means

van_ertek_mean_1

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Welch	.003	1	13.723	.957
Brown-Forsythe	.003	1	13.723	.957

a. Asymptotically F distributed.

Értékközvetítés gyakorisága és WiW- tagsági státus közötti kapcsolat (Átlagos fórumozók)

Syntax:

oneway

van_ertek_mean_1 by csatlakozas

/statistics descriptives homogeneity brownforsythe welch

/plot means

/missing analysis .

Leíró statisztika

van_ertek_mean_1

wiw-tagság	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	Minimum	Maximum
------------	---	------	----------------	------------	----------------------------------	---------	---------

					Lower Bound	Upper Bound		
Törzs tag - 2002-ben csatlakozott	77	.1197	.11902	.01356	.0927	.1467	.00	.59
Későbbi csatlakozó - 2002 után	83	.1384	.16166	.01785	.1029	.1739	.00	.75
Total	160	.1294	.14248	.01130	.1070	.1517	.00	.75

Test of Homogeneity of Variances

van ertek mean 1

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
3.814	1	157	.053

ANOVA

van ertek mean 1

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	.014	1	.014	.684	.410
Within Groups	3.194	157	.020		
Total	3.207	158			

Robust Tests of Equality of Means

van ertek mean 1

	Statistic(a)	df1	df2	Sig.
Welch	.697	1	148.695	.405
Brown-Forsythe	.697	1	148.695	.405

a Asymptotically F distributed.

14.Melléklet: „Nyilvános” fórumok 2004-ben (a WiW-en) és 2008-ban (az iWiW-en)

A vizsgálat idején összesen 45 „nyilvános” WiW-es fórum, a jelen disszertáció III. fejezetének írásakor (2008. július 1.) 18.260 iWiW-es fórum működik. Az egyes fórumokon résztvevők számát illetően csak a kutatáshoz kapcsolódóan rendelkezem pontos adatokkal (a portál felhasználói felületén, az üzenetszámok mai nagyságrendjét tekintve, igen hosszadalmas volna a megnyilatkozások küldőinek azonosítását követő „kézi” számolás, a tényleges résztvevői szám meghatározásához). Az egyes fórumokon elhelyezett üzenetek száma szerint – az elmúlt négy év fejleményeit érzékeltetendő - rövid összehasonlításom az alábbi

A vizsgálat idején a legnagyobb számú hozzászólást magában foglaló fórum (elnevezése: „*Vers mindenkinek*”), 21 hónapja működött, amikor 21. 564 üzenetet foglalt magába. A dolgozatírás pillanatában – az üzenetszám tekintetében – listavezető fórumon 401.823 megnyilatkozást tettek a fórumozók közzé a létesítését követő 25 hónap alatt. A fórumok társadalmi kiterjedésének napjainkban képviselt nagyságrendjét jól mutatja, hogy 2008. július 1-én az üzenetszámok sorrendje szerinti 24-ik fórum is mintegy 84. 787 üzenetet tartalmaz. Elvileg nem kizárt, hogy ilyen nagyszámú üzenet is csak néhány tucat illetve legfeljebb néhány ezer internetezőtől származik. Közel százezres üzenetszám esetén is előfordulhat, hogy az aktív részvétel valóságos nagysága szerint (valójában) mikronyilvánosságokkal állunk szemben. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a listavezető fórumok teljes közönsége, beleértve a passzív, csak nézelődő résztvevőket is, több tízezer főt tesz ki. Így a nagy (több tízezres) üzenetforgalmat bonyolító fórumokat – részvételi számosságuk szerint legalábbis – joggal tekinthetjük mezzonyilvánosságoknak.

